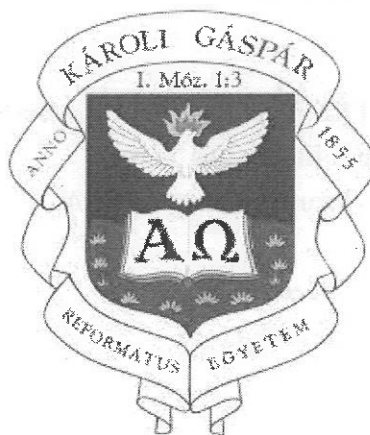

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

**Alapjog vagy alapelv? -
A tisztességes polgári eljárás fogalmának változásai a
hazai rendesbíróságok joggyakorlatában**

dr. Szigeti Krisztina Mónika

doktori értekezés

Témavezető: Dr. habil. Udvary Sándor
tanszékvezető egyetemi

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Jakab Éva
egyetemi tanár, DSc, MTA doktora

Budapest, 2021.

kézirat lezárva 2021. augusztus 15.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
1. Az értekezés célja	5
2. A dolgozat szerkezete	10
3. A kutatásban használt módszerek	11
4. A dolgozat hipotézisei	12
I. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS A SZABÁLYOZÁSOK TÜKRÉBEN	14
1. Az államokon belüli egyedi kialakulás	14
1.1. Egyesült Királyság, Franciaország és USA	15
1.2. Magyarország	22
2. A nemzetközi fejlődés szakasza	30
3. Integráció a magyar nemzeti jogba	34
3.1. Alkotmányos szint	35
3.2. Közjogi szint	38
II. A FAIR ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOGOT ÉRTELMEZŐ FÓRUMOK	48
1. Az Emberi Jogok Európai Bírósága	49
2. Az Alkotmánybíróság	55
3. A rendesbíróságok	69
3.1. A rendesbíróságok értelmezési feladata és az alapjogok	70
3.2. Az eljárási alapjog rendesbírósági rendszertani értelmezése	75
3.3. Az igazságszolgáltatási alapjogvédelem sajátosságai	85
3.4. Az eljárási alapjog bírói védelme	89
III. A HAZAI BÍRÓSÁGOK ÉRTELMEZÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK	96
1. A jogi szöveg eltérése	96
2. A jogi szöveg változása	102
3. Az igazságszolgáltatás hagyományos feladata	104
4. Az alapelvek perjogi funkciója	106
5. Az Alkotmánybíróság és az erga omnes hatály	109
6. Az alkotmány-konform értelmezés	113
7. A teleológiai értelmezési mód	117
8. A jogtudományi álláspontok	123
IV. AZ ELJÁRÁSI ALAPJOG A RENDESBÍRÓSÁGOK GYAKORLATÁBAN	131
1. A tisztességes eljárás alapjoga, mint központi fogalom	133
1.1. Fogalmi dichotómia az rPp.-ben	134
1.1.1. Jogtudományi válaszok	136
1.1.2. A bíróságok válaszai	140
1.2. Fogalmi dichotómia és új Pp.	155
1.3. Tartalmi kettősségek	162
1.3.1. Az esélyegyenlőség és a fair eljárás	164

1.3.2. A fegyveregyenlőség és a fair eljárás	166
2. Az eljárási alapjog elemei, mint alapelvek	172
2.1. Pártatlanság	172
2.2. Jogviták elbírálása	179
2.2.1. A bírósághoz fordulás joga	181
2.2.2. A döntési kötelezettség	189
2.2.3. Az indokolási kötelezettség	199
2.3. A jogorvoslathoz való jog	206
2.4. Észszerű időn belül történő befejezéshez való jog	212
2.5. A hatékony jogérvényesítés segítségének elve	220
2.6. A tárgyalás igazságossága	227
2.7. A törvényes bíróhoz való jog	233
3. Konklúziók	237
V. ÖSSZEGZÉS	241
VI. KÖVETKEZTETÉSEK	250
FELHASZNÁLT IRODALOM	258
ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	278
A SZERZŐ TÉMÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI	280
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	281
MELLÉKLET	282

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AB	A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága
Abtv.	Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény
Be.	A Büntető eljárásról szóló 1998. évi XIX. tv.
BDT	Bírósági Döntések Tára, és az ott megjelentetett határozatok
BH	Bírósági Határozatok Gyűjteménye, és az ott megjelentetett határozatok
Bjt.	A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv.
Bszi.	2011. évi CLXII. törvény.
EEJE	Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelmének Európai Egyezménye
EJEB	Az Emberi Jogok Európai Bírósága, közismertebb nevén a Strasbourgi Bíróság
EuCharta	Az Európai Unió Alapjogi Kartája
KET	A közigazgatási eljárásról szóló 2004. évi CXL tv.
LB	A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága
rPp.	A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. tv.
új Pp.	A Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. tv.
PPJNE	Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
Ppké.	A Pp. hatályba léptetése folytán szükséges rendelkezések tárgyában hozott 105/1952 (XII. 28.) MT rendelet

Bevezetés

„Az igazságszolgáltatás mindig híven visszatükrözteti saját korának szellemét. Azok az érdekek, amelyekért egy-egy kor küzd, amelyeket bizonyos korban védendőnek ismernek el, mindig hű kifejezést nyernek azon kor igazságszolgáltatásnak intézményeiben.”¹

Magyary Géza

1. A dolgozat témája és a kitűzött kutatási feladat

Sokan és sokféleképpen gondolkodnak a tisztességes eljáráshoz való jogról, s ez helyénvaló is, hiszen maga az alanyi jog sokarcú: emberi jog, alapvető jog, igazságszolgáltatási és polgári eljárásjogi alapelv, a magyar jogban 15 éven át felelősségi tényállás is volt. E minőségeket folyamatosan magán és magában hordozza, legfeljebb az lehet a kérdés, hogy melyik jellemzője mutatkozik éppen dominánsnak. A törvényalkotás hatalmi ága számára a belső jogba átültetendő nemzetközi jogi normaként jelenik meg, a demokratikus átalakulásban és jogállamiság felé vezető úton egy modern alkotmányozás emberi jogi kihívásaként. A magyar Alkotmánybíróság számára alapvető jog, amelynek jogszabályokban és egyedi döntésekben való érvényesülését egyaránt vizsgálja. A harmadik hatalmi ág tagjai számára igazságszolgáltatási elv, a polgári bíró számára eddig eljárásjogi elv és felelősségi forma volt, jelenleg a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (új Pp.) Preambulumában megjelenített alkotmányos jellegű igazságszolgáltatási elv.

A téma komplexsége, a többszintű szabályozás és a valódi alkotmányjogi panasz bevezetése okán többféle metódusból is vizsgálható a tisztességes eljáráshoz való jog. Azonban a fair eljárás alapjogának ismerve,² hogy az igazságszolgáltatással szemben fogalmaz meg követelményeket. Tényleges hatóköre a bírósági tárgyalóterem, jogos elvárásokra pedig a feleket hatalmazza fel a bírósággal szemben. Lényegében kontrollként működik.

Lépten-nyomon, indokoltan vagy indokolatlanul, a tisztességes eljáráshoz való jog

1 MAGYARY Géza: *Összegyűjtött dolgozatai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből*. I. kötet, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1942. 19-20.

2 A dolgozatban a „tisztességes” fogalmat szinonimaként használjuk az angol „fair” szakkifejezéssel.

„díszítő elemként” jelent meg, divatossá vált a jogszabályi indokolásokban, a peres felek hivatkozásaiban, a bíróságok eljárási tárgyú érveléseiben. Szakmonográfiák a kártérítési joghoz kapcsolódóan tettek rövid eszmefuttatást róla a felelősségi szabályok ismertetése során.³ Meglepően kevés volt és maradt az olyan írások száma, amelyek a magyar bírósági gyakorlatot vizsgálják abból a szempontból, hogy ez az eljárási alapjog hogyan érvényesül a jogalkalmazás során.⁴ Még inkább meglepő tény volt, hogy a polgári eljárásjogra gyakorolt hatást – akár részeiben, akár átfogó jelleggel – alig elemezte a tudomány.⁵

A szerteágazó és vonzó lehetőségekből a kutatást arra a problémakörre szűkítettük le, hogy a magyar igazságszolgáltatási rendszer polgári ügyeket tárgyaló bíróságai a fair eljárás alapvető jogát és annak egyes elemeit azonos vagy eltérő tartalommal határozták-e meg a mértékadó EJEB és AB ismérvekhez képest. A választást azzal támasztjuk alá a téma feldolgozatlanóságán túl, hogy a jogalkotás 2000-ben négy, a polgári eljáráshoz is köthető alapjogelemet eljárásjogi alapelvként emelt át a törvénytörvénybe, de kizárólag elnevezésük szerepelt a törvénytörvényben: puszta fogalmat adott, tartalmi meghatározás nélkül. A fogalmak többsége csak részben volt azonos az Alkotmány akkori 57. § (1) bekezdésének szövegével, (és ez igaz az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésére is), ugyanis abban nem volt megtalálható a jogviták elbírálása, a perek tisztességes lefolytatása és az ésszerű időn belüli befejezés, csak a pártatlanság. Két további alapjogelem – a fegyveregyenlőség és a bírósághoz fordulás segítése – tartalmában került implementálásra a normaszövegbe. A kapcsolat érzékelhető volt az alapvető emberi joggal, de össze kellett kötni egymással az alapjogot és az alapelveket.

Az új Pp. a sajátos funkciójú Preambulumban már tartalmazza a központi fogalmat (tisztességes eljárás), de mintegy célt,⁶ vagy inkább módszert jeleníti meg: olyan elvként,

3 FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog.* (Új magánjog sorozat 7.) HVG-Orac, Budapest, 2015. 904 p.; BORBÁS Beatrix: *A bírói hatalom kárfelelőssége.* Hvg-Orac Budapest, 2014. 262 p.; FÉZER Tamás: *A kártérítési jog magyarázata.* Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2011. E-könyv.

4 Az összeállítást tematikai okokból a 511. számú lábjegyzetnél közöltük.

5 Meg kell jegyeznünk, hogy a kevesebb nyilvánosságot kapó, jogi tárgyú PhD dolgozatokban a kutatási részterülethez kapcsolódóan az alapjog, vagy annak valamely eleme viszonyítási bázisként jelenik. Így például: dr. Horváth Edit Írisz: *Ösztönzők és korlátok a kis értékű követelések perbeli érvényesítése során Hazánkban és az egyes európai államokban;* Manhertz Tamás István: *Alkotmánybírói hatáskörök jogösszehasonlító vizsgálata;* Bereczki Ildikó: *Gyermekei jogok és szülői felelősség nemzetközi magánjogi perspektívából;* Kardos Dóra: *A büntetékiszabás elvei és rendszere, a büntetékiszabási tényezők megjelenése a jogalkalmazói gyakorlatban;* Rainer Lilla: *Az ésszerű időn belüli befejezés követelménye a polgári perben;* Molnár Tamás: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban.* Völcsy Balázs: *Az anyagi jogerőhatás tárgyi terjedelmének összehasonlító elemzése a magyar, a német és a svájci polgári perjog alapján.*

6 BDT 2019.4068. Egyelőre az alkotmány-konform értelmezés érvényesül, alapjogi érvelés nélkül.

amelyen a magánjogi jogviták rendezése nyugszik. Ugyanakkor a jogalkotói koncepció már egyértelműen az eljárási alapjog egyik elemére, az időszerűsége helyezte a hangsúlyt. Ennek biztosítása érdekében (módosított tartalommal) ismételten bevezette a perkoncentráció elvét, és hozzá kapcsolódóan megerősített szerepet rendelt a peranyagszolgáltatási (tárgyalási) elvnek, mert a felekre róta az eljárástámogatási kötelezettséget. Ezzel együtt a perhatékonyság, amelyet rendszerszinten kívánt a jogalkotás megvalósítani, ugyancsak az idődimenziót erősíti, hiszen elsődleges értelemben a ráfordított tevékenység és az ahhoz szükséges idő minimalizálása kényes egyensúlyának biztosítását várja el.

Harmadsorban mindkét perrend megőrzött klasszikus alapelveket, így a szóbeliség, közvetlenség, kétoldalú meghallgatás és nyilvánosság elvét, amelyek ugyancsak a bírósági eljárás korrektségét voltak hivatottak biztosítani. Alapjogi szinten a nyilvánosság egyértelműen beletartozik a fair eljáráshoz való jogba, a kontradiktórius eljárás követelményét pedig az EJEB határozta meg a jog részeként. Így feltételezhető volt, hogy hagyományos alapelveink kapcsolódnak a tisztességes eljárás alapjogához és befolyásolhatják annak szerkezetét.

Az értelmezés terén jelentős kihívással néztek szembe a bíróságok. Az eljárási elvek sajátos funkcióval rendelkeznek, értelmezést és joghézagot kitöltő elsődleges feladatuk van. Az új alapelvek, amelyeket a VIII. Ppn. tett az eljárási törvény részévé, az indoklás szerint az EJEE-vel való összhang megteremtését szolgálták. Ebből következően az alapjog eljárási korrektséget biztosító szerepével bővült ki a feladat. Hatókörükből kifolyólag az eljárási jogelvekhez mindig konkrét normaszöveg kötődik, így az új alapelvek esetében az eljárásjog belső szabályrendszeréhez és konkrét normáihoz való kapcsolódást, illetve kapcsolhatóságot is meg kellett határozni. Mindezek olyan, a tartalom meghatározására kiható körülmények voltak, amelyek magukban hordozták az EJEB és az AB meghatározásaitól való eltérő eredményt.

Nem vállalkozunk a dolgozatban teljességre, hiszen nem vizsgáljuk az eljárási alapjognak a közigazgatási és büntető eljárásban kifejtett hatásait, kizárólag a polgári eljárásjogra koncentrálnak. Klasszikus értelemben vett nemzetközi jogösszehasonlítást sem tartalmaz a dolgozat, mert a magyar igazságszolgáltatás bíróságainak értelmezését és jogszabályalkalmazását más államokban kialakult jogfelfogás érzékelhetően nem befolyásolta. Az ilyen hatások az AB szűrőjén keresztül jelenhetnek meg, de már mint alkotmányos

értelmezés, ami mindenkire nézve kötelező erejű.

Fő célkitűzésünk a polgári eljárásjogban kialakult hazai bírói gyakorlat ismertetése és elemzése, majd ennek eredménye alapján megállapítani a polgári eljárási alapelveknek a fair eljárással és részeivel való azonosságát vagy az attól való eltérését. A dolgozatban ezért e terület jogelveire, az igazságszolgáltatási rendszer bíróságai által kialakított tartalomra, az eljárási alapjog bíróságok által meghatározott elemeire helyezzük a hangsúlyt.

A tisztességes eljáráshoz való jogot belső jogintézményként, de azt vertikális közegében megtartva vesszük figyelembe, hiszen egy implementációs folyamat révén került a polgári eljárásjogba. Az rPp. felelősségi szabálya alapjogi sérelmet foglalt magában, az új Pp. megalkotása során rendszerszintű követelmény volt az alapjog érvényesítése, így szélesre tárt kapu nyílt az alkotmányjog, s ezen keresztül a nemzetközi szintű emberi jog felé. Ebből következően nem tudjuk a szakjogág keretei között tartani elemzésünket.

Viszonyítási pontként az EJEB és az AB döntéseiből megismerhető alapokat alkalmazzuk, ahol a bírói feladatot megelőzően már rendelkezésre álltak a koherens fogalom-készlet és a kiérlelt definíciók. Ez a bázis egyértelművé teszi a jog összetett szerkezetét, célját és funkcióját, többszörös szakjogági kapcsolódási pontjait, vagy inkább interdiszciplináris jellegét. S alkalmas arra is, hogy az alapjog által közvetített elvárásokat, módszereket és hatásmechanizmust kimutassuk a maga valóságában és teljességében. Egy lokalizált elemzéssel kirekesztenénk azt a rendszert, amelybe tartozik. Jogszabály által kitűzött célként figyelembe véve ezeket az alapokat (t. i. a bírósági eljárás legyen fair, korrekt), meg tudjuk határozni a gyakorlat által elért eredmények helyességét vagy téves voltát, és azokat a tényezőket is, amelyek a magyar jogalkalmazásra hatást gyakoroltak, vagy kellett volna, hogy a jogalkalmazói látásmódra, nyitottságra, a nemzeti jogtól eltérő, vagy afeletti jogi normák és érvek megismerésére hassanak.

A kutatás kezdetéhez képest 2018-ban hatályba lépett az új Pp., a maga megújult koncepciójával, de alapvetően a tisztességes eljáráshoz való jog törvényszövegszintű megjelenítésének céljával. Így a kutatást itt is leszűkítettük: ahogy az rPp. esetében az alapjog központi fogalmának beemelését és a polgári eljárásokra vonatkoztatott részeinek jelenlétét vizsgáltuk meg, ugyanezt végeztük el az új Pp.-nél is. A kutatás során beazonosítottuk az eljárási alapjog egyes elemeit és az „anyajog” megjelenési formáit. A két törvény esetében összehasonlítottuk az alapelvekenti vagy rendelkezésekbeli elismerést, feltártunk hangsúlyváltásokat és azoknak a joggyakorlatban már megvalósult hatásait is megvizsgáltuk.

Most, hogy az új Pp. a fair eljárás garanciális szabályainak koncepciója szerint született meg, idejét múltnak tetszhet a polgári eljárások korrektségének vizsgálata. A téma aktualitásának alátámasztására ehelyütt csak néhány szempontot sorakoztatunk fel:

- 1.) Az új Pp. szabályai szerint a keresetlevelet visszautasító végzésekkel kapcsolatban, ha bármilyen kis számban is megalapozatlan a bíróság döntése, az – többek között – sérti a jogkereső polgároknak a bírósághoz fordulás alkotmányos jogát.⁷
- 2.) „A[z ilyen] végzések tartalmával szemben fontos elvárás, hogy az elsőfokú bíróságok indokolási kötelezettségüknek maradéktalanul eleget tegyenek, valamint figyelemmel legyenek az adott ügyben alkalmazandó anyagi jogra és a speciális eljárási szabályokra is.”⁸ Ez az elvárás általánosan is igaz bármely bírósági határozatra, az egyediesített határozatok felelnek meg a tisztességes eljárás elvének.
- 3.) „A[z új] Pp.-nek a preambulumban is deklarált célja a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása. Ennek megfelelően egyetlen eljárásjogi rendelkezés értelmezése és alkalmazása sem lehet öncélú.”⁹

A dolgozatban a magyar rendesbíróságok közel két évtizedes döntéshozói munkásságának elemzése jelentős szerepet kapott, hiszen ekkor alakították ki azokat az értelmezési premisszákat, amelyekkel vizsgálhatóvá tették a tisztességes eljárás perjogi követelményeit. Az új Pp. nem törést, hanem folytonosságot és stabilitást kíván ezen a téren megvalósítani. A polgári eljárások korrektsége iránti elvárás tehát nem vesztett jelentőségéből. Sőt, a szigorúbb szabályok és időkorlátok közé szorított eljárás még inkább megköveteli a bírótól a felek formai, eljárásbeli egyenlőségének érvényre juttatását. Ehhez pedig nem elegendő a törvény szavának szó szerinti betartása. A törvény értelmének és céljának kell engedelmeskedni.¹⁰

7 A Kúria 2019.EI.II.J.GY.P.2. számú, a keresetlevél visszautasításának vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében megfogalmazott aggály, 6.

8 u. o.

9 BDT 2019.4068.

10 „A törvényeket értelmezni nem azt jelenti, hogy a betűjüknek engedelmeskedünk, hanem értelmüknek és céljuknak. Celsus, Digesta 1,3,17

2. A dolgozat szerkezete

Figyelemmel arra, hogy a dolgozat témáját adó eljárási alapjog strukturált jog, és a fejlődési folyamatban az elemeket összefogó fogalom született meg utolsóként, a történeti kitekintés ennek a fejlődésnek az egyes szakaszait mutatja be vázlatosan, a leginkább szerepet játszó államok belső joga szerinti szabályozástól kezdve a nemzetközi egyezményeken át a már megváltozott formájában ismét az egyes államok, pontosabban a hazai joganyagba történő implementálásával bezárólag.

A vizsgált jog összetettsége mellett meghatározó a jellege is, hiszen – a bevezetőben is utaltunk rá – a jogtudományon belül annak több speciális alterületét fogja át. A bírói gyakorlat szempontjából mégsem kizárólag a polgári eljárásjog, hanem a közjog-alkotmányjog is súlypontot képez. A rendesbíróságok értelmezési sajátosságainak vizsgálhatósága céljából a fair eljáráshoz való jogot (vagy csak egyes elemeit) tartalmazó jogi szövegeket szabályozási szintenként tekintettük át, külön is kiemelve az rPp. szövegváltozásait. Az értelmező fórumok esetében a nemzetközi és alkotmányos testületeknek az eljárási alapjogról kialakított, szerkezeti felépítést is bemutató meghatározásait foglaltuk össze, míg a rendesbíróságok esetében ítélezésüknek a változás előtti és utáni tevékenysége jellemzőit mutattuk be.

Következő lépésként összegyűjtöttük azokat az igen vegyes képet mutató tényezőket, amelyekről feltételeztük, hogy az értelmezésre hatást képesek kifejteni, és megvizsgáltuk egyben azokat az okokat, amelyeken feltételezésünk alapul. Így prognózist adhattunk meg azok sikeressége vagy eredménytelensége tekintetében.

Vizsgálatunk szóhasználati és tartalmi eltérésekre irányul, ezért mindkét polgári eljárási törvényünk szövegének és a rendesbíróságok által megadott jelentéseknek egyaránt kiemelt jelentőséget tulajdonítottunk. A leíró-elemző módszerrel a központi fogalom felől haladtunk az egyes részjogok felé. A szövegből megállapított kifejezések esetében két nagy csoportot alakítottunk ki: az egyik a tartalom meghatározása nélkül, csak elnevezésében megadott új alapelvek kategóriája, ahol meg kellett állapítani, hogy a rendesbíróságok milyen tartalmat kapcsolnak a kifejezésekhez; a másik azoknak a szintén új eljárási jogelveknek a köre, ahol csak a tartalmat adta meg a jogi szöveg, de nem azonosította be az alapelv különös jelentését. A hiányzó fogalmat, illetve tartalmat jellemzően a felsőbbbírósági döntésekből állapítottuk meg. Ezt az eredményt elemeztük abból a szempontból, hogy a bíróságok a fair eljárás jogához kapcsolták-e a vizsgált alapelvet és azon belül melyik eleméhez. Így tettük összehasonlíthatóvá az eltérő szinteket.

A bírósági döntésekből induktív módszerrel határoztuk meg az értelmezések eredményét és egyes esetekben kimutattunk variációkat, illetve lokális álláspontokat.

Az értekezés utolsó fejezetében végeztük el a kutatás eredményének összegzését, kezdve a rendesbíróságoknak az alapjog értelmezése terén adott eltérő válaszainak felsorakoztatásával, valamint lezárva azok következményeivel. Befejezésül pedig a jelen fejezetben felállított hipotéziseket támasztjuk alá, vagy éppen cáfoljuk meg.

3. A kutatásban használt módszerek

Kutatásunk kiinduló pontja az rPp. 2000. évben megújított alapelvei voltak. Nyilvánvaló volt, hogy ezek az alapelvek alkotmányos és nemzetközi jogi kötődéssel is rendelkeznek, ezért a szakirodalom feltárását nem korlátozhattuk csak a polgári eljárásjog szerzőire és tudományos műveikre. A tisztességes eljáráshoz való jog nemzetközi szakirodalmát részlegesen, és az EJEB-hez kapcsolható szakkikkel prezentáltuk, az átfogó tanulmányok közül magának a Bíróságnak a szakkiadványait alkalmaztuk. Az alkotmányjog esetében felhasználtunk általános műveket és szaktanulmányokat egyaránt.

A polgári eljárásjog esetében a kommentár-irodalomra és tankönyvekre hagyatkoztunk, mivel az Alaptörvény előtti, de a polgári bírói gyakorlatot megalapozó szakmai tanulmányok elhanyagolható számban keletkeztek – ezeket természetesen feldolgoztuk. Az eljárási alapjogra vonatkozó, 2010. utáni szakmai cikkeket az egyes problémakörök ismertetésénél használtuk fel.

Az eljárási alapjogra vonatkozó, 2000 és 2018 között kialakult magyar bírói gyakorlat két perkategórián alapult. Az egyik az ú. n. alapügyek halmaza, amelyben speciális jogvédelmi eljárásra nem került sor, mégis a felsőbb bíróságok az eljárási alapelvek betartását, érvényesülését vizsgálták. A másik csoportot az alapjogvédelmi eljárások képezték, ahol a bíróság feladata a per tárgyát adóügyekben megvalósított, de nem reparált vagy nem helyrehozható hibákat, illetve mulasztásokat vizsgálták. A kutatást ez a tény annyiban befolyásolta, hogy az elsőfokú bíróságok jogértelmezését és a másodfokú bíróságok, illetve a Kúria erre adott reflexióit csak a második pertípusban vizsgálhattuk.

A kutatáshoz kapcsolódó döntéseket kvalitatív módszerrel gyűjtöttük össze. Nem mintákat vettünk, hanem az összes, alapelvi hivatkozást tartalmazó határozatot gyűjtöttük egybe. Ehhez felhasználtuk a Kúria nem anonimizált határozatgyűjteményét, a BH, EBH, BDT és EBDT jelölések alatt közzétett eseti döntéseket, az Országos Bírósági Hivatal

anonimizált határozatgyűjteményét, és ellenőrzésképpen a felsőbb bírósági érdemi döntések között is azonos kereső szavas gyűjtést végeztünk.

Az Alkotmánybíróság határozatait annak honlapján elérhető adatbázisból válogattuk össze, ugyancsak kereső szavas gyűjtéssel, ezért sem a web helyet, sem a hivatalos közlöny hivatkozásait nem tüntettük fel, csak a határozat számát, a 2012 utáni döntéseknél pedig az indokolás hivatkozott pontját is megjelöltük.

Az EJEB döntéseit az elektronikus HUDOC gyűjteményből, és a Bíróság szakmai anyagaiból emeltük ki, de ez utóbbi esetben a HUDOC gyűjteményben ellenőriztük a határozatok azonosító adatait és a hivatkozott tartalmat is.

A tematikusan kiválogatott, de másodfokon és felülvizsgálati szinten teljes körűnek szánt határozatokból – a keletkezési idejüket figyelembe véve – induktív módszerrel állapítottuk meg azokat a résztémákat, amelyekben változást tapasztaltunk, és ezzel a módszerrel alakítottunk ki általánosítható következtetéseket.

A dolgozatban az egyes vizsgált területeket leíró-elemző módszerrel ismertettük és tematikailag egy külön fejezetbe foglaltuk azok elemző értékelését. A konklúziókat és a hipotézisek megválaszolását így szerkezetileg egybefogtuk.

4. A dolgozat hipotézisei

A tisztességes polgári eljáráshoz való alanyi alapjog alkotmányjogi szinten erőteljesen kimunkált elmélettel és gyakorlattal rendelkezik. 2000 és 2018 között a polgári eljárásjog részeként a magyar rendesbíróságok számára is értelmezési feladatot jelentett, amelyek kapcsán összesen öt hipotézist állítottunk fel:

1. Hipotézis:

A fair eljárást illetően a rendesbíróságok jogértelmezése szükségszerűen eltér az Alkotmánybíróságétól a különböző jogforrásokban használt, egymástól eltérő kifejezések miatt.

2. Hipotézis:

A rendesbíróságok értelmezése megváltoztatta az alapjog struktúráját.

3. Hipotézis:

A polgári eljárás tisztességességét biztosító hagyományos alapelvek többsége beolvadt a fair eljáráshoz való alapjogba.

4. Hipotézis:

A rendesbíróóságok jogalkalmazása kiüresítette a tisztességes eljáráshoz való jogon belül az igazságos tárgyalás fogalmát.

5. Hipotézis:

Az Alaptörvény 28. cikkének hatálybalépésével a rendesbíróóságok gyakorlata az Alkotmánybíróóság fogalomhasználatához közelít.

A hipotézisek helyességét a jogtörténeti háttér megvilágításával, az elméleti alapok tisztázásával és a jogfejlesztés sarokpontjainak meghatározásával, továbbá a magyar rendesbíróóságok határozataiban kifejtett álláspontok bemutatásával és rendszerező elemzésével igyekszünk igazolni.

I. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS A SZABÁLYOZÁSOK TÜKRÉBEN

A személyek közötti és az egyén – közösség (állam) közti kapcsolatokban az egyes ember részéről tanúsítandó magatartásformát Tribonianus még így fogalmazta meg: "Élj tisztességgel, ne bánts mást, add meg kinek-kinek a magáét."¹¹ De ha az egyén és az állam között konfliktus jön létre, mi biztosít garanciát az egyén számára? Az állam hatalmi monopóliuma ugyanis az egyes embert – a jogos önvédelem konkrét esetétől eltekintve – megfosztja a hatékony védelem lehetőségétől.¹²

Az emberi jogi projekt meghatározott történelmi állapot, meghatározott kultúra terméke. A nyugati „találmányként” értékelt egyéni jogok és szabadságjogok e történelmi állapot sajátos problémájára vonatkozó válaszok. Ez a probléma a modern állam és a modern, magát individuumként tételezni képes egyén viszonya.¹³ A nyugati gondolkodásban az államhatalommal szembeni védelem igényével alakultak ki az emberi jogok,¹⁴ mégpedig természetjogi érveket felhasználva. Az egyes ember jogi értelemben vett személy, személyiség. Méltósága van, mely jogfilozófiai értelemben abszolút, egyenlő és állandó, magában foglal elidegeníthetetlen alapjogokat a jogalanyiséghez, az élethez, a személyiség kiteljesítéséhez.¹⁵ Léteznek akkor is, ha az állam alkotmánya nem tartalmazza, mert ezeken keresztül valósul meg az individuum méltósága.¹⁶

1. Az államokon belüli egyedi kialakulás

Az emberi jogok nemzetközivé válásának XX. századi fordulata nem előzmények nélkül jött létre. A XVII-XIX. században a polgárság politikai hatalomért folytatott harcának eszközeként szolgált a minden embert, vagy inkább minden polgárt megillető jogok kinyilvánítása. Kialakulásuk „társadalmi, gazdasági és politikai hátterét a modern polgári

11 TRIBONIANUS: *Justinianus császár Institutioi négy kötetben*. Első Könyv, Az igazságról és jogról <http://mek.oszk.hu/01400/01402/01402.htm>

12 SZIKLAY Júlia: *Az információs jogok, mint alkotmányos alapjogok*, http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/sziklay/sziklay_ertekezes_nyilv.pdf 2012.06.07. állapot

13 SAJÓ András: A tudásrendszer problémája az emberi jogokban. http://www.phil-inst.hu/receptio/htm/7/706_belső.htm 2015.02.20.

14 VÖ: KONDOROSI Ferenc: *Emberi jogok és kultúrák*. Eszmélet 28. évf. 109. sz. (2016. tavasz) 31.

15 FRIVALDSZKY János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Szent István Társulat, Budapest, 2011. 19.

16 HALMAI Gábor- TÓTH Gábor Attila szerk.: *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 27-30.

fejlődés teremtette meg. Ennek során az egyéneknek és közösségeiknek egyre nagyobb mértékben állt módjában az önmeghatározás, kiterjedt és új – többek között jogi – formákat öltött az emberek közötti egyenlőség, s az egyén azelőtt ismeretlen mértékben függetlenedhetett a közösségektől.”¹⁷

Partikuláris jogokként kerültek az egyes államok alkotmányaiba. Ez a helyi eredetű igény azonban ma a világ minden pontján, ahol modern állam érvényesíti hatalmát, egyetemesen érvényes.¹⁸ A „világsiker” valószínűleg abban rejlik, hogy „az emberi jogok minden embert megilletnek azon egyszerű oknál fogva, hogy emberi lények... ami mindenkit megillet, a világon mindenütt azonos is.”¹⁹

A francia Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata ugyan nem az első volt a sorban,²⁰ de az európai kontinensen a legismertebb, leginkább mértékadó politikai mű. Ez a dokumentum nevezte meg azokat a jogokat és szabadságokat, melyeket ma első generációs emberi jogoknak hívunk. Nem találkozunk viszont a szövegében a tisztességes vagy méltányos eljárás kategóriával. A tisztességes eljáráshoz való jog esetében nem nyilvánvaló, hogy a legkorábbi emberi jogok egyike, nem tekintjük szabadságnak. Mégis érdemes azt megvizsgálni, hogy explicit módon az, amit ma eljárási alapjognak tekintünk, megjelent-e a politikai nyilatkozatokban, a korai alkotmányok valamelyikében, avagy az Egyesült Királyság és a Magyar Királyság történeti alkotmányában. Szükséges kiemelni, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog egy összetett fogalom. Egyes részei időben is elkülönülve jelentek meg, még a XX. századot megelőzően, és nem nevezhetjük ezeket az elemeket sem gazdasági, sem szociális, sem kulturális jogoknak az emberi jogok generációs és keletkezés szerinti osztályozása alapján.

1.1. Egyesült Királyság, Franciaország és USA

A tisztességes eljáráshoz való jognak a büntető eljárásjogbeli garanciális szabályai jelentek meg először. Angliában még a feudalizmusban kikényszerített, éppen ezért rendi és hűbéri különbségtételt is tartalmazó 1215-ös Magna Charta Libertatum 39. cikkében jelent meg

17 TAKÁCS Péter: *Az emberi jogok jogelméleti kérdései*. 3. http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseseleti/tansegdletek/2011-12/2011-12-2/takcs_p_-_az_emberi_jogok_jogelmleti_krdsei_a_jogok.pdf 2016.12.21.

18 SAJÓ András: *A tudásrendszer problémája az emberi jogokban*. http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/706_belső.htm 2015.02.20.

19 SAJÓ i.m. u.o.

20 A francia Nemzetgyűlés által 1789. augusztus 26-án elfogott dokumentum.

először a szabad ember személyes szabadsága korlátozásának, vagy attól való megfosztásnak nem önkényhez, hanem objektív feltételhez való kötése. Ez a kritérium az ország törvénye, illetve az azonos jogállásúak által hozott törvényes ítélet volt.²¹ A III. Edward által 1354-ben kiadott III. törvénycikk lényegében ezt erősítette meg, amikor az uralkodó úgy rendelkezett, hogy „Senki ne legyen elítélve megfelelő eljárás [due process] nélkül”,²² míg az 1368-ban kiadott, a törvényes eljárás tiszteletben tartására kiadott statutum azokat a garanciákat határozta meg, amelyek biztosították a törvényes eljárást.²³ Ezek a törvények megkövetelték azon értesítés megfelelő kézbesítését, hogy lehetőség van a bíróság előtti személyes megjelenésre és válaszára.²⁴ Megállapíthatjuk tehát, hogy ez az idézés fajta pontos tartalmi leírást kapott.²⁵

Tartalmazott eljárási garanciát az 1627-ben készült Petition of Rights 4. és 7. pontja is, amelyek a törvényes eljárás követelményét mondják ki, továbbá azt, hogy halálos ítélet alapja csak érvényben lévő legitim törvény lehet, de alóla mentesülni is csak a törvény rendelkezései szerint lehet.²⁶ Az 1679-es Habeas Corpus Act már a bíróság elé állítás kötelezettségét és annak részletes szabályait foglalta magába.²⁷ Az 1689-es Bill of Rights az óvadékról,²⁸ a büntetési nemekről és az esküdszék felállítási szabályáról szóló két pontja a

-
- 21 „Semmilyen rangú és helyzetű embert nem lehet földjétől és birtokától megfosztani, elfogni, bebörtönözni, örökségétől megfosztani, vagy halálos ítélettel sújtani törvényes eljárás lefolytatása nélkül.”...”senkit sem lehet halálra ítélni, csak az országban fennálló törvények, az ország szokásai vagy a Parlament törvényei alapján” In: HORVÁTH Attila szerk.: Egyetemes Jogtörténeti Szöveggyűjtemény. Budapest. 2012. online kiadás, 97-99.pp. <https://jak.ppke.hu/.../EGYETEMES%20SZÖVEGGYŰJTEMÉNY.doc> 2016.01.23.
- 22 <https://www.legislation.gov.uk/aep/Edw3/28/3/section/III> 2021. 07. 09. Ugyanakkor Edward J. Eberle úgy értékeli, hogy a Magna Charta mellett ez a törvény a megfelelő vagy törvényes eljárás clauzulájának másik pillére. EBERLE, Edward J.: *PROCEDURAL DUE PROCESS: THE ORIGINAL UNDERSTANDING*. Constitutional Commentary Vol 4. N. 2. Summer 1987. University of Minnesota Law School. 340.
- 23 <https://www.legislation.gov.uk/aep/Edw3/42/3/section/III> „...senki sem kötelezhető válaszra a bírák elé állítása, vagy a nyilvántartás kérdése nélkül, vagy az eredeti idézés és törvényes eljárás nélkül, az ország régi joga alapján: és ha a továbbiakban bármely dolog ezzel ellenkezőleg történik, akkor az a törvény értelmében semmissé válik és megmarad hibának”
- 24 JUROW, Keith: *Untimely Thoughts: A Reconsideration of the Origins of Due Process of Law*. American Journal of Legal History, Volume 19, Issue 4, October 1975. 265.
- 25 JUROW 1975. 268.
- 26 <https://www.legislation.gov.uk/aep/Cha1/3/1/section/VII> 2021.06.03.
- 27 A rendelkezések tartalmazták a kiállításra jogosult és köteles személy meghatározásától az átvétel igazolásán át a szállítási szabályokat és feltételeket, a letartóztatás oka közlésének kötelezettségét, s azt a jogalkotási célt, hogy a bebörtönzött személyek mielőbb szabadok legyenek. HORVÁTH 2012. 99-105. és POÓR János szerk.: *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 87-88.
- 28 Második Magna Chartaként is említik, amely az önkényes letartóztatás, fogva tartás, valamint egyéb fizikai kényszer ellen kívánt védelmet nyújtani, tekintettel arra, hogy a parancs kiadásának és végrehajtásának körülményei korábban nem voltak rendezettek.

törvényesen felállított bíróság és a „nulla poena sine lege” elvek egyfajta változatai.²⁹ A korábbi törvények megerősítésére az angol parlament esküt tetetett Orániai Vilmossal, és arra is, hogy mindenkinek joga van a rendes, törvényes bíróságok előtti eljáráshoz.³⁰ Az esküvel az új uralkodóház mintegy „szentesítette” a korábban elért eredményeket, egyben új garanciát is kénytelen volt elismerni.

Az Egyesült Királyságban 1816-ban módosították a Habeas Corpus Act-t annak érdekében,³¹ hogy "e törvény szerinti minden esetben, bár a személyes megjelenésre idézés helyes és jogilag kielégítő kell, hogy legyen, lehetővé kell tenni az előállító idézést kibocsátó bíró számára, hogy megvizsgálja az eskü alatt tett nyilatkozatban rögzített tények igazságát. Amennyiben a fogva tartásnak nincsen észszerű indoka, az őrizetben lévőket azonnal ki kell engedni a börtönből." A módosítás célja az volt, hogy a letartóztatott személyt meghatározott időn belül törvényszék elé állítsák, s a fogva tartást indokolják meg. A letartóztatás jogtalansága elleni védelmet az biztosította, hogy a letartóztatott személyt bármely bíró maga elé idézhette, és az ügy kivizsgálása után szabadon bocsáthatta.³²

A Brit Nemzetközösség korábbi és jelenlegi tagjainak jogrendszerében az eljárásjogi védelem a természetes igazságosság (natural justice) általános igazságszolgáltatási elvén alapul.³³ A koncepciót konkrét ügyekben ítélező bírák dolgozták ki. A természetes igazságosság két alapelvet foglal magába. Az első, hogy „hallgattassék meg a másik fél is”, amely lényegében a meghallgatáshoz való jogot jelenti.³⁴ A másik, bár nem új jogelv, hogy senki sem lehet saját ügyének bírója.³⁵ Ezen alapul az elfogulatlan bírósághoz való jog. Létezik olyan felfogás is, amely szerint az alapelv részét képezi még a tanácshoz vagy felvilágosításhoz való jog, a döntés megindokolása, a díjakról, költségekről és hasonló eljárásjogi garanciákról való előzetes felvilágosítás. Más felfogás szerint ezek a jogok a két

29 HORVÁTH 2012. 105-109. és POÓR 2000. 89-92.

30 ILLÉS Géza – KELEMEN Miklós – MÁRKUS Eszter – RÁCZ Lajos: *Alkotmány – kormányzás – bíráskodás az újkori Európában*. Új Ember Kiadó, 2008. h.n. 54-55.

31 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/56/100/section/3>. 2015. február 8. és TRIVEDI, Abha: *Glimpses of European History (1451-1945) A dictionary Modell*. Sarup & Sons, New-Delhi 2007. 65.

32 Napjainkban a nem büntető ügyekben foganatosított őrizetbe vételek – így a bevándorlók személyének ellenőrzése, vagy járványok miatti karantén – esetében is érvényesül a garanciális szabály.

33 A természetes igazságosság, elnevezése dacára, nem egy általános természetjogi fogalom, hanem azt jelzi, hogy az angol jogrendszerben vannak speciális eljárási jogok. Erről lásd részletesen SCHAUER, Frederick F.: *English Natural Justice and American Due Process: An Analytical Comparison*. William & Mary Law Review Volume 18 | Issue 1. Rev. 47 (1976) 47-72.

34 R. v. Benn & Church, 6 T.R. 198, 101 Eng. Rep. 509 (K.B. 1795).

35 A common law egyik korai esete volt Lord Coke bíró által tárgyalt dr Bonham ügye 1610-ből (8 Co. Rep. 107a, 118a, 77 Eng. Rep., 638, 652 (C.P. 1610)).

alapelven nyugszanak, azokból vezethetők le és nem önálló elvek.³⁶ A természetes igazság alapelveinek alkalmazása a bírósági polgári és büntetőeljárásokban egyaránt megszilárdult, egyértelmű volt, hogy az eljárásjogilag törvényes vagy „kellő” eljárás (procedural due process) alapelve az igazságszolgáltatás eljárásaira vonatkozik.³⁷ A követelmény, éppen általánossága folytán, az igazságszolgáltatás egészében érvényesült, és korán megjelentek olyan érvelések, amelyek az EJEB jelenlegi kiterjesztő jogértelmezésével mutatnak párhuzamosságot.

A francia forradalom Deklarációja már nem ősi jogokat biztosított, nem csupán szabadságokat nyilvánított ki, hanem e jogok egyetemességét fogalmazta meg politikai, társadalmi vagy gazdasági kööttségekre és állampolgári hovatartozásra tekintet nélkül. A Deklaráció szintén kimondta, hogy a törvény előtt minden polgár egyenlő, törvényben megállapított esetben és formák között lehet valakit letartóztatni, vád alá helyezni és fogságban tartani; nincsen büncselekmény és büntetés törvény nélkül, és kinyilvánította az ártatlanság vélelmét is.³⁸ Amiben még első és egyben kiemelkedő volt a Deklaráció, hogy a jogok és szabadságok érvényesülése érdekében is meghatározta a közhatalmat terhelő feladatokat, és a közhatalom legalapvetőbb feladatává tette e jogok védelmét. Ezek a szabályok garanciaként szolgálnak a törvényes fórumok érdekében és az önkényes eljárások ellen.

A Deklarációt követően, Franciaországban az alkotmányozási folyamatot és a forradalom szakaszait tükröző, rövid életű vagy hatályba sem lépett alkotmányok születtek 1791-ben 1793-ban és 1795-ben. Ezek közös jellemzője, hogy preambulumaikban az emberi és polgári jogokat a kötelességekkel együtt sorolták fel. A mindenkit megillető emberi jogok körében csak a büntető eljárás garanciái, nem pedig a polgári eljárásjog tisztességességének elemei mutatkoztak meg, az igazságszolgáltató hatalom gyakorlásának szabályai itt is általános elveket fogalmaznak meg. A bírói pártatlanságot és függetlenséget az 1795-ös alkotmány úgy biztosította, hogy két évre választották meg a békebírót és az ülnökeit, az újraválasztás lehetőségének biztosításával; a jogorvoslati jog gyakorlása terén az egyik törvényszék volt a másik által hozott döntés felülbírálója, a Semmitőszék pedig az eljárási szabályok megszegésével hozott ítéletet semmisítette meg.

36 SCHAUER 1976. 49.

37 SCHAUER 1976. 57.

38 A Deklaráció 7., 8. és 9. pontjai. HALMAI-TÓTH 2008. 61. és ILLÉS-KELEMEN-MÁRKUS-RÁCZ 2008. 61-62.

Az angolszász jogrend átvétele a XVIII. századi Amerikai Egyesült Államok egyes tagállamainak korai alkotmányaira is hatást gyakorolt, mivel azok némelyikében a Magna Charta 39. cikkének szövegtörzse megjelent, mint például Dél-Karolina Állam 1778-as alkotmányában.³⁹ Természetesen itt már nem a szabad ember jogairól beszélünk, hanem általában az embert (a teljes jogalanyisággal rendelkező férfit) az ország joga szerint megillető vagy a jognak megfelelő eljárásról van szó, amely inkább III. Edward törvényeihez mutat hasonlóságot. Szövetségi szinten a törvényes eljárás az 1791-e alkotmánymódosítással nyert először kinyilvánítást, ugyanis az egyszerre hatályba lépő első tíz alkotmánymódosítás közül az ötödik írta elő azt, hogy életet, szabadságot vagy vagyont sújtó ítéleteket csak a törvénynek megfelelő eljárás alapján lehet kimondani,⁴⁰ a hatodik úgy rendelkezett,⁴¹ hogy pártatlan esküdtszék gyors és nyilvános tárgyaláson bírálja el az ügyet.⁴² A nyolcadik módosítás pedig – hasonlóan a mintát adó angol Bill of Rights-hoz – a túl magas óvadékot és a kegyetlen, szokatlan büntetést tilalmazta.

Az ötödik alkotmánymódosítást követően a megfelelő (vagy törvényes) eljárás megfogalmazását bele illesztette néhány állam az alkotmányában, mint például New York Állam 1821-ben: „Senkit sem lehet ... megfosztani életétől, szabadságától vagy tulajdonától megfelelő törvényes eljárás nélkül.”⁴³

Amikor az eljárási garanciák a büntetőjogi keretek között megmutatták hatékonyságukat, a polgári eljárások résztvevői részéről is megjelent az igény a biztonságot adó és az önkényességet kizáró tételes szabályok iránt. Az anyajog egyes részei közül a bírósági szervezetet és a bíró személyét érintő követelmények, az igazságszolgáltatás egységes szervezetéből eredően, éppen általánosságuk miatt voltak képesek legkorábban hatást gyakorolni a büntető jogon kívüli területre.

A nem büntetőügyek eljárásbeli tisztességessége iránti igény csekély fáziskéséssel

39 THORPE, Francis Newton ed.: *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters, and other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies now or heretofore forming the United States of America*. Compiled and edited under the Act of Congress of June 30, 1906, Washington: Government Printing Office. 1909. 6. Vol. 3248-3257.

40 HALMAI 2003. 59. és HORVÁTH 2012. 139.

41 HALMAI 2003. 59. és HORVÁTH 2012. 139-140.

42 „A hatodik módosítás alapvető célja az lehetett, hogy a büntetőjogi alperes (vádlott) a felsorolt jogainak megtagadása esetében jogorvoslatot követelhesen.” HERMAN, Susan N. : *The Right to a Speedy and Public Trial: A Reference Guide to the United States Constitution* (Reference Guides to the United States Constitution) Westport, Conn.: Praeger, 3. edition 2006. 21.

43 WARREN, Charles. "The New 'Liberty' Under the Fourteenth Amendment," *Harvard Law Review* 39. (1926), 440.

jelent meg. Az USA hetedik alkotmánymódosítása kissé mostohán bánt a polgári eljárás tisztességének követelményével, csak annyit rögzített, hogy garantálja bizonyos pertárgyérték feletti polgári ügyekben az esküdtszékhez való jogot, de nem utalt arra, hogy ezek az esküdtszéki eljárások milyenek legyenek.⁴⁴ „A magánjogi peres felek a törvényhozás és bíróságok jóindulatának voltak kiszolgáltatva, hogy érvényesítsék érdekeiket a gyors vagy nyílt igazságszolgáltatás iránt, a nyilvánosság pedig arra az évrre maradt, hogy az első módosítás megteremthette a magánjogi eljárásokban való részvétel jogát.”⁴⁵

Az amerikai alkotmány tizennegyedik módosítása mondta ki az egyenlő védelem elvét és azt a minden tagállamot terhelő kötelezettséget, hogy csak megfelelő törvényes eljárás alapján lehet valakit – többek között – a tulajdonától megfosztani (törvényes eljárás klauzulája: Due Process Clause).⁴⁶ Az ötödik módosításhoz képest többletet a privilégiumok és mentességek, valamint az állampolgárságnak a felszabadított rabszolgákra való általános kiterjesztése jelentette, a szövetségi államokra nézve pedig a due process mint kötelezettség meghatározása, az állampolgárságtól független *egyenlő jogvédelem* nyújtása mellett. A tizennegyedik módosítási 1. §-a már részben elválik a büntető eljárástól.

A „törvényes eljárás” vagy „az ország joga szerinti eljárás” kifejezés korai jelentése és gyakorlata arra irányult, hogy bírósági eljárásokban megőrizték a személyek biztonságát az önkényes halálbüntetésekkel, bebörtönzéssel vagy vagyonekbobzásokkal szemben. Más szavakkal, a megfelelő eljárás kizárólag a személyek biztonsága érdekében az igazságszolgáltatással kapcsolatos eljárások jogszerűségére irányul.⁴⁷

Amiben az angol változathoz képest többnek tekinthető a Due Process Clause, vagyis az amerikai felfogás – annak ellenére, hogy 1855-ben az Egyesült Államok Legfelső Bírósága kifejtette,⁴⁸ hogy kétségtelenül ugyanazt a jelentést kívánták közvetíteni, mint Magna Charta-ban alkalmazott az ország törvénye szerinti megfelelő eljárás – az, hogy viszonyítási pontként az Alkotmányt jelölte meg a Legfelső Bíróság: maga a konkrét bírósági eljárás ellentétes-e annak valamelyik rendelkezésével. Ha ez nem áll fent, akkor meg kell

44 „Nincsen külön megjelölve, hogy a polgári esküdtszéki tárgyalásoknak nem szükséges sem gyorsnak, sem nyilvánosnak lennie. Azt várták, hogy a common law által kidolgozott esküdtszéki tárgyalás gyors és nyilvános lesz, de ez csak büntetőjogi vádlottak részére volt biztosítva, akik kaptak egy "jogot", amelyet érvényesíthettek, ha a saját tárgyalásaik nem voltak gyorsak vagy nyilvánosak.” HERMAN, 2006. 21.

45 HERMAN 2006. 21.

46 A 14. Alkotmánymódosítás 1868-ban lépett hatályba.

47 MADISON P. A.: *Historical Analysis of the Meaning of the 14th Amendment's First Section*. 2010. http://www.federalistblog.us/mt/articles/14th_dummy_guide.htm#due 2016.01.12.

48 Murray's Lessee v. Hoboken Land and Improvement Co., 59 U.S. 272 (1855).

vizsgálni az angliai törvényekben és common law-ban ismert eljárás módjait és rendes szokásait.⁴⁹ Mindezen keretek között az ötödik és tizennegyedik módosításban szereplő, a megfelelő eljárásról szóló klauzulát azonos módon értelmezte, egyazon jelentéssel ruházta fel.⁵⁰

A Legfelső Bíróság úgy értelmezte a klauzulát, hogy az négy védelmet foglal magában: 1) az eljárásjogi szempontból törvényes eljárást mind a polgári, mind a büntető eljárásokban, 2) az érdemi törvényes eljárást, 3) tiltást a homályos, bizonytalan értelmű törvények ellen és 4) azt, hogy az elv a Civil Rights Act of 1866 rendelkezéseihez való kapcsolat eszköze.⁵¹

Ez utóbbi törvény szövetségi szinten biztosított polgári jogokat és célja a megkülönböztetés különféle formáinak felszámolása volt.⁵² A törvény alapvetően a tizenharmadik módosításhoz kapcsolódott, de érvényesülése finoman szólva sem volt problémamentes. A tizennegyedik alkotmánymódosítás célja tehát a törvény megerősítése és az abban foglalt jogok érvényre juttatása volt.

Az eljárás tisztességessége tekintetében polgári ügyben fejtette ki azt az álláspontját a Legfelső Bíróság, hogy „[a] tisztességes eljárás [due process] megköveteli, hogy az eljárásoknak, amelyek által a törvényeket alkalmazzák, elfogulatlanok kell lenniük, hogy az egyének ne legyenek kitéve a kormányzat hatalmának.⁵³ A bíróság általános érvénnyel mondta ki azt is, hogy „[j]ogszerű eljárás az [az eljárás], amelyik követve a jogi formákat, megfelelő az ügghöz és indokolt az érintett feleknek. Az eljárást a törvény által előírt rendes módon kell lefolytatni, és azt az elérendő célhoz kell igazítani. Ahol csak szükséges a felek védelméhez, lehetőséget kell biztosítani a meghallgatásukhoz, tiszteletben tartva a kért döntés jogszerűségét.⁵⁴ A közhatalom által végrehajtott bármely jogi eljárásról meg kell állapítani, hogy megfelelő eljárás, amennyiben az igazság és szabadság ezen alapelveit

49 Murray's Lessee v. Hoboken Land and Improvement Co., 59 U.S. 272 (1855).

50 Malinski v. New York, 324 U.S. 401 (1945)

51 MADISON P. A.: *Historical Analysis of the Meaning of the 14th Amendment's First Section*. http://www.federalistblog.us/mt/articles/14th_dummy_guide.htm#due 2016.01.12. és HYMAN, Andrew T.: The little word „due”. 38 Akron Law Rev. 1 (2005)

52 GREENFIELD, Gary A.-KATES, Don B. Jr.: Mexican Americans, Racial Discrimination, and the Civil Rights Act of 1866. California Law Review, 1975. Vol. 63. 662.

53 MARCHANT v. PENNSYLVANIA R CO, 153 U.S. 380 (1894) 153 U.S. 380. 1984. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/153/380/> 2015.04.03.

54 HAGAR v. RECLAMATION DIST. NO. 108, 111 U.S. 701 (1884) 111 U.S. 701 <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/111/701/> 2015.04.03.

megőrzi és tekintetbe veszi, még ha szankcionálna is kor és szokás, vagy a törvényhozó hatalom döntésében kidolgozott újdonság szerint.”⁵⁵

Az amerikai joggyakorlatban az eljárásjogi szempontból törvényes eljárás a természetes igazsághoz hasonló fogalom. Mindkettőnek természetjogi gyökerei vannak, azonban az előbbi fogalom az eljárások és döntések szűkebb körére vonatkozik az angolhoz képest, mert bár az írott alkotmányt támogatja, annak természetét és azon célját szolgálja, hogy az állami cselekvéseket korlátozza, azonban nem tartoznak ide a magánjogi cselekvések. Az állami tevékenységet az Alkotmány korlátozza az élet, a szabadság, vagy a tulajdon kérdésében. Ezeket az alkotmányos területeket úgy kell értelmezni, hogy azok magukban foglalnak minden jogosultságot.⁵⁶

A korszakból leginkább ismert dokumentumok a büntetőeljárásokra koncentráltak, az állampolgárok élete és szabadsága feletti hatalom önkényességének kívántak gátat vetni. Mivel a büntető eljárások korlátozták vagy fosztották meg az egyént a személyes szabadságtól, nyilvánvalóan az állam büntetőjogi igényével, végső soron a hatalommal szemben kizárólag a tisztességes, törvényes eljárás alapjoga állhatott szemben. Az egyén és az állam kontextusában a személyes szabadság korlátozása és az eljárás tisztességének megkérdőjelezhetősége itt fejtette ki hatását leginkább,⁵⁷ kumulálódva jelentkezett az individuum vonatkozásában.

1.2. Magyarország

A polgári átalakulásban meghatározó szerepet játszó államok alkotmányfejlődése mellett érdemes áttekinteni a magyarországi jogfejlődés állomásait is. Nemcsak Angliában, hanem nálunk is egészen 1949-ig történeti alkotmány létezett,⁵⁸ amely sarkalatos törvényeiben szintén tartalmazott,⁵⁹ a történeti fejlődés szerint kezdetben a rendi korszaknak, majd a

55 HURTADO v. CALIFORNIA, 110 U.S. 516 (1884).
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/110/516/> 2015.04.03.

56 SCHAUER 1976. 71.

57 Az USA alkotmánymódosításainak történetéről és az esküdszék jelentőségéről lásd: REED AMAR, Akhil: *The Bill of Rights as a Constitution*. The Yale Law Journal, Vol.100: 1131.1991. 1131-1210. különösen 1181-1210.

58 Jogtörténeti szempontból a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvényt „kisalkotmánynak” tekintik, a chartális alkotmány követelményeinek az 1949. évi XX. törvény felelt meg.

59 Az alkotmányjogról és a történeti alkotmányról lásd SCHWEITZER Gábor: *Fogalmi bevezetés: alkotmányjog*. in: HALÁSZ István szerk.: *Alkotmányjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018., különösen 13-18. A magyar történeti alkotmány joganyagáról és csoportosításáról lásd részletesen ZÉTÉNYI Zsolt szerk.: *A történeti alkotmány*. Magyarországiért Kulturális Egyesület, Budapest, 2010. 49-

polgári átalakulás és fejlődés korának megfelelően, olyan rendelkezéseket, melyek a vizsgált alapjog egyes elemeinek gyökerét jelenthették. A későbbi eljárási alapjog részeinek törvényi szinten való első megjelenésük szerint, de időrendben ismertetjük.

A magyar történelem korai időszakából meghatározó jelentőséggel rendelkezett az 1222-ben kibocsátott és 1231-ben megerősített Aranybulla 2. cikkelye, amely szerint: „a nemes embert bebörtönözni, javaitól megfosztani csak akkor lehetett, ha előbb perbe hívták és rendes úton törvényt láttak reá.” A megfogalmazás erős hasonlóságot mutat a Magna Charta már idézett 39. cikkével, melyet később 29-re számoztak át. A 8. cikkely pedig azt mondta ki, hogy „a nádorispán minden ember dolgában, ki országunkbéli, különbség nélkül ítéljen.”⁶⁰ A törvény szerinti, vagyis az érintett személy rendes bírása előtti eljárás előírása nyert megfogalmazást a 1405. évi (I.) VII. törvénycikkben.⁶¹ A pártatlanság biztosítékát mutatja I. Mátyás azon rendelkezése, hogy a bírák a pereket bírálják el, és meghatalmazottakul vagy ügyvédekül ne perlekedjenek.⁶² Az időszerűség biztosítását szolgálta II. Lajos azon rendelkezése, hogy „a rövid törvényszékeket és a rövid perfolyamokat meg a fellebbvitt pereket a legközelebb következő Vízkereszt huszadik napján kell megkezdeni és ennek utána a pereket, különösen a fellebbviteliakat és a rövid folyamatúakat állandóan és megszakítás nélkül kell folytatni.”⁶³

A könyvnyomtatás előtti időszakban a törvényeknek, az országgyűlés döntéseinek közismertté válását akadályozta, hogy az ismerethez és a gyakorlati alkalmazáshoz nem lehetett könnyen hozzájutni, a másolások pedig rontották magát a szöveget.⁶⁴ A Magyar Királyság területén az egységes jog, legyen az törvény vagy szokásjog, alkalmazását segítette elő *Werbőczy István* gyűjteményes műve, amely annak az időszaknak a joganyagát foglalta össze. A Hármaskönyvben a korrekt eljárás elemeit a bírótól elvárt magatartás szempontjaiban találjuk meg. Ennek indoka abban keresendő, hogy eljárási kódex hiányában – nagy valószínűséggel – a per stabil és konstans eleme a bíró személye volt. Werbőczy hangsúlyozza, hogy a bírónak joghatósággal kell rendelkeznie, amely jelenti a közjogi

108. és 212-327.

60 ZÉTÉNYI 2010. 213-214.

61 „Elhatároztuk és rendeltük azonfelül, hogy bármely rendű és sorsu személynek vagy embernek adóssága, bűne, vétke vagy gonosztette alkalmából [...] senki se merje vagy kísértse meg azt a várost, mezővárost vagy falut, a hol az ilyen [...] tartózkodni szokott... Hanem a kinek az ilyen ellenében valami keresete van, az az ő rendes bírása előtt fogatosítsa azt, a mint ez ilyen esetekben országunk törvénye szerint az elmúlt időkben is történni szokott, úgy hogy az ártatlanok a bűnösökért ne lakoljanak.” Luxemburgi Zsigmond törvényei <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=571>

62 1471. évi XIV. törvénycikk

63 1518. évi (bácsi) XLI. törvénycikk 1. §-a.

64 CSIKY Kálmán: Werbőczy István és Hármaskönyve. Budapest, Franklin-Társulat, 1899. 6.

értelemben vett hatalmat az igazság kiszolgáltatására, vagyis bírói tisztségre való kinevezést, amely a későbbi törvény által felállított bíróság egyfajta megfogalmazása; és jelenti a jog uralmát abban az értelemben, hogy a jogot alkalmaznia kell, a vizsgálatot lefolytatnia és végül döntenie, vagyis szolgáltatnia kell az igazságot,⁶⁵ amely a döntési kötelezettséggel azonos tartalom.

A pártatlanság már ekkor követelmény volt a bíróval szemben: "egyik félnek ne kedvezzen inkább, mint a másiknak; ne legyen személyválogató, és másnak a nyomorúságát úgy tekintse, mint a magáét[, m]indenekelőtt pedig ment[es] legyen a lelki szenvedélyektől, hogy könyörgés, gyűlölség vagy szeretet ne vezérelje."⁶⁶ A Hármaskönyv itt felsorolt további, a bíróval szemben támasztott elvárásaiban a tárgyalás lefolytatásának tisztességét véljük megmutatkozni az olyan kifejezések használata miatt mint az „éretten megvizsgálás” követelménye, amely nem lehet „meggondolatlan vagy hirtelenkedő”, illetve „túlságosan kegyetlen vagy szerfölött kegyelmeskedő”.⁶⁷ A bírónak ezt meghaladóan távol kellett tartania magától a felé megnyilvánuló félelmet, amely a valóság elhallgatásához vezethet; a nyereségvágyat, amely a lélek ajándékkal való megvesztegetését eredményezi; de a gyűlölséget és a szeretet is.⁶⁸ Mindezen elvárások a belső pártatlanságot biztosították. Követelmény volt vele szemben az is, hogy az általa vezetett ügyben tanúként nem járhatott el,⁶⁹ de ügyvéd sem lehetett egyazon ügyben.⁷⁰ Láthatjuk, hogy a későbbi kizárási szabályok előképe már megfogalmazódott, és így jelentőséggel bírt a külső pártatlanság is.

Az ország három részre szakadásának idején az igazság kiszolgáltatása, a törvényszékek megtartása is jelentős nehézségekbe ütközött. Ehhez a visszarendeződéshez képest komoly eredménynek tekinthető, hogy törvény mondta ki újra, miszerint minden évben, két törvénykezési időszakkal, két „nyolczados törvényszéket” kell tartani a Királyi Magyarország területén.⁷¹ A török kiűzése után csak 15 év elteltével hozott döntést az országgyűlés a bírói tisztségek újrabetöltéséről,⁷² 1723-ban pedig csak nemesi előjogként

65 Werbőczy István Hármaskönyve. Magyar Törvénytár, Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1897. Előbeszéd 14. cím, 2. §. 45.

66 Werbőczy 14. cím, 4. §. u. o.

67 Werbőczy 14. cím, 5. §. u. o.

68 Werbőczy 14. cím, 6. §. 47.

69 Werbőczy 16. cím, 4. §. 51.

70 Werbőczy II. rész 22. cím, 1-2. §. 283-285.

71 1569. évi XXXIX. Törvénycikk a bíraskodási időszakokról

72 1715. évi XXIV. törvénycikk a törvények javításáról s törvényszékek tartásáról

iktatták törvénybe, miszerint "a nemesi kiváltságnak örvendő embert, idézés s a törvény kellő útján való elmarasztalás nélkül, személyében s vagyonában semmi módon meg ne károsítsák."⁷³

A feudális igazságszolgáltatás folyamatának gyorsítása érdekében született meg az a törvény, hogy az ügyek felvételében s megvitatásában a Királyi Curián pontos sort tartsanak, még pedig a törvénykezési időszak megkezdése előtt állítsák fel a tárgyalandó ügyek sorrendjét. A nyilvánosság egy sajátos megjelenési formája volt, hogy ezt a listát a törvényházban ki kellett függeszteni.⁷⁴

Az abszolutista uralkodók korszakában a hagyományos bírói szervezet felsőbb szintjeinek kialakításán és működtetésének biztosításán volt a hangsúly, továbbá a fellebbviteli fórumok közötti hatásköri megosztáson, vagyis az át- és az újjászervezést hajtották végre. Ezzel együtt változatlanul külön bírósága volt a nemeseknek és a közembereknek.

A polgári átalakulásnak jogi szempontból is teret nyitó, utolsó rendi országgyűlés az úgy nevezett politikai jogoknak adott elsőbbséget, de a szabadságjogok közül a véleménynyilvánítás szabadságát biztosító sajtótörvény – a jog korlátozásának feltételei mellett – már a vétségi eljárásban előírta a nyilvános és esküdtszéki eljárást. Az 1848. évi XXIX. törvénycikk az igazság szolgáltatásával megbízott bíró elmozdíthatatlanságát mondta ki, ezzel a függetlenség egyik sarkalatos elemét biztosította. Magyarországon a törvényes polgári forradalom, hasonlóan a franciához, kiáltványt fogalmazott meg „Mit kíván a magyar nemzet?” címmel. Annak a korszaknak és a megvalósítandó nemzeti igényeknek megfelelő követeléseket foglalta magában, így a közjogi igények mellett a szabadságok közül a sajtószabadságot, a törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben, illetve harmadikként az esküdtszéket és képviseleti jogot az Egyenlőség alapján. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a francia forradalom óta már eltelt majdnem hatvan év, az angol polgári forradalomtól kétszáz és az amerikai függetlenség kikiáltásától is nyolcvan év. A politikai gondolkodást a szabadságok eszméje visszafordíthatatlanul átformálta. A polgári fejlődésbe később bekapcsolódó nemzetállamok számára már nem a jogok kitalálása volt az elsődleges, hanem ezeknek a jogoknak a saját normarendszerükbe történő beépítése. Így a Magyar Királyság részére kitaposott ösvény állt rendelkezésre ahhoz, hogy a területi és történeti adottságokat figyelembe véve, saját polgári és politikai igényeinek megfelelő jogokat részesítsen előnyben.

73 1723. évi V. törvénycikk a nemesség különös kiváltságáról

74 1729. évi XLIII. törvénycikk a perek sorrendjének megtartásáról

A neoabszolutista időszakot követő kiegyezés olyan korszakot nyitott meg, amelyben közjogilag rendezett keretek között folyhatott a jogállam kialakítása. A korszak jogfelfogásának megfelelően a személyes szabadságot központba helyezve, Magyarországon is olyan védelmi elveket mondtak ki az alkotmányos törvények, amelyek a mai tisztességes eljáráshoz való jog részei.⁷⁵ Az 1869. évi IV. törvénycikk fogalmazta meg a pártatlanság, a függetlenség és a törvényesen felállított bíróság elvének érvényesülését biztosító szabályokat.⁷⁶ Figyelemmel arra, hogy a törvény a bírói hatalom gyakorlásának alapvető szabályait rendezte, ezek az elvek általánosságban, tehát az ítélezési tevékenység minden válfajában érvényesültek.

A Csemegi-kódex, a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk, amely a mai értelemben véve nem volt a történeti alkotmány részének tekinthető, kimondta a "nincs büntetés törvény nélkül" és a "nincsen bűncselekmény törvény nélkül" elveket.⁷⁷ A büntető jogi szabályokhoz hasonlóan alsóbb szinten, a polgári eljárásjog területén tételes jogi normákban és eljárásjogi elvekként fogalmazódtak meg az alapjog egyes elemei. Az elfogulatlanság, a képviselőhöz való jog, amely a védelemhez való jog polgári eljárásjogi változata, a nyilvános tárgyalás, a meghallgatás elve és a jogorvoslathoz való jog szabályai először az 1868. évi LIV. törvénycikkben kerültek kimondásra. Az ítélet indokolásának kötelezettségét még az 1836. évi XVI. törvénycikk írta elő.⁷⁸

A kiegyezéssel helyreállított alkotmányosságban kiemelt helyet foglalt el a hatalmi ágak szétválasztása, így a bírói függetlenség lehető legnagyobb mértékű biztosítása. Báró Eötvös József még 1844-ben kiállt amellett, hogy „A bírói hivatalnak első kelléke a függetlenség, oly bírót pedig, ki hivatalának megtartására nézve akárkitől függ, független bírónak nem tartok.”⁷⁹ Majláth György 1868. július 30-án tartott Főrendi házi beszédében azt emelte ki, hogy a bírói tekintélyt és a bírói függetlenséget még a legabszolútabb hatalmak is tiszteletben tartották, legyen szó a porosz II. Frigyesről, vagy az amerikai szenátus bírói

75 Ezt az álláspontot fogalmazta meg az AB is a 21/2014. (VII. 15.) AB határozat 57. pontjában: "A jelenleg alaptörvényi és alapelvi szinten szabályozott tisztességes eljáráshoz való jog tehát elemeiben jelen volt a chartális alkotmány előtti magyar jogrendszerben is."

76 A függetlenséget előíró részletező szabályokat 5. §, 9. §, 12. §, 15. §, 19. § és 20. § tartalmazták, a törvényesen felállított bíróságról a 21. § szólt.

77 A törvény ezt az 1. §-ban nyilvánította ki. Ezeket nevezi a büntetőjog a nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege elvnek.

78 Az elfogulatlanság követelményét az 56. § tartalmazta, esetkörei azonosak a jelenlegiekkel. A képviselőhöz való jogot a 90. §, a szóbeliség és nyilvánosság elveit a 101. § és 102. §, a meghallgatás elvét a 115. §, és a jogorvoslatot a 274. § mondta ki.

79 FENYŐ István szerk.: *Eötvös József: Arcképek és programok*. Magyar Helikon, Budapest, 1975. 844. p. (<http://mek.oszk.hu/06600/06618/06618.pdf> 2016.02.02.) 220.

tagjairól. „Ha a birói függetlenség e két extrém kormányforma körében tiszteletben tartatott, annál nélkülözhetetlenebb ez az alkotmányos monarchiában, melyben a többség uralma szükségkép izgékonyabb pártéletet idéz elő. A pártok e hullámvázai közepett kell hogy legyen, a mi nem ingatag: ez pedig a birói tekintély, melyhez, mint a pártokon kívülálló őréhez a törvénynek, bizodalommal forduljon a nép.”⁸⁰

Az igen hosszú előkészítést követően több tervezetet megélt, az osztrák polgári perrendtartás hatását magán viselő és 1915-ben hatályba lépett 1911. évi I. törvénycikk "maradéktalanul érvényre juttatta a XIX. századi jogfejlődés során kialakult alapelveket (szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség, a bizonyítékok szabad mérlegelése), másfelől megteremtette a bíróság és a felek modern együttműködését."⁸¹ Az együttműködés modernsége a Klein-féle szociális per-felfogáson keresztül mutatkozott meg,⁸² ahol az állami jogvédelem kiegyenlítette a perbeli felek akár szociálisan is egyenlőtlen pozícióját a bírói aktív pervezetéssel, az igazmondási kötelezettség bevezetésével, a rosszhiszemű pereskedés megakadályozásával, illetve az anyagi igazság kiderítésének az előmozdításával.⁸³ A kódex azonban nem tartalmazott alapelveket, ilyen tételes rendelkezései nem voltak, hanem a részletes szabályok tartalmában fejeződtek ki az alapelvek. Ezeket csak a tudomány és kommentáriródalom absztrahálta a pozitívjogból,⁸⁴ és a törvény nem szövegezett meg generálklauzulákat sem.⁸⁵

A kizárási szabályok változatlanul a bíró elfogulatlan tevékenységét biztosították, az időszerűség kérdésében olyan szabályok álltak rendelkezésre, mint a perfeltételi tárgyalásnak a keresetlevél kézbesítésétől számított 8-10-15 napon belüli megtartása, a

80 Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett ORSZÁGGYÜLÉS Főrendi házának Naplója 423-424.

81 KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 60., és KENGYEL Miklós: *A magyar polgári eljárásjog modellváltásai*. In JAKAB András – TAKÁCS Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005*. Gondolat – ELTE ÁJK, Budapest, 2007. I. kötet. 689–710.

82 KLEIN, Franz: *Pro futuro*. Betrachtungen über Probleme der Civilprozeßreform. Juristische Blätter, XIX. Jahrg. (1890) Nr. 44–52, XX. Jahrg. (1891) Nr. 1–9.

83 KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 107-110.

84 VASS Károly szerk.: *Magyar polgári törvénykezési jog, dr. Plósz Sándor előadásai után*, Szent-István-Társulat, Budapest, 1906., BACSÓ Jenő: *A polgári per célja*. Studium könyvkiadó Rt., Debrecen, 1934. 23.p.; HAENDEL Vilmos: *A perbeli cselekmények koncentrációja a perjogi fejlődés szolgálatában*. Miskolc, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1932. 27.p.; JANCSÓ György: *Magyar polgári törvénykezési jog*. II. Átdolgozott kiadás, Lepage Lajos Egyetemi Könyvkereskedése, Kolozsvár, 1906. 147. 321.; MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai -a perbeli cselekvények tana*, Franklin Társulat Budapest, 1898. 395 p.; MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Budapest. Franklin Társulat, 1913. 758 p.; PAP József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1901. 176. p.

85 UJLAKI László: *Visszaélés a joggal a polgári eljárásban*, Jogtudományi Közlöny 1989. szeptember 457.

járásbíró előtt a perfelvételi tárgyalás érdemleges tárgyalásként való azonnali folytatása, a törvényszék előtt a két szakasz közötti 30 napos határidő. Az eljárás szóbeli volt, a tárgyalás nyilvános. A vagyoniilag kedvezőtlen helyzetű ügyfélnek a bíróság által – akár méltányosságból – engedélyezett szegényjoga kiterjedt a bélyegnek, az illetéknek, a perköltség-biztosítéknak, a bírósági kiküldöttek díjainak és kiadásainak, a tanúk és szakértők illetményeinek, valamint a szükséges hirdetmények és az ügygondnok költségeinek előlegezése és megfizetése alóli mentesülésre, valamint a szegényjogban részesülő kérhette pártfogó ügyvéd kirendelését.⁸⁶

A nemzetállamokon belüli fejlődési szakasz történeti áttekintésének konklúziójaként azt állapíthatjuk meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog egyes elemei az individuális jogok között jelentek meg először. Ezek a törvény által felállított, pártatlan bíróság, a kellő (idejű) és nyilvános tárgyalás, a kétszeres elítélés tilalma, a nulla poena sine lege, a nullum crimen sine lege elvei és az ártatlanság védelme, a képviselőhez való jog. Láthatjuk, hogy még külön-külön, de az eljárási alapjog lényegét biztosító elemek a polgári korszak emberét alkotmányos szinten védtek. Majd, történeti léptékekkel mérve, rövid idő elteltével nem politikai programként elméleti, hanem törvénybe foglaltan gyakorlati hatást fejtettek ki a jogalkalmazókra.

Ezek az elemek többségükben a büntető eljárásjogi garanciák részei voltak, de egyes részjogosítványok az igazságszolgáltatás egészéhez, pontosabban az ítélkező bíróság tevékenységéhez kapcsolódtak. A harmadik hatalmi ág szervezeti garanciái a két történeti alkotmány közjogi rendelkezéseiben kaptak helyet. Valószínűleg azért, mert a bíróság a közhatalom egyik megnyilvánulási formájának homogén közege, ahol nem volt megengedhető, hogy egyszer tisztességesen, tehát garanciális szabályok szerint, máskor pedig – ügyfajtától függően – ezek nélkül folyjon bírósági igazságszolgáltatási tevékenység.

A polgári fejlődés folyamatában a közjog, és ezen belül a bírósági tevékenységre vonatkozó büntető és polgári eljárási jogok eljárási elvekként emelték be a garanciális rendelkezéseket, vagy legalábbis azok többségét. Ennek alátámasztására a polgári eljárásjog területéről vett példaként említjük a szóbeliség, közvetlenség,⁸⁷ valamint nyilvánosság

86 KIRÁLY Lilla: *Szegény jog az 1911. évi magyar Polgári Perrendtartás szabályozásában*. Jogtörténeti Szemle. Budapest – Győr – Miskolc. 2009/2.szám. 53. és 52-57.

87 A szóbeliség és közvetlenség elvét Zlinszky Imre egyenesen a római perjog alapelveinek nevezi. A klasszikus korban a feleknek személyesen kellett a magistratus és judex előtt megjelenni, a tanúkat az ítélő bíróság hallgatta ki és a bíró az élőszó közvetlen hatása szerint hirdette ki ítéletét. ZLINSZKY Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra*. Budapest, Atheneum R Társulat Tulajdona, 1875. 7.

alapelveit,⁸⁸ amelyek jól illeszkedtek a liberális szemléletbe.⁸⁹ A francia Code de Procédure Civile 1806-ban ezekre az elvekre alapozta a modern kori polgári pert, és ez okból tudott mintaként szolgálni Európa más államainak.⁹⁰ Ezen elvek szellemében szabályozta a peres eljárást Olaszország 1882-ben,⁹¹ Románia 1865-ben, Bulgária 1892-ben, az 1877-es német polgári perrendtartás (ZPO) és az 1895-ös új osztrák polgári perrendtartás (öZPO) megszövegezésénél is rendező elvként hatottak.⁹² Az öZPO viszont a XX. század elején a magyar Plósz-féle Pp.-hez szolgált mércéül. A német és osztrák vonalat követte a jugoszláv perrendtartás 1929-ben és a lengyel 1930-ban.⁹³ Anglia a maga common law-jával sem volt kivétel. Az angolszász jogrend jury bíraskodása a középkortól kezdve megtestesítette a nyilvánosságot, a közvetlenséget és a szóbeliséget.

A példák alapján nemcsak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fair eljárás egyes elemei a nemzeti jogokban önállóan alakultak ki, illetve az alkotmányos elismerés mellett eljárási alapelvekként voltak jelen, még akkor is, ha ezt a minőségüket a jogtudomány alakította ki, hanem azt is, hogy az európai államok polgári átalakulása és egyes jogintézmények kölcsönös átvétele folytán az eljárási garanciák tartalma az európai jogrendekben egységesnek tekinthető. Az eljárási alapjog összefoglaló elnevezésével nem találkozhatunk még ebben az időszakban, de meghatározó elemeinek jelenléte miatt egy óvatos megfogalmazással – kölcsönvéve Székely László szavait – kijelenthetjük, hogy a majdani tisztességes eljáráshoz való jog „forrásvidékeként” szolgáltak.⁹⁴ Merészebb felfogás mellett, az alkotmányokban vagy a történeti alkotmányok részeként, és a XX. századot megelőzően megjelent elemek miatt eljuthatunk odáig is, hogy a tisztességes eljárás joga az úgy nevezett első generációs emberi jogokhoz tartozik. De ezt az olvasóra bízunk.

88 "Cicero korában [i.e. 70. körül] a nagy perek óriási tömegek előtt zajlottak a Forumon, vagy a nagy bazilikákban. A centumvirális bíróság a Basilica Iuliában ülésezett, s szónoknak nagy és féktelen tömeg előtt kellett olykor órákig beszélnie." ADAMIK Tamás: *A törvényszéki beszéd az ókori Athénban és Rómában*. Jog, állam, politika. 2011/2. 107. és 99-113.

89 Ugyancsak Zlinszky hivatkozik arra, hogy az ősi germán jogban a per szóbeli és közvetlen volt, a tárgyalás pedig nyilvános, amíg a kánonjog ki nem szorította azt. ZLINSZKY 1875. 25.p.

90 Erről a folyamatról lásd részletesen KENGYEL 2003. 29-33.

91 PAP József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1901. 18.

92 CZOBOLY Gergely: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*. PhD dolgozat. 2014. 26. és 49. p. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/czoboly-gergely-istvan/czoboly-gergely-istvan-vedes-ertekezes.pdf> 2017.01.22.

93 CZOBOLY 2014. 90.

94 SZÉKELY László: *A személyiségi jogok hazai elmélete – A forrásvidék*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011.

2. A nemzetközi fejlődés szakasza

A nemzetközi egyezmények új, a XX. század második felében létrehozott generációjának az volt a célja, hogy a második világháborúhoz vezető út, és magának a háborúnak minden vertikumában megélt tragédiájának megismétlődése elkerülhető legyen. Nyilvánvalóvá vált, hogy az emberi jogok államon belüli joghatóság alá rendelése nem elegendő,⁹⁵ az alapvető jogok pusztá állami elismerése (az alkotmányban) nem nyújt tényleges védelmet.⁹⁶

A XX. század szélsőséges kora tehát megteremtette azt a nemzetközi konszenzust, Christian Tomuschat hármás felosztásában az első szakaszt,⁹⁷ hogy az emberi jogok védendő körét meg kell fogalmazni és ezt a védelmet ki kell alakítani. Ez az összefogás csupán az államközi kapcsolatok szabályozását és az egyes egyént védő emberi jogok – köztük az eljárási alapjog – nemzetközi szintű deklarációját eredményezte.

Így a második szakasz a nemzetközi kodifikáció volt, a szerződésbe foglalás és a nemzeti elfogadás időszaka. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az egyik első dokumentum volt a folyamatban.⁹⁸ A nemzetközi jog az emberi jogok szempontjából átalakult. Már nem politikai deklarációkba, mint például a francia forradalom Kiáltványába foglalt eszmékről beszélünk, hanem olyan emberi jogokról, amelyek egyfajta "regionális alkotmány" szerepét betöltő nemzetközi dokumentum(ok)ban nyertek helyet, mint a PPJNE, vagy az EJEE.

Európában továbblépést jelentett a XX-XXI. század fordulóján, hogy az alapjogi koncepció megerősítést és stabilizálást nyer az EU szabályanyaga, az EuCharta és EUSZ. cikkeiben lefektetett alanyi alapjogi rendelkezések révén. Az EU alapító szerződesei a méltóságot helyezik az emberi jogvédelem középpontjába, s ennek morális olvasata jegyében kapcsolja össze az emberi jogokat a demokrácia és a jogállam szubsztantív értelmezéseivel.⁹⁹

Az emberi jogi egyezmények „listái” e megvalósítási folyamat révén kerültek a

95 HALMAI-TÓTH 2008. 66-67.

96 A Weimari Alkotmány és a hitleri Németország tényérésének esete óta tudjuk, hogy a sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogok alkotmányban történő rögzítése és tiszteletben tartása nem nyújt tényleges védelmet.

97 TOMUSCHAT, Christian: *Human Rights: Between Realism and Idealism*, Oxford, Oxford University Press, 2003, 3.

98 A Nyilatkozatot 1948. december 10-én fogadta el az ENSZ harmadik közgyűlése

99 Lásd erről részletesen MAJTÉNYI Balázs: *Demokrácia deficit az Unióban és/vagy a tagállamokban*. In: FEKETE Balázs - HORVÁTHY Balázs - KREISZ Brigitta szerk: *A világ mi magunk vagyunk...Liber Amicorum Imre Vörös*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 327-337.

nemzeti alkotmányokba,¹⁰⁰ vagy egészítették ki a már meglévő tagállami alkotmányos listákat, amelyek közvetítőjévé váltak az emberiség közös jogát érvényre juttató nemzetközi jognak. A tagállami kötelezettség nem áll meg alkotmányjogi szinten, a belső jogba vertikálisan, jogági szinteken is beépül az emberi jogi védelem. A kettős folyamat (jogelismerés és valós védelem) igyekezett minden emberi jogot implementálni a rendszerbe, köztük az eljárási alapjogot is.

A folyamat hatásaként a nemzetközi és a nemzeti, elsősorban alkotmányos jogrendek között az átvett, illetőleg átültetett normák nem egyirányú, hanem kölcsönös egymásra hatást eredményeznek. Ez a „cirkuláció” részben annak köszönhető,¹⁰¹ hogy a nemzetközi jog és a nemzeti jog szabályozásának tárgya ma már részben lefedi egymást. Kiemelten igaz ez az emberi jogok, a jogállamiság garantálása terén, ahol jelentős körülmény, hogy a végső címzettek az emberek, akik a jog alanyai. Másrészt az államközi viszonyok szabályozása kiegészült a nemzeti közigazgatási jogéhoz hasonló feladattal, amelyet nemzetközi szervezetek látnak el és megjelent a magánjoghoz hasonló funkció is.¹⁰² Tomuschat meglátása szerint nem elkülönült rendszerekről van szó, hanem egyetlen integrált és sokrétű rendszerről.¹⁰³

Annak érdekében, hogy az összetett rendszerben az egyes emberi jogok gyakorlatiak és ténylegesek, ne pedig elméletiek és illuzórikusan legyenek,¹⁰⁴ elsősorban bírói fórumokra van szükség, amelyek jogérvényesítést, jogvédelmet biztosítanak. Eljárásuk megfelelőségét éppen ezért, valamint a visszaélés lehetőségnek kizárása érdekében, garanciákkal kell körbe bástyázni. Így a nemzetközi egyezmények eljárási alapjogokat is tartalmaznak,¹⁰⁵ kiemelten a tisztességes (bírói) eljáráshoz való jogot.

100 Itt elsősorban arra a folyamatra gondolunk, amelynek eredményeként az emberi jogokról szóló fejezetek megjelentek az egyes államok alkotmányaiban, valamint arra, hogy az új demokráciák újralkotmányozási folyamatában kiemelt helyet foglalt el a jogok megfogalmazása, a demokratikus átalakulás és a jogállamiság megvalósítása érdekében.

101 Erről a folyamatról lásd CHRONOVSKI Nóra: *Alapjogvédelem, nem csak uniós fokon*. Fundamentum 2009. 1. szám 80-88. és CHRONOVSKI Nóra: *Globális vagy lokális alkotmányosság? Jogelméleti Szemle* 2015/4. szám 19-31.

102 TOMUSCHAT, Christian: *International Law as the Constitution of Mankind*, in: TOMUSCHAT, Christian ed. *International law on the eve of the twenty-first century* (U.N. Law Commission ed. 1997) 28, 63.

103 BOGDANDY Armin von – DELLAVALLE, Sergio: *Universalism and Particularism as Paradigms of International Law*, IILJ Working Paper, in *International Law and Justice Working Papers, History and Theory of International Law Series*, New York, New York University School of Law, 2008/3, 45.

104 LONATI, Simone: *Fair Trial and the Interpretation Approach adopted by the Strasbourg Court*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2017, Vol. 25. Issue 1. 60.

105 HALMAI-TÓTH 2003. 669-702.

E jog jelentését a már említett egyezmények a történetiségükben önállóan kialakult, a bírósági eljárások jogágtól független korrektségét biztosító eljárási követelményekkel és sajátos eljárási garanciákkal adták meg. Következésképpen strukturált jogként kell elismerni, amely több különálló szubjektív alapvető jogot tartalmaz.¹⁰⁶

A strukturáltság alatt – primer megközelítésben – azt a szerkezeti jellegzetességet értjük, hogy az eljárási alapjogot a nemzetközi egyezmények több pontban (bekezdésben), sőt alpontok közbeiktatásával határozzák meg, vagyis maga a nemzetközi normaszöveg részekre tagolt. A tagoltság oka nem egyedül arra vezethető vissza, hogy a nemzetközi szabályozás a védendő tárgy azonossága miatt fogott egybe különböző eljárási jogágakban kialakult garanciákat.

Nem pusztán arról van szó, hogy egy teljes követelményrendszerrel lehet a fair bírósági eljárást biztosítani, hanem arról is, hogy az egymástól eltérő eljárások sajátos, nem pedig minden eljárásban szükséges védelmi eszközöket is igényelnek. Így például az ártatlanság vélelme a büntetőeljárás egyik garanciája, míg a képviselőhöz való jog érvényesülése egyaránt fontos minden igazságszolgáltatási eljárásban.

A nemzetközi dokumentumok – bizonyos fokú szűkítést alkalmazva – inkább szóhasználati,¹⁰⁷ mint tartalmi változattal szólnak az eljárási alapjogról.¹⁰⁸ Nevezhetjük ezt a jogot az „igazságszolgáltatáshoz való jog” részének épp úgy, mint önállóan a tisztességes eljáráshoz vagy tisztességes tárgyaláshoz való jognak,¹⁰⁹ tartalmilag nem mást fejez ki, mint azokat a bírósági eljárásban érvényesülő biztosítékokat, amelyek az állami önkénytől védik az egyes személyeket.

Természetesen megfigyelhető bizonyos mértékű eltérés. Az EJEE 6. cikkének külön elnevezése nyilvánvalóvá teszi, hogy az egyezménynek ez a szabálya a tisztességes eljáráshoz való jogot tartalmazza. Ezzel azt is egyértelművé teszi, hogy a szöveget illetően a főkategória az eljárási alapjog, amelyhez a cikk egyes bekezdéseiben megjelölt alapjogok vagy alapjog-elemek tartoznak. Az EuCharta külön, a VI. címben szól az

106 LEANZA, Pietro – PRIDAL, Ondrej: *The Right to a Fair Trial: Article 6 of the European Convention on Human Rights*. European monographs, 87. kötet, Kluwer Law International, 2014. 9.

107 A dolgozatban figyelembe vett egyezmények ide vonatkozó angol és magyar nyelvű szövegrészletét az 1. számú melléklet tartalmazza.

108 Az Európa Tanács és a Európai Unió Alapjogi Ügynöksége 2016-ban kiadott egy angol nyelvű dokumentumot *Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról címmel*, amelyben összefoglalták és összehasonlították a két joggyakorlatot. Mivel a könyv a hivatalos álláspontokat képviseli, a dolgozatban ezt tekintünk mértékadónak. A könyv elektronikus formában, magyar fordításban is kiadásra került, a két szöveget együttesen vettük figyelembe. https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_HUN.pdf 2020. 03.01.

109 Az EJEE és az EuCharta angol nyelvű szövege közös elnevezésként a "fair trial" kifejezést használja, amelyet hol tisztességes eljárásként, hol pedig tárgyalásként fordított le a magyar változat.

igazságszolgáltatásról, és ezen belül a 47. cikkben összpontosulnak – a polgári ügyekre is alkalmazandó – eljárási alapjogrészek, a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog elnevezés alatt, míg a 48-50. cikkek a kizárólag büntető eljárásban érvényesülő elveket tartalmazzák. Itt is megfigyelhető a további felosztás a bekezdésekre bontott normaszöveg alkalmazásával. A PPJNE 14. cikke nem rendelkezik külön elnevezéssel, tartalma azonban – a törvény előtti egyenlőség és a fiatalkorúak védelme kivételével – szinte teljesen megegyezik az EJEE 6. cikkével, szerkezete pedig hasonlóan több pontra osztott. A büntető ügyek esetében a jogorvoslathoz való jogot külön emeli ki.

Ezek a szövegszintű tagolások csoportosításbeli eltéréseket mutatnak. Az EJEB gyakorlatában az igazságszolgáltatáshoz való jog a legáltalánosabb kategória, magába foglalja az EJEE 6. cikkét (tisztességes eljáráshoz való jog), a 13. cikket (hatékony jogorvoslathoz való jog), a 35. cikket (elfogadhatósági kritériumok) és a 46. cikket (kötelező erő és az ítéletek végrehajtása).¹¹⁰ Az EuCharta már szövegszerűen is megjeleníti ezt központi kifejezést az „Igazságszolgáltatás” fejezet címében, amelynek egyik eleme a tisztességes eljárás. Az 52. cikk szerint a részben eltérő szerkezetet úgy kell értelmezni, hogy a 47. cikk, amely egyértelműen utal az eljárási alapjogok közös jellemzőjére, annak első bekezdésében említett jog megfelel az EJEB 13. cikkében biztosított hatékony jogorvoslathoz való jognak; a második bekezdésben említett jog megfelel az EJEB 6. cikkének (1) bekezdésében a tisztességes eljáráshoz való jognak; a harmadik bekezdésben említett jog megfelel a költségmentességnek, amelyet az EJEE ítélkezési gyakorlata elismert a bírósághoz fordulás jogának részeként.¹¹¹

Az EuCharta szerkezetét tekintve azonban az igazságszolgáltatáshoz való jog (right to justice) tekinthető az átfogóbb, általánosabb kategóriának, amelybe a 47. cikken túl beletartozik az 51. és 52. cikke, továbbá az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikk (3) bekezdése és az EUSZ, 19. cikke is.¹¹² E rendszeren belül viszont a külön elnevezés vagy a külön cikkben szabályozottság folytán a tisztességes eljáráshoz való jog önállóan is megállja a helyét.

A belső szerkezetből, illetve a csoportosításból kitűnik az a jogtudományi felosztás is, miszerint az eljárási alapjognak vannak olyan közös fogalmai, amelyek a bírósággal szembeni általános, ügytípustól független követelmények, vagyis szervezeti-intézményi

110 Kézikönyv 2016. 15.

111 GALERA, Susana: *The Right to a Fair Trial in the EU: Lights and Shadows*. UNED. Revista de Derecho Político N.º 87, mayo-agosto 2013, 52.

112 Kézikönyv 2016. 15.

elvárások; és vannak olyan követelmények, amelyek a bíróság által folytatott tevékenységre, eljárására vonatkoznak, vagyis működési elvárásokat jelentenek.¹¹³

Ugyanakkor az egyezményi rendelkezések olyan fundamentális fogalmakban azonosak, mint a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság, tisztességes, nyilvános és ésszerű időn belüli tárgyalás, védelem/képviselő igénybevétele, kétszeres elítélés tilalma, nulla poena sine lege, nullum crimen sine lege, egyenlő helyzet, az iratmegismeréshez, nyilatkozattételhez, észrevételezéshez való jog, bizonyítás indítványozása és kérdezés joga tanúhoz, szakértőhöz, közvetlenség, nyelvhasználat, döntési kötelezettség.

A jogorvoslati jog esetében egyfajta distinkciót alkalmaztunk, mivel emberi jogi szempontból kettős értelemmel bír. Általánosan a bírósági eljárásokon belül biztosított jogorvoslatot, perorvoslatot jelenti, speciálisan pedig az egyezményekben kinyilvánított emberi jogok megsértése esetére biztosítandó fórumot és eljárást,¹¹⁴ melyek a részes tagállamon belüli orvoslást jelentik meg.¹¹⁵ Ez utóbbi kötelezettség – Magyarország esetében is – a kettős értelemben használt jogvédelmi eljárást jelenti.

113 FARKAS Henrietta Regina: *A tisztességes eljárás főbb részjogosítványainak érvényesülése a büntetőperben (A magyar büntetőeljárás az európai emberi jogi bírászkodás mérlegén)*. Büntetőjogi Szemle, 2014/1. szám 14.p. 11-19

114 A jogorvoslati jogot az EJEE külön a 13. cikkben, az EuCharta a tisztességes eljáráshoz való joggal együtt a 47. cikkben, a PPJNE általánosan a 2. cikkben, a büntetőeljárások tekintetében kifejezetten a 14. cikk. 5. pontjában megerősítve, határozza meg.

115 Az Alkotmány 70/K. §-a ezt a speciális jogorvoslati jogot jelentette a deklaráció szintjén, 2003. július 1-ig nélkülözve a belső jog szerinti különös pertípust.

3. Integráció a magyar nemzeti jogba

A XXI. század második évtizedében a magyar jogrendszer ugyanazokat a sajátosságokat mutatja, mint Európa más országainak, vagy a világ fejlettnek tartott államainak joga: minden szintjét átszötte az alapjogias megközelítés. A XX. század végére mindegyik jogcsaládban előtérbe került az a hangsúlyváltás, amely az állam és polgárai közötti jogviszony természetét alapvetően megváltoztatta, nevezetesen az alapjogi szemléletmód meghatározóvá válása.¹¹⁶ Paradigmával állunk szemben, egy általánosan elfogadott, közmegegyezésen alapuló, az európai régióra jellemző felfogással. Nálunk is, mint a környező országok bármelyikében, az alapjogokkal kibővített alkotmányon és az AB alapjogi bírászkodásán keresztül az emberi jogi „projekt” változásokat hozott létre a társadalom ideológiai, politikai és jogi alrendszereiben: az Alaptörvényhez mérjük a jogokat és kötelezettségeket.

3.2. Alkotmányos szint

Az alapvető jogok és kötelezettségek egy csekély része jelen volt az 1949. évi XX. törvényben, az Alkotmányban, azonban a jogállamiság modern követelményeinek biztosítása érdekében újra kellett szabályozni ezt a „listát”. Az Alkotmány megújításában jelentős tényező volt, hogy Magyarország 1989-ben az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, a Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának már részes állama volt. Az alapvető jogok újraszabályozása ezen egyezmények szellemében történt meg, ahogy azt ki is emelte a módosítás indokolása.¹¹⁷

Az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamatnak része volt az EJEE 1990. november 6. napján történt aláírása is, melynek kihirdetése az 1993. évi XXXI. törvénnyel történt meg.¹¹⁸ A Társulási szerződésben rögzített feltételek között hangsúlyos volt az az állami vállalás, hogy a jövőben megalkotandó szabályaink, amennyire lehetséges, összhangban lesznek az EU követelményeivel, vagyis a jogállamiság feltételeivel.¹¹⁹

116 VARGA Zs. András: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon*. PÁZMÁNY PRESS, Budapest 2013. 89.

117 Erről részletesen lásd az 1989. évi XXXI. törvény 34. §-hoz fűzött indokolást.

118 A Magyar Köztársaság által történt megerősítésről szóló okiratának letétbe helyezése az Európa Tanács főtákaránál 1992. november 5-én megtörtént.

119 1991. december 16-án írták az EK és Magyarország közötti társulási megállapodást, amelyet az 1994. évi

Az Alaptörvény követte ezt a hagyományt, megalkotói számára viszont nagyobb számú nemzetközi joganyag állt rendelkezésre: meríthettek megoldásokat, fordulatokat, akár még szerkezeti megoldásokat is az EuChartából vagy EJEE-ből.

Az egyenes kapcsolatot ki is fejtette az AB: először akként, hogy az Egyezségokmánynak és az Emberi Jogok Európai Egyezményének eljárási garanciákat tartalmazó cikkei adtak mintát az Alkotmány 57. §-a tartalmához,¹²⁰ az Alaptörvény esetében pedig úgy, hogy „[a]z Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljárásához való jog az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt rendelkezésben él tovább.”¹²¹

Az egy normaszövegben és egy helyen történt szabályozásból, valamint az azonos szóhasználatból következően az eljárások, ezen belül is a polgári eljárások korrektségét biztosító követelmények nyilvánvalóan beazonosíthatóak az emberi jogi eljárási alapjog részeként.¹²² Az AB elvi szinten is kimondta, hogy az “[e]gyes alapjogok esetében az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye). Ezekben az esetekben az Alkotmánybíróság által nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje”¹²³

Mindkét alkotmányos törvény implicit módon jelenítette meg az eljárási alapjogot az alapvető (emberi) jogok csoportjában,¹²⁴ tehát nem tartalmaztak külön elnevezést ezek a rendelkezések. Azonban tartalmuk – éppen a szóhasználat azonosságából levezethetően – nem mást, mint a bíróságokkal és eljárásaikkal szemben támasztott garanciális követelményeket határozta meg. A szöveg összehasonlítása alapján nyilvánvaló tény, hogy az Alkotmány, majd az Alaptörvény is egy szakaszban, illetve cikkben, de bekezdésekre tagolva határozta meg a tisztességes eljárás alapjogát. A szöveg felosztása azonos abból a szempontból is, hogy az első bekezdés a különböző jogágaktól független elvárásokat, míg a

I. törvény hirdetett ki.

120 6/1998. (III. 11.) AB határozat

121 3005/2012. (VI. 21.) AB végzés [12] pontja

122 Ezt azzal a kiegészítéssel alkalmazzuk, hogy a személyes szabadságtól megfosztás, vagy korlátozás eljárási követelményeit lényegében az Alaptörvény XXVIII. cikke adja meg.

123 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, megerősítve 32/2012. (VII. 4.) AB határozat, Indokolás [41] pontja.

124 BAKOS Kitti: *A tisztességes eljárásához való jog a jogágak határán*. De iurisprudentia et iure publico. Jog – és politikatudományi folyóirat, 2011/2. 1-17. www.dieip.hu 2014. 08.22.

többi bekezdés a büntető eljárások speciális alapjogi garanciáit tartalmazza. Mindkét alkotmányos törvény szó szerint és teljes terjedelmében átvette a korabeli emberjogi egyezmények normaszövegét, "összefésülve" az egyes szóhasználatokat. Így például a „törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság” kifejezés, vagy az „ésszerű határidőn belül” fordulat egyaránt származhat a EJEE vagy az EuCharta szövegéből, az „elbírálás” és a „per” szó használata, valamint a „tisztes és nyilvános tárgyalás” jelzős szerkezete inkább a PPJNE-re utal, ahogy a „jogok és kötelezettségek” összekapcsolása is.

Az alkotmányos törvények esetében is ki kell emelni a jogorvoslathoz való jog többes értelmét. A valamely jogot vagy jogos érdeket sértő bírói, közigazgatási vagy más hatósági döntések ellen biztosított jogorvoslati jog kidomborítja a hagyományos bírósági jogorvoslati rendszert a rendes és rendkívüli perorvoslatokkal együtt, de a bírósághoz fordulás jogát is abban az értelemben, hogy a végrehajtó hatalom döntéseivel szemben bírósági felülvizsgálatot kell biztosítani törvényi szinten. Harmadik aspektusában a szöveg a jogorvoslathoz való jogot abban az értelemben is jelenti, miszerint a jogot vagy érdeket sértő döntéssel szemben anyagi jogvédelemmel is élni lehet. Ez pedig nem más, mint a közhatalom tevékenységével okozott kár magánjogi felelősségi szabálya, illetve az eljárási alapjog bíróságok által megvalósított sérelmének immár hatályon kívül helyezett szankciója.

Az alkotmányos szint egy adott állam fundamentális jogtételeit jelenti, legyenek azok alapelvek, programtételek, célkitűzések, vagy alapjogi normák, alkotmányi tilalmak, kötelezettségek, garanciaszabályok, esetleg szervezeti, kreációs, illetve kompetencianormák.¹²⁵ Szerepük többek között az, hogy a belső jogi szabályok megalkotásának bázisai, valamint olyan szempontok legyenek, amelyek kötelező mércéül szolgálnak a jogalkalmazók számára is. Emellett alkotmányjogilag is domináns az egyes alanyi jogosultságok önálló történetére visszavezethető egyedi funkció, ezért az alapjog-elemek ezen a szinten is rendelkeznek önállósággal. Az olyan fordulatok alkalmazásával, mint „...nem kétséges a kapcsolat a bírósághoz fordulás és a jogorvoslathoz való jog között, ugyanakkor a két alapjog nem azonos.”¹²⁶ vagy „...a tisztességes eljáráshoz való jogra mint »anyajogra« visszavezethető, azzal logikai kapcsolatban álló jogosultságok...”¹²⁷ az AB kifejezetten alátámasztja ezt a részleges függetlenséget. Így tehát dogmatikai kérdés, hogy a

125 CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: *Alkotmányi eljárásjog, alkotmányjogi eljárások, eljárási alkotmányosság* in: NASZLADI Georgina szerk.: *Eljárási alkotmányosság – különös tekintettel az alapjogvédelmi eljárásokra*. Pécs, 2018. 7.p. <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/2019-11/otka-0827-szerkesztett-0919.pdf> 2020.01.02.

126 3033/2018. (II. 13.) AB határozat, Indokolás [32] pontja, dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó alkotmánybíró különvéleménye.

127 5/2020. (I. 29.) AB határozat, Indokolás [44] pontja.

részjogosultságokra is mint különálló alapjogokra tekintünk, vagy a tisztességes eljáráshoz való jog fogalmi elemeire.

A fair eljáráshoz való jog, mint gyűjtőfogalom (vagy anyajog) alkotmányjogilag is minőségi többletet jelenít meg. Részben azért, mert az AB által képviselt jelenlegi álláspont szerint a hatósági és bírósági eljárások tisztességessége együtt alkotja a fogalmat,¹²⁸ vagyis tágabb viszonyrendszerről van szó. Részben pedig azért, mert a bíróságokkal szemben támasztott korrektségi elvárásokat az egyes követelmények csak részletekben és a bírósági eljárások meghatározott szakaszaiban képesek megvalósítani. Az alapjog alkotmányjogi struktúrájának az a szerepe, hogy a bírósági eljárás egészét átfogja, tehát az részeiben és teljes egészében is tisztességes legyen.¹²⁹

A szabályozás célja nemzetközi és alkotmányos szinten az volt, hogy összefogja mindazokat a garanciákat, amelyek biztosítják a kellő (due), a tisztességes (fair) és a méltányos (equitable) eljárást, a belső jog szintjén pedig az, hogy ténylegesen megvalósítsa ezeket a garanciákat. Az összetett fogalom értelmezhető gyűjtőkategóriaként is, vagyis garanciális eljárási elvek emberi jogi vagy alkotmányos szintű közös megnevezéseként, de legalább annyira felfogható egyetlen és egységes alanyi alapjognak, amely több elemből tevődik össze. A szerző álláspontja szerint – a legnagyobb hatásfokkal érvényesülő és mintaadó nemzetközi dokumentum, az EJEE alapul vételével – az utóbbi álláspont a hangsúlyosabb, mert a jog fogalmának ilyen módon való meghatározása elsősorban rendszerezést és dogmatikai célokat szolgál.

3.3. Közjogi szint

Az emberi jogi projekt a részes államokat jogalkotásra ösztönözte. Rendszerint első lépésként a tagállamok nemzeti alkotmányaikban kimerítően felsorolták az emberi jogok katalógusát, szó szerint átvéve a nemzetközi dokumentumok megfogalmazásait és előírva a mindenki által történő tiszteletben tartást is.

A jogállamiság és a jobbiztonság megteremtésének belső igényéből, valamint az uniós csatlakozási szerződésben meghatározott követelményeknek való megfelelési szándékból eredően kezdődött meg az egyes emberi jogok tartalmát és a védelmi szintet biztosító törvények megalkotása. Ezek a szekunder jogszabályok alkotják büntetőjogilag, (tág értelemben vett) magánjogilag, közigazgatási jogilag azt a normaszintű joganyagot, amelyek

128 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, 7/2013. (III. 1.) AB határozat, 22/2013. (VII. 19.) AB határozat [18].

129 Meglátásunk szerint ezt fejtette ki az AB részletesen a 6/1998. (III. 11.) AB határozatban.

alapján a bíróságok az alapjogokkal kapcsolatos vitákat elbírálják.¹³⁰ A transzformáció rendszerint és általában egy alapjog érvényesülése céljából megalkotott törvényt jelentett,¹³¹ amelynek feladata az Alkotmány értékrendjének közvetített érvényesítése.¹³²

A tisztességes eljáráshoz való jog ugyanazt a folyamatot járta végig, mint minden emberi jog: a megkötésben részes államok megegyezése alapján, és aszerint megállapított tartalommal lett valamely nemzetközi egyezmény része, a csatlakozó államok számára a ratifikálással elismert vagy a nemzeti jogba beemelendő jog. Az Alkotmányban, majd az Alaptörvényben való kinyilvánítással, vagyis az alkotmányjogi szabályozással alapvető joggá is vált. A valóságos jogvédelemhez, az egyén egyedi ügyeiben tisztességes eljárás során meghozott döntéshez viszont ebben az esetben a belső jog már meglévő jogági szabályainak átalakítására volt szükség, olyan rendelkezésekre, amelyek szemléletükben és tételes jogi normáikban is alkalmasak voltak megvalósítani az alapjog garancia minőségét. Ennek következményeként a hatósági eljárás tisztességességének rendelkezéseit a Ket. tartalmazta,¹³³ a bírósági büntetőeljárások tisztességét a Be. elvei és részletszabályai,¹³⁴ a polgári eljárások tisztességességének szabályait pedig az rPp. foglalta magába.

Ugyanakkor a bíróságokra vonatkozó közjogi szabályok is tartalmaztak és tartalmazzak alapjogi elemeket, így például a régi Bszi-ben nyertek rögzítést az eljárási alapjognak az igazságszolgáltatás egészére vonatkozó, tehát ágazatfüggetlen elemei,¹³⁵ mint a bírósághoz fordulás joga, a törvényes bíróhoz való jog, a tárgyalás tisztességes lefolytatása, az észszerű időn belüliség, a bíróság pártatlansága és függetlensége, a döntéshez és annak véglegességéhez való jog. A szabályozási modell a bíróságok eljárására specifikus megkötések nélkül érvényesítendő elemeit igazságszolgáltatási *alapelvként* rögzítette, így kiterjesztette annak hatályát a büntető és a polgári - ezen belül a bírósági peres, illetve nem peres - eljárásokra is. A régi Bjt. a bírói hivatást gyakorló személyre vetítetten is kimondta a

130 Vö.: Fundamentum Fórum rovata: Kinek a feladata az alkotmány közvetlen alkalmazása? Takács Albert válasza. Fundamentum 1998/4. szám 56.

131 Az egyes alapjogokra vonatkozó külön szabályozásra példa: az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény, az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény, a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény.

132 VINCZE Attila: *Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban*. Polgári Jogi Kodifikáció 2004. évi 3. szám 6.

133 A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. tv. 4. §.

134 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.

135 A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. tv. 3. §, 8.-13. §.

pártatlanság és függetlenség követelményét,¹³⁶ ennek megvalósításához pedig közjogi eszközöket rendelt, mint például a tárgyi és személyi feltételek biztosítását, az arányos munkateher kialakítását, a méltó fizetést és a szakmai képzésekhez való jogot. A törvény nem csak kinyilvánította, de a bíró kötelezettségévé tette az egyes ügyek észszerű időn belül történő elbírálását és eljárása során az ügyféllel szembeni tisztességes és pártatlan magatartás tanúsítását.

E két jogszabály megújult 2011-ben. A Bszi. megreformálása azonban visszalépést jelentett az alapjog védelmi szintjében. Magában foglalja ugyan a függetlenséget, a bírósági út igénybevételét, a törvényes bíróhoz való jogot, a tárgyalás nyilvánosságának elvét, az indokolási kötelezettséget, a jogorvoslati jogot,¹³⁷ ellenben hiányzik az anyanyelv használatának joga, az észszerű időn belüli befejezéshez való jog, a tárgyalás tisztességes lefolytatásának és a fegyveregyenlőségnek az elve. A Bjt. megtartotta – a bírói kötelezettségek körében megjelenítve – a tisztességes eljárás több elemét, így a függetlenséget, kiegészítve a mentelmi joggal, a pártatlanságot és az észszerű időn belüli döntési kötelezettséget.¹³⁸ Mindezek ellenére sem maradt szövegszerűen megjelenített igazságszolgáltatási alapelv az anyanyelv használatának joga, a tárgyalás tisztességes lefolytatása és a fegyveregyenlőség elve. A törvényi indokolás arra tekintettel értékelte szükségtelennek a fair eljárásról szóló rendelkezés megtartását, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében megtalálhatóak, szükségtelen az alapelvek közötti megismétlés.

Álláspontunk szerint ez a mellőzés koncepcionálisan hibás döntés volt, ugyanis az alkotmányos alapjogok, köztük az eljárási alapjog is – az alkotmányjog területén maradva – kizárólag alapvető emberi jogként tudnak funkcionálni, maximum az AB értelmezésében nyilvánulhatnak meg viszonyítási pontként, értelmezési tartományként. Amire viszont nem képes a tisztességes eljárás alapjoga, hogy az alkotmányjog szférájából közvetlenül igazságszolgáltatási alapelvként működjön. Ahhoz ugyanis az igazságszolgáltatás közjogi ágának része kell, hogy legyen. Mivel az alapjognak csak egyes elemei lelhetők fel törvényi szinten, a védelem csökkentett mértékű, így részleges garanciát tud biztosítani. A dogmatikai hibát az rPp. 2018. január 1-ig hatályos szövege ellensúlyozta: az Alapvető elvek között megjelenítette a közjogi szintről hiányzó (sem a Bszi-ben, sem a jogállási törvényben ki nem

136 A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. tv. 25. §., 30. § (1) bekezdése és 31. §.

137 A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. tv. 3. §, 5. §, 8. § (1) bekezdés., 12. § (1)-(2) bekezdés, 13. § (1)-(2) bekezdés.

138 A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. tv. 1. § (1) bekezdés, 36. § (2) bekezdés és 37. § (3) bekezdés.

nyilvánított) eljárási alapjog-elemeket, még pedig *eljárási alapelveként*: a perek tisztességes lefolytatásához, az anyanyelv használatához való jogot, valamint a fegyveregyenlőséget.

Az eljárásjogok, mint szakjogágak az alapjogi projektet megelőzően, még az 1990 előtti időszakban is, tartalmaztak olyan tételes szabályokat, amelyek a fair eljárás valamilyen szintű megvalósítását szolgálták, illetve ehhez kapcsolható jogelveket is. Így például, alapvető megerősítés nélkül, az rPp.-nek a bírák kizárására vonatkozó szabályai normaszövegben fejezték ki a pártatlanságot, igaz az ódivatúnak hangzó elfogulatlanság követelményeként. Az anyanyelv használatának joga igazságszolgáltatási alapelveként került rögzítésre,¹³⁹ amelyet az rPp. 1995 előtti 8. §-a oly módon biztosított, hogy abból hátrány a felet nem érhet. Ez a konstrukció a jogelv normaszintű rögzítésének egyik példája, mint ahogy a tárgyalás és a határozathirdetés nyilvánossága is. A kétoldalú meghallgatás elve a komplex rendezésre példa: a beadványok, a tárgyalás, arra történő megidézés, a tárgyalás menetének törvényileg rendezett keretében a bíróságnak kötelessége volt meghallgatnia a feleket a vita eldöntését megelőzően, vagy legalábbis – a felek perbeli önrendelkezési jogára is tekintettel – lehetőséget nyújtani a jogi vagy ténybeli álláspontjuk előterjesztésére, mindezt elsősorban tárgyalás tartása révén. A tételes jogi szabály mellett a kétoldalú meghallgatás a polgári eljárás sajátos elvként működött, szorosan kapcsolódva, vagy akár részben átfedve a szóbeliség igazságszolgáltatási alapelvét.¹⁴⁰

Ebbe a működő rendszerbe helyezte bele a jogalkotás azokat az eljárási alapjog-elemeket, amelyeknek a polgári eljárásban érvényesülnie kellett. Ezek azonban általános követelmények voltak, s mint ilyenek, az igazságszolgáltatási elvek körébe tartoztak: pártatlanság, jogviták elbírálása, perek tisztességes lefolytatása, észszerű időn belüli befejezés. A nyelvi kifejezések részleges azonosságának köszönhetően átsugárzott az alkotmányjogi jelentéstartalom, amely felől a törvényi indokolás sem hagyott kétséget, így a szöveg alapjogi értelmezési tartománya vált vagy válhatott meghatározóvá,¹⁴¹ vagyis a polgári eljárások tisztességességét, korrektségét is garantáló követelmény szerepe.

Logikus volt az a lépés, hogy az alkotmányos elvárásokat, a korszerű elveket jogszabály-módosítással implementálják. Az eljárásjog fokozatos átalakítása azonban több

139 A bíróságokról szóló 1972. évi IV. törvény 7. § (2) bekezdés.

140 KISS 2009. i. m. 80. és KENGYEL 2012. i. m. 73-74. és 80., 85.

141 Ezt erősíti a kapcsolódó törvényi indokolásban megfogalmazott direkt kapcsolat kiemelése és az átültetett nemzetközi vagy alkotmányos jog megjelölése.

mint tíz novelláris szintű és több mint száz „apróbb” mértékű módosítást jelentett.¹⁴² Ez a folyamat igen apró, de praktikusnak tűnő lépéssel indult. Az EJEE párhuzamos belsőjogi elismerésével az rPp.-ben rögzített, az eljárási időtartamra vonatkozó alapelv megváltoztatásra került. Az akkor hatályos 3. § (2) bekezdésének gyorsasága helyett a perek *észszerű időn belül történő befejezésének* kötelezettségét várta el a bíróságtól az V. Ppn.,¹⁴³ így a terminológiai felosztást megváltoztatta. A miniszteri indokolás szerint az „észszerű időn belülség” kritériuma az anyagi jog megvalósulása szempontjából jobban kifejezi az optimális pertartamra való utalást, mint az akkor hatályos szabályozás.

A VI. Ppn. célja változatlanul az eljárások gyorsítása volt,¹⁴⁴ eredménye és jelentősége mégis abban állt, hogy a bíróság és a felek viszonyát változtatta meg és beengedte a tárgyalóterembe a tárgyalási elv¹⁴⁵ és a rendelkezési elv kiteljesedését.¹⁴⁶ A gyorsaság egyik vetületeként a jogalkotás az eljárási rend olyan változtatását tartotta szükségesnek, amely képes a perek gyors, dinamikus lefolytatására. A gyorsaság másik vetületében a megváltozott anyagi jogi, s az ezt meghatározó társadalmi-gazdasági környezettel való összhang megteremtését látta.

A tisztességes eljáráshoz való jog fogalmát és a megsértést szankcionáló jogintézményt beiktató VIII. Ppn. újraszabályozta az rPp. alapelveit tartalmazó I. fejezetet. Azzal, hogy az EJEE 6. cikkében foglalt, a polgári eljárásokra vonatkozó részek a tételes szövegben megjelenített alapvető elvek közé kerültek, a polgári eljárásjogban közvetlenül ható alapelvvé váltak, s valóban, a korábbi igazságszolgáltatási alapelvek egy része egyszerre volt jelen közjogi és eljárásjogi alapelvként. A jogalkotói cél az volt, hogy a perrendtartás elvei összhangba kerüljenek a nemzetközi egyezményben vállalt

142 Ez a folyamat - minden jogalkotói igyekezet ellenére - a polgári eljárásjog inkoherencia közeli állapotát idézte elő.

143 Az 1992. évi LXVIII. tv. Az Egyezményben vállalt kötelezettségek eljárásjogunkba való korábbi beillesztését az indokolta, hogy a kihirdetést megelőzően a Magyar Köztársaság már letétbe helyezte csatlakozó nyilatkozatát.

144 A miniszteri indokolás szerint a perek futamidejének elhúzódása az igazságszolgáltatás működőképességét kérdőjelezi meg: „a jogszolgáltatás végtelen elhúzódása kétségbe vonja azt, hogy beszélhetünk-e egyáltalán jogszolgáltatásról.”

145 A per eldöntéséhez szükséges adatok szolgáltatása a felek kötelezettsége.

146 Kengyel Miklós szerint ezzel a megoldással a törvényhozó nem az 1911. évi Pp. által követett mértéktartó szabályozáshoz tért vissza, hanem a XIX. századi liberális polgári perrendtartások által követett modellhez, az ún. tiszta tárgyalási elvhez, amely a per eldöntéséhez szükséges tények bizonyítását kizárólag a felek feladatává teszi. Lásd: KENGYEL Miklós: *A magyar polgári eljárásjog modellváltásai*. In: JAKAB András – TAKÁCS Péter szerk.: *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990 - 2005: Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás*. Budapest, Gondolat-ELTE ÁJK, 2007. 689-710. (Bibliotheca iuridica: Acta congressuum; 15.) 1. kötet.

kötelezettségeinkkel,”¹⁴⁷ kiemelten az ítélkezés hatékonyságának és szakszerűségének javítása révén, valamint az, hogy a garanciális jogok a törvény egyes tételes előírásaiban váljanak konkrét eljárási szabályokká. A módosítás kézzelfogható eredménye, hogy a percesekek többségének elvégzésére időkeretet határozott meg, ezzel a várható pertartamot általában megnövelő körülmények egy jelentős csoportját korlátok közé szorította.

Az eljárási alapjog hatékony jogvédelmi eszközként való nemzeti jogba történő beintegrálása nem volt problémamentes. Megfigyelhető, hogy minimum programmal indult, de csak jelentős és többszöri módosítással volt elérhető, hogy a perrendtartás elvei kifejezzék a nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségeket, majd az elvi szint helyett konkrétan, a tételes eljárásjogi szabályok tartalmazzanak garanciális rendelkezéseket.

A jogfejlesztés körében további jelentős lépés a jogvédelmi eljárás specializált létrehozása volt.¹⁴⁸ Ez a szabály anyagi jogi szankciót kapcsolt az eljárásjogi alapelv megsértéséhez, így téve lehetővé egy különleges magánjogi felelősségi jogintézmény alkalmazását. Bizonytalan annak megítélése, hogy a három és fél éves várakozás mi célt szolgált, hiszen a VIII. Ppn. legtöbb rendelkezése 2000. január 1-ével lépett hatályba, míg a felelősségi alakzat eredetileg csak 2003. január 1. napjától hatályosult volna.¹⁴⁹ Csak vélelmezni tudjuk, hogy a jogalkotás abból indulhatott ki, miszerint az alapelvek új rendszere gyökeresedjen meg a polgári eljárásban, és egyfajta átmeneti időszakot kívánt biztosítani a bíróságok számára.¹⁵⁰

A következő lépés a terminológiai egység megteremtése volt.¹⁵¹ A módosító törvény új fogalmakat épített be a perrendtartásba,¹⁵² az anyagi és eljárásjog közötti összhang megteremtése céljából.¹⁵³ A változás érintette a perrendtartás 2. §-ában szabályozott tisztességes eljáráshoz való jogot is, pontosabban a megsértése esetén alkalmazandó

147 A VIII. Ppn. előterjesztői indokolása.

148 Lásd erről részletesen VARGA Zs. 2009 103–126.

149 A VIII. Ppn. 164. § (1) bekezdése

150 A visszaható hatály hiánya miatt a bíróságok csak a 2003. július 1-i hatálybalépést követően indult ügyekben megvalósult alapjogsérelemeket vizsgálták érdemben, a korábbi ügyekben esetlegesen bekövetkezett alapjogsérelemekre a felelősségi szabályt nem alkalmazták.

151 Ez lényegében az új Ptk. által bevezetett új fogalmak eljárásjogba való átvétele volt.

152 2013. évi CCLII. törvény az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról

153 Ilyen például a személyiségi jog a személyhez fűződő jog helyett, a sérelemdíj kifejezés a nem vagyoni kárpótlás helyett, gyermekelhelyezés helyett a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a gazdálkodó szervezetek tételes felsorolása a Ptk. jogi személyek rendszerének megfelelően, az előzetes jognyilatkozat, a döntéshozatalt támogató személye, stb.

méltányos elégtételt biztosító kártérítést, azt felváltotta sérelemdíjra és kártérítésre. Ezzel egyrészt a jogkövetkezmény (szankció) duplikálódott: egyikük azonos lett a személyiségi jogsérelem szubjektív szankciójával, a vagyoni kártérítés pedig a deliktális felelősség szankciójával; másrészt a jogvédelmi eljárásban érvényesítendő magánjogi felelősség két részre vált: a norma tényállását képező alapjogok a perrendtartásban maradtak, és egy utaló szabály vezetett át a magánjog területére, amely a szankcióknak adott helyet.

Az EJEE-hez csatlakozás után több, mint 10 év kellett ahhoz, hogy a hatékony jogvédelmet biztosító kikényszeríthetőség, azaz a számonkérés jogi eszköze is megszülessen. Ennek hátterében azonban az EJEB előtti eljárások számának növekedése, és az Európa Tanács informális nyomásgyakorlása állt. A jogalkotási megoldás szerint az alapvető emberi jog egy felelősségi alakzat tényállását alkotta, az eljárás speciális jellege és funkciója pedig egyszerűen elsikkadt. Ezt felfoghatjuk úgy, hogy a jogharmonizáció sikeres volt, és úgy is, hogy a nemzetközi kötelezettség teljesítésével a jogintézmény a belső jog szabályai szerint működött, és már csak egy jogintézmény volt a sok közül.

A Perrendtartás novellái alapvetően arra fókuszáltak, hogy az eljárási alapjog a nemzetközi egyezményekben kifejtett célnak, módnak és tartalomnak megfelelően épüljön be a perjogba. Ennek eredményeként az rPp. – hatályának utolsó bő másfél évtizedében – alapjogi jelleget vett fel. A tisztességes eljáráshoz való alkotmányos jog minden, a polgári eljáráshoz kapcsolódó, úgynevezett működési, tehát az eljárások korrektségét biztosítani hivatott eleme 2000. január 1. napjától a tételes szövegében megjelent. Az alkotmányjogilag egységes, egy rendelkezésbe foglalt alapvető emberi jog az eljárásjog szempontjából önálló alapelvek formájában mutatkozott meg. Ilyen *eljárási princípium* lett a pártatlanság követelménye, a jogviták elbírálásához (a döntéshez), a tisztességes tárgyalás lefolytatásához, az észszerű időn belüli befejezéshez,¹⁵⁴ a jogorvoslathoz való jog, valamint a fegyveregyenlőség elve.¹⁵⁵ A VIII. Ppn. eredményeként az alapvető emberi jogi fogalmak, bekerülve az eljárásjogba, megtartották az alkotmányjogi aspektusukat és felvették az eljárásjogi alapelv minőséget is. Az eljárásjog viszont rendelkezett igazságszolgáltatási és sajátos alapelvekkel, mint a nyelvhasználat joga, a tárgyalás és ítélethirdetés nyilvánossága, az indokolási kötelezettség, a közvetlenség és a szóbeliség elvei.

Konfrontáció helyett a polgári eljárásban régóta jelenlévő alapelvek jelentése kiegészült az alkotmányjogi-alapjogi jelentésréteggel. Az eljárásban résztvevő fél

154 rPp. 1. §, 2. §. (1) bekezdés.

155 rPp. 2. § (1) bekezdés és 3. § (6) bekezdés.

jogosultságává is váltak, és az eljárási alapjog struktúrájába is belekerültek. A képviselőnek és a költségkezdvezmények biztosításának – a jogi segítségnyújtásnak – jogként való megjelölése alapjogi és perjogi szempontból együtt szolgálnak eszközül a tényleges eljárásbeli jogvédelemhez, biztosították az érdemi részvételt.¹⁵⁶ S még egy lényeges hatással járt a másik viszonyrendszerből való részleges átemelés: már nem látszódtak egy közös jog elemeinek, elhalványult az összekapcsoló dogma. Mint jogelvek, önálló életre keltek.

Rá kívánunk mutatni még egy körülményre: az rPp.-ben alkalmazott jogtechnikai mód, vagyis a felelősségi szabály eljárásjogi törvényben való elhelyezése, hatékonyan alakította át a jogalkalmazás szemléletét. Inspirálólólag hatott az alapelvek fokozottabb figyelembevételére, kikényszerítette azok értelmezését. Ráirányította a figyelmet az AB határozataira, valamint az azokban kifejtett érvekre és tartalom meghatározásokra. Az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően megszorodott azoknak az ítéleteknek a száma, ahol az AB határozatok a bírósági érvelés szerves részét képezték. A másodfokú határozatok külön figyelmet fordítottak annak vizsgálatára, hogy a döntések és az elsőfokú eljárások megfelelnek-e a garanciális szabályoknak. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy maguk az eljárásban résztvevő felek is aktívan hatottak közre azzal, hogy jogi érveléseikben nemzetközi jogesetekre, illetve AB határozatok szempontjaira hivatkoztak. A polgári eljárásokra vonatkozó jogszabályi szintű védelem – az rPp. hatályának időszakát tekintve – elfogadható minőségűvé vált.

Az új Pp. az eljárási alapjogot a törvény alapelveiként nem jelenítette meg, nem a direkt kapcsolatot erősítette. A jogalkotás más utat választott: az eljárásban résztvevők feladatait meghatározó új alapelveket hozott létre. A tisztességes eljáráshoz való jogot a preambulumba helyezte át. Jogpolitikai céllá tette azon az alapon, hogy alkotmányos alapelvekről van szó, amelyek megisméltése az eljárási kódexben szükségtelen. Indokolása szerint „... nem jelennek meg azok az igazságszolgáltatási alapelvek, amelyeket rögzítenek nemzetközi jogi dokumentumok,...az Alaptörvény,...a Bszi... vagy a Bjt., mert azok megisméltése az új polgári perrendtartásban szükségtelen.”¹⁵⁷ Ez a kijelentés akkor lenne igaz, hogyha a közjogi törvények valóban a fair eljárás jogának minden egyes elemét, pontosabban azok eljárási vagy igazságszolgáltatási alapelvi aspektusát már most tartalmazzák, de azt már kimutattuk, hogy korántsem teljes a lista.

156 rPp. 7. § (2) bekezdése.

157 Törvényi indokolás "II. Az új törvényi szabályozást meghatározó főbb szempontok" részének 2. pontbeli magyarázata.

Az új Pp indokolásában ugyan kiemelésre került a polgári igazságszolgáltatás időszerűsége, a jogviták észszerű időn belül történő elbírálása, a tisztességes eljárás követelménye, a bírósági út igénybevételének hatékony biztosítása, a jogorvoslathoz való jog hatékony érvényre juttatása, azonban a jogalkotási cél, tehát az alapelvek szellemében való törvényalkotás szempontjából hiányos a felsorolás, hiszen olyan lényeges, önállósággal rendelkező elemek hiányoznak, mint a fegyveregyenlőség elve és az indokolási kötelezettség, amelyeket egyébként az új Pp. szövegszinten megtartott.

A preambulum szerint a magánjogi jogviták rendezésének és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatásának a tisztességes eljárás elvén kell nyugodnia. A Hetedik Alkotmánymódosítás ugyan megerősíti a preambulum és a törvény indokolásának jogértelmező szerepét, azonban attól, hogy bármelyik hivatkozik az eljárási alapjogra, az nem válik elvvé. Jelenleg ugyanis nincs a polgári eljárásjogban tisztességes eljáráshoz való elv. Csak megismételni tudjuk, az Alaptörvényben alapvető emberi jogok vannak, nem belső jogi alapelvek. Az igazságszolgáltatás közjoga nem tartalmazza a tisztességes eljárás elvét, mint fogalmat sem összefoglaló néven, sem az eljárás tárgyalási szakaszának sajátos elveként, ahogy azt az rPp. tette. Kizárólag egyes elemek jelennek meg igazságszolgáltatási elvként.

Tegyük azt is hozzá, hogy a preambulum nem rendelkezik normatív tartalommal, benne legfeljebb a szabályozás előzménye, indoka vagy célja ismertethető, és rögzíthető benne olyan elvi-elméleti tétel, amelyet a törvény konkrét rendelkezéseiben – a normatív tartalom hiánya miatt – nem lehet rendezni.¹⁵⁸ Lássuk be, egy alkotmányos alanyi jog nem azonos egy jogszabály-alkotási céllal, az eljárási alapjog nem feleltethető meg elvi tételnek, főleg nem olyannak, amely nem szabályozható a polgári perrendtartásban. Nem vitásan a preambulum szövegéből kitűnik az Alaptörvény szóhasználata, egyértelműen beazonosíthatók az egyes alkotmányos rendelkezések is. Az Alaptörvényre utalástól azonban az eljárási alapjog nem válik a polgári eljárás alapelvévé. Így felmerül annak a lehetősége, hogy az alapvető emberi jog részleges átültetése csökkenti a tényleges érvényesülést, másfelől a polgári eljárás egyes szakaszai védelem nélkül maradhatnak.

Még egy fontos momentumra kell felhívni a figyelmet: a konkrét jogszabály értelmezésében az Alaptörvény 28. cikkének – akár objektív, akár szubjektív, akár mindkettő – teleológiai értelmezési módja hatékonyan hathat közre, de egy alapelv, legyen igazságszolgáltatási vagy eljárási, ha a bíróság tevékenységére vonatkozik, a jog értelmezése

158 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 51. § (3) bekezdése

mellett mindig rendelkezik a joghézagot kitöltő funkcióval is. Ez utóbbi megvalósítására azonban nem alkalmas egyik értelmezési módszer sem, mert az értelmezendő norma hiányzik.

A nemzetközi egyezmények összehasonlítása azt mutatta, hogy az eljárási alapjogot azonos tartalommal határozták meg. Az egyes elemek csoportosítása a legújabb EuCharta esetében eltér, ezzel azonban a szervezeti és működési kategóriákat emelte ki. Azt is megállapítottuk, hogy vele kapcsolatban, hogy az EJEB értelmezési eredményeit, a bírósághoz fordulás segítése tekintetében, már szövegszerűen jelenítette meg. Alkotmányos törvényeink esetében az Alkotmány szövege inkább a PPJNE-hez hasonlított, az Alaptörvény pedig az EJEE-vel mutat alapvető hasonlóságot. Azt meg kell azonban jegyezni, hogy a megalkotásának időszaka alkalmat adott arra, hogy az EuCharta korszerűbb és bővebb szövegét emelje be a jogalkotás, ezzel a lehetőséggel azonban nem élt. A közjogi fejezetben a belső jog többlépcsős átalakítását mutattuk be, a felelősségi szabály létrehozásával és változásával együtt. Lényegében az eljárási alapjog térnyerését és a jogalkotói célokat. Rámutattunk arra is, hogy a hagyományos eljárási alapelvek és az alapjog elemei nem konfrontálódtak, hanem kiegészítették egymást.

II. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOGOT ÉRTELMEZŐ FÓRUMOK

Az emberi jogok védelmének harmadik fázisában, ahol a jogérvényesítés mechanizmusát kell kiépíteni és működtetni, és amely napjaink kihívását jelenti, létrejöttek egyrészt nemzetközi szintű bírói szervezeteket, amelyeknek alapvetően az emberi jogok érvényre juttatása volt a feladata, vagy beintegrálták ezt a feladatot a működésükbe. Másrészt a tagállamok hoztak létre alapjogokat érvényesítő fórumokat és a bírósági rendszerük feladatkörébe építették be az alapjogvédelmet.¹⁵⁹

Ki kell hangsúlyozni, hogy az Európai Unió az európai értékek mentén jelentős lépéseket tett az alapjog-kultúra fejlesztése terén.¹⁶⁰ A közös alkotmányos értékek és az EJEE szerepének elismerésétől az EuCharta létrehozásán át,¹⁶¹ ma már az alapjogokat alapvető elvekként az uniós jogrend részének tekinti.¹⁶² Mégis a magyar nemzeti bíróságok eljárási alapjogot érintő ítélezésében az EJEB döntései jelennek meg.

Ennek egyik oka, hogy maguk a peres felek érveltek és hivatkoztak ezekre a határozatokra, amelyek reflexiót eredményeztek a bírói döntésekben. A másik okot a szerző abban a tényben látja, hogy az EU kezdetben tartózkodó álláspontot foglalt el az alapjogokat védő tevékenységet illetően, és csak lassan vált érzékenyvé e terület iránt.¹⁶³ A harmadik ok, hogy a magyar AB első alkalommal már a 23/1990. (X. 31.) AB határozatában hivatkozott az EJEE-re, egy héttel azelőtt, hogy Magyarország aláírta volna a dokumentumot,¹⁶⁴ és pár hónappal saját működésének megkezdése után. Ez a mintaadó szerep mindmáig megmaradt, a legtöbb nemzetközi kitekintés tárgya az EJEB hasonló alapjogi kérdésben meghozott

159 Független Rendészeti Panasztestületet (FRP), az Egyenlő Bánásmód Hatóságot (EBH), az Országos Választási Bizottság (OVB), illetve jogutódja, a Nemzeti Választási Bizottság (NVB), a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) és annak Médiatanácsa, valamint a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH). CSERVÁK Csaba: *Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon*. 13-28. Pro Publico Bono. 2015/3. szám, 13-28. és SOMODY Bernadette: *Alapjogvédelem a bíraskodáson túl*. Fundamentum, 2010/2. 5-19.

160 SZABÓ Sarolta: *Alapvető jogok védelme és az Európai Unió nemzetközi magánjoga*. Iustum Aequum Salutare, X. 2014. 2. 49. 49–60.

161 PÜNKÖSTY András: *Az alapjogvédelem egyes kérdései az Európai Unióban*. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12211/file/EU_alapjogv%C3%A9delem_punkosty.pdf 2020.03.22.

162 Az EUSz 6. cikk (3) bekezdése szerint: „Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei.”

163 A fejlődésről lásd PÜNKÖSTY i.m., SZABÓ S. 2014., BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG-ORAC, 2013. II. Átdolgozott kiadás 516-520.

164 SZALAI Anikó: *Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezésének megjelenése a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában*. Kül-Világ 2010/4. 14.

döntése. Meg kell említeni további okként azt a tényt is, hogy az észszerű időn belüli befejezés rPp.-beli vizsgálati szempontjait a jogalkotás szintén az EJEB gyakorlatára alapozta. Az időben elhúzódó nyitásnak és az EJEB hathatós szerepének köszönhetően, amit a jogalkotásunk törvényi indokolásban meg is jelenített, az egyik eredménye, hogy a hazai jogalkalmazásban meghatározóvá az EJEB gyakorlata vált.

A nemzeti bíróságoknak lassan egy évtizede alkotmányos feladatuk minden egyes ügyükben felmerülő jogszabályt az Alaptörvény fényében értelmezni, és számolni azzal a lehetőséggel, hogy ennek hiányában az AB megsemmisítheti határozataikat. Sőt azon okból is, hogyha eljárásuk nélkülözte az eljárási alapjog valamely garanciális elemét (akár részben, akár egészében).

Több, mint 15 éven át vizsgálták a hazai bíróságok eljárási vagy igazságszolgáltatási alapelveket alanyi alapjogként, és ehhez szorosan kapcsolódóan állást kellett foglalniuk az EJEE közvetlen alkalmazhatóságáról, vagy az EJEB ítéleteiben kifejtettek konkrét ügyben történő figyelembevehetőségéről. Mindezekből következően a rendesbíróságok jogértelmező tevékenységére a nemzetközi bíróság közvetetten, az AB közvetlenül fejtett ki hatást, sarkalatos kérdésekben akár be is határolhatta az érvelés területét. A tisztességes eljáráshoz való jog esetében ez nem lehetőség, hanem valóság volt, ezért fordítunk figyelmet annak bemutatására, hogy ezek a bíróságok milyen értelmezési maximákat használtak és milyen tartalmat bontottak ki a szövegből.

1. Az Emberi Jogok Európai Bírósága

A nemzetközi jogalkotás produktumai, az egyezmények szövege mindig kompromisszumok eredménye,¹⁶⁵ az alapító államok közös értékrendjét adják vissza, azt az általában minimumszintet, amelyben a részes államok egyetértenek.¹⁶⁶ Az így kialakított jogi szöveg minden szavához ebből a közös kulturális-jogi alapokból származtatott tartalom kapcsolódik, de a nemzetközi dokumentumok, köztük az EJEE sem alkalmas arra, hogy az egyes fogalmak jelentését is megadják. Ez az a pont, ahol a bíróságok, így az EJEB jogértelmező, és egyben jogfejlesztő szerepe meg tud mutatkozni. Ezért bizonyult az elmúlt

165 KOVÁCS Péter: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei*. Iustum Aequum Salutare V. 2009/2. · 55–66.

166 Csak abban értelemben tartjuk minimumnak, hogy a megegyezésben rejtett lehetőségekhez, elváráshoz képest rendelkezik kevesebb tartalommal a kialakított szöveg, de abban minden részes állam egyetért.

hatvanöt év alatt az EJEB jogértelmező tevékenysége kiemelten fontosnak és a tagállami jogalkalmazók szempontjából is megkerülhetetlennek. A nemzetközi bíróságnak az egyes tagállamokat marasztaló döntései és azokban kifejtett jogi érvelése mintegy nemzetközi mérceként szolgálnak.

Az EJEB igen aktív tevékenysége bőséges ítélkezési gyakorlathoz vezetett, ennek következtében a fair eljáráshoz való jog általános kategóriájába beleértett, vagy a védelmi jogból kiolvasztott konkrét jogok száma bővült. Ezt azzal alapozta meg, hogy „a tisztességes eljáráshoz való jog olyan jelentős szerepet játszik a demokratikus társadalomban, hogy nem indokolt az Egyezmény 6. cikke (1) bekezdésének korlátozott értelmezése”.¹⁶⁷

Az EJEB kifejtette értelmezés annyiban sajátos, hogy vizsgálni kell az adott ügynek az egyezmény hatálya alá tartozását, az állam sérelmezett tevékenységét olyan szerve végezte-e, amely bíróságnak tekinthető, a panaszos kérelme befogadható-e, a jogvita érdemi eredménnyel, kihatással jár-e a felek jogaira, stb. Az előfeltételek között jelentőséget tulajdonít a jogvitának, amelynek polgári jellege adja meg a 6. cikk alkalmazhatóságát.¹⁶⁸ Lényegében minden nem büntetőjogi és nem adóügyi eljárást idevon, azonban kizárja a perújítási ügyeket.

A közbenső intézkedések, mint az ideiglenes intézkedés, esetében az EJEB ma már megengedőbb álláspontot foglal el, de ugyanazokat az előfeltételek kívánja, meg, mint a főeljárások esetében, azzal a kiegészítéssel, hogy ha az intézkedés jellege, tárgya és célja alapján hatékonyan minősül a kockán forgó polgári jog vagy kötelezettség szempontjából, akkor az EJE hatálya alá tartozik.¹⁶⁹

A végrehajtási ügyeket azon az alapon veszi az egyezmény hatálya alá, hogy a polgári jogok és kötelezettségek tárgyában hozott döntésből nincsenek kizárva az érdemi bírói döntés utáni szakaszok sem.¹⁷⁰ Viszont a jogvitának a tagállam jogában létezőnek, érdeminek, a résztvevőkre hatást gyakorlónak kell lennie.¹⁷¹

Értelmezési rendszerében a korrekt bírósági eljárás emberi joga úgy épül fel, hogy

167 Moreira de Azevedo kontra Portugália, 1990. október 23., 66. §.

168 ROZAKIS, Christos: *The right to a fair trial in civil cases*. Judicial Studies Institute Journal, 2004./2. 97. 96-106

169 Kézikönyv 2013. 11.

170 GROTRIAN, Andrew: *A tisztességes eljáráshoz való jog in.: tanulmányok az emberi jogok európai egyezménye legfontosabb rendelkezéseire kapcsolódó strasbourgi esetjogról*. Hvg Orac Lap és Könyvkiadó Budapest, 1999. 140 – 415. és GRÁD András - WELLER Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve negyedik bővített kiadás*. HvgOrac Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2011. 327 – 342.

171 Szücs kontra Ausztria, 1997. november 24. 33. §, Alexandre kontra Portugália, 2013. február 20. 51 és 54. §§.

központi fogalma az igazságszolgáltatáshoz való jog, amely garantálja a tisztességes eljáráshoz és a hatékony jogorvoslathoz való jogot,¹⁷² a tisztességes eljáráshoz való jognak két összetevője van: a bírósághoz forduláshoz és a tisztességes tárgyaláshoz való jog, amelyeket eljárási garanciák biztosítanak.¹⁷³ A hatékony jogorvoslat a nemzeti bíróságok előtti jogorvoslatot is jelenti az EJEE-ben rögzített minden egyes emberi jog tekintetében.¹⁷⁴ Ezt a 13. cikk tartalmazza. A korrektségi követelmény azonban a bírósághoz való jog révén a 6. cikkhez is kapcsolódik, hiszen a felek részére általánosan is biztosítani kell – bár legitim célból korlátozhatóan – polgári jogaik érvényre juttatását a nemzeti bíróságok előtt, mégpedig legalább egy felülbírálati fórummal.¹⁷⁵

A tisztességes eljárás részének tekinti az EJEB a bírósági eljáráshoz való jogot abban az értelemben, hogy a bíróságoknak hozzáférhetőnek kell lenniük. Ez több, minthogy legyen bíróság és jogszabályi felhatalmazás az igények bíróság előtti érvényesítésére, mert információhoz való hozzáférést, bírósági ítéletekhez hozzáférést, értelmezés rendelkezésre állását is érteni kell a fogalom alatt.¹⁷⁶ Negatív megközelítésben: nem állhat fent földrajzi akadály a bírósági eljárásban részvétel előtt.¹⁷⁷ Mindebből következően nem tesz különbséget az EJEB abban, hogy az akadályok jogi jellegűek vagy tényekből fakadnak.¹⁷⁸ Ilyen tények lehetnek a magas költségek,¹⁷⁹ vagy a rövid határidők.¹⁸⁰

Az EJEB a hatékony bírósághoz jutás körében veszi figyelembe a költségkedvezményeket és jogi képviselet biztosítását.¹⁸¹ Ezen jogokat a 6. cikk (1)

172 Kézikönyv 2016. 17.

173 LEANZA, PIERO – PRIDAL, ONDREJ: *The Right to a Fair Trial: Article 6 of the European Convention on Human Rights*. European monographs, 87. kötet, Kluwer Law International, 2014. 7-8.

174 EDEL, Frédéric: *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*. Human rights files, No. 16., 2nd edition, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2007. 73. 103.

175 Zvolsky és Zvolska kontra Cseh Köztársaság, 51. §; Air Canada kontra Egyesült Királyság, 1994.november 23. 62. §.

176 Ezeket az egyes körülményeket elemzi: LEANZA, Piero: *Selected Aspects of the Right to a Fair Trial*. <http://www.ejtn.eu/PageFiles/15659/Selected%20Aspects%20of%20the%20Right%20to%20a%20Fair%20Trial.pdf> 2020.08.05. 23.p.

177 Például a fogyatékkal élők bejuthassanak az épületbe, illetve állapotuknak megfelelő információkat kapjanak. Kézikönyv 2016. 170-172.

178 ROZAKIS, 2004. 98.

179 Garcia Manibardo kontra Spanyolország, 2000. június 29. 38-45 §§., Kreuz kontra Lengyelország 2001. június 19. 60-67. §§.

180 Yagtzilar és mások kontra Görögország, 2001. december 6. 27. §.

181 Steel és Morris kontra Egyesült Királyság, 2005. május 15. 61. §; P., C. és S. kontra Egyesült Királyság, 2002. október 16. 100. §; Airey kontra Írország, 1979. október 9. 24. §; Gnahoré kontra Franciaország, 2001.január 17. 41. §.

bekezdéséből „olvasztotta” ki,¹⁸² megkülönböztetve a büntetőeljárásokra irányadó (3) bekezdéstől. Ugyanakkor elismeri, hogy a polgári ügyekben korlátokat állíthatnak fel a részes államok.¹⁸³

Az EJEB természetesnek veszi azt, hogy a kérelemre induló polgári eljárásokban az eljáró fórum döntési kötelezettség terheli.¹⁸⁴ Ezt az részjogot a bírósághoz forduláshoz, illetve a bírósághoz való joghoz sorolja, de megkívánja a döntések megfelelő indokolását is.¹⁸⁵ A megfelelőséget mindig az ügy körülményeinek fényében határozza meg. Szempontrendszerre arra irányul, hogy a fél képes legyen fellebbezni abban az értelemben, hogy a döntéssel szembeni érveit előadhassa, az indokolás pedig adjon választ az eljárás kimenetelére döntő jelentőségű beadványok tartalmára.¹⁸⁶

A tisztességes eljáráshoz való jog elemeit az EJEB intézményi (szervezeti) és eljárási (működési) kategóriába sorolja. Az elsőben lényeges szerepet tulajdonít a bíróság szubsztantív értelemben vett fogalmának, amelynek jellemzőit az igazságszolgáltatási funkcióban, döntésének jogerejében, a felülbírálat tekintetében nem bírói szervek kizártságában határoz meg, és jelentőséget tulajdonít a hatáskör teljességének is.¹⁸⁷ Természetesen az EJEE szerinti törvény által létrehozott, független, továbbá pártatlan bíróság feltételeit is figyelembe veszi.

A „törvény által létrehozott” jellemző tulajdonság a jogszabályi alapokon túl azt is jelenti az EJEB gyakorlatában, hogy az adott szervezet működésére vonatkozó rendelkezések is szabályozzák a tevékenységet, az összetételt, a kinevezési mechanizmust és a hatáskört.¹⁸⁸

Ítélezési gyakorlata szerint a függetlenség körében megköveteli, hogy a bírák mentesek legyenek mind a külső, mind a szervezeten belüli befolyásolástól, vagyis a bíróra ne nehezedjenek elvárások, és az igazgatási feladatot ellátó személyek se gyakorolhassanak

182 Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights - Right to a fair trial (civil limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2019. 32. 100.p.

183 KOPRIVIC, Ana: *Right to a Fair Trial in Civil Law Cases*. <https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e120#law-mpeccol-e120-bibItem-044> 2020.08.05.

184 VITKAUSKAS, Dovydas – DIKOV, Grigoriy: *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. A handbook for legal practitioners*. 2nd edition, Council of Europe human rights handbooks. Council of Europe Council of Europe, Strasbourg, 2017. 30. 116.p.

185 VITKAUSKAS – DIKOV 2012 70-72.

186 Ruiz Torija kontra Spanyolország, 1994. december 9. 30. §; Hirvisaari kontra Finnország, 2001. december 25. 30. §.

187 Martinie kontra Franciaország, 2006. április 12. 41. §.

188 Lavents kontra Lettország, 2003. február 28. 154-156.§§.

nyomást.¹⁸⁹

A pártatlanság vizsgálatát úgy határozta meg az EJEB, hogy szubjektív oldalról a felek irányában megvalósul-e az előítéletől mentes bírói magatartás, míg az objektív oldalról a pártatlanság látszata,¹⁹⁰ vagy a pártatlanság biztosítékai rendelkezésre állanak-e.¹⁹¹ Kimunkált vizsgálati szempontrendszer alapján az eljáró bíró személyes meggyőződését, hozzáállását, illetve objektív szempontból a pártatlanság biztosítékait megadó és számon kérhető garanciákat vizsgálja,¹⁹² mint a más hatalmi ágaktól való függetlenséget.

A polgári jog körébe tartozó ügyek esetében az EJEB a tagállamok nagyobb mozgásterét, a követelmények kevésbé szigorú voltát fogadta el,¹⁹³ ugyanakkor az eljárás tisztessége körébe vonható működési elvek esetében az egyezmény szerinti nyilvános és igazságos tárgyalás, valamint az észszerű időn belüli befejezés követelményén túl ún. beleértett jogokat is meghatározott: az eljárás kontradiktórius jellegét, a fegyveregyenlőséget és a tárgyaláson való jelenléthez való jogot.¹⁹⁴ Egyes szerzők – a polgári ügyekre vonatkozóan is – a védekezéshez való jogot is ide sorolják mint önálló jogelemet.¹⁹⁵ Ez a jog és a fegyveregyenlőség elve, amelyet az EJEB elsőként vezetett le a 6. cikkből beleértett elvként,¹⁹⁶ részben átfedik egymást.¹⁹⁷ Mindkét alapelv „az érvek, dokumentumok és bizonyítékok bíróság előtti bemutatásának módjára, valamint a bírósági előtti eljárások jellemzőire utal”.¹⁹⁸

Az EJEB a fair eljáráshoz tartozónak tekintette a felek perbeli egyenjogúságának

189 Agrokompleks kontra Ukrajna, 2011. október 6. Érdekes, hogy a döntésre az AB is hivatkozott a 3154/2017. (VI. 21.) AB határozat [44] pontjában.

190 Gillow Versus United Kingdom Judgment of 24 november 1989. Series A. no. 104. Az esetet ismerteti Grád – Weller 2011., 300. oldal.

191 A Piersack versus Belgium 1. January 1982. [MRCELA, Marin: *Adversarial principle, the equality of arms and confrontational right – European Court of Human Rights recent jurisprudence.* <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/eclic/article/download/6519/3428> 2017. utolsó letöltés: 2020.08.06. 28. 31.p.8692/79] A53. és *De Cubber versus Belgium*, (9186/80) ügyek.

192 Sainte – Marie Versus France Judgment of 16. December 1992. Series A .no. 253-A.

193 ROZAKIS ,2004. 101.

194 VITKAUSKAS – DIKOV 45.

195 MOLE, Nuala - HARBY, Catharina: *The right to a fair trial - A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights.* 2nd edition, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg August 2006. 5., 38., 59. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007ff49> 2019.12.28.

196 HARRIS, David.-O'BOYLE, Michael-WARBRICK, Colin: *Law of the European Convention of Human Rights.* Oxford University Press, New York, 2009. 202.

197 HARRIS et al., 2009. 246.

198 SILVEIRA, J.T., *Equality of Arms as a Standard of Fair Trials.* http://www.joaotiagosilveira.org/mediaRep/jts/files/Equality_of_Arms_Fair_Trial_Lithuania__15052015.pdf, 2017. február 18.

megvalósítását, közismertebb vagy divatos elnevezéssel „a fegyverek egyenlőségét”. Ez nem csupán azt jelentette, hogy a feleket egyenlő eljárási jogok illették meg, hanem magába foglalta a kölcsön meghallgatás kötelezettségét, amely a felek oldaláról azt a jogot jelentette, hogy a tárgyaláson megjelenve tény- és jognyilatkozatokat tegyenek, álláspontjukat kifejthessék,¹⁹⁹ vagyis az eljárásban való hatékony, érdemi részvétel biztosításának a követelménye.²⁰⁰

Bár főszabályként az EJEB nem foglalkozhat a bizonyítékok mérlegelésével, ebből következően a döntés korrektségével vagy helytállóságával sem, azonban a bizonyítási eljárás módszereit vizsgálhatja. Ebben a körben garanciákat követel meg, így például a bizonyítékok felmutatása, megismerhetősége kontradiktórius eljárás keretében történjen meg, a tanúhoz kérdésfeltevés biztosítása ugyancsak tárgyaláson, a bizonyítási indítványok arányos foganatosítása és a perben beszerzett szakértői véleményben foglaltak nem önkényes mérlegelése.²⁰¹ Az EJEB, hangsúlyozva azt, hogy ez a követelmény nem korlátozódik csupán a kontradiktórius tárgyalásokra,²⁰² az ügy egészét, minden szakaszát vizsgálta.

A tárgyalás nyilvánossága körében az EJEB annak adott hangsúlyt, hogy eljárás nyilvános jellege megvédi a peres feleket a nyilvánosság ellenőrzése nélkül történő igazságszolgáltatástól, s emellett a bíróságokba vetett bizalom fenntartásának eszköze is.²⁰³ Ugyanakkor a magánszféra védelme érdekében, így különösen családjogi ügyekben a nyilvánosság korlátozható.²⁰⁴ A nyilvános ítélelhirdetés követelménye általában azzal teljesül, ha a bíróság a rendelkező részt nyilvánosan felolvassa, és azt röviden megindokolja. Önmagában a rendelkező rész felolvasása nem elegendő.²⁰⁵

Az eljárás hossza olyan tényező, amely az igazságszolgáltatás hatékonyságát és hitelességét veszélyeztetheti.²⁰⁶ Az EJEB igyekszik az egyedi ügyekben meghatározni a

199 TOMA, Elisa: The Principle of Equality of Arms – Part of the Right to a Fair Trial <http://www.internationallawreview.eu/article/the-principle-of-equality-of-arms-part-of-the-right-to-a-fair-trial> 2020.08.06. 3.

200 OWUSU-BEMPAH, Abenaa: *The interpretation and application of the right to effective participation*. The International Journal of Evidence & Proof. vol. 22, 324.

201 García Ruiz kontra Spanyolország 1999. január 21., 28. §.

202 SZABÓ – NAGY 1999. 115.

203 Pretto és mások kontra Olaszország, 1983. december 8., 21. §.

204 B. és P. kontra Egyesült Királyság 2001. április 24., 42–49. §§; Moser kontra Ausztria, 2006. szeptember 21., 102–103. §§.

205 Ryakib Biryukov kontra Oroszország, 2008. január 17., 38. §.

206 Taxquet kontra Belgium, 926/05.; 2010. november 16.; 90. §.

kezdő és záró időszakot, a sajátos körülményeket,²⁰⁷ mint például az ügy bonyolultságát, a kérelmezőnek és a kompetens hatóságoknak az eljárásban kifejtett magatartását, szakértő igénybevételét, a jogvita tétjét. Az kötelező előzetes eljárásokat és a végrehajtási eljárás időtartamát is együttesen veszi figyelembe a bírósági szakasz hosszával.²⁰⁸ Az sosem fogja megmondani, hogy a konkrét ügyben mi lett volna az észszerű pertartam, de azt már kimondta az EJEB, hogy az azonos helyzeteket méri össze és rendszerint meghatározza a késedelem időtartamát.²⁰⁹

Az eljárási alapjog sérelme szempontjából nem vette azt figyelembe az EJEB, hogy a hozzá forduló kérelmező a nemzeti eljárásban nyert, veszített vagy egyezséget kötött. Nem bírt jelentőséggel az eljárás időtartama miatt elszenvedett nem vagyoni kár szempontjából.²¹⁰

Nem vállalja fel a negyedfokú bíróság szerepét sem, mert tiszteletben tartja a tagállamok jogrendszerének autonómiáját, és főszabályként nem foglalkozik a nemzeti bíróságok által állítólag elkövetett ténybeli vagy jogi hibákkal, nem értékeli a bizonyítékokat, csak eljárásjogi elfogadhatóságukat.

2. Az Alkotmánybíróság

A normahierarchiát megjelenítő szintek (nemzetközi jog – alkotmányjog – szakjogágak) között az alkotmányos kölcsönzés vagy migráció az alkotmányértelmezés tekintetében is jelentkezik, lényegét tekintve a nemzetközi bírósági, illetve külföldi alkotmánybírósági döntések jogelveinek adaptálását jelenti az adott országban felmerült alkotmányjogi esetekre.²¹¹ Sajó András úgy fogalmazta meg a működési mechanizmust, hogy „egyfelől egy »értelmezett alkotmány« az, ami hat, másrészt az, amit értelmeznek, és akik értelmezésre jogosultak, nem feltétlenül esnek hazai jurisdikció alá. A nemzeti alkotmány új dimenziót

207 König kontra Németország, 1978. június 28. 98. §; Poiss kontra Ausztria, 1987. március 24., 50. §.

208 Erről lásd részletesen KUIJER Martin: *The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings (Articles 6 and 13 ECHR)*. http://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20Seminars/Human%20Rights%20and%20Access%20to%20Justice%20Seminar/KUIJER_Martin_Presentation_Krakow_2013.pdf

209 ROAGNA Ivana: *The right to trial within reasonable time under Article 6 ECHR - A practical handbook*. Council of Europe, Strasbourg, 2008. 27.

210 KUIJER Martin: *The Right to a Fair Trial and the Council of Europe's Efforts to Ensure Effective Remedies on a Domestic Level for Excessively Lengthy Proceedings*. Human Rights Law Review, vol. 13:4 (2013), 783.

211 CHRONOWSKI Nóra: *Globális vagy lokális alkotmányosság?* Jogelméleti Szemle 2015/4. szám 26.

kap, mivel az alkotmány egyre inkább nemzetközivé válik.²¹² Maga Súlyom László hivatkozik arra, hogy az AB már az első hónapokban (1990-ben) befogadott külföldi példákat, úgy mint az általános személyiségi jog anyajogként való elismerését, a jogegyenlőség átállítását az eredményről az egyenlő méltóságú személyként való kezelésre.²¹³ Mindehhez pedig még az is társul, hogy az AB maga is gyakorolja és elvárásként fogalmazza meg a bíróságok felé, hogy az EJEE és annak esetjoga ugyan közvetlenül nem alkalmazható, de a releváns strasbourgi esetjoggal összhangban kell ítélniük.²¹⁴ Sőt, az AB az Alaptörvény és új Abtv. nyújtotta alkotmányjogi panasz révén a bírói tevékenységben jogérvényesülést is megvizsgálhatta. A bírói gyakorlatra tehát közvetlenül is képessé vált az AB hatást kifejteni, ezért is választottuk viszonyítási pontnak az általa kifejtetteket.

Kérdésként merül tehát fel, hogy az AB – leszűkítve a vizsgálatot a tisztességes eljáráshoz való alapjogra – kezdetben az Alkotmányt, majd az Alaptörvényt olyan módszerekkel értelmezte-e, mint az EJEB, és annak eredményeként azonos tartalmat határozott-e meg az eljárási alapjog minden struktúrált elemének. Az értelmezésnek tág teret engedett az a körülmény, hogy a tisztességes eljárás alapjogának tartalmát az Alkotmány is,²¹⁵ és az Alaptörvény is úgy határozta meg, hogy a részjogokat fogta egybe. Így azonban az egyes alapjog-elemek definícióival adósak maradtak. Mivel az egyes részek is alapvető jelentőségűek, hiszen általános fogalmakról van szó, tartalmuk kifejtése nem volt mellőzhető. Ezt az értelmezést tette és teszi meg az AB, azzal a céllal, hogy „állandó és saját tartalmi ismérvekkel határozzák meg az adott alapjog lényeges tartalmát”.²¹⁶

Az AB saját értelmezési módszere kiinduló pontját akként határozta meg, hogy „[e]gyes alapjogok esetében az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye). Ezekben az esetekben az Alkotmánybíróság által

212 SAJÓ András: *Alkotmányosság a magánjogban - Bevezető*. In SAJÓ András szerk.: *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest: CompLex, 2006. 7.

213 SÓLYOM László: *A lényeges tartalom sérthetlensége*. In: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. I-II. Kötet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001. II Kötet, 399.

214 KOVÁCS Kriszta: *Az emberi jogok európai egyezménye és az uniós jog szerepe az alapjogi ítélezésben*. In Somody Bernadette szerk.: *Alapjogi bíráskodás – Alapjogok az ítélezésben*, L'Harmattan, Budapest, 2013, 159.

215 A szovjet típusú alkotmány megreformálásától, vagyis 1989. október 23-tól 2011. december 31-ig hatályos szöveg szerint.

216 15/2002. (III. 29.) AB határozat.

nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje.”²¹⁷

A tisztességes eljáráshoz való jog fogalmát és annak tartalmát illetően is igaz, hogy az AB koncepcionálisan az EJEB gyakorlatához igazította saját értelmező tevékenységét. Ki is hangsúlyozta: „Az Alkotmánybíróság ilyen megfontolásból kiindulva áttekintette a Bíróságnak [EJEB] az indokolt bírósági döntéshez fűződő jog tekintetében kialakított gyakorlatát, amelyet az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében biztosított jog értelmének meghatározásakor is irányadónak tekint.”²¹⁸

A Negyedik Alaptörvény-módosítás pedig egy új és hosszú távúnak ígérkező értelmezési feladatot váltott ki:²¹⁹ az AB esetről esetre vizsgálja meg azt, hogy a korábbi döntései mennyire „kompatibilisek” az Alaptörvénnyel. Az AB – hivatkozva a hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útjára, és arra, hogy az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is – meghatározta azokat a kritériumokat, amelyek szerint esetről esetre lefolytatott vizsgálat alapján eldönthető valamely korábbi határozataiban kidolgozott érv, jogelv és alkotmányossági összefüggés szövegszerű beillesztése egy alkotmányossági döntésbe. Ezek a követelmények az alábbiak: az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatósága.²²⁰

Ebből a kettős bázisból kitűnik, hogy az AB az alapjogok, így az eljárási alapjog kapcsán felvetett alkotmányossági kérdést először a korábban kifejtett az AB határozatok fényében vizsgálja meg. Ennek során emeli be a szempontok közé a „hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útj[át]”,²²¹ majd az EJEB által már kibontott értelmezés eredményeit is megvizsgálva ad válaszokat.

A tisztességes eljáráshoz való jognak az Alkotmány 57. §-ában és az Alaptörvény XXVIII. cikkében rögzített tartalmi meghatározása esetében az AB nem kívánt eltérni az EJEB által

217 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, 32/2012. (VII. 4.) AB határozat; Indokolás [41] pontja.

218 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [30] pont.

219 A 2013. március 11-én elfogadott, 25-én kihirdetett és április 1-én hatályba lépett módosítás 19. cikke az Átmeneti rendelkezések 5. pontját úgy változtatta meg, hogy "Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat."

220 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [32]-[34] pontjai.

221 u.o.

meghatározott irányvonalától, azonban már *Sólyom László* kihangsúlyozta, hogy az eljárás tisztességes voltát másként állapítják meg a konkrét ügyben döntő bíróságok (így például a nemzetközi bíróságok), s mást mondhat róla az absztrakt normakontrollt végző magyar Alkotmánybíróság.²²²

Az AB két irányban is tett kísérletet, hogy meghatározza az alanyi alapjogot. Az egyik, hogy minden lényeges elemet a felsorolásszerű meghatározásokban feltüntessen,²²³ a másik, hogy kiemeljen valamely jellemző és lényeges közös tulajdonságot, amellyel tudományos szinten is meg lehet magyarázni az alkotmányos együvé tartozásukat. Ez utóbbi irányvonalban is az EJEB gyakorlatát felhívva fejtette ki, hogy „a fair trial olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni.”²²⁴ Egyben negatív oldalról is megközelítette a rész-egész viszonyt, és mondta ki, hogy a követelmény „nem egyszerűen egy a bíróságnak és az eljárásnak itt megkövetelt tulajdonságai közül (ti. mint 'igazságos tárgyalás')”, valamint „egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás „méltánytalan” vagy „igazságtalan” avagy nem „tisztességes”.²²⁵

Ugyanígy a minőség felől értékelt az AB, amikor azt fogalmazta meg, hogy „a tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye”.²²⁶ A korlátozhatóság kizárásából következtetünk arra, hogy ez a fogalom a legáltalánosabb abban az értelemben, hogy minden egyes részjog közös jellemzőjét, vagy célját, eljárásbeli szerepét fejezi ki, éppen ezért ezt tekinti az AB a legmagasabb szintű gyűjtőfogalomnak, vagy anyajognak.

Az eljárási alapjogot illetően az AB esetről esetre haladva állapította meg, hogy a jog tartalmát kitöltő ún. részjogosítványok: a bírósághoz fordulás joga,²²⁷ a tárgyalás

222 SÓLYOM 2001. II. 554.

223 Így például: 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49]; 2/2017 (II. 10.) AB határozat, Indokolás [50]; 3244/2018. (VII. 11.) AB határozat, Indokolás [32]; 3188/2021. (V. 19.) AB határozat, Indokolás [21].

224 6/1998. (III. 11.) AB határozat, megerősítve: 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24]; 3003/2019. (I. 7.) AB határozat, Indokolás [25]; 3235/2021. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [18].

225 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

226 14/2004. (V. 7.) AB határozat.

227 59/1993. (XI. 29.) AB határozat; 3215/2014. (IX. 22.) AB határozat, Indokolás [11]-[13]; 3025/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [19]; 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [28]-[34]; 3127/2019. (VI. 5.) AB határozat, Indokolás [29]-[33]; 3150/2019. (VI. 26.) AB határozat, Indokolás [30]-[34]; 3303/2020. (VII. 24.) AB határozat, Indokolás [55]-[58]; 17/2018. (X. 10.) AB határozat, Indokolás [41]-[47]; 8/2020. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [44]-[50].

igazságossága (ami nem garantálja a döntés igazságosságát),²²⁸ a tárgyalás nyilvánosságának és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének a követelménye,²²⁹ a törvény által létrehozott bíróság,²³⁰ a bírói függetlenség és pártatlanság kívánalma,²³¹ továbbá az ésszerű időn belüli elbírálás,²³² és a jogorvoslathoz való jog.²³³ Megállapította, hogy a szabály de facto nem rögzíti, de saját értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak, az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége,²³⁴ vagyis az ügyfélegyenlőség.²³⁵ Ide értette az indokolt bírósági döntéshez való jogot,²³⁶ a döntés tekintetében a jogszerűség érdemi érvényesülését, a hatékony jogvédelem alkalmazását,²³⁷ amelynek képesnek kell lennie a döntés által okozott sérelem orvoslására,²³⁸ a meghallgatás jogát,²³⁹ a törvényes bíróhoz való jogot.²⁴⁰ A védelem a polgári eljárásban a képviselőt jelenti.²⁴¹ A nyilvánvalóan csak a büntetőeljárásban érvényesülő alapelvek, mint az ártatlanság vétele, a kétszeres elítélés tilalma, a nulla poena sine lege és a nullum crimen sine lege az alkotmányos rendelkezés alapján képezik a jog részét azon az alapon, hogy arra mint anyajogra vezethető vissza az azzal logikai kapcsolatban álló jogosultságok köre.²⁴² A jogorvoslathoz való jog, amely formális és anyagi jogi értelemmel is rendelkezik,²⁴³ mert egyrészt igényérvényesítési lehetőséget, másrészt felülbírálathoz való jogot jelent,²⁴⁴ ugyancsak egyéb bírósági eljárási garancia.²⁴⁵ A jogállami klauzulával és a tisztességes eljáráshoz való joggal szoros

228 36/2014. (XII. 18.) AB határozat, Indokolás [66].

229 20/2005. (V. 26.) AB határozat; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49].

230 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32]–[34].

231 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [58].

232 2/2017. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [51]–[52].

233 5/1992. (I. 30.) AB határozat.

234 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49] pontja, 15/2002. (III. 29.) AB határozat.

235 75/1995. (XII. 21.) AB határozat.

236 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [29] pontja.

237 39/1997. (VII. 1.) AB határozat.

238 3193/2017. (VII. 21.) AB határozat, Indokolás [29] pontja.

239 14/2004. (V. 7.) AB határozat.

240 993/B/2008. AB határozat; 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [33]; 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [76].

241 8/2004. (III. 25.) AB határozat.

242 3295/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [24].

243 Formális jogorvoslat alatt a döntéssel szembeni más hatósági fórum, vagy a bíróság általi felülvizsgálatot, az anyagi jogi jogorvoslat alatt a közhatalmi intézmény magánjogi felelősségét értjük. Erről bővebben: VARGA Zs. 2010. 220–234. Alapjogi megközelítésben a döntést hozó elleni jogorvoslat a bírósághoz fordulás jogával mutat átfedést.

244 6/2020. (III. 3.) AB határozat, Indokolás [94]; 3295/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [29].

245 CZINE Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás. HVG-ORAC, Budapest, 2020. 159.

összefüggésben kell maradéktalanul érvényesülnie.²⁴⁶

Ez a felsorolás azonban részlegesen tükrözi az eljárási alapjog elemeinek egymáshoz való viszonyát, azt, hogy az AB hogyan rendszerezte azokat. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) és többi bekezdésének kapcsolatát megjelenítette, azonban az (1) bekezdésen belüli részjogok viszonyrendszerét már nem.

Az Alkotmány időszakára jellemző, hogy a szövegszerűen nem megjelenített egyes elemeket – az EJEB döntések felhasználásával – maga az AB is meghatározta, majd – ugyancsak a nemzetközi példa alapján – a részjogokat belső egységekre osztotta.

Az Alkotmány szövegéből, a jogot megjelenítő rendelkezésekből kiindulva, az AB a bírósághoz fordulás jogát elsődlegesen úgy fogta fel, hogy a jogvitában érdekelt félnek alkotmányos joga van arra, hogy ügyét bíróság elé vigye.²⁴⁷ Másodlagosan nemcsak a bírósági eljárások kezdeményezésének, a beadványok előterjesztésének stb. jogára szorítkozik, hanem egyúttal a bírósági eljárásban a fél pozícióját is biztosítja a személyeknek.²⁴⁸

Alkalmazta az AB a hatékony bírói jogvédelem követelményét is,²⁴⁹ amely szerint „alkotmányos igény, hogy a perbe vitt jogokról a bíróság érdemben dönthessen. Önmagában a bírói út igénybevételenek formális biztosítása ugyanis nem elegendő az eljárási garanciák teljesedéséhez, hiszen az alkotmányos szabályban előírt garanciák éppen azt a célt szolgálják, hogy azok megtartásával a bíróság a véglegesség igényével hozhasson érdemi döntést.”²⁵⁰ A bírósági úthoz, a bíróság általi döntéshez való jognak ugyanis szerves része az eljárás minősége: ez adja a bírósághoz fordulás értelmét.²⁵¹ Ez nem pusztán azt jelentette, hogy álljon rendelkezésre a bíróság előtti igényérvényesítés, hanem részben átfedte a jogorvoslathoz való alapjogot is.²⁵² Az Alkotmány hatálya alatt meghozott AB döntések logikai felépítése a hatékony bírói jogvédelem-hatékony jogorvoslat-hatékony bírói felülvizsgálat hármasának értelmezésen alapult, ebbe a kapcsolatrendszerbe helyezte a döntési kötelezettséget. A megközelítés nem az „észszerű idő” elemre, hanem a döntésre helyezte a hangsúlyt.

246 2/2013. (I. 23.) AB határozat, Indokolás [51].

247 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

248 1282/B/1993. AB határozat.

249 39/1997. (VII. 1.) AB határozat.

250 6/1998. (III. 11.) AB határozat, 8/2011. (II. 18.) AB határozat.

251 35/2002. (VII. 19.) AB határozat.

252 SÓLYOM 2001. II. 583.

Külön emelte ki az AB azt, hogy a bírósághoz való joggal együtt nyertek rendezést az eljárási garanciák.²⁵³ Hogy pontosan mely elemeket ért ez alatt az AB, arra abból tudunk következtetni, hogy az alkotmányos norma generális követelményeket tartalmazó (1) bekezdéseinek tartalmáról szólnak a döntések. Az ott meghatározott szervezeti és működési elemek mindenképpen a bírósági eljárás tisztességességét alkotják, kiegészülve a normaszövegben szereplő többi garanciával.²⁵⁴

A szervezeti követelményeket vizsgálva mondta ki, hogy a törvény által felállított bíróságra vonatkozó követelmény intézményi megközelítésben magában foglalja az eljárási törvényekben előre meghatározott hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságot, másrészt a törvényes bíróhoz való jogot, vagyis azt, hogy egy konkrét ügyben a törvényes bíróságon működő, előre megállapított ügyelosztási rend szerint kijelölt bíró (bírói fórum) járjon el. „Ebből következik, hogy a bíró és az ügy egymáshoz rendelése alkotmányosan csak előre meghatározott, általános szabályok alkalmazásával objektív alapokon történhet.”²⁵⁵

A bírói függetlenség megvalósulásához az AB a szervezeti és státuszbeli szabadság garanciájának meglétét kívánta meg, vagyis az egyedi ügyek döntéseit a bíró mindenféle befolyásolástól mentesen, a törvények, illetve általában a jogszabályok alapján, belső meggyőződése szerint hozza meg,²⁵⁶ függetlenül más bírótól vagy külső hatalmi jogkör gyakorlásától. A bírói függetlenséget igazgatási oldalról sem korlátozhatják a szervezeten belüli, praktikus szempontokon alapuló intézkedések, vagy a szervezeten kívülről eredő, célszerűségi megfontolások.²⁵⁷ Felhasználta az érvelésben azt a nagyon hagyományos megfogalmazást is, hogy „[a] bírák ítélezési tevékenységük során egyedül a törvényeknek és saját lelkiismeretüknek vannak alárendelve, vagyis mindenféle külső befolyástól mentesen járnak el.”²⁵⁸

A függetlenség és a pártatlanság egymásra vonatkoztatása mellett, a pártatlanságot olyan követelménynek értékelte az AB, amely szerint a bíróságnak szubjektíve szabadnak kell lennie a személyi elfogultságtól vagy előítéletektől, objektív szempontból pedig a szabályozásnak kellő garanciát kell biztosítania e vonatkozásban minden kétely

253 59/1993. (XI. 29.) AB határozat.

254 Vö. 35/2002. (VII. 19.) AB határozatban kifejtettekkel.

255 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32], megerősítve 21/2014. (VII. 15.) AB határozat [76].

256 19/1999. (VI. 25.) AB határozat.

257 97/2009. (X. 16.) AB határozat.

258 17/2001. (VI. 1.) AB határozat.

kizárásához,²⁵⁹ vagyis a konkrét ügyben a bírónak nemcsak tárgyilagosan szükséges ítélnie, de a pártatlan ítékezés látszatának megőrzése is feladata”.²⁶⁰

A működési garanciák esetében a tárgyalás igazságossága vagy tisztességessége nehezen meghatározható fogalom. Az AB korai döntéseiben az alkotmányos szövegből kiindulva az „igazságos és nyilvános tárgyalás” konstellációt alkalmazta, és a bírósághoz való jog „megannyi konkrét feltételét” látta benne.²⁶¹ A tisztességes eljárás fogalmát úgy emelte ki az Alkotmány 57. § (1) bekezdéséből, hogy hozzárendelte a többi garancia teljesedését is. Ezzel a megoldással azonban egybemosódott az eljárás egészének és annak processzuális részét képező tárgyalás igazságossága.

2012 után egy új fajta felosztást generált az Alaptörvény XXIV. cikke, amely a hatósági eljárások tisztességességét is megfogalmazta. Erre tekintettel tágította az AB az eljárási alapjog fogalmát, és mondta ki, hogy a fair eljárás a közigazgatás és a bíróság hatalmi ágaira egyaránt vonatkozik.²⁶² Az AB a két cikkben foglaltak megkülönböztetése céljából kezdte el használni a tisztességes hatósági eljáráshoz való jog kifejezést, míg a hagyományosnak tekinthető, a bíróságokkal szemben elvárt garanciák esetében a „tisztességes tárgyalás”, illetve a „tisztességes tárgyaláshoz való jog” elnevezéseket alkalmazta, azon az alapon, hogy „az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében szereplő szóhasználatot tükrözik.”²⁶³ Ugyanakkor a tisztességes tárgyaláshoz való jog tekintetében változatlanul irányadónak tekintette a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmára vonatkozóan a korábbi határozataiban megfogalmazott követelményeket.²⁶⁴ Annyi finomítást, korrigálást végzett el, hogy később a tisztességes bírósági tárgyalás kifejezést is bevezette.²⁶⁵

Az olyan fordulatok egyazon döntésen belüli alkalmazása, mint „a hallgatás jogára való figyelmeztetés valóban fontos garanciája a tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jognak” és „a tisztességes bírósági tárgyalás követelményrendszerének szerves részét alkotó

259 67/1995. (XII. 7.) AB határozat, 20/2005. (V. 26.) AB határozat.

260 25/2013. (X. 4.) AB határozat, Indokolás [26].

261 6/1998. (III. 11.) AB határozat, 15/2002. (III. 29.) AB határozat.

262 A tisztességes eljárás követelménye a hatósági és a bírósági eljárásokra is vonatkozik, de az AB értelmezésében a XXIV. cikk és a XXVIII. cikk között nincs érdemi kapcsolat 3242/2016. (XI. 18.) AB végzés, Indokolás [14].

263 3195/2015. (X. 14.) AB határozat, Indokolás [26].

264 3195/2015. (X. 14.) AB határozat, Indokolás [26].

265 3242/2016. (XI. 18.) AB végzés, Indokolás [22]-[23]; 3249/2020. (VII. 1.) AB végzés, Indokolás [11], [13].

függetlenség és pártatlanság”;²⁶⁶ vagy a központi fogalom egyes elemeinek meghatározása során annak kimondása, hogy „a tisztességes bírósági tárgyalás követelményének része a bírósághoz fordulás joga, a tárgyalás igazságosságának biztosítása, a tárgyalás nyilvánossága és a bírósági döntés nyilvános kihirdetése”;²⁶⁷ illetve „a tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jog részelemét képező ésszerű időn belül való elbírálás”;²⁶⁸ avagy az érvelésben „az eljárás résztvevője nem tudja gyakorolni a tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jog által védett eljárási jogosultságait”²⁶⁹ fordulat alkalmazása elmosza az anyajog és annak egyik elemét alkotó (egyébként perjogilag kiemelt szereppel rendelkező) tárgyalás tisztessége – tisztességes tárgyalás közötti határokat.

Ez mutathatja, hogy szinonimaként használja az AB a két kifejezést, de utalhat egy dogmatikai tisztázatlanságra is, esetleg az EJEB értelmezési gyakorlatának átvételére. Az azonban semmiképpen sem jó gyakorlat, hogy az eljárás tisztességességét vizsgálja esetről esetre, míg az egyes részjogok megjelölésekor központi fogalomként már a „tisztességes bírósági tárgyalás követelményét” használja, amelynek részévé teszi a tárgyalás igazságosságának biztosítását.²⁷⁰ Így nem lehet azon csodálkozni, hogy felmerül egyfajta tautológiai aggály.²⁷¹ A szerző álláspontja szerint az AB szinonimaként használja a két fogalmat. Ez kiemelt jelentőségű kérdés a bíróságok gyakorlatát illetően, ezért a kettősséget – több aspektusában is – külön fejezetben vizsgáljuk.

A nyilvánosság vonatkozásában alapkoncepcióját korán megfogalmazta az AB, mégpedig a cél szempontjából: „a tárgyalás nyilvánossága és a bírósági döntés nyilvános kihirdetése biztosítja a társadalom részéről az igazságszolgáltatás működésének ellenőrzését”.²⁷² Majd kiegészítette azzal, hogy „[a] nyilvánosság minden ügyben, minden fokon és mindenféle eljárási rendben olyan kiemelt követelmény, amely „megvédi az eljárás résztvevőit a titkos eljárásoktól és ítéletektől, ugyanakkor növeli a bíróságokba vetett bizalmat is”.²⁷³ A nyilvánosságnak része az is, hogy a perben meghozott jogerős bírói döntések – egyes

266 121/2016. (XI. 30.) AB határozat, Indokolás [31], [38].

267 3195/2015. (X. 14.) AB határozat, Indokolás [23].

268 3157/2020. (V. 21.) AB határozat, Indokolás [26].

269 3157/2020. (V. 21.) AB határozat, Indokolás [50].

270 3195/2015. (X. 14.) AB határozat, Indokolás [23].

271 TÖRÖK Dániel Viktor: *Tisztességesség a polgári jellegű ügyek elbírálása során*. Doktori Műhelytanulmányok, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr 2015. 238.

272 58/1995. (IX. 15.) AB határozat.

273 20/2005. (V. 26.) AB határozat.

kivételek mellett – bárki által megismerhetőek legyenek, hiszen „a jogot a bíróságok a saját értelmezésük szerint állapítják meg: jogvitát eldöntő tevékenységük során a jogot alkalmazva azt értelmezik, sőt tovább is fejlesztik. A konkrét ügyeket eldöntő határozatokban kifejtett jogi okfejtés, jogértelmezés hozzáférhetősége révén a bíróságokon kívüli jogalkalmazók és jogkövetők számára is láthatóvá válik egy jogi norma tartalma, mindez egyúttal a joggyakorlat egységesebbé válása felé is hat”.²⁷⁴

A fegyverek egyenlősége, vagyis az ügyfélegyenlőség – az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdése alapján – alapvetően a büntetőeljárásban biztosítja, hogy „a vádnak és a védelemnek egyenlő esélye és alkalma legyen arra, hogy a tény- és jogkérdésekben véleményt formálhasson és állást foglalhasson”.²⁷⁵ Ezt az alapjogelemet az AB – hasonlóan az EJEB értékeléséhez – a jogegyenlőségből következő bíróság előtti egyenlőség alkotmányos elvéből „olvasztotta ki”,²⁷⁶ majd akként terjesztette ki az értelmezést, hogy a fegyverek egyenlőségének elvét „alkalmazhatónak találta azt minden bírósági eljárás tekintetében, így polgári perek esetében is”.²⁷⁷ Kezdetben a perbeli esélyegyenlőség fogalmát alkalmazta az AB, amelynek háttérében a védelemhez való jog és a bíróság előtti egyenlőség egymásra vonatkoztatását látjuk. Később azonban karakterisztikusan a fegyveregyenlőség alapjoga kifejezés jelenik meg az AB döntésekben,²⁷⁸ mint a tisztességes (bírósági) eljáráshoz való jog része.

A polgári eljárások tekintetében ezt az egyenlőséget úgy határozta meg az AB, hogy a felperes, aki a pert kezdeményezi, aki jogának vagy jogi érdekének per útján való érvényesítését kéri, aki tehát az eljárást megindítja, és az alperes, akivel szemben az eljárás megindul, aki a felperes követelésével szemben védekezik, vagyis az ellenérdekű fél, az Alkotmány 57. § (1) bekezdése alapján egyenlő jogállásúvá válik. A perbeli egyenlőségen alapuló eljárás lefolytatásának alkotmányos jogát úgy konkretizálta az AB, hogy az a perbeli pozíciók egyenjogúságának, mellérendeltségének és a kétoldalú meghallgatás elvének az eljárási garanciáin nyugszik.²⁷⁹ Ezzel az érveléssel az AB összekapcsolta a fegyveregyenlőséget a meghallgatáshoz való joggal, amelyből arra következtetünk, hogy az

274 3056/2015. (III. 31.) AB határozat, Indokolás [15].

275 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [97].

276 53/1992. (X. 29.) AB határozat.

277 Összefoglalóan 15/2002. (III. 29.) AB határozat.

278 Így például: 17/2005. (IV. 28.) AB határozat, 61/2009. (VI. 11.) AB határozat, 166/2011. (XII. 20.) AB határozat; 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [96]-[101].

279 75/1995. (XII. 21.) AB határozat, 6. pont.

eljárási alapjogon belül további rész-egész viszonyt fejezett ki.

A meghallgatáshoz való jogot az AB a polgári eljárások tekintetében is alapjogként, a bírósági tárgyalás tisztességes voltához tartozó nyilatkozattételi jogként ismerte el, mivel álláspontja szerint ez a részjogosultság „azt hivatott garantálni a polgári peres eljárásokban, hogy az egyik peres fél a másik peres fél állításaira nyilatkozhasson, azok valóságát vitassa, eltérő tényállásait bizonyítsa, az eljárás anyagáról tájékozódhasson, a döntés kibocsátása előtt legalább írásban jogi és a tényállással kapcsolatos véleményét előterjeszthesse, az általa előadottakat a döntésnél figyelembe vegyék, vagyis általában a felek között érvényesülő jogosultságokat foglal magában és tipikusan az elsőfokú eljárásban kell érvényesülnie.”²⁸⁰

A kontradiktórius tárgyaláson való jelenlét, nyilatkozattétel része, de nem egésze az aktív közreműködésnek. A fél nem csupán a saját eljárási és anyagi jogi álláspontját fejtheti ki, hanem a bíróság és az ellenérdekű fél perceseikményeivel kapcsolatosan is, illetve a szolgáltatott bizonyítékokról tudomással kell bírnia, amelyre ugyancsak reflektálhat. Ezért értékelte az AB – az egyenlőség alkotmányos értelméből kiindulva – a fegyveregyenlőség keretében az iratok megismeréséhez való jogot, amely azt jelenti, hogy „a peres eljárás során minden, a per tárgyát érintő releváns iratot [...] a peres felek mindegyike ugyanolyan mélységben és teljességben, továbbá azonos módon ismerhesse meg.”²⁸¹

Az AB – bár az Alkotmány kifejezett formában csak a védelemhez való jogot említette az alapjogok sorában – az igazságos bírósági eljáráshoz való jog részének tekintette azt is, „hogy azt, akinek valamely perben a jogairól és kötelezettségeiről döntenek, nem pedig az ellene emelt vádról, ugyancsak megilleti a jogi képviselőhöz való jog”, még pedig azon okból, hogy az eljárásban résztvevő feleknek egyenlő eséllyel kell rendelkezniük jogaik érvényesítésében.”²⁸² A tárgyalás tisztességességéből és a fegyveregyenlőség követelményéből vonta le azt a következtetést, hogy a képviselőhöz való alapjognak az a lényege, hogy „a fél számára az eljárás egésze során biztosított legyen a szakszerű jogi képviselő igénybevétele lehetőségé”.²⁸³

Az, hogy az anyanyelvhasználatnak milyen jelentősége lehet egy polgári ügyben, illetve az

280 3025/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [23].

281 15/2002. (III. 29.) AB határozat.

282 8/2004. (III. 25.) AB határozat.

283 770/B/2002. AB határozat.

eljárási alapjog szempontjából jelentős-e és részét képezheti-e ennek a jognak az anyanyelv (kisebbségi nyelv), eddig egy ügyben merült fel. Az indítvány visszautasítása folytán érdemben nem vizsgálta az AB ezt a kérdést, bár tett kitekintést a nemzetközi jog területére, és az EJEB által kialakított értelmezési gyakorlatot is felhívta a döntésében. A kérelem hiányossága folytán csak odáig ment el, hogy az eljárási joganyagokban, köztük az rPp.-ben is a kiemelt alapjogi és nemzetközi védelemnek megfelelően garantált az anyanyelvhasználathoz való jog.²⁸⁴

Az észszerű időn belüli döntéshozatalhoz való jogot az AB az eljárási alapjog részének tekintette és elismerte, hogy alkotmányjogi panasz tárgyát képezheti,²⁸⁵ azonban figyelembe vette azt a korlátot, hogy a bírói döntésnek kell alaptörvény-ellenesnek lennie.²⁸⁶ Ha a döntést megelőző eljárás elhúzódása okozza az alapjogsérelmet, akkor az Abtv. 43. § (1) bekezdése alapján a bírói döntést nem semmisíti meg, hanem az észszerű idő követelményének sérelmét csupán jelzi.²⁸⁷ Kénytelen volt arra rámutatni, hogy „az Alaptörvény védelmének legfőbb szerveként a tisztességes eljáráshoz való jog részelemét képező észszerű időn belül való elbírálás alaptörvényi rendelkezéséhez kapcsolódó alapjogvédelmi feladatát nem tudja hatékonyan ellátni”, mert nem áll „rendelkezésére olyan törvényi jogkövetkezmény, amelynek alkalmazása révén ennek a speciális, Alaptörvényben biztosított rendelkezésnek (alapjogi részjogosítványnak) a sérelmét orvosolni tudná”.²⁸⁸ Az AB egész egyszerűen nem tudja utólag orvosolni az eljárás elhúzódásából keletkező sérelmeket.

Az indokolási kötelezettség középpontjába az AB a jogszabályok értelmezését állította, amely a bíróságok hatáskörébe tartozó feladat, amelyhez képest csak az értelmezési tartomány alkotmányos kereteit jelölheti ki.²⁸⁹ Nevezetesen azt, hogy a határozatban legyen egyértelműen megindokolva, a bíróság miért tartott egy jogszabályi rendelkezést alkalmazhatónak és – szemben valamelyik peres fél értelmezésével – egy másikat miért nem. Azonban ennek az érvelésnek a vonatkozó jogszabályok szövegével összhangban állónak

284 3192/2016. (X. 4.) AB végzés, Indokolás [38].

285 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [15].

286 Az Abtv. 27. § (1) bekezdés a) pontja értelmében a döntést semmisítheti meg az AB.

287 3167/2019. (VII. 10.) AB határozat, Indokolás [16].

288 3167/2019. (VII. 10.) AB határozat, Indokolás [17].

289 3325/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [14].

kell lennie.²⁹⁰ A bíróság az eljárásban szereplő feleknek az ügy lényegi részeire vonatkozó észrevételeit kellő alapossággal meg kell vizsgálnia, és ennek értékeléséről a döntésében számot kell adnia.²⁹¹

Tartózkodik viszont az AB attól, hogy „jogági dogmatikához tartozó kérdések helytállóságáról, illetve törvényességéről, avagy kizárólag törvényértelmezési problémáról állást foglaljon”,²⁹² de attól is, hogy megállapítsa, a kirendelt szakértői testület rendelkezik-e a szakvélemény elkészítéséhez szükséges szakismerettel, illetőleg az eljáró bíróságok megfelelően tárták-e fel a tényállást, megfelelően osztották-e ki a bizonyítási terhet, és megfelelően értékelték-e az indítványozó beadványait.²⁹³ Nem vizsgálja azt sem, hogy „az indokolásban megjelölt bizonyítékok és megjelenő érvek megalapozottak-e, mint ahogy azt sem vizsgálja, hogy a jogalkalmazó helytállóan értékelte-e az eljárásban beszerzett bizonyítékokat és előadott érveket, vagy a konkrét ügyben a bírói mérlegelés eredményeként megállapított tényállás megalapozott-e. A tényállás megállapítása, a bizonyítékok értékelése és mérlegelése ugyanis az eljárási jogi szabályokban a jogalkalmazó számára fenntartott feladat.”²⁹⁴ Ez a felfogás annyiban szűkebb, ezzel együtt kisebb szintű védelmet biztosító, hogy az EJEB a bizonyítási eljárás módszereit vizsgálata körébe vonta azon az alapon, miszerint a tisztességes tárgyalást biztosító módon kell a bizonyítékokat befogadni.²⁹⁵ Ezzel szemben az AB nem élt azzal az érvelési lehetőséggel, hogy – megvizsgálva a bizonyítási eljárásban való részvételt – a panaszos a bírósági eljárásban gyakorolhatta vagy sem eljárási jogait, vagyis megismerhette az adott bizonyítékot, arra észrevételt és indítványt tehetett, kifejtette azzal kapcsolatos perbeli álláspontját. Egy ilyen okfejtés – meglátásunk szerint – felelne meg a nemzetközi trendnek, egyértelművé tenné az AB hatáskörét, és nem keltene azt a látszatot, hogy az AB a fegyveregyenlőség részjogát nem, vagy csak igen szűk körben kívánja vizsgálni.

Az AB értelmezésében a jogorvoslathoz való jog tárgyi hatálya a bírósági, a hatósági érdemi, ügydöntő határozataira terjed ki, amelyek tekintetében rendelkezésre kell állnia valamely más szervhez, vagy ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz fordulás

290 3350/2019. (XII. 6.) AB végzés, Indokolás [24].

291 3277/2017. (XI. 2.) AB határozat, Indokolás [11].

292 3003/2012. (VI. 21.) AB végzés, Indokolás [4].

293 3351/2019. (XII. 6.) AB végzés, Indokolás [24].

294 3309/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [5].

295 Elsholz kontra Németország 2000. július 13. 66. §, Blucher kontra Cseh Köztársaság, 2005. január 11. 65. §.

lehetőségének.²⁹⁶ Feltételként azt állítja, hogy a döntés lényegesen befolyásolja az érintett helyzetét, jogait.²⁹⁷ A jogorvoslati jog nyújtotta jogvédelem hatékonyságát pedig abban értelemben kívánja meg, hogy az képes legyen a döntés által okozott sérelem orvoslására.²⁹⁸ Mindezen szempontokat összekötötte a határozat indokainak teljes bemutatásával, illetve a határozat alapjául szolgáló iratok és bizonyítékok megismerésének lehetőségével is.²⁹⁹

Az AB gyakorlata egyenlőségjelet tett az Alkotmány 57. § (5) bekezdése és az Alaptörvény XXVIII. Cikk (7) bekezdése közé. Mindkettőt úgy értelmezte, hogy a jogorvoslati jog kettős jelentéstartalommal érvényesül: egyrészt igényérvényesítési lehetőséget, másrészt felülbírálathoz való jogot jelent, azonban a szűkebb értelemben vett második döntéshez való jogként értelmezte, vagyis a perorvoslatokra (rendes jogorvoslatra) vonatkoztatta,³⁰⁰ és nem terjesztette ki a jogerős határozatokkal szemben igénybe vehető jogorvoslatokra.³⁰¹ A jogorvoslati jog sérelme esetében következetesen zárta ki abból a felülvizsgálatot és a perújítást,³⁰² amely persze nem jelentette azt, hogy amennyiben a törvényhozó ezen túlmenő jogorvoslati lehetőséget is biztosított, azok az Alaptörvényből levezethető követelményeknek megfelelően, így hatékonyan és ténylegesen ne érvényesülhessenek.³⁰³

296 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [60], 12/2019. (IV. 8.) AB határozat, Indokolás [16].

297 18/2016. (X. 20.) AB határozat, Indokolás [16]; 35/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [65], [95]; 3111/2021. (IV. 14.) AB határozat, Indokolás [36].

298 3064/2014. (III. 26.) AB határozat, Indokolás [15]; 2/2013. (I. 23.) AB határozat, Indokolás [35], [37]; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [82]; 3309/2021. (VII. 22.) AB végzés, Indokolás [19].

299 22/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [26].

300 49/1998. (XI. 27.) AB határozat; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [84]; 6/2020. (III. 3.) AB határozat, Indokolás [93].

301 9/1992. (I. 30.) AB határozat, 1/1994. (I. 7.) AB határozat, 3120/2012. (VII. 26.) AB határozat, Indokolás [21]–[23], 3134/2015. (VII. 9.) AB végzés, Indokolás [15]–[16].

302 3233/2016. (XI. 18.) AB végzés, Indokolás [16]; 3025/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [24]; 3257/2020. (VII. 3.) AB határozat, Indokolás [20].

303 6/2020. (III. 3.) AB határozat, Indokolás [111].

3. A rendesbíróságok

Túlságosan leegyszerűsítő lenne az igazságszolgáltatás bíróságainak eljárási alapjogot értelmező tevékenységét úgy jellemezni, hogy az AB közvetítésével minden lényeges tartalommeghatározás rendelkezésre állt, így azokat csupán át kellett venni saját érveléseikbe. Több szempontból sem lenne helytálló az ilyen állítás. A VIII. Ppn. és az Alaptörvény közti időszak jelentette a kezdetet, amikor a polgári eljárásokban is alkalmazható alapjog-elemek eljárási alapelvekként megjelentek a polgári eljárásjogban. Az ekkor kimunkált bírói gyakorlat az alapokat jelenti, és bármiféle korrekciója – az Alaptörvényt kivéve – igen lassú és időigényes folyamat. Ki kell azt is hangsúlyozni, hogy az 1990-es években is tartotta magát az az általános bírói attitűd, hogy a rendesbíróságok közvetlenül nem alkalmazzák az Alkotmányt, és nem is értelmezik, mert a belső jog szakjoganyaga tartozik ebbe a feladatkörükbe.

Az új alapelveket kezdetben a rendesbíróságok eljárási szerepük szerint értelmezték, és az alapjog-központú rendszerszemlélet lassan vált a bírói kar metódusává. Másrészt az AB számára akkor még a valódi alkotmányjogi panasz eszköze nem állt még rendelkezésre, hogy az alapjog és egyes részeinek jelentését a bírósági eljárásokban betöltött szerepe által vizsgálhassa, sőt maga is lépésről lépésre fogalmazta meg az eljárási alapjoggal kapcsolatos értékeléseit. Harmadrészt, egy alkotmányjogi alapjog, egyes polgári eljárásjogi elvek és egy felelősségi szabály közötti kapcsolatot – ahogy azt az AB is kifejtette – a rendesbíróságok a jogszabályok értelmezésével tárták fel, amelyet az AB által alkalmazottaktól részben eltérő módszerekkel tettek meg. Negyedrészt a bíróságoknak a tisztességes eljáráshoz való jog felelősségi tényállása esetében két rendszertani elhatárolást – és egyben jelentős értelmezést – is el kellett végezniük: 1.) személyiségi jog-e a fair eljárás joga; 2.) az alapjogi sérelem (tehát az alapjogként is megjelölt alapelvek megsértése) sui generis felelősségi forma-e. Ezek a körülmények egyszerre jelentettek kihívást és alapjaiban befolyásolták a bírói értelmezést.

Összefoglalva: a rendesbíróságok az eljárási alapjog alkotmány- és emberi jogi természetével akkor kényszerültek a maga valóságában foglalkozni, amikor az rPp. felelősségi szabálya az alapjogok felé irányította figyelmet, de ez a belsőjogi szabályozások meglévő rendszerébe történő beillesztést is jelentette mind az alanyi jog, mind a jogalap szempontjából. Ebből következően a jelen fejezetben megvizsgáljuk a bíróságok alapjogokkal kapcsolatos távolságtartása hogyan változott, és a két rendszerezési kérdésben hogyan foglaltak állást.

3.1. A rendesbíróóságok értelmezési feladata és az alapjogok

Egy viszonylag hosszú fejlődési folyamat eredménye az, hogy az alapvető emberi jogok magánjogi vetületeinek tekintik a bíróságok még a klasszikus személyiségi jogokat is,³⁰⁴ holott azok hamarabb léteztek Magyarországon, mint ahogy írott alkotmányunk keletkezett volna. S az is, hogy a polgári eljárásjogunkban érvényesülő, több mint százéves alapelveket (mint például a törvény által szabályszerűen felállított bíróság, a függetlenség, a szóbeliség, a kétoldalú meghallgatás, a közvetlenség elvei, a rászorulóknak számára költségkedvezmények és jogi képviselőbeli segítség nyújtása) alapvető emberi jogi minőségükben értékeljük elsőként, azokat az egyes alapjogok tartalmának, származékos joganyagának fogják fel.³⁰⁵ A polgári per princípiumaira is az vált igazzá, hogy jelenleg nem a történetiségük dominál, hanem a rendszerszintű rétegződés, amely alulnézetben külön-külön eljárási garanciákat jelentenek, felülnézetből pedig általános követelményeket, alapvető emberi jogot.

A folyamat háttérében a már említett alapjogi szemlélet áll, amelyet a belső jogot átszövő hatása miatt nevezhetünk alapjogi paradigmának is. Az alkotmányjogi hatás abban mutatkozik meg, hogy a jogágak belső, dogmatikai konstrukcióit összekapcsolják az alkotmányos alapjogokkal és alapelvekkel, az alapjogokból levezetve értelmezi a jogág dogmatikai rendszerét. A jogalkalmazás szempontjából az alapjogok és alapelvek a jogági jogszabályok értelmezési bázisaként kezdenek funkcionálni, új szempontként jelennek meg és a jogértelmezést a jogági alkotmányos alapjogok felé terelik.³⁰⁶ Ennek köszönhetően a dogmatikailag kiérlelt jogintézményeket, köztük a perrendtartás jogintézményei is, amelyek a belső jogban korábban önállóan, fogalomkészletükben és értelmezésükben zárt rendszerként működtek, most vélelmezetten vagy valósan fellazítja az alkotmányjogi kapcsolatot. A belső jogszabályi hierarchia kelsen-i felfogása ugyanis szabad utat engedett a jogi normák különböző rétegei lépcsőzetes rendjének, ahol az egyik norma érvényessége egy másikra vezethető vissza, s végső soron az alapszabályba, az alkotmányba, tehát a hipotetikus alapszabályba torkollik.³⁰⁷

Ami feszültséget szül, hogy a hagyományos jogelvek lassan formálódtak és ez idő alatt

304 VÉKÁS Lajos álláspontja az, hogy az alkotmányos alapjogoknak a magánjogi jogviszonyok szereplői nem közvetlen címzettjei, hanem csak közvetve, a magánjog normáin keresztül VÉKÁS Lajos: *A szerződési szabadság alkotmányos korlátai*. Jogtudományi Közlöny 1999. 2. szám, 56–59.

305 Ez a megközelítés magában hordozza annak veszélyét, hogy a mai tudásunkból következtetünk visszafelé a már korábban létrejött garanciák értékelésénél. Amit ma emberi jognak tekintünk, az kialakulása idején a törvényes rend ideális képe vagy valósága volt.

306 POKOL 2005. i.m. 98.p.

307 KELSEN, Hans : *Tiszta jogtan*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 1988. 41-44.

más jogelvekkel való kapcsolatuk és rendszertani helyük is kiforrt. Ezzel szemben az alapjogi értelmezés a politikai követelés oldaláról érkezett, megtöri a jogi rendelkezések szabály jellegét és nyitott elvei alapján kerülnek megállapításra jogok és kötelezettségek. Az sem lebecsülendő hatás, hogy az alapjogi réteg a nemzeti jog minden területén, így különösen a polgári és büntetőjog terén egyfajta kontrollként jelenik meg, az alapjog-jogági jogosultság, vagy más megközelítésben az alkotmány-alacsonyabb szintű joganyag, hierarchikus viszonylatában.

Pokol Béla jogréteg elmélete hívja fel a figyelmet arra, hogy a jogi szöveg rendelkezik egy alapjogi értelmezési tartománnyal is, a szövegű jogpozitivistá, az alapelvi-dogmatikai és a bírói jogkoncepció mellett. E négy réteg együtt van jelen, csak a belső aránya változik, valószínűleg történeti hagyományok és jogi iskolák hatásainak összetett eredményeként. Az alapjogok megerősödése, az európai kontinensen működő, elkülönült alkotmánybíróságok és a német AB által a valódi alkotmányjogi panasz iránt tanúsított aktivizmus eredményezte azt, hogy a jog hagyományos szerkezetéből kikerült az alapjogok rétege,³⁰⁸ és immár negyedik réteggént – dogmatikával és eseti ítélkezéssel is megerősítve – betörjön az organikus fejlődéssel létrejött jogi szerkezetbe és átalakítsa a jog komplex szerkezetét, tendenciaszerűen átstrukturálja a többi réteg lassan és lépésről lépésre összecsiszolt kapcsolatát.³⁰⁹

Az a közjogi rendelkezés, miszerint a bíróságok törvényben szabályozott eljárás során a jogszabályok érvényesülését biztosítják és a bírák jogszabályok alapján döntenek, egyben azt is kifejezi, hogy a bírói hatalmi ág ezeknek alárendelten végzi igazságszolgáltatási tevékenységét. A törvénynek alávetettség azonban a szakjogági keretek közötti mozgást jelenti, és nagyjából ki is zárja az alkotmányos kitekintést. A belsőjogi normák keretei között a jogalkalmazás akár intakt is maradhatott volna az alkotmányos befolyástól azon az alapon is, hogy az alkotmány értelmezésére kizárólag az AB jogosult, ezzel szemben a rendes bíróság feladata az, hogy a hatályos és érvényes, így feltehetően alkotmányos jogszabályokat alkalmazza. Sajó András 1995-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy a kontinentális és államszocialista bírói szerepfelfogás miatt a rendes bírák eleve közömbösek az alkotmányi rendelkezések iránt.³¹⁰ Így a kiinduló pont, amelyhez képest a változás

308 POKOL Béla: *Jogelmélet: Társadalomtudományi trilógia II.* Budapest, Századvég Kiadó, 2005. 63.

309 POKOL 2005. i.m. 68.

310 Erről lásd részletesen SAJÓ András: *Az önkorlátozó hatalom.* KJK Kiadó, MTA Állam- és Jogtudományi

bekövetkezett, egy viszonylagosan zárt rendszert mutat. A rendesbíróságok jogszabályokat alkalmaztak az individuális jogvédelemre irányuló egyes (polgári) eljárásokban, alkotmány alatti normákat, amelyek – utalva Pokol Béla álláspontjára – a saját dogmatikai rendszerük szerint működtek.

Az Alaptörvény hatályba lépését megelőző polémia arra irányult, hogy a bíróságoknak van-e felhatalmazása az alkotmány értelmezésére vagy sem, s hogyha van, akkor mely tartományban valósítható meg az értelmező tevékenység. A folyamat az AB létrehozásakor indult el és kezdetben az erőteljes visszafogottság jellemezte a bíróságokat a hatásköri bizonytalanság miatt.³¹¹ Az alkotmányjogi normakontroll, illetve a hozzákötött sajátos alkotmányjogi panasz nem befolyásolta közvetlenül az ítélezési tevékenységet, a két rendszer egymástól függetlennek mutatkozott igen sokáig. Az igazságszolgáltatás megközelítésében a hatáskörmegosztás szerint az Alkotmányt az AB, az egyes jogszabályokat a konkrét jogi problémák rendezése érdekében pedig a rendesbíróságok értelmezték. Egy-egy vékony csatornát jelentett a jogalkotási deficit, a nemzeti jogból hiányzó külön törvény miatt magából az Alkotmányból „kiolvasztott” személyiségi jogok szórványos felbukkanása, azok is inkább az AB aktivitásának, mint a rendesbíróságok jogkereső tevékenységének köszönhetően.³¹²

Halmai Gábor még 2003-ban határozottan érvelt amellett, hogy a bíróság önállóan, tehát más jogszabály felhívása nélkül is hivatkozhat az Alkotmányra, amennyiben az ügyet annak alapján képes eldönteni.³¹³ Az idézett megfogalmazásból pontosan kitűnik az Alaptörvény előtti időszak azon problematikája, miszerint a rendesbíróságok alkalmazhatják-e közvetlenül az alkotmányt. Az uniós csatlakozás időszakában az alapjogok konkrét védelmére és érvényesíthetőségére helyeződött át a hangsúly, ez elsősorban az állam jogalkotási tevékenységében nyilvánult meg: olyan alkotmányos törvények létrehozásában, amelyek külön is szabályozták az alapvető emberi jogokat, és kifejezetten rendesbírósági útra terelték a jogok megsértése miatti igényeket, speciális perrend nélkül.³¹⁴

Intézet, Budapest, 1995.

311 Az alkotmány értelmezésétől teljesen elzárkózó állásponttól (BH.1994.1.) az AB érveléseit felhasználó döntéseken át (BH.1998.99., BH.1995.533,) az Alkotmány közvetlen értelmezéséig (Legf. B. Pf.III.21 354/1991/2. és Pf.III.22 955/1993/3., Monori Városi Bíróság 3.P.21.321/1997/13. sz.) megtalálható a palettán minden változat. Az elsőfokú bírósági ítélet anonimizálva megjelent a *Fundamentum* 1998. 4. számában. Érdekessége abban állt, hogy diszkriminációs ügyben döntött, még az „Egyenlő bánásmód” törvényt megelőzően.

312 Az 1990-2000 közötti folyamatról lásd részletesen SOLYOM 2001. I-II.,

313 HALMAI – TÓTH 2003. 224-230.

314 A jogalkotási megoldás szerint a speciális törvény tartalmazott néhány eljárási szabályt az ügy jellege miatt, de a rPp. adta az ügy elintézésének kereteit. Pl: a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény

Az alapjogok magánjogi tényállásai azonban már megsérthetőek voltak bárki (akár természetes, akár jogi személy) által, így a jogsérelem alapjogi igényt (is) generált, vagyis annak a lehetőségét, vagy inkább jogosultságát, hogy minden alapjogában sértett személy jogsérelmére alanyi jogon bírói jogvédelmet kereshessen és kapjon. Így az egyéni alapjogi igények becsatornázódtak a bírósági általános jogvédelembe, és kizárólag az ügy tárgya szerint különültek el. Ebből következően az alapvető emberi jogok kikényszerítése, vagy megsértésük retorziója belesimult az általános jogvédelembe, valamint az alapjogokra a bírói jogvédelem általános tulajdonágai és mechanizmusa is jellemzővé vált. Ezt a párhuzamosságot úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az alapjogi relevanciával bíró ügyeket a törvények alkalmazásával, a hozzájuk kapcsolódó dogmatikai szabályoknak és értelmezési elveknek a segítségével lehet és kell elbírálni,³¹⁵ „...azonban az alapjogi relevanciát megteremtő aspektus helyes megítéléséhez be kell vonni az érvelésbe az alapjogi szabályokat is.”³¹⁶ Ha pedig a bírászkodás az alkotmányos elvekhez nyúl vissza, a jogi érvelés óhatatlanul az Alaptörvény/Alkotmány szabályainak elemzését végzi.³¹⁷

2011-re – igaz csak bizonyos ügytípusok esetén – megnövekedett tehát azoknak a bírói ítéleteknek a száma, amelyek indokolásában az alkotmány tételes rendelkezéseire hivatkoztak, és felhasználták az Alkotmánybíróság által kifejtett általános, valamint az adott alapvető emberi jogra vonatkozó specifikus érveket.³¹⁸ Ez lényegében két jogcsoportot jelentett: a magánjogi személyiségi jogokat és a fair eljáráshoz való jogot minden alkotóelemével együtt.³¹⁹

A hivatkozások formája és minősége az alkotmányjogászokat fajsúlyos kritikára

84. §-a, Infotv. 22. §-a.

315 SÓLYOM Péter: *Alapjogok nyomában. A magyar Alkotmánybíróság esete a gyülekezési szabadsággal.* MTA Law Working Papers 2018/9. 6. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2018_09_Solyom.pdf 2020.02.21.

316 SOMODY Bernadette: *A rendőrarcképmás-ügy mint az alapjogi ítélkezés próbája.* Fundamentum, 2016/1, 105.

317 BH 1994. 1. jogeset

318 A Fővárosi Törvényszék 19. P. tanácsa minden személyiségi jogi ítéletbe az alkotmány oda vonatkozó minden rendelkezését és az AB legjelentősebb döntéseinek esszenciális levezetéseit beemelte. Ez a módszer megjelent a közvetlen kollégák indokolási metódusában, de az anonimizált ítéletek megismerhetősége folytán más bírák is alkalmazni kezdték.

319 Egy 2017-ben publikált kutatás eredménye szerint 2012-2016 között az AB gyakorlatának felhívása a közigazgatási határozatok felülvizsgálati és a polgári perekben volt kiemelkedő számú, ez utóbbi esetében a sajtó-helyreigazítási és a személyiség jogsértési perek álltak az élen. ZÓDI Zsolt – LŐRINCZ Viktor: *Az Alaptörvény és az alkotmánybírósági gyakorlat megjelenése a rendes bíróságok gyakorlatában – 2012–2016.* MTA Law Working Papers. 2017/22 http://real.mtak.hu/73198/1/2017_22_zodi_lorincz.pdf 2019.01.18. 24. 48.p.

inspirálták,³²⁰ de nem hagyta hidegen más jogterület tudományos művelőit sem.³²¹ Igen éles kritikával jegyezte meg *Somody Bernadette* a bíróságok alapjogvédelmi munkájával kapcsolatosan, hogy „Magyarországon a bírói alapjogvédelemnek az utóbbi két évtizedben – egészen a 2010 novemberében született alkotmánymódosításig – lényegében egyetlen valóban gyenge pontja mutatkozott: az alapjogok, tágabban fogalmazva: az alapjogi érvelés és szemlélet egyedi ügyekben való érvényesülése, különösen azokban az esetekben, amelyekben az alapjogsérelemnek nem jogszabályi oka van. Ez a rendesbíróságok oldaláról közelítve a bírói gyakorlat kritikájaként [...] fogalmazódott meg.”³²²

Az idézet szerzője nem volt egyedül ezzel az állásponttal. *Vissy Beatrix* szerint az Alkotmányt a bírák nem tekintették konkrét ügyekben alkalmazandó jogszabálynak. *Bencze Mátyás* szerint egyáltalán nem, vagy csak „díszítőelemként” alkalmazták.³²³ Ugyancsak *Somody* érvelt azzal, hogy a bírói jogalkalmazás nélkülözi az alapjogi szemléletet.³²⁴ Mások azt kifogásolták, hogy a bírák sokszor nem látják meg a szabályozás alapjogvédő-funkcióját, nincsenek tekintettel az alapjogok dogmatikájára, ahogy az általuk képviselt értékrendre sem.³²⁵

Nem voltak könnyű helyzetben a bíróságok más szempontból sem. A magánjog tudománya felől erős presszió érkezett még 2014-ben is, miszerint a különböző jogágak dolga, hogy „mindegyik a maga eszköztárát sorakoztassa fel az alapjogok érvényesítésére.”³²⁶ Ugyanakkor a jogviszonyokban kettős hatás érvényesül: a viszonyt

320 A teljesség igénye nélkül válogatva HALMAI Gábor: *Az alkotmány, mint norma a bírói jogalkalmazásban*. Fundamentum 1998/3. 77–81., SONNEVEND Pál: *Az alapjogi bíraskodás és korlátai* Fundamentum 1998. 4. szám 79–84.; KOVÁCS Krisztina: *Emberi jogaink – magánjogi viszonyokban*. Fundamentum 1998/4 85–90.; HALMAI Gábor: *Közszereplők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága*. Fundamentum 2000/2. 17–32. és SOMODY Bernadette: *Megérthető alkotmány*. Fundamentum 2009/3. 115–118.

321 FLECK Zoltán: *A rendesbíróságok és az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési gyakorlatának összefüggéseiről*. Fundamentum 2007. évi 3. szám 31–33.; KÁRPÁTI József: *Jogállam vagy illegalitás? Függetlenség a Tarlós-ügyben*. Fundamentum 2001/3. 86–90.; SZOBOLSZAI Judit: *A magánélet és a személyes adatok védelme a Dávidi ítéletek apropóján*. Fundamentum 2002/2 76–82. Nem véletlen, hogy a korai időszakból származó elemzések alkotmányjogi folyóiratban láttak napvilágot. A Fundamentum folyóirat mellett kifejezetten jogesetelemzéssel a Jura, a Közjogi Szemle és a 2010-ben indult Jogesetek Magyarázata című folyóiratok foglalkoznak.

322 SOMODY Bernadette: *Alkotmányozás*, Fórum rovat, Fundamentum, 2011. 1. szám 50.

323 BENCZE Mátyás: *A magyar felsőbbbírósági gyakorlat jellemző problémái*. In: Fleck Zoltán szerk.: *Bíróságok mérlegen II*. Pallas, Budapest, 2008, 218–219.

324 SOMODY Bernadette: *Absztrakt érvek – konkrét ügyek. Az alapjogi szemlélet és érvelés igénye egyedi ügyekben* In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Tanulmányok. PAMA, Pécs, 2009, 242.

325 D. TÓTH Balázs – ENYEDI Krisztián – HALMAI Gábor – NÉMETH Attila – POLGÁRI Eszter – SÓLYOM Péter: *Alkotmányos és nemzetközi emberi jogi követelmények a rendes bíróságok gyakorlatában*. In: Fleck Zoltán szerk.: *Bíróságok mérlegen II*. Pallas, Budapest, 2008, 80–81.

326 PETRIK Ferenc: *Személyiségi jogok*. In: PETRIK Ferenc szerk.: *Az új Ptk. magyarázata*. I. kötet. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2014. második, átdolgozott, bővített kiadás. 168–169.

rendező jogi norma alkotmányosság és a jogviszony megsértése miatt indított eljárásban a bíróság vagy a hatóság alkotmánnyal összhangban álló anyagi és eljárásjogi jogalkalmazása.³²⁷

A 2012-ben hatályba lépett Alaptörvény lezárta azt a vitát, hogy a rendesbíróságok értelmezhetik-e és milyen módon az alkotmányt. Az az új elvárás, hogy a bíróságok az Alaptörvény fényében értelmezzék a jogszabályokat, az alkotmányjogban meghirdetett állami céllá vált. Az Alaptörvény 28. cikke emellett lehetőséget adott a bírónak úgy „használni” a jogot, hogy a benne rejlő vagy egyértelműen megfogalmazott cél is, amely a szövegen túl mutat, teljesüljön. Az alkotmány-konform értelmezéssel a jogalkalmazók is kilépnek a polgári eljárásjog terepéről. A bíróságok jogosultak, sőt kötelesek értelmezni az Alaptörvényt, hiszen döntéseik jogszerűsége azon múlik, hogy megfelelnek-e az alkotmány alapjogi szabályainak.³²⁸ A megváltozott bíráskodás lényegét ma talán abban lehet megragadni, hogy az AB absztrakt szinten megfogalmazott érvei konkrét ügyekre, mindennapi élethelyzetekre vetítve is megjelennek a bíróságok gyakorlatában, és ennek megfelelő ítéletek látnak napvilágot.³²⁹

3.2. Az eljárási alapjog rendesbírósági rendszertani értelmezése

Az alap(vető) jog nem a perjogban, hanem az alkotmányjogban használt kategória. A modern rendszerezés szerint az alkotmányban található jogok összességét nevezzük alkotmányos jogoknak. Ezen belül – az állampolgári jogok mellett – megkülönböztetjük az Alaptörvénybe beemelt emberi jogok csoportját:³³⁰ a jogállamiság megvalósításának mércéjéül szolgáló, értéktartalmú jogokat.³³¹ A jelenlegi közjogi-alkotmányjogi

327 CHRONOWSKI Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az alaptörvény. *Közjogi Szemle* 2017/4. 8.

328 Lásd részletesen SOMODY Bernadette szerk.: *Alapjogi Bíráskodás – Alapjogok az ítékezésben*. L'Harmattan Kiadó, h. n. 2013. 13-67.

329 VISSY Beatrix: *Mikor az ombudsman és mikor a bíróság? – Egyéni alapjog-érvényesítési lehetőségek a két alkotmányos fórum előtt*. In: *Jogi Tanulmányok 2010 – Ünnepi Konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából*. I. kötet. 159.

330 A leggyakoribb csoportosítási szempont a Karel Vasak által bevezetett „generációkra” való felosztás, amely a keletkezési időszakokat veszi figyelembe. A másik lehetséges csoportképzési szempont az állam általi korlátozhatóságon alapul, míg a harmadik a nemzetközi jogforrások hierarchiáján. KONDOROSI Ferenc: *Az emberi jogok védelmének új kérdései - Egyetemi jegyzet*. Emberi Jogok Magyar Központja Alapítvány, h.n. 2006. 10-13.

331 HALMAI-TÓTH 2003. 82-83.pp. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a felosztás erőteljesen fellazult, mert a nemzetközi egyezmények is rögzítenek politikai jogokat, ami egyfajta nemzetköziesedést jelez, továbbá azt is, hogy az alapjogok jelenlegi lényeges szempontja az egyén és állam közötti viszony szabályzásán nyugszik.

szóhasználat ez utóbbiakat nevezi alapjogoknak.³³² Közös tulajdonságuk, hogy azonos az alkotmányi védelmük, a polgári jog terén pedig általános és magas szintű anyagi jogvédelemben részesülnek.³³³

A jogtudomány – bár nem teljes konszenzus alapján – az alapjogok fogalmán belül az alanyi alapjogok szűkebb kategóriáját alkalmazza a bíróság előtt kikényszeríthető jogokra és szabadságokra, mint például az emberi méltósághoz való jog, az élethez való jog, a személyi szabadság, az önrendelkezés szabadsága, együtt az információs önrendelkezéssel, a lelkiismereti és vallásszabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság, a gyülekezési szabadság, az egyesülési jog, és idekapcsolható a harmadik generációs jogokból a tanszabadság, a tudományos élet szabadsága, a művészi alkotás szabadsága.³³⁴ Az ilyen jogok tartalmi ismérve az alkotmányba foglaltságon túl,³³⁵ hogy belsőjogi szabályok megalkotásával, kiegészítésével és egyedi biztosításuk bírósági hatáskörbe adásával törvényes jogokká váltak.³³⁶

A belső jogi szabályozás eredményeként jogviszonyra formálódtak, ahol a jogosított személy részére már alanyi jogként, a másik fél tekintetében kötelezettségként jelenik meg. Szubjektív oldalon a jogosult áll, akit megillet a jog, lehetősége áll fent a szabály által biztosított lehetséges magatartás tanúsítására, a joggal való élésre, igényt tarthat arra, hogy a kötelezett kifejtse valamely aktív vagy passzív magatartást, vagyis alanyi jogokkal rendelkezik. Az objektív oldalon a kötelezett áll, akinek a jogot tiszteletben kell tartania, a jog által megszabott kötelezettségeit teljesíteni köteles, ellenkező esetben a jogviszonyt és annak alapjául szolgáló szabályokat megszegi, megsérti.

A jogviszony jellegéből következik az is, hogy a jog(osultság) érvényesítése a jogalany elhatározásán múlik, nem pedig az alapjogi kötelezett mérlegelésétől, egyoldalú döntésén, vagy mérlegelésen alapuló engedélyétől. Ez a tulajdonság teszi az alapjogot alanyi joggá. Mégsincsenek immanens, magából az alapjog tartalmából levezethető korlátai, és ugyancsak a belső (magán)jogági szabályrendszer általános törvényszerűségei okán, megsértésük esetén az igény állapotába kerülnek: megnyílik a bírósági jogvédelem általános útja, a kikényszeríthetőség. Ez a lehetőség, vagy inkább jogosultság az a jogállami követelmény,

332 BALOGH Zsolt-HAJAS Barnabás- SCHANDA Balázs: *Alapjogok és alapvető kötelezettségek Fogalma, értelmezése*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, h. n. 2014. 6.

333 Vö. VARGA Zs. 2013. főleg 224-226.

334 . Ezt a felsorolást a legbővebben hozza SOMODI Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – VISSY Beatrix: *Az alapjogi bíraskodás kézikönyve*. Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2013. 28.

335 31/1994. (VI. 2.) AB határozat, ABH 1994, 168.

336 SÓLYOM László: *Az Alkotmánybíróság önértelmezése*. in: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 114.

hogy minden alapjogában sértett személy jogsérelmére alanyi jogon bírói jogvédelmet kereshessen és kapjon.³³⁷ A megállapítás igaz az emberi méltóságra és a belőle, mint anyajogból levezetett személyiségi jogokra, és igaz a tisztességes eljáráshoz való jogra, valamint annak minden alkotóelemére, részjogosultságára is.

Mégis különbséget kell tennünk a két alapjog-együttes között. Az első anyagi alapjog, a második eljárási alapjog. A különbségek alkotmányjogi szinten abban határozhatóak meg, hogy az anyagi alapjogok az embert, mint jogalanyt és annak legszemélyesebb érdekeit részesítik védelemben: a személy autonómiáját, a személyiség szabad kibontakoztatását.³³⁸ míg a tisztességes eljárás joga – elnevezéséből is kitűnően – valamely hatósági,³³⁹ illetve bírósági eljáráshoz kapcsolódik, vagyis nem a benne résztvevők személyes tulajdonsága, hanem a bíróság által lefolytatott eljárás minősége dominál. Közjogilag a különbséget azzal tudjuk kifejezni, hogy amíg az anyagi alapjogok, amelyek a szakjogágban személyiségi jogok, a perbe vitt igényt jelentik, addig a fair eljárás elsődleges szerepe, hogy a perben érvényesített igények vizsgálata és a róluk való döntés során lefolytatott eljárás garanciális követelmény-rendszere legyen. Magánjogi aspektust a hozzákapcsolt felelősségi rendelkezéssel kapott, amely nem váltotta fel az eljárásjogi szerepet, hanem azzal párhuzamosan érvényesült. „Ez a jog tehát elsődlegesen nem az emberi individuumból fakad, hanem egyéb, az állam, szervezetek és az egyén viszonylatában meghatározható értékek megóvását, illetve érvényesülését szolgálja.”³⁴⁰

A szakjogág szintjén személyiségi jogokként határozzuk meg az emberi méltóságot és a hozzátartozó további jogokat. A Ptk-ban voltak és maradtak a közös fogalom révén, a részletező-konkretizáló külön törvények ellenére is. Ezzel szemben az eljárási alapjog eljárási alapelvek formájában van jelen, és leginkább a rendesbíróságok feladataként jelenik meg. A normahierarchiában azonos szintű, de más-más bírósági eljárást rendező törvényben kapott helyet, és magánjogi jogkövetkezményeket a jogalkotó csak a polgári eljárásokban történt megsértéséhez fűzött.

Mindezen különbségek ellenére a rendesbíróságoknak a tisztességes eljáráshoz való jog kapcsán az *egyik első, és folyamatosan kifejtést igénylő értelmezési feladata* annak a

337 <http://alkjog.elte.hu/wp-content/uploads/AJ3-EA-alapjogvedelem1-21.pdf> 2015.03.01.

338 Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.077/2014/6/II. számú ítélete (BDT2015. 3337.)

339 Az Alaptörvény a XXIV. cikkben külön szól a végrehajtó hatalom eljárásainak tisztességéről.

340 Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.077/2014/6/II. számú ítélete (BDT2015. 3337.).

rendszerintani problémának a megválaszolása volt, hogy az eljárási alapjog a személyiségi jogok egyike, vagy természetéből fakadóan attól eltér és teljesen önálló kategóriát képez. A peres felek kérelmei azt mutatták, hogy személyiségi jogi jellemzőket fedeztek fel az eljárási alapjogban. Az olyan kérelmek, mint „A bíróság állapítsa meg, hogy az alperes a fenti eljárásban megsértette [a felperes] tisztességes eljáráshoz való alapjogát, s azon keresztül emberi méltóságát...”³⁴¹ vagy hogy „A felperes arra kérte a bíróságot, hogy a Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének a) és b) pontjai alapján állapítsa meg, hogy az alperes megsértette a felperes tisztességes eljáráshoz, egyenlő bánásmódhoz való jogát.”³⁴² valamint az olyan állítások, hogy „[A]z alperes sorozatos eljárási késedelmei megsértették a felperes személyiségi jogát, a törvényi kereteken belül értendő cselekvési szabadsága sérelme révén...”³⁴³ egyrészt a két jogcsoport keresethalmazatként való összekapcsolását mutatják, másrészt azt, hogy az eljárási alapjogot – legalábbis egy rövid ideig – a bíróságok is személyiségi jogként kezelték.³⁴⁴ A peres felek vélt vagy valós polgári eljárásbeli sérelmeiket egyaránt jelölték meg személyiségi joginak, tisztességes eljáráshoz való joguk megsértésének és közhatalom gyakorlásával okozott kárnak, durva becsléssel az esetek 50-60 %-ában.³⁴⁵

Meg kell jegyeznünk, hogy a személyiségi jogként való értékelés irányába vezette a bíróságokat az a körülmény is, hogy a hatályba nem lépett Ptk.³⁴⁶ önálló tényállásként a személyiségi jogok között szabályozta volna a tisztességes eljárás alanyi jogát,³⁴⁷ és az rPp.-ben – ugyancsak utaló szabály formájában – megmaradt volna a jogintézményi szabályozás,³⁴⁸ a személyhez fűződő jogok megsértése esetén irányadó polgári jogi objektív

341 Győri Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.

342 Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.871/2016/6.

343 Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

344 A 2009-es Ptk-tervezet idején az immateriális jogsérelem szinte predesztinálta a személyiségi jogként való minősítést. A Kúria esetében is megfigyelhető volt egyfajta bizonytalanság.010-ben még azzal érvelt, hogy „A bíróságok előtt a tisztességes eljáráshoz és az ügy ésszerű időn belül való elbírálásához való jogot az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Római Egyezmény határozza meg alapvető emberi jogként. E jog védelmét a Ptk. 75. § (1) bekezdésének rendelkezése a személyhez fűződő jogok általános védelmén keresztül biztosítja.” Kúria Pf.IV.20.438/2010/5.

345 További 20%-ot azok a keresetek tesznek ki, amelyekben „csak” két jogcím szerepel. (A szerző saját kutatásának adatai alapján.)

346 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

347 A tervezett szöveg 2:88. §-a kiterjesztette a személyiségi jogvédelmet a bíróság előtti eljárás tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogra.

348 A kettős szabályozás a büntető bíróságok tekintetében a három eljárásjogi alapelvből csak kettő vizsgálatát engedte volna meg, a polgári bíróságok esetében pedig inkohérensia lépett volna fel az rPp. és a Ptk. szabályozási körének eltérése miatt, mivel a bírósághoz fordulás joga csak az rPp.-ben szereplő alapjogelem maradt volna. Viszont már ez a javaslat is utat nyitott a vagyoni kárigények érvényesítésének a sérelemdíj mellett.

szankciók teljes palettájával.³⁴⁹ A személyiségi joggá minősítésben a jogsérelem immateriális jellege játszott szerepet. A felek részéről pedig motivációs tényező lehetett, hogy nagyfokú hasonlóság, netán azonosság volt a két felelősségi jogintézmény között, és ezért magát az alapvető emberi jogot a belső jogban is személyiségi jogként lehetett azonosítani.³⁵⁰

A jogtudomány képviselőinek álláspontja megosztott volt a rendszertani elhelyezés szempontjából. *Rácz Attila* az alapvető személyi jogok közé helyezi az eljárási alapjogot,³⁵¹ az ő nyomdokain haladva azonos kategorizálást alkalmaz *Sári János* és *Somodi Bernadette* alapjogi tankönyvében.³⁵² Mások, mint *Halmai Gábor* és *Tóth Gábor Attila* az anyagi jogoktól elválasztják az eljárási jogokat és mint eljárási alapvető jogokat tárgyalják.³⁵³ Megint mások, mint például *Trócsányi László*, *Schanda Balázs* és *Csink Lóránt* az eljárási alapjogot a bíróság, mint hatalmi ág alaki és materiális szempontból meghatározott igazságszolgáltatási tevékenységének garancia-együttesének tekintik.³⁵⁴

Erősítette a hasonlóságot, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog esetében is kihangsúlyozta az AB, hogy nem tekinthető lezárt rendszernek,³⁵⁵ sőt az Alkotmány 57. §-ában elhelyezett törvény előtti egyenlőséget „a személyek általános jogegyenlőségének a bírósági eljárásra való vonatkoztatása”-ként fogta fel.³⁵⁶ Igaz, ezt azzal a megszorítással alkalmazta, hogy a törvény előtti egyenlőség a jogérvényesítéshez kapcsolódik, arra garancia, hogy „a bíróság (törvény) előtt mindenki egyenlő eséllyel rendelkezik”.³⁵⁷ Az AB az egyenlőséget a jogállamiság közös tövéről származtatta és az újabb alapjogi-elemek meghatározásának lehetőségét fenntartotta magának, ahogy tette a személyiségi jogok esetében is.

349 Így a jogsértés megállapítása mellett a bíróság eltiltható lett volna a további jogsértéstől, kötelezhető lett volna elégtétel adására is.

350 Ezen lehetőség alapján felvetődik az a kérdés, hogy milyen erkölcsi elégtételt nyújthat, ha a személyiségi jogot sértő bíróságot eltiltják a további jogsértéstől, amely értelmezhető akként is, hogy ez a bíróság a jövőben kizárt a fél ügyeinek intézéséből. Egy ilyen szituáció már az igazságszolgáltatási funkciót veszélyezteti.

351 A szerző személyi jogként határozza meg az alapjogot, és a magánjogi személyiségi jogok közé helyezi. *RÁ CZ Attila: Alapvető jogok és köteleességek. Államigazgatási Főiskola Jegyzet, Budapest, 1998. 12.*

352 A szerzők a "Személyhez fűződő jogok" közé sorolják a megfelelő vagy tisztességes eljáráshoz való jogot. *SÁ RI – SOMODY 2008 6., 118-125.*

353 *HALMAI - TÓTH 2003 669.*

354 *TRÓCSÁNYI – SCHANDA 2014. 339-354., különösen 339-340 és 347-348.*

355 A számos összetevőre a 14/2002. (III. 20.) AB határozat hívta fel a figyelmet.

356 18/B/1994. AB határozat, 539/D/2005. AB határozat.

357 191/B/1996. AB határozat.

Az elhatárolás történeti szempontból azon nyugszik, hogy az alkotmányos listába kerüléssel a személyiségi jogvédelem megkettőződött: a polgári jog intézményei mellett ott áll az időben később létrejött alkotmányjogi védelem. A magánjogban (is) az *általános személyiségi jog* egyenlővé vált az emberi méltósággal,³⁵⁸ amely kellően egzakt volt kifejezni az ember értékminőségét, az autonómiáját, tehát az egyéni önrendelkezésnek egy mindenki más hatóköre alól kivont magját, azt a pontot, amelynél fogva az ember alany maradhat és nem válik eszközzé vagy tárggyá.³⁵⁹ Az eljárási alapjog esetében egy ellentétes irányú folyamat játszódott le. Az alkotmányos eljárási alapjog egyes elemei három eljárási törvénybe és a Bszi-be kerültek beillesztésre, tehát közjogi minőségüket megőrizték. Ugyanakkor a védelem itt is megkettőződött, a magánjogi, de eljárásjogban elhelyezett felelősségi szabállyal és a valódi alkotmányjogi panasszal.

Az elhatároláshoz érdemes a jogosultak és a kötelezettek körét is megvizsgálni. A belső jogban személyiségi jogként létező alanyi jogoknál – *Szladits Károly* levezetésében – a szabály tiltást fogalmaz meg, nem-tevést, tehát negatív jogról beszélünk, amelyek valamely állapot fenntartására irányulnak. Szerkezetüket tekintve e jogviszonyok kizárólagosak, tehát abszolút jogok, mert a jogosult érdekkörének zavartalanságát kívánják biztosítani mások behatása ellen. A joggal szemben mindenkinek, aki csak a joggal összeütközése kerülhet, az a kötelezettsége, hogy ettől tartózkodjék. Ezzel válik a jogosult érdekköre kizárólagossá, a jog távoltartóvá, hatálya pedig válogatás nélkül bárkire kiterjed.³⁶⁰ *Petrik Ferenc* korszerűbb megfogalmazásában a jog azzal a paranccsal, hogy mindenki mást tiszteletben tartásra kötelez, a jogsértő magatartást tilalmazza, s ez a tilalom tesz minden ilyen magatartást jogellenessé. Mindenkire kötelező negatív viselkedés, ezért abszolút jellegű.³⁶¹

Ebben az abszolút szerkezetű jogviszonyban csak a jogosult személye ismert,³⁶² vele szemben mindenki más kötelezett. A személyiségi jog minőséget mégsem tudjuk azzal a

358 A személyhez fűződő jogok, függetlenül attól, hogy az adott jog megsértését a Ptk. nevesíti-e, a sérthetetlen emberi méltóságból erednek, a személyiség értékminőségéhez kapcsolódnak. Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.619/2013/3.

359 23/1990. AB határozat, 64/1991. (XII.17.) AB határozat, Legfelsőbb Bíróság Pfv.E.21.227/2004/4., Györi Ítéltábla Pf.I.20.145/2014/4.

360 SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata*. Negyedik, átdolgozott kiadás, I. kötet. Budapest, 1933. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 90-95.

361 PETRIK 2002. 28.

362 Az Alaptörvény I. cikk (4) bekezdése szerint a törvény alapján létrehozott jogalanyok számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak.

formulával meghatározni, hogy „mindenkinek joga van” valamihez, hiszen ez a megfogalmazás csak az alanyi kört jelöli ki, az általánosságot mutatja, az egyenlőség egyfajta kinyilvánítását. Ha csak a jogosulti körre hagyatkozánk, a tisztességes eljáráshoz való jog is személyiségi jog lenne. Kell tehát valamilyen többletnek is lenni, mégpedig a személyiségi jogok oldalán.

Ez a további feltétel negatív tartalommal rögzített magatartásformát jelent: a jogosulttal szemben mindenki más – beleértve az államot is – köteles a jogosultságot elismerni, a jogosult joggyakorlását tőrni. Ilyen jelentés-tartalommal bír a tiszteletben tartás, a jog megsértésének tilalma. Magánjogi fogalomról lévén szó, a személyiségi jog jogviszonyt jelent a maga absztrakt jellegében, melynek egyik oldalán az individuuum áll önkitaljesítő mivoltában. A másik póluson lévő kötelezettek köre általában azért ismeretlen, mert a kötelezetti pozícióba mindenki, bárki kerülhet.³⁶³ A jog konkrét megsértése teszi relatívvá a jogviszonyt, a jogosultnak követelése támad a jogsértővel szemben a jogsértő magatartás megszüntetésére és a jogsértés jóvátételére.

A védendő tárgy pedig az emberi személyiség valamely fontos tulajdonsága, amelynek megsértése teszi relatívvá a jogviszonyt, annak valamely társadalmi-politikai szegmensét érinti, legritkábban a gazdasági pozícióját. Hiszen a védett érték is abszolút: a magánszféra, az önazonosság, a személyiség szabad kibontakoztatása, az autonómia, mert sérelmük – rendszerint, de nem mindig – az ember életminőségének valamilyen fokú hátrányos megváltozását eredményezi.

Ezzel szemben az absztrakt szinten is relatív szerkezetű jogviszony esetén már a jogviszony keletkezésekor mindkét fél kiléte pontosan meghatározott: megrendelő–vállalkozó, megbízó–megbízott, hitelező–adós, letevő–letéteményes, stb. A felek csupán egymással szemben minősülnek jogosultnak, illetve kötelezettnek. A kötelmi jogi jogviszonyok (különböző típusú szerződések) ilyen relatív szerkezetűek, amelyekben belül a felektől jellegzetesen pozitív, tevőleges magatartás tanúsítását várjuk el. Ráadásul a jogviszony itt egyfajta kölcsönösséget is jelent: jogok és kötelezettségek meglétét mindkét oldalon. (A szolgáltatással szemben ellenszolgáltatás áll, így aki az egyikben jogosult, a másikban kötelezett egyszerre.)

A „fair” eljáráshoz kapcsolt jogviszony egyikhez sem hasonlít, itt ugyanis a közösség

³⁶³ A személyhez fűződő jogok az embert, mint autonóm önálló személyiséget megillető olyan abszolút szerkezetű jogosultságok, amelyek megsértésétől mindenki tartózkodni köteles. A magyar jogban a személyiségi jog védelme az ember lététől elválaszthatatlanul (úgynevezett monista felfogás) az emberi lét értékminőségének védelmét jelenti. Györi Ítéltábla Pf.I.20.145/2014/4.

egy tagja a közösséget fenntartó hatalommal kerül kapcsolatba. A bíróság előtti közjogi jogviszony egyrészt a felperes és a bíróság, másrészt az alperes és a bíróság között áll fent. E három pólusú viszonyban annak keletkezésétől megszűnéséig terheli a bíróságot a számára kötelezettségként jelentkező tisztességes eljárás garanciáinak érvényesítése. Az eljárási alapjog személyiségi jogi minőségét vitatók többségi álláspontja is ez: „a tisztességes eljáráshoz fűződő jog követelménye nem általános jelleggel mindenkire kiterjedően érvényesül, hanem csupán a bíróságok (más közhatalmat gyakorlók) számára (azaz relatív hatállyal) állapít meg kötelezettségeket, tehát e jogviszony szerkezete szerint is relatív jellegű.³⁶⁴ Szintén a kötelezett pozícióját emelte ki a Györi Ítéletábla az alapjog jellegét illetően: „A tisztességes eljáráshoz való jog ... kizárólag az adott eljárás keretében és az eljárást lefolytató hatósággal szemben illeti meg a jogosultat, vagyis ezen eljárási jogosultságok az eljárási jogviszonyhoz kötődnek, ún. relatív szerkezetű jogviszonyok.”³⁶⁵

A fair eljáráshoz való alapjog jogosultjainak köre látszólag szintén mindenki, hiszen az alkotmányjogi normaszöveg úgy szól, hogy „mindenkinek joga van”. Ez a „mindenki” viszont egy meghatározott szituációba kerülő alanyok köre: azok, akik a bírósági eljárásban félként vesznek részt. Az alanyok köre ezért lényegesen tágabb, nem kizárólag természetes és jogi személyekre vonatkozik, hanem ide kell értenünk mindazon jogi személyiséggel nem rendelkező feleket is, akik a törvény engedélye alapján perelhetnek és perelhetőek, annak ellenére, hogy a magánjogi jogviszonyokban nem rendelkeznek jogalanyisággal.

Itt a jog alapja egy közjogi kapcsolat. Ez – ellentétben az individuum irányába megnyilvánuló passzivitással – egy tevőleges, aktív magatartást vár el. A „fair” eljárás személyiségi jogi minőségét vitatók többségi álláspontja is ez: „a tisztességes eljáráshoz fűződő jog követelménye nem általános jelleggel mindenkire kiterjedően érvényesül, hanem csupán a bíróságok (más közhatalmat gyakorlók) számára (azaz relatív hatállyal) állapít meg kötelezettségeket, tehát e jogviszony szerkezete szerint is relatív jellegű.³⁶⁶

A jogot potenciálisan megsértő személyi kör nem általános, hanem csak és kizárólag az állam valamely szervezete, köztük a bíróságok lehetnek kötelezettek.³⁶⁷ A tisztességes eljáráshoz való jog még alapjogi szinten is a bíróság és a vádlott, vagy a bíróság és a peres felek általános és konkrét *közhatalmi jogviszonyaként* működik. Az alkotmányos alapjogot nem bárki, hanem a közszféra intézményei, közigazgatási szervek vagy bíróság sértheti

³⁶⁴ BDT.2008.1811.

³⁶⁵ Györi Ítéletábla Pf.I.20.002/2015/8/1.

³⁶⁶ BDT.2008.1811.

³⁶⁷ Elvben nem zárhatók ki a közjegyzők és az önálló bírósági végrehajtók sem, mivel a bíróság jogkörében jogszabályi felhatalmazás alapján járnak el.

meg.³⁶⁸ A tisztességes eljáráshoz való jog esetében a védelem tárgya nem a benne résztvevők valamely személyi tulajdonságára irányul, hanem a bíróságnak és az általa lefolytatott eljárásnak törvényes keretek közötti működésére.

További különbség, hogy a tisztességes eljárás felelősségi szabálya objektív jellegű volt. Felróhatóságtól függetlenül önmagában megalapozta az a tény, hogy a bíróság eljárási szabályt szegett vagy azt mulasztotta teljesíteni.³⁶⁹ Abból, hogy a kimentés körében kizárásra került a felróhatóság, egyenesen következett az a tény, hogy elegendő a sérelem bekövetkezése, mely maga után vonta a kártérítést is. Ezzel szemben a személyiségi jogok megsértésének szubjektív jogkövetkezménye – utaló szabály révén – a deliktuális felelősségnél elhelyezett nemvagyoni kártérítés volt.

Ki kell emelni azonban, hogy az új Ptk. mindkét anyagi jogvédelmi jogintézménynél a sérelemdíjat és a kártérítést vezette be, a jogkövetkezmény azonossá tétele nem eloszlatta a fair eljáráshoz való jog megítélésével kapcsolatos bizonytalanságokat, hanem újra megerősítette azokat. A jogkereső közönség által eddig is nehezen megkülönböztethető két jogintézmény közös szankciója újra és újra olyan kereseteket eredményezett, amelyben eshetőlegesen, de szerepelt a személyiségi jogsértés és az eljárási alapjog sérelme.

A két jog metszéspontjában felmerült az a kérdés is, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog megsértése szükségképpen jelenti-e egyben az emberi méltóság megsértését is. A rendesbíróságok abból indultak ki, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmában azt kívánja biztosítani, hogy az eljárásban az ügyfél kifejezetten az ügyféli pozíciója alapján őt megillető jogainak érvényesítésében ne szenvedjen hátrányt.³⁷⁰ Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a hatósági eljárásra vonatkozó anyagi és eljárásjogi szabályoknak megfelelő eljárás személyhez fűződő jogot nem sért, ahhoz valamely többletmagatartás szükséges, melyet a közhatalom gyakorlója a személyiség lényegét adó tulajdonság miatt követ el.³⁷¹ Összességében a bíró pert szervező, irányító tevékenységét, vagyis a bírói munka természetét szükséges vizsgálni. Ehhez mérten állapíthatók meg azok a szempontok, amelyekkel már kiszűrhetők az olyan a magatartások, amelyek nem tartoznak a

368 Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.174/2011/6.

369 A Kúriának megfigyelhető volt egy olyan irányvonala 2014-ig, amely az EJEB elvi álláspontját tükrözte vissza. Úgy érvelt az egyik döntésében, hogy „a törvény vélelmet állít fel amellet, ha az alapjogi sérelem megtörtént, a kompenzálendő hátrány is bekövetkezik.” Kúria Pfv.III.20.678/2011/3.

370 Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.722/2008/9.

371 Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.228/2013/8.

jogalkalmazói tevékenységhez, és elméletileg lehetnek személyiség sértők. Ha azonban a bíróság feladata ellátása során nem lépi át az elvárt és szükséges mértéket, akkor az a rendes működési körön belül marad. Ebből következően jogszerű és törvényes.³⁷²

Az eljárásban bekövetkezett szabályszegések nem természetes velejárói egy pernek. Ha mégis megvalósultak, azok az rPp. vagy más, nem peres eljárás processzuális rendelkezéseit érintették. Vagyis a félnek személyes tulajdonságai (a magánjog individuális oldala) nem, kizárólag a mással szemben fennálló magánjogi vitájának formális (eljárásjogi) keretei játszottak szerepet. Az pedig az eljárási alapjog megvalósulásával vagy sérelmével volt értékelhető.³⁷³ Ezért hangsúlyozta ki a Győri Ítéltábla, hogy „Eljárás szabálysértés csak akkor minősül a fél személyhez fűződő joga megsértésének, ha az eljárási szabályok megsértésére kifejezetten a fél személyére tekintettel került sor, amennyiben ilyen, a fél személye ellen irányuló közvetlen „támadás” nem történt, úgy a személyhez fűződő jogok megsértése (így pl. az emberi méltóság megsértése) nem állapítható meg.”³⁷⁴

A részleges azonosságok ellenére egyértelműen megállapítható, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog nem tartozik a személyiségi jogok közé. Alanyi jog ugyan mindkettő, de a fair eljárás joga – szerkezete szerint – nem kizárólagos jog, hasonlóságot inkább a követelési jogokkal mutat, amely alatt a kötelezett személyének konkrétságát értjük. Az eljárási alapjog nem az ember személyes szférájába, hanem a bírósági tevékenységhez tartozik, tehát a személyiségi jogok absztrakt, mindenki mást tartózkodásra kötelező jellege nem valósulhat meg egy eleve három pólusú közhatalmi jogviszonyban.

2018. január 1-től, az rPp. hatályon kívül helyezése és az új Pp.-ből hiányzó felelősségi szabály miatt, amely nem került más jogszabályba sem, csak a már folyó perekben merült fel annak kifejtése, hogy továbbra sem személyiségi jog a fair eljárás joga. A joganyag ilyen jellegű változása tehát egyelőre további inspirációt nem ad sem a feleknek, sem a bíróságoknak. Speciális felelősségi szabály hiányában az igazságszolgáltatási alapelvi és alapjogi jelleg dominál, amelyek más relációba helyezik, vagy inkább tartják a jogot.

A 2022. január 1-től hatályba lépő szabályozás más alapokra helyezi az Alaptörvény XXVIII. cikkének végrehajtását.³⁷⁵ Az eljárási alapjog egyik, bár kétségkívül jelentős, elemét emeli ki és annak megsértését szankcionálja: az ésszerű időn belüli befejezést. Ez

372 Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.509/2007/4 (EBH. 2007.1598.).

373 EBH 2007.1598., BH 2008. 142., Győri Ítéltábla Pf.I.20.002/2015/8/I.

374 EBH 2007.1598., BH 2008. 142., Győri Ítéltábla Pf.I.20.002/2015/8/I.

375 2021. évi XCIV. törvény a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről.

elvben lehetőséget ad egy újabb vagy megismételt elhatárolásra, hiszen ez is sui generis jogintézmény lesz, de a részletező szabályok miatt nem várunk elméleti vitákat. A jogszabály preambulumban kifejtett szempontok, miszerint „a jogkeresők tisztességes és észszerű határidőn belül befejeződő eljáráshoz fűződő jogának kiteljesítése céljából, valamint a bírósági polgári peres eljárások elhúzódásával szembeni hatékony jogorvoslat megteremtése érdekében” létrehozott felelősségi szabályozásról van szó, egyértelműsítik, hogy alapjogi sérelemről van szó.

Az más kérdés, hogy a védelem szintje ezzel viszont csökkent, hiszen a többi eljárási alapjogelem sérelmére nem lesz hazai jogorvoslati lehetőség, a büntetőeljárások ésszerű időkorlátjának túllépésére továbbra sincsen kompenzáció, és a sérelmet érző feleknek nincsen más lehetősége, mint az EJEB-hez fordulni a minden más, a polgári eljárásokban érvényesülő részjog rendesbírói be nem tartása miatt.

3.3. Az igazságszolgáltatási alapjogvédelem sajátosságai

A jogvédelem – még a XX. század elejei meghatározása szerint is – a jogsérelem esetére a jogrend által mindenkinek biztosított, jogegyenlőségből folyó bírói védelem.³⁷⁶ *Nizsalovszky Endre* megközelítésében a „jog mindenkinek kiutalja a maga uralmi körét, amelyen belül az akarata más személyek irányában törvény. Ha ezt az uralmi kört valaki nem ismeri el, az egyén e miatt az államnál, a jog örénél panaszt tehet, és az állam hozzásegíti őt ahhoz, ami megilleti.”³⁷⁷ Ha az egyensúlyi helyzet felborul, akkor nyílik meg a lehetőség a jogi helyzet visszaállítására, más megközelítésben a megsértett - veszélyeztetett jog intézményes védelmére.³⁷⁸ A bíróságnak ezt az eljárásban betöltött funkcióját a legáltalában *Magyary Géza* fogalmazta meg: „Hosszú idők tapasztalatából bátran leszűrhetjük azt a tanúságot, hogy a jogsértéseket megnyugtató módon egyedül az igazságszolgáltatás, a bíró szava orvosolja, az igazságérzet mélyen gyökerezik egyesek és népek lelkében egyaránt. Ez az érzet az ő legteljesebb megnyugtatót a bírói ítéletben találja.”³⁷⁹ A pártatlan kényszerítő

376 Révai Nagy Lexikona XI. kötet JÓB-KONTÚR Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 1914., Hasonmás kiadás Babits Kiadó Bp.1997. 19.

377 NIZSALOVSKY Endre: *Az alanyi magánjog és a perjog – Székfoglaló.* Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1942. 9.

378 FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben.* Budapest, 1956. 13 – 17.

379 MAGYARY Géza: *A nemzetközi bírászkodás a magyar jogban – székfoglaló.* Magyar Tudományos Akadémia Budapest, 1917. 6.

apparátus léte a modern jogrendszerek jellemző ismérve.”³⁸⁰ Kovács Marcell pragmatikus vagy inkább processzuális megközelítésében valamely fél sértett magánjogának védelme,³⁸¹ illetve jogi érdekének védelme, biztosítása céljából fordul a bírósághoz. Magyary egyenesen úgy fogalmazott, hogy „a polgári per jogvédelmi eljárásként aposztrofálható”.³⁸² Tette ezt nem különben Bacsó Jenő is, aki a pert első és tulajdonképpeni rendeltetése szerint jogvédelmi eljárásnak tekintette.³⁸³

Mivel a konkrét polgári per adott jogvita elbírálását szolgálja és a védelemnek az általános szinten túl az egyedi eljárásban is meg kell valósulnia, a perjog tudományában kialakult az egyéni jogvédelem meghatározása is. Az egyedi jogvédelmet Nizsalovszky Endre úgy határozta meg, hogy az „a felperesnek, esetleg az alperesnek igénye a perbeli jogvédelem nyújtására. A per eszköz a jogosult jogvédelmi érdekének kielégítésére. Ez az érdek pedig igényt ad a perbeli jogvédelmi cselekményre. A jogvédelmi igény eszköz az anyagi jog céljára, nem pedig maga az anyagi jog, de nem is az anyagi jog funkciója, nem az alanyi magánjog közjogi oldala, az abban rejlő kényszerítő erő, amit keresetőség, kereseti jog, perelhetőség néven szeretnek emlegetni. Ez az igény a jog által a perenkívüli tényálláshoz kapcsolt közjogi természetű igény: 1. az állam ellen az iránt, hogy a jogvédelmi érdeket a perjog által megszabott formában az alperessel szemben kielégítse; 2. az alperes ellen, hogy a jogvédelmi cselekményeket tűrje.”³⁸⁴ Ez tehát a fél szempontjából való szemlélet, amely szerint – Szabó Imre szavaival élve – az eredményesség a jog érvényre juttatását és ezen érvényre juttatás hogyanját jelenti.³⁸⁵ A múlt század első felében a jogvédelmi érdeket kívánták kielégíteni a bíróságtól jogvédelmet kérő jogi vagy természetes személyek.³⁸⁶ Igaz ez a jogvédelmi igény a század második felére is, amikor a hangsúlyt pusztán az adott jogvita eldöntésére helyezték.³⁸⁷ Ekkor az elérni kívánt cél határozta meg az eljárás feladatait, amelynek lényege az eljárás útján nyújtott jogvédelem volt.³⁸⁸ A

380 GYEKICZKY Tamás: *Eljárási alaptanok – a polgári eljárás*. Kossuth Kiadó, Debrecen, 2007. 14.

381 KOVÁCS Marcell: *A polgári perrendtartás magyarázata*. I–II. köt. 2. kiad. Budapest, Pesti Könyvnyomda. I. kötet. 1927–1933. 23.

382 MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Budapest. Franklin Társulat, 1913. 5.

383 BACSÓ Jenő: *A polgári per célja*. Studium könyvkiadó Rt., Debrecen, 1934. 1.

384 NIZSALOVSZKY 1942. 15.

385 SZABÓ Imre: *A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási elv?*. In: HARSÁGI Viktória – WOPERA Zsuzsa szerk.: *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században*. HVG-ORAC, Budapest, 2007. 366.

386 Ezt kérdést a szerző akadémiai székfoglalójában fejti ki részletesen. NIZSALOVSZKY 1942. 52.

387 NÉVAI László: *A magyar polgári perjog alapelvei*. In: *A polgári perjog főbb kérdései*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953. 25.

388 Amelyhez az út az igazság kiderítésén és a törvényességen nyugvó ítéleten keresztül vezet. SZILBEREKY Jenő – NÉVAI László: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata*. I. Kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó,

jogvédelem fogalma tehát perjogban általános kategória.

A közjogi definíció szerint a bíróság a vitássá tett vagy megsértett jogról – törvényben szabályozott eljárás során – véglegesen dönt.³⁸⁹ Az anyagi vagy materiális értelemben vett igazságszolgáltatás fogalma „alapvetően azt az állami tevékenységet jelenti, amely jogviták közhatalmi erővel, előre meghatározott jogszabályok [alapján való] eldöntésében, és ezáltal a jogszabályok egyedi esetben történő érvényesítésében áll.”³⁹⁰ Ez a meghatározás alkotmányjogi. Talán az áll a háttérben, hogy a bíróság jogvédelmi szerepét annyira természetesnek tekintjük, hogy a jog uralmának térségében elfelejtjük kihangsúlyozni azt a közjogi szakjogágban.

A bírósági kötött és formalizált vitarendezésnek – *Varga István* megfogalmazásában – két lényeges feladata van: az individuális, tehát konkrét, és az absztrakt vagy általános jogvédelem.³⁹¹ A bíróság a hozzá forduló fél jogvédelmi igényét vizsgálja meg az előtte folyó eljárásban: a vélt vagy valós sérelmet és annak orvoslási lehetőségeit. Ebből következően a polgári eljárás, illetve a polgári per a maga teljes egészében jogvédelmi eljárás.³⁹²

Ehhez képest adódik a kérdés, hogy az alapjogvédelem ebben milyen szerepet tölt be, mit tesz a bíróság, amikor alapjogot véd. A kifejezésből kiindulva, értelemszerűen a bíróság az alapjoggal-alapjogsérelemmel foglalkozik. Olyan jogokkal, amelyek szerepelnek valamely nemzetközi, illetve alkotmányos katalógusban, de van szakjogági „alteregója”. A nemzeti szabályok azonban már természetes és/vagy jogi személyek egymás közötti kapcsolatára vonatkoznak, az alapjogi jogsértés ezért fog egyéni jogsérelemként megnyilvánulni, és a sérelem orvoslása, vagyis a bíróság előtti érvényesítés így tud az általános metódus szerint működni. Mivel nincs külön alapjogvédelmi perkategória, az eljárási szabályok az eljárásjog rendszerén belül maradnak, mégis ezekben az esetekben az alapjogokat valóban érdemi, a döntést befolyásoló,³⁹³ direkt vagy indirekt módon ható tényezőként kell figyelembe

Budapest 1976. 36-37.

389 Bszi. 1. § és 2. § (1) bekezdése.

390 TRÓCSÁNYI - SCHANDA 2014. 339.

391 VARGA – ÉLESS 2016. 25.

392 LUGOSI József: *A jogvédelmi igény*. In: Fazekas Marianna szerk.: *Jogtudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak Jubileumi Konferenciáján - 20 éves a doktori képzés az ELTE Jogi Karán*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014. 256-257.

393 A direkt hatás esetében az alapjogi tárgyú törvények az anyagi jogi tárgyú szakjogági normákat

venni.³⁹⁴

Amikor egy új jogszabály(csoport) egy alkotmányos alapjogot a belső jogba konvertált (ilyenek voltak például az információs önrendelkezést vagy az egyenlő bánásmódot korlátokkal és tételes normákkal rendező jogszabályok),³⁹⁵ az alkotmányos kötődés nyilvánvaló volt. Viszont amikor klasszikusnak tekintett, főként magánjogi jogintézmények kerültek alkotmányjogi beazonosításra (itt elsősorban a személyiségi jogokra gondolunk és a tulajdonjogi szabályokra), az alkotmányos alanyi joggal való összekapcsolás komoly elméleti vitákat és jogalkalmazási megosztottságot generált a magánjog és az alapjogi szemlélet viszonyában. A háttérben zajló folyamatot *Bencze Mátyás* úgy értékelte, hogy „[m]inden jogi normának van kapcsolata alkotmányos elvekkel, illetve alapjogokkal, tehát potenciálisan minden jogi aktus érintett lehet, másrészt az alapjogok és az alapelvek rendkívül szerte ágazók, a modern, demokratikus államokban szinte a társadalmi élet minden aspektusa összefüggésben áll ezek valamely konkrét fajtájával.”³⁹⁶

Az alapjogvédelem szintje nem állt meg a pusztán kikényszerítésnél. Bizonyos esetekben a jogsérelem jellege miatt nem lehetséges a közjogi kikényszerítés, ezért az orvoslására magánjogi kompenzációval kerül sor. A testi, lelki egészség megsértése, az emberi méltóság egyes aspektusai (a megalázó bánásmód, a kínzás, a hátrányos megkülönböztetés), továbbá a tisztességes eljárás jogának megsértése esetén a sérelem bekövetkezte az elszenvető személynél azonnal jelentkező hátrányt, negatív irányú változást eredményez, ezért lehet a sérelmet okozót magánjogi büntetéssel büntetni, az elszenvetőt pedig kompenzálni. Ez a kompenzáció teret nyerhet az általános és egységes magánjogi generálklauzulákon keresztül, amely az alkotmányos emberi méltóságot a személyiségi joggal köti össze. Azonban sor kerülhet rá külön törvény speciális szabályai alapján, példának okáért a szellemi alkotások speciális védelmi szabályai szerint.³⁹⁷ Sőt, még alapjogi momentum nélkül is fennáll a

egyértelműen összekapcsolják az alkotmány rendelkezéseiben megtalálható alapjogokkal, az indirekt hatás esetében az ügy tárgya nem feltétlenül alapjogi igény, de a bírói döntés kihat az alapjog gyakorlására, sérelmet okoz. SOMODI – SZABÓ – VISSY 2013. 34-35.

394 SOMODI – SZABÓ – VISSY 2013. 33.

395 Az alapjogi katalógusban szereplő jog tartalmi szempontból akkor nevezhető alapvető jognak, ha az egyén számára az államhatalommal szemben elismert alanyi jogot tartalmaz, vagyis olyan jogi pozíciót, ami biztosítja az alapjogban foglaltak érvényesíthetőségét. A pontosabb megkülönböztetés érdekében ezért nevezzük ezeket a jogokat alapvető alanyi jogoknak. Lásd erről részletesen: PETRÉTEI József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2009. 430-433.

396 BENCZE Mátyás: *Diszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? - A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány*. Fundamentum, 2007. 3.szám, 7-8.

397 A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény elismeri a szerzők speciális személyiségi és vagyoni jogait, azok megsértése esetére a polgári jogi jogvédelmet is, de sajátos szerzői jogi védelmet is ad a XIII.

bíróságnak az a kötelezettsége, hogy az elé kerülő ügyekben az alkalmazandó jogot alkotmányos szempontok szerint értékelje és értelmezze.³⁹⁸ A magánjog közjogiasodásának hatására tehát, hogyha egy magánjogi felek közötti magánjogi pernek az ügy érdemére kiható alapjogi vonzata, háttere van, amely esetben nem elegendő pusztán meghivatkozni (mint egy díszítő elemként) az idevágó AB döntéseket, hanem az ott kifejtett érvelést, annak jogelveivel, logikájával együtt célszerű felhasználni a magánjogi ügyben. Mindezek alapján csak arra juthatunk, hogy a bírónak egyre gyakrabban ki kell lépnie a hagyományos döntési komfortzónájából, és alkotmányjogi érvekkel is alá kell támasztania döntését.

3.4. Az eljárási alapjog bírói védelme

A nemzetközi szerződések előírják a részes államok számára, hogy a védett emberi jogok sérelme esetére hatékony jogorvoslatot biztosítsanak a belső jogban.³⁹⁹ Az Alaptörvény XXVIII. cikkében a (7) bekezdés egy általános jogorvoslati jogosultságot mond ki. A jogvédelem fórumát az Alaptörvény nem jelöli meg, azt azonban igen, hogy olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen lehet jogorvoslattal élni, amely valakinek jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslat jogának biztosítása két irányú: egyfelől jelenti az adott eljáráson belüli jogalkalmazói kontrollt, mely a döntés felülbírálatát valósítja meg, akár többfokozatú fórumrendszerben, ahol a fellebbezés a tipikus eszköz;⁴⁰⁰ másfelől jelent egy különleges kontroll-formát, egy önálló eljárást, amelyben a közhatalmat gyakorló intézmények tevékenysége és esetleges jogi felelősségre vonása a vizsgálat tárgya.⁴⁰¹ Ez utóbbi független attól az eljárástól, amelyben a jogsérelem bekövetkezett, ugyanakkor alkalmas arra, hogy a bekövetkezett károkat vagy erkölcsi hátrányokat, amelyeket a hibás közjogi döntések okoztak, kiküszöbölje.⁴⁰²

fejezetben, melyek a kikényszerítés célját szolgálják.

398 35/2011. (V. 6.) AB határozat [20] pontja ugyanezt a követelményt vezette le az Alkotmányból. Az Alaptörvény 28. cikke azonban egy a jogalkalmazói tevékenységre irányuló értelmezési segéd szabály, amelynek címettjei a bíróságok. 3363/2012. (XII. 5.) AB végzés [8] pontja.

399 EJEE 13 cikk, PPJNE 2. cikk. 3. bekezdés a. pontja, Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 8. cikk, EuCharta 47 cikk első bekezdés.

400 Az rPp. általános értelemben használja a perorvoslat eljárásjogi terminus technicust. Az alkotmányjogban ezzel szemben az alapjogok védelmére az alaki és anyagi jogorvoslat szolgál, tehát általánosabb értelemben használjuk.

401 Részletesen kifejti a jogvédelmet: VARGA Zs. (2009) 103–126.

402 NYILAS Anna: *A hatékony jogvédelemhez való jog érvényesülése a polgári perekben.* In: AMBRUS István, KÖBLÖS Adél, STRIHO Krisztina, SÜLYOK Márton, SZALAI Anikó, TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Dikaiosz logosz: Tanulmányok Kovács István emlékére.* Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 2012. 255-262.

Az állam alapjogvédelmi kötelezettsége elkerülhetetlenné teszi a közhatalom magánjogi felelősségre vonhatóságának biztosítását.⁴⁰³ Politikai, vagyis a kormányzás szereplői részéről, és közjogi (jogalkalmazói), vagyis egy másik közhatalmi szerv által végzett kontrolleszközök is rendelkezésre állnak a jogvédelem palettáján,⁴⁰⁴ de legalább annyira jelentős a közhatalom felelősségre vonása. A jogvédelemnek ez utóbbi a formája jogrendszerünkben kártérítési felelősség formájában történik meg, amit anyagi jogvédelemnek tekintünk.

A közhatalom gyakorlóival szemben az anyagi jogvédelem a polgári jog terén három jogintézményt jelent:⁴⁰⁵ személyiségi jogsértéssel, a közhatalom gyakorlásával és az eljárási jogsértéssel okozott sérelem miatti felelősséget.

A közhatalmi tevékenységet végző valamennyi szervet, szervezetet érintő közhatalom gyakorlásával okozott kár megtérítésére irányuló per, melyet hagyományos mivoltában a Ptk. a 6:548. és 6:549. §-okban kizárólag a vagyoni kártérítés eszközeként őrzött meg. Ezzel párhuzamosan – vélhetően a sérelmet állító peres felek által indított jogvédelmi perek igényérvényesítési metódusát figyelembe véve – a Ptk. a 2:51. § (2) és (3) bekezdésében,⁴⁰⁶ a felrőhatóságtól független szankciók körében elhelyezett külön rendelkezésekkel, határozottan elválasztotta a közhatalom gyakorlóit által megvalósított személyiségi jogsértést a közigazgatási jogkörben okozott kárfelelősség szabályaitól, és ezzel egyben kinyilvánította a jogvédelem azon formáját is, hogyha személyiségi jogok sérelmével is jár a közhatalom gyakorlása, az is a jogvédelmi eljárás része.

A jogalkotás az eljárási alanyi alapjogok védelmének hatékonyságát azzal kívánta elérni, hogy két, jogrendszerünkben már régóta meglévő jogvédelmi eszköz, a személyiségi jog szubjektív jogkövetkezményét kapcsolta össze a közigazgatási jogkörben okozott kárfelelősség speciális feltételével, vagyis az alapelvek megsértése esetén jogkövetkezményként a méltányos elégtételt biztosító kártérítést, majd a sérelemdíjat (és kártérítést) rendelte alkalmazni azzal a feltétellel, hogy a sérelem a jogorvoslati eljárásban ne legyen orvosolható. Sajátossága, hogy közjogi (egyszerre alkotmányjogi és perjogi)

403 VARGA Zs. (2014.) 220. és VARGA Zs. András: *A közigazgatás kontrolljának jogi eszközei*. Dialóg Campus, Budapest, 2018. 213.

404 Ilyen eszköz a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata, ez azonban jogorvoslati jellegű jogintézmény.

405 Vö. VARGA Zs. (2013) 224-226.

406 A jogvédelmet kereső peres felek rendszerint arra hivatkoztak, hogy a közigazgatási szervek, a bíróság és ügyészség is az alapeljárásokban elkövetett jogsértéseikkel személyiségi jogaikat is megsértették.

jogsértés váltotta ki a bírói védelem iránti igényt. A bíróságokra rótt feladat annyiban újszerű volt, hogy a jogalkotás az eljárási alapjogot összekötötte az eljárási garanciákkal és elvekkel, egyben anyagi jogvédelmet rendelt hozzá, tehát bírói úton kikényszeríthetővé tette. Újszerű volt abból a szempontból is, hogy az eljárási jogban nyert elhelyezést az anyagi jogvédelem. Ez nagyon speciális helyzetet teremtett, a bíróság előtti alkotmányos alanyi jog megsértése miatti eljárásban a bírósági szervezet egy másik jogi személy tagjával szemben indult polgári per.⁴⁰⁷ Nem lehet meg nem történné tenni a jog megsértését,⁴⁰⁸ de a jogsérelem esetére indítható per képes betölteni azt a szerepet, hogy az eljárás résztvevőinek a jogvédelmet kompenzációs jogkövetkezményekkel biztosítsa.

Nem volt vitamentes a jogvédelem új fajta eljárásának rendszertani elhelyezése. A tisztességes eljáráshoz való alapjog védelmére létrehozott magánjogi felelősségi jogintézmény rendelkezett olyan sajátosságokkal, amelyek a közhatalom gyakorlásához kötöttek, ezért tekinthetjük úgy is, hogy a felelősségi rendszerben ennek egy változata volt.⁴⁰⁹ Más tulajdonságai, kiemelten az alapjogsérelem és a sérelemdíj jogkövetkezménye, viszont annyira speciálissá tették, hogy a teljesen önálló jogvédelmi eszközként való felfogás is teret nyert.⁴¹⁰ A dogmatikai kérdés az volt, hogy a magánjogban az eljárási jogvédelem önálló felelősségi forma, vagy a specialitás specialitásaként a közhatalom gyakorlásával okozott kárfelelősség egyik sajátos eseteként kell tekinteni rá.

A közigazgatási jogkörben okozott kárfelelősség és az alapjogi sérelem jogintézménye között sok hasonlóság volt. Elsősorban mindkettő jogvédelmi eljárás a közhatalmat gyakorló jogi személy bírósággal szemben, amelyben azonos a vizsgálandó előfeltétel is, a rendes jogorvoslat kimerítése. Nagy valószínűséggel a hasonlóság volt az oka annak, hogy a jogkereső felek a sérelmeik orvoslását rendszerint mindkét jogcímen igényelték, még

407 lásd az rPp. 2. §-át, a hatáskör és illetékesség szabályaira az rPp. 22. § és 23. §. (1) bek. m.) pontját.

408 Az összetett anyajog sérelmét bármely részjog megsértése kiváltja. El kell ismerni, hogy az alaki jogorvoslattal bizonyos típusú sérelmek (pl: a tárgyalás tisztességessége megismétlés útján, vagy az indokolás hiányossága) orvosolhatóak, azonban a hiba kijavítása növeli a pertartamot, amely már az időszerűség részjog sérelmét veti fel.

409 Borbás Beatrix a tisztességes eljáráshoz való joghoz kapcsolt felelősségi formát következetesen nevezi kárfelelősségnek. Erről bővebben: BORBÁS 2014. 243.

410 Ez az álláspont tűnik ki Fuglinszky Ádám kártérítési könyvéből azzal, hogy sajátos felelősségi alakzatnak tekinti. FUGLINSZKY 2015. 548-559. Jelen dolgozat szerzője határozottan foglalt álláspontot ezen felfogás mellett több cikkében, így kiemelten „A tisztességes eljárás alapjoga és a méltányos elégtételt biztosító kártérítés” In VIII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, Jog és Állam 18. szám, 220-230. Az Új Ptk. Magyarázata egyenesen úgy fogalmaz, hogy „Ez a felelősségi forma a Ptk. rendszerétől idegen, ezért maradt el ennek a szabálynak az átvétele.” PETRIK Ferenc szerk.: Az új Ptk. Magyarázata. VI/VI Kötet. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2014. Második, átdolgozott kiadás, 538.

azokban az esetekben is, ahol büntető alapügyek szerepeltek. Ez utóbbi esetben a jogági elhelyezkedés volt a választó vonal, vagyis a polgári perrendtartás speciális szabályai – köztük az anyagi jogi kártérítési forma – nem érvényesülhettek a büntető eljárás során.

Egy másik hasonlóság, hogy a polgári jogi felelősség érvényesítése során az egyébként közjogi helyzetű alperes „elveszíti” a közjogi jogállásából eredő hatalmi helyzetét, és a per során egyenlő helyzetű autonóm jogalanyként jelenik meg a felperessel.⁴¹¹ A modern demokráciákban a szuverenitás jegyében végrehajtott állami feladat különvált azoktól az aktusoktól, amelyeket az állam nem hatalmi jelleggel visz véghez.⁴¹² Ennek következtében az állam már régóta nem „korlátozott jogalany”,⁴¹³ hanem – amennyiben polgári jogi jogviszonyba vesz részt – az emberrel és más jogi személyekkel egyenjogú és egyenrangú jogalany, amely deliktuális felelősséggel is tartozik.⁴¹⁴ A közhatalom gyakorlásával előidézett (korábbi terminológiai megközelítésben a közigazgatási jogkörben okozott) kár iránti eljárásokban a bíróságok épp úgy voltak alperesei a pereknek, mint a közhatalom más szereplői.⁴¹⁵ A bíróságok ily módon nemcsak a közigazgatás, hanem a saját tevékenységüket is vizsgálták. A védelem kialakításának ez a módja abból az alkotmányos elvből ered, miszerint az igazságszolgáltatási funkciót sem a végrehajtó hatalom, sem a törvényhozás nem láthatja el. Alkotmányos alapelv az is, hogy az igazságszolgáltatás szervei a hatáskörükbe és illetékességükbe tartozó ügyekben a jogvédelmet nem tagadhatják meg.⁴¹⁶ Ebből következően az eljárási jogsértések miatti helytállás nem kerülhetett ezen a szervezeti körön kívülre.⁴¹⁷

További közös jellemző a polgári jogi felelősség szempontjából, hogy a vizsgált tevékenység közhatalmi marad. Ez két lényeges következtetést von maga után. Az egyik, hogy a közhatalmi tevékenység esetén a jogszerűség/jogellenesség soha nem elvont kérdés,

411 VARGA Zs. 2014. 235.

412 KECSKÉS László: *Az állami kárfelelősség jogalkotási és jogalkalmazási kérdései*. Budapest, 1987. 7.

413 Kecskés László azért megállapította, hogy az állam a közhatalmiságát az autonóm relációkba is átvitte. KECSKÉS László: *Állami immunitás és kárfelelősség*. Jogtudományi Közlöny, 1988/4. 174.

414 FÜLÖP Györgyi: *Az állam kártérítési felelőssége a közösségi jog megsértése esetén*. Polgári Jogi Kodifikáció V. évfolyam 2003. évi 5. szám, 21.

415 Meg kell jegyezni, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 1960. március 1-én hatályba lépő szövege – az akkori államberendezkedésnek és jogfelfogásnak megfelelően – igen szűk körben adott lehetőséget az állam bármely szervének közjogi tevékenysége miatti felelősségre vonásnak. Ezeket a szabályokat az 1977. évi IV. törvény novellája lazította fel és tette reálisan érvényesíthetővé a közhatalommal szembeni igényeket. A szerző nem tud elvonatkoztatni attól, hogy a Magyar Népköztársaság a novellát megelőző évben csatlakozott – az enyhülés jegyében – az ENSZ-hez és hirdette ki az 1976. évi 8. tvr-rel a PPJNE-t. A két jogszabály kölcsönhatása nyilvánvaló.

416 Alaptörvény 25. cikke, amelyet a Bszi. 1. §-a a belső jogban köz(igazgatás)jogi alapokra helyezett.

417 VARGA Zs. 2009. 108, 110.

hanem mindig közvetlenül jogszabály alapján állapítható meg. A közhatalom gyakorlása ugyanis közvetlenül jogszabályhoz kötött, jogszabály hozza létre a közhatalmi szervezetet, jogszabály ruhazza fel cselekvési hatáskörrel, jogszabály rögzíti azokat a célokat, amelyek érdekében tevékenységét kifejti, miként az ennek elérését elősegítő eszközöket is, és jogszabály rendelkezik többé-kevésbé kizárólagosan az alkalmazandó eljárási szabályokról.⁴¹⁸ A másik, hogy a magánjog engedte kártérítés az alapügyben hozott döntést érintetlenül hagyja, de annak szabálytalansága miatt előidézett következményeket érdemben orvosolja. Nem lehet tehát célja a jogi vagy ténybeli okból hibás döntés kiigazítása, vagyis a törvénysértőnek vagy megalapozatlannak tartott döntés orvoslása, a már lezárt jogvita számára nem nyit újabb fórumot. Az ugyanis a jogalkalmazói kontroll alaki jogorvoslataira tartozó feladat. Az érdemi orvoslás nem hat ki a hibás döntésre, nem változtatja meg, nem semmisíti meg, nem helyezi hatályon kívül sem, viszont az elszenvedett materiális vagy immateriális sérelemért pénzbeli kompenzációt nyújt.

Az is közös tulajdonság, hogy egyik pertípusnak sem volt külön eljárásjoga, az eljárás keretét az rPp. általános szabályai, nem pedig a közigazgatási perekre jellemző XX. fejezet biztosította. Az általános eljárási szabályok alkalmazása kizárta a más kártérítési perekről való megkülönböztetést, és az egyéb felelősségi formákkal estek egy tekintet alá.⁴¹⁹

Nem volt ilyen egyszerű a helyzet a polgári bíróságok eljárásjogi és anyagi jogi hibái folytán bekövetkezett sérelmek orvoslása terén. A közhatalom gyakorlásával okozott kárfelelősségtől való domináns eltérést abban ragadhatjuk meg, hogy amíg a bírói joggyakorlás során bekövetkező jogsértéshez szükséges a jogellenes magatartás, de legalább a felróhatóság, tehát deliktuális kárfelelősségi formáról beszélünk vagyoni kár megtérítésével; addig az rPp. 2. §-ára alapított igények esetében egy objektív, vagyis felróhatóság nélküli, akár csak a negligencia szintjét elérő mulasztás megalapozta a helytállást, amelyhez az immateriális jogsérelem kompenzációja járul. A másik lényeges különbség, hogy a tisztességes eljárás joga csak az eljárási szabályok megszegésével, eljárási mulasztással, felesleges cselekményekkel, az eljárásban domináló szakmai „szabályok” figyelmen kívül hagyásával valósítható meg, ellentétben a bírói jogkörben okozott kárfelelősséggel, ahol eljárási és anyagi jogi szabályszegés, mulasztás egyaránt megalapozhatja a kárkötelmet.

418 VARGA Zs. 2014. 237.

419 VARGA Zs. 2014. 224.

A két jogvédelmi eljárás közötti különbséget leginkább a szankcióik mutatták meg. Az alapjogi sérelem mellé a jogalkotás objektív felelősségi formát rendelt, és jellegéből adódóan nem a vagyoni károk ellentételezésére szolgált, hanem az immateriális sérelem kompenzációjára. Ezzel szemben a bírói jogkörben okozott kár esetében nem volt elegendő a sérelem bizonyítása, nem tapadt vélelem a hátrány bekövetkeztéhez, és a kimentés lehetősége sem korlátozódott az alapperbeli fél saját közreható magatartásának bizonyítására. Itt a hagyományos feltételek érvényesültek, a károsultnak kellett bizonyítania az őt ért vagyoni kár minden elemét és összegét, a tényleges kártól az elmaradt hasznon át a felmerült kárenyhítési és kármegelőzés költségeikig, az okozati összefüggéssel együtt és azt is, hogy miben nyilvánult meg a bíróság jogellenes magatartása, így a jogszabályon alapuló kötelezettség megszegését, vagy annak elmulasztását. A bíróság pedig a kimentés körében hivatkozhatott a „súlyos jogsértés doktrínája”⁴²⁰ alapján arra, hogy cselekménye vagy mulasztása nem érte el a jogalkalmazási és/vagy jogértelmezési tévedés kirívóan súlyos szintjét. A kétféle felelősségi forma között tehát a kimentés kérdése és a jogkövetkezmény a legmarkánsabb választóvonal.

Az rPp. hatályon kívül helyezésével ez az elhatárolási kérdés gyakorlatilag megszűnt. Az új joganyag nem tartalmazott felelősségi szabályt, és az új Pp. hatálybalépése ellenére is várható magára az eljárási alapjogi sérelmek kompenzációval orvosoló szabályozás. Ebben az átmeneti helyzetben a jogkereső feleknek a közhatalom gyakorlásával okozott kárfelelősség szabályai állnak rendelkezésre, amely nem objektív felelősség révén igen csekély mértékben alkalmas a bírói eljárási hibák, mulasztások pénzbeli ellentételezésére. Alapvetően azért, mert a kártérítési rendelkezés nem tudja kezelni az immateriális sérelmeket, a tisztességes eljáráshoz való alapjogi sérelme pedig elenyésző mértékben jár vagyonsökkenéssel, elmaradt haszonnal vagy többletkiadással, költséggel.

2022-től – egy alapjogi elem esetében – ismét hazai jogorvoslati lehetőség fog rendelkezésre állni.⁴²¹ A jogalkotó azonban nem kívánt az anyagi jogorvoslatok közötti konfliktuslehetőséget hagyni, így a jogsérelem kompenzációjára a vagyoni elégtételt vezeti be, amely speciális nemperes bírósági eljárásban igényelhető. A szabályozás ezen módja kizárja annak elvi lehetőségét is, hogy a két jogintézmény ugyanazon jogsérelemre legyen alkalmazható. Így nem merül fel az elhatárolás kérdése.

420 A Kúria EBH 2001. 526 számú elvi határozatában kifejtett felelősségi zsinórmérték.

421 A polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvény, amely kizárólag a polgári perek elhúzódását, vagyis az ésszerű időn belüli befejezés részjog megsértését szankcionálja.

A tisztességes eljáráshoz való jogot értelmező fórumok tekintetében konklúzióként megállapíthatjuk, az EJEK innovatív módon, de az EJEK rendszerét és célját figyelembe véve, annak szövegéből további eljárási alapjogelemeket „olvasztott ki”. Ugyanezt az AB is megtette, követve az EJEK módszereit és esetjogát. Mégis a két fórum tevékenységének nem lehet azonos az eredménye (t.i. ugyanazokat a részjogokat állapítsa meg), mert az értelmezendő szöveg nem teljesen azonos. Az Alaptörvény XXIV. cikke alapján ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jog nem korlátozódik a rendesbírói eljárásra, hanem magába foglalja a hatósági eljárások tisztességessége iránti elemeket is. A bírói eljárás korrektsége körében megmutatkozott egy szinonima-alkalmazás a tisztességes tárgyalás-eljárás vonatkozásában, amely az elméleti rendszerezésben bizonytalanságot szült.

Azt is megállapíthatjuk, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog rendesbírói értelmezése nem csak a központi fogalom és egyes elemeinek alapjogi és perjogi értelmezésére koncentrált, hanem annál komplexebb feladat volt. Alapjogi minőségében szükséges volt más alapjogtól, nevezetesen az anyagi alapjogoktól elhatárolni, bár ezt a belső jog szerinti személyiségi jogok relációjában tették meg. Nem alkotmányjogi érvek felsorakoztatásával, hanem a sérelem folytán relativizálódott jogviszony sajátosságainak feltárásával. Az anyagi jogvédelem terén pedig a felelősségi szabályt kellett a meglévő rendszerben elhelyezni. Az értelmezés eredményeként sem a személyiségi jogvédelem, sem a közhatalom okozta kárfelelősség körébe nem volt sorolható a felelősségi szabály, bár mindkettő jellemzőit magán hordozta, hanem egy *sui generis*, vagyis önálló és egyedi felelősségi formának tekintették.

A rendesbírói eljárások vonatkozásában – mintegy párhuzamként – azt a folyamatot tártuk fel, amely a teljes elzárkózástól az alkotmány-konform értelmezésig terjedt, és jellemző volt rá a természetes fejlődés mellett a jogalkotással siettetett változtatás is.

III. A HAZAI BÍRÓSÁGOK ÉRTELMEZÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Tulajdonképpen kezelhetjük axiómaként, hogyha valami változik, jelen esetben a rendesbíróságok értelmezési tartománya kitágult az alkotmányos törvényekre, akkor a változást valamely külső vagy belső, esetleg mindkettő tényező idézte elő.⁴²² Az előző fejezetben a bíróságok jogot értelmező tevékenysége változásának kezdő állapotát és az eredményt mutattuk be, ebben a részben a változást kiváltó vagy befolyásoló tényezőket kíséreljük meghatározni.

Annak vizsgálatához, hogy a rendesbíróságok részben vagy egészben eltérő eredményre jutottak-e a tisztességes eljáráshoz való jog értelmezése terén a mértékadó fórumokhoz képest, szükségesnek tartjuk azokat a legalapvetőbb tényezőket megállapítani, amelyek ebben képesek voltak közrehatni. Célszerű, hogy azonosságra törekvést feltételezzünk, de azt nem vélelmezhetjük eleve, hiszen sem a fórumok feladatkörében, sem módszereikben, sem az alkalmazott joganyagban nincsen teljes azonosság.

1. A jogi szöveg eltérése

A legkézenfekvőbb vizsgálati lehetőség az egyes jogi szövegek összehasonlításában rejlett.⁴²³ Az rPp.-t, amely a peres feleket szinte a hivatalbóliságig „patronálta”,⁴²⁴ a korszerű eljárási követelményeknek megfelelően kellett átalakítani, és ez nem várható az új eljárási törvény megalkotásáig. Ez azonban azt is jelentette, hogy az alapjogi elvárásokat is, nevezetesen az eljárási alapjog garanciáit is bele kellett illeszteni.

Elvben nem volt kizárható az a megoldás, hogy – hasonlóan a régi Bszi.-hez – az rPp.-be is közelítőleg az alkotmányos megszövegezés kerüljön bele.⁴²⁵ Nem ez történt. Az

422 Általában a változásfolyamatról és kiváltó hatásairól lásd: BELÉNYESI Emese: *Változásmenedzsment a közigazgatásban*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, Budapest, 2014, 139.p., különösen 9. és 19-21.

423 A jobb áttekinthetőség céljából az rPp. 2000-2017 között hatályos 1-7. §-ait a melléklet VI. pontjában magyarul és angolul feltüntettük, azzal a megjegyzéssel, hogy a 2. § (3) bekezdése 2003-ban, és (3a) bekezdései 2003-ban, illetve 2014-ben léptek hatályba.

424 A szocialista perjog nyíltan meghirdetett álláspontja az volt (az ideológiai felhangokat félretéve), hogy az érdekkonfliktust akkor lesz képes a bíróság feloldani, ha az eljárás során kideríti a jogvita (érdekvita) teljes tényállását a jogi relevancia követelménye (a ténynek az ügy megítélésére kiható jellege) által megszabott keretben. NÉVAI László–SZILBEREKY Jenő: *Polgári eljárásjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 60.

425 A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. Törvény 9. §-a szerint mindenkinek

alkotmányos kifejezésekből 1993-ban az észszerű időn belüli befejezés, 2000-ben pedig a pártatlanság kifejezés került az eljárási törvénybe. Csak tartalmában – az EJEB értelmezési eredményeiből származott és ú.n. beleértett jogok közül – az rPp. 3. § (6) bekezdésébe a fegyveregyenlőség, a 7. § (2) bekezdésébe, a hatékony igazságszolgáltatáshoz való jog egy változataként, a bírósághoz fordulás segítésének elve került bele. Ami viszont az rPp. 2. § (1) bekezdésében teljesen új elnevezés volt, nem jelent meg a nemzetközi és alkotmányos szövegekben sem szövetszerűen, sem beleértett elemként, az a *jogviták elbírálásának* és a *perek tisztességes lefolytatásának* fogalmi voltak.

Lényeges, hogy az rPp. 1. és 2. §-ába csak fogalmak kerültek, a VIII. Ppn. indoklásából összefoglalóan pedig annyi derült ki, hogy mindezen változtatások az EJEE követelményeinek való megfelelés érdekében lettek a joganyag részei. Ez az utalás – bár kihagyta az alkotmányjogi közvetítő területet – a nemzetközi jog anyaga és az EJEB felé irányította a figyelmet, amely mindenképpen pozitív tényező.

Az viszont rontotta a határfokot, hogy 2000-ben a törvényszöveg szintjén nem volt alapjogi utalás. Ugyanis a jogi szövegbe ágyazás esetén az adott szakjogág sajátos fogalmi rendszere és szókészlete lesz a meghatározó. A polgári eljárásjog alapfogalmai közé tartoztak: a peres eljárás, a jogvita, az elbírálás, a kitanítási kötelezettség, vagy az elfogultság. Az új kifejezések egyáltalán nem tűntek újszerűnek.

A perek lefolytatása magát a peres eljárást, mint folyamatot jelenti, és ebben a formában kiérlelt dogmatikával rendelkezik, még akkor is, ha jogi szaknyelvünk szinonim fogalomként használja a *per* és az *eljárás* kifejezéseket, bár ezek rész és egész viszonyban állnak egymással.⁴²⁶ A lefolytatás a peres eljárás végig vitelére utal. Eljárásjogi szempontból nem az érdemi eldöntésen van a hangsúly, hanem az eljárás lezárásán, amelybe beletartoznak a perjogi befejezések is, mint például a per megszüntetése, a szünetelés vagy a félbeszakadás.

A jogviták elbírálása a bíróság általános jogvédelmi feladatának volt és maradt, ahogy azt az alapfogalmak körében közjogi szempontból meghatároztuk. A jogvita a sérelmezett jogviszonybeli jogok és kötelezettségek teljesítéséhez-kikényszerítéséhez kötődik, amelyben a bíróság eldöntő szerepet játszik.⁴²⁷

A többek között a tájékoztatási kötelezettséget megreformáló 1995-ös VI. Ppn.-t

joga van ahhoz, hogy bírói útra tartozó ügyét független és pártatlan bíróság tisztességes eljárás során és észszerű határidőn belül bírálja el.

426 KISS Daisy: *Per vagy nem per? Kérdések és válaszok a polgári nemperes eljárások témaköréből.* HVGORAC, Budapest, 2008. 43.

427 KENGYEL 2012. 34-35.

megelőzően, a polgári perjogban a kitanítási kötelezettség lényegesen szélesebb hatókörű volt, hiszen az anyagi és az eljárásjogi felvilágosítást együtt jelentette. Amit a jogalkotás megtartott belőle a peres fél jogérvényesítő képességéhez mért, szelektált eljárásjogi tájékoztatás.

Az eljárásjognak megvannak tehát a saját szakkifejezései, amelyekhez sajátos eljárási jogintézmények társulnak, így például a pártatlansághoz az elfogultság és a kizárás szorosan összetartozó jogintézményei tartoznak, a jogvita a perbe vitt anyagi jogon alapuló igényérvényesítést jelenti.

A példákkal két tényt kívántunk érzékeltetni. Az egyik, hogy a polgári eljárásjogban már hosszabb ideje meglévő és perjogi funkcióval rendelkező fogalmak vagy fogalomváltozatok kerültek a megújítás során a törvénytövegbe. A másik, hogy a jogági szókészlet alkalmazása elfedte az alapjogi eredetet. Ebből következően a meglévő perjogi tartalomhoz az alapjogi jelentés nehezebben volt hozzákapcsolható, legalábbis a perjog felől. Az értelmezett szöveg eltérősége tehát olyan körülménynek tekinthető, amely a fogalom más jellegű tartamának meghatározásához vezethetett.

Szemben az rPp.-vel, az új eljárási törvény a központi fogalmat megjelenítette a Preambulumban, egyértelműsítve a feladatot és a célt, miszerint a jogviták elbírálásának a tisztességes eljárás elvén kell nyugodnia. A megjelenítés helye azonban nem alkalmas arra, hogy eljárási alapelveként tudjon működni, hiszen a preambulumban általános rendeltetése, hogy egyfajta prológus, bevezetés, előhang legyen, illetve az önmeghatározás és a normaszöveg (történelmi és legitimációs) kontextusának elmagyarázását szolgálja.⁴²⁸ Csink Lóránt a preambulumban kapcsolatban azt a kérdést fogalmazta meg, hogy „...része-e a jogszabálynak, jogforrásnak tekinthető-e, vagy pedig csak felvezetés.”⁴²⁹ A kérdésre háromféle válasz adható: 1. jogi jelentőség híján csupán retorikai dísz; 2. a preambulumból közvetlenül levezethetők jogi kötelesek; 3. a preambulumban értelmezési segédletként lehet használni, azaz önálló magatartási szabályt nem fogalmazhat meg.⁴³⁰ Így nem bír normatív tartalommal, nincsen kényszerítő ereje, nem számonkérhető. A jogalkotói szándékot, mint előzményt, esetleg indokot, célt vagy elméleti tételt közvetíti a majdani jogalkalmazó felé.⁴³¹

428 SÚLYOK Márton – TRÓCSÁNYI László: *Preambulum*. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*, I., Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 84.

429 CSINK Lóránt: *A preambulumban szerepe egyes alkotmányokban*. *Collega* 2005/2. 5.

430 SÚLYOK – TRÓCSÁNYI 2009. 90.

431 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 51. § (3) bekezdés.

Az eljárási alapjog esetében talán a cél és az elméleti tétel a meghatározó funkció, hiszen a bírói értelmezés szerint: „A[z új] Pp. a magánjogi viták rendezése során a tisztességes eljárás elvét (fair trial) tüzi ki követelményként...”⁴³² A Preambulumban való elhelyezés – még az Alaptörvény 28. cikkére való szövegszerű utalás mellett is – lehetőséget teremtett eltérő értelmezésre, mivel az alapjoghoz tartozó perjogi elveket a jogalkalmazó határozza meg. Ezért szerepelhet a tisztességes eljáráshoz való jog részeinek felsorolásában a törvény által rendelt, független bíróság által, pártatlan módon lefolytatott, a kétoldalú meghallgatáshoz, képviselőhöz, jogorvoslathoz való jog mellett *a szabad bizonyítás és bizonyítékok szabad mérlegelés*, mint eljárási jog.⁴³³

Az új Pp. esetében adott volt annak a lehetősége, hogy maga a törvény az eljárási alapjog szellemében kerüljön kialakításra, ahogy ezt az Indokolás ki is fejezte: „Az új polgári perjogi szabályozás alapját és kereteit az Alaptörvény vonatkozó rendelkezései szabják meg.”⁴³⁴ Ez akár szükségtelenné is tehetné, hogy az alapjog és részei továbbra is eljárási alapelvekként szerepeljenek a jogszabályban, illetve annak alapelvi fejezetében. A jogalkotás azonban néhány elemnek biztosított jelentőséget, így a perhatékonyaság rendszerszintű biztosításának, a polgári igazságszolgáltatás időszerűségének, a jogviták észszerű időn belül történő elbírálásának, a tisztességes eljárás követelményének, a bírósági út igénybevételének hatékony biztosításának, a jogorvoslathoz való jog hatékony érvényre juttatásának.⁴³⁵ Mint láthatjuk, az időtényező kapott – túlzott – hangsúlyt. Ezzel együtt az Indokolást olvasva olyan kép is kialakulhat az olvasóban, hogy az eljárási alapjog és egyes elemei továbbra is szétváltak és a perjogban önálló elvekként vagy szempontokként funkcionálnak.

A jogalkotás a felelős polgár anyagi jogi képéhez a bírósági igényérvényesítés terén hozzákapcsolta a felek felelősségére építő szabályozást. Ebből következően az eljárási törvény alapelvei kibővültek a perkoncentráció elvével, és a felek részéről az azt biztosító eljárástámogatási kötelezettséggel, igazmondási kötelezettséggel, valamint a jóhiszeműség elvével, a bíróság részéről pedig a közrehatási kötelezettséggel. A tisztességes eljáráshoz való jog rPp.-be alapelvekként beemelt részei pedig vagy a törvény más fejezeteibe kerültek, vagy kimaradtak a szövegből. Így a fegyveregyenlőség elve és a hatékony

432 Bírósági oktatási anyag, Preambulum. <https://coospace-obh.birosag.hu/Folder/Curriculum-6be0604b2966e71180e4005056849a0a/View?ctx=mgAAABUAAAD6AwAA> 2021.07.24.

433 Bírósági oktatási anyag, Preambulum. <https://coospace-obh.birosag.hu/Folder/Curriculum-6be0604b2966e71180e4005056849a0a/View?ctx=mgAAABUAAAD6AwAA> 2021.07.24.

434 A 2016. évi CXXX. törvény Indokolása II. rész 1. pontja.

435 u. o.

igényérvényesítésről szóló korlátozott tájékoztatás az egyéb általános szabályok, a nyilvános tárgyalás és határozathirdetés a perfelvételi és érdemi tárgyalás közös szabályai között kerültek elhelyezésre.

Nem találjuk meg azonban sem az Alapvetések, sem más fejezetben az észszerű időn belüli befejezéshez való jogot, a bírósághoz fordulást kifejező jogviták elbírálásához való jogot, és a pártatlanság alapelvét sem. Ennek okát az Indokolás, az új Polgári perrendtartás Konceptiója alapján,⁴³⁶ úgy fogalmazta meg, hogy azoknak az igazságszolgáltatási alapelveknek, amelyeket nemzetközi jogi dokumentumok, az Alaptörvény, a Bszi. vagy a Bjt. rögzítenek, szükségtelen az új polgári perrendtartásban megismételni.⁴³⁷ Ebből következően a Preambulum átvezet az Alaptörvényhez és a rendesbíróságokra vonatkozó közjogi törvényekhez. Az Alaptörvényben alapvető emberi jogokat találunk, még akkor is, ha olyan álláspontokkal is találkozunk,⁴³⁸ amelyek az eljárási alapjogot vagy egyes részeit alkotmányos alapelveknek tekintik.⁴³⁹ A tisztességes eljáráshoz való jog eljárási alapelvvé (és tegyük hozzá, hogy törvényszöveggé is) kizárólag belső jogalkotással válik. Így tehát eljárási alapelveket a közjogban találunk,⁴⁴⁰ igazságszolgáltatási alapelvekként, vagy a szakjogágakban, nevezetesen polgári eljárási alapelvekként.⁴⁴¹

436 A Kormány 2015. január 14. napján megtartott ülésén elfogadott Konceptió.

437 Törvényi indokolás "II. Az új törvényi szabályozást meghatározó főbb szempontok" részének 2. pontbeli magyarázata és Konceptió 3.

438 A Kúria „Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélezésben” Joggyakorlat-elemző Csoportja Összefoglaló jelentése 36., ASBÓTH Ede – SOLT Pál – GYÖRGYI Kálmán: *Az igazságszolgálati szervek működése*, HVG-ORAC, Budapest 1997, 31. és 39., CZINE Ágnes: *Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybíróság gyakorlatában*. Alkotmánybírósági Szemle 2018. 2. szám. 2-8., RÁCZ Attila: *Alkotmányos alapelvek és a bírósági szervezet vitakérdései*, Jogtudományi Közlöny 2002/9. 376., MOLNÁR Tamás: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban*. PhD. dolgozat. 94. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/264343/Molnar_Tamas_PhD_ertekezes_nyilvanos.pdf?sequence=1&isAllowed=y 2021.07.23.

439 58/1995. (IX. 15.) AB határozat. Az ártatlanság vélelemével kapcsolatosan például a 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [55], a tisztességes eljáráshoz való jog tekintetében a 3245/2018. (VII. 11.) AB határozat, Indokolás [29]-[30], a tárgyalás nyilvánossága esetében a 3021/2018. (I. 26.) AB határozat, Indokolás [26], a bírói függetlenség tárgyában a 3173/2015. (IX. 23.) AB határozat, Indokolás [31]. A további igen nagy számú határozatban és végzésben viszont ilyen kitélt a fair eljárásra, vagy elemeire nem alkalmazott az AB, általános kategorizálásában alanyi alapjogként, vagy alapvető jogként szerepelteti.

440 A jogelvek normává válásának folyamatra hívja fel a figyelmet VARGA Zs. András: *Valóban a legkevésbé veszélyes hatalom? Létezik-e természetes korlátja a bírói függetlenségnek?* című tanulmányában, és mutat rá az ezzel járó fogalmi relativizmus jelenségére. A jogelvek hagyományosan betöltött szerepét mutatja be NAGY Zsolt: *Megjegyzések – Pokol Béla „A jogrendszer duplázódása című tanulmányához”* című munkájában. Mindkettő TÓTH J. Zoltán szerk.: *A jog többrétűsége*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2020. 79-96, 161-176.

441 Természetesen az Alaptörvényben is találunk alkotmányos alapelveket, így a demokrácia elvét (2. cikk), a pluralizmus és a jogállamiság elvét, ez utóbbiban kiemelten fontos a hatalommegosztás elve (C. cikk), vagy az emberi jogok tiszteletben tartásának elve (I. cikk. (1) bekezdés), de említhetjük a törvény előtti egyenlőséget (XV. cikk (1) bekezdés) is. Ide tartoznak azok az elvek is, amelyek magának az alkotmánynak az értelmezésére vonatkoznak, mint például az alapjogok korlátozásához alkalmazandó szükségességi-arányossági teszt (I. cikk (3) bekezdése), a textualista (a preambulomot és az alaptörvényi

Az eljárási alapelvek megismétlésének szükségtelenségére vonatkozó kijelentés akkor lenne igaz, hogyha a közjogi törvények, mint a Bszi. és a Bjt., valóban a fair eljárás jogát és annak minden egyes elemét, vagy legalább azok eljárási alapelvi aspektusát tartalmazzák. Ez azonban nincs így. A korábbi Bszi-hez képest,⁴⁴² amely az Alkotmány 57. § (1) bekezdését szó szerint átvette, a jelenlegi Bszi. azért mellőzi a szövegszerű átvételt, mert az az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében azonos tartalommal megtalálható. Való igaz, hogy az Alaptörvény és a Bszi között több átfedés is van, sőt maga az alkotmányos törvény is ismételi. Például a bíróság függetlenségét, amely a XXVIII. cikk (1) bekezdésének és a 26. cikk. (1) bekezdésének is része, de a Bszi. 3. §-a és a Bjt. 1. §-a is kinyilvánítja. A bírósághoz fordulás jogát is tartalmazza az Alaptörvény XXVIII. cikke, ezzel együtt a Bszi. 5. § szintén rendelkezik róla. A törvény által felállított bíróság és annak részét képező törvényes bíróhoz való jog, a döntési kötelezettség, a tárgyalás és ítélethirdetés nyilvánossága, az indokolási kötelezettség és a (rendes) jogorvoslathoz való jog fogalma igazságszolgáltatási alapelvként jelen van a Bszi-ben.⁴⁴³ Viszont egyes eljárási garanciák nem szerepelnek, így az anyanyelv használatának joga, a tisztességes tárgyalás, a fegyveregyenlőség elve. Az ésszerű időn belüli befejezéshez való jog pedig csak az indokolásban szerepel, egy szűkített aspektusban, az operatív ügyelterelés kapcsán.

A Bjt. megismétli a bírói függetlenséget. Csak a bíró által az ügyféllel szemben tanúsított tisztességes és pártatlan magatartásról szól, valamint a munkaigényesség és eljárási sajátosságok által meghatározott ésszerű időn határidőn belüli elbírálás kötelezettségét rója az ügyben eljáró bíróra.⁴⁴⁴ Így összességében hiányzó alapjogi elemnek tekinthetjük a tisztességes tárgyalást és a fegyveregyenlőséget.

Az új Pp. esetében a szerző álláspontja szerint nem elegendő a normaszövegnek az alkotmányos elvárások szerinti megalkotása és annak fényében való értelmezése. Az új jogszabály a tisztességes eljáráshoz való jognak kevés elemét tartotta meg alapelvként, a legfontosabb rendező elvek pedig az ítélezés formai hatékonyságát segítik elő. Ehhez mérten a Bszi-ben is csak részlegesen megtalálható igazságszolgáltatási alapelvek továbbra sem fognak olyan elemi erővel hatást kifejteni a jogértelmezésre, mint a törvényszövegben

rendelkezések célját vizsgáló), valamint a történeti értelmezési elv (a történeti alkotmány vívmányait középpontba állító) értelmezési módszer (R. cikk (3) bekezdés).

442 Az 1997. évi LXVI. törvény 3. §, 5.§ (1) bekezdés, 8. §, 9. §, 10. §, 11. § (1) bekezdés, 12. §, 13. §, 15.§.

443 Bszi. 2. §, 3. §, 5. §, 8. §, 12. és 13. §.

444 Bjt. 1. §, 36. § (4) bekezdés, 37. § (3) bekezdés.

megjelentett alapelvek. Ez a szövegszintű hiány, eltérés önmagában demokratikus és jogállami deficitet idézhet elő. Így nyilvánvalóan szükség van más, a bírói értelmezést befolyásoló tényezőkre annak érdekében, hogy a jogvédelem szintje ne csökkenjen.

2. A jogi szöveg változása

Az rPp. alapjogi szempontú megújítása két szakaszban történt meg. 2000-ben az új alapelvek, 2003-ban az eljárási alapjog sérelmét szankcionáló felelősségi rendelkezése, az rPp. 2. § (3) bekezdése lépett hatályba. A normaszöveg-bővülés az értelmezés irányát az alkotmányjog felé terelte azzal, hogy a sérelmet kifejezetten alapjoginak, a tényállást adó alapelveket pedig alapjognak tekintette. Ez nem volt szokványos megoldás.

A direkt kapcsolat létrehozása azzal a szövegbeli fordulattal, hogy alapjogi sérelmet jelent az új alapelvek megsértése, többet jelentett az alkotmányos átsugárzásnál, gyökeres jogalkalmazói szemléletváltást igényelt. Az alapjogi sérelem vizsgálatához ugyanis meg kellett ismerni az alapjogi norma sajátosságait, rendeltetését, az alapjogi követelményeket, az esetleges normatív korlátokat, és az alkotmányjogi fogalmakat. A perjoggal létrehozott szoros kapcsolat eredményeként olyan kombinált kifejezések születtek, mint a jogvédelmi eljárás, a védelmi jog és annak védelme, vagy egyes kifejezések értelmezési tartománya kibővült, így az alanyi alapjog, vagy az alapjogvédelem fogalmainak jelentése.

Perjogi szempontból egy új fajta pertípus jött létre, amelynek tárgya az eljárási alapjog megsértése volt, az alperese pedig – magánjogi félként – a közhatalmat gyakorló bíróság. A sajátosság azon alapul, hogy maga az eljárási alapjog nem anyagi (tartalmi) természetű alapjog, hanem a többi alapjog, illetve a magánjog érvényesülését hivatott biztosítani a bírósági eljárásokban. A bíróságok tevékenységük ellátása során viszont maguk is okozhatják az alapjog megsértését, amelyet objektívizáló felelősségi szabállyal szankcionált a jogalkotás. Ezzel az eljárási alapjogot anyagi jogi természetű is tette, hiszen a rendesbíróságok magánjogi jogviszony szereplőivé válhatnak, és egyben alanyi joggá is, hiszen – legalábbis a polgári eljárásokban megvalósult alapjogi sérelem esetében – a jogérvényesítés lehetőségét is biztosította. Igaz, ez a per nem volt alkalmas az eljárási mulasztások és hibák kiküszöbölésére, ahogy a személyiségi jogi és bírói jogkörben okozott kártérítési perek sem, de azokat kompenzálni volt képes a méltányos elégtételt biztosító kártérítéssel, majd később a sérelemdíjjal.

Dogmatikailag nem volt szerencsés, hogy anyagi jogi szabály kerüljön az eljárásjog rendelkezései közé,⁴⁴⁵ azonban az rPp.-ben lévő jogintézménnyel napról-napra szembesülni azt a hatást is kiváltotta, hogy az elvek alkalmazására nagyobb hangsúlyt fektetett a jogalkalmazás. Nem kizárólag a bírák, hanem maguk a felek és jogi képviselőik is.

Összességében a speciális pertípus kifejezett alkotmányjogi relevanciával bírt, hiszen a per tárgya az eljárási alapjog volt. A közvetlen, szövegben meghatározott alapjogi kapcsolattal együtt kifejezetten az azonos tartalom felé ható tényezőnek tekinthetjük.

2018. január 1-től, mivel új Pp. lépett hatályba, megszűnt a jogalkalmazóknak az alapjog felé történő direkt orientálása. A Preambulum a tisztességes eljárás elvén nyugvó jogvitarendezést elvi tételként jelenítette meg, és az Alaptörvény 28. cikkére való utalásával áttételesen, vagyis az új joganyag teleológiai módszer révén való értelmezésével, úgy tűnt, finomabb eszközöket vesz igénybe az alkotmányos értelmezés alakításához.

A szerző meglátása szerint ez több okból látszólagos. Egyrészt a polgári eljáráshoz egy eljárási alapjog kapcsolódik, a tisztességes eljáráshoz való jog.⁴⁴⁶ Másrészt akár szubjektív, akár objektív, akár mindkét féle értelmezési módszernek fogjuk fel az Alaptörvény 28. cikkét, már az rPp. időszakában az AB által számon kért és éppen ezért alkalmazott módszer volt. Ezen a téren változás nem következett be, ezért a rendesbírók általános értelmezési gyakorlata, valamint ezen belül az új eljárási törvény értelmezése is várhatóan Alaptörvény-orientált marad. Harmadrészt a felsőbírósági ítélkezési gyakorlat – 2022. január 1-ig felelősségi szabály hiányában is – legalább a fellebbezési érvelések tükrében és a hatályon kívül helyezési kérelmek alapján megvizsgálja, hogy bekövetkezett-e az adott per lefolytatása során olyan eljárási hiba, amely orvoslásra szorul. Ez a tényező viszont képes újból a perjogi érvelés felé irányítani a gyakorlatot, mivel a hagyományos bírói tevékenységhez tartozik. S végül negyedrészt a peres felek érvelése nem lankad a jogszabály megváltozott keretei között sem abban a tekintetben, hogy az eljárás tisztességének vélt vagy valós hiányára rámutassanak.

445 BAKOS Kitti: *A tisztességes eljáráshoz való jog: új jogalkotói irányok*. Jogelméleti Szemle, 2010/2. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/bakosk42.html> 2018.10.10.

446 Az alkotmányjog rendszerezése szerint az eljárási alapjogok közé tartozik a személyes szabadsággal kapcsolatos.

3. Az igazságszolgáltatás hagyományos feladata

A bíróságok általános tevékenysége az igazságszolgáltatás, amely „egyedi jogvitát végleg eldöntő, egyéni jogsérelmet megállapító és azt helyreállító közhatalmi tevékenység, mely bírósági jogalkalmazás útján realizálja az általános jogvédelmet.”⁴⁴⁷ Itt az elvont értelemben használt konfliktus konkrét jogviták formájában fog megnyilvánulni, amelyben a bíró az elvárt, tehát jogi normába öntött viselkedéshez méri a konkrét esetben tanúsított magatartásokat. Az összevetés eredménye alapján nem etikai alapon foglal állást valamelyik fél igazáról, hanem – némi leegyszerűsítéssel – a normával való egyezőséghez mérten nyújt részleges vagy teljes védelmet valamelyik félnek, amely szükségszerűen a perbeli vita valamilyen eredménnyel történő lezárásában fogalmazódik meg. A maga egyediségében ez a perben vagy eljárásban érvényesített igény elbírálását jelenti. Ez az anyagi jog szférája.

Az eljárásjog szempontjából megközelítve az igazságszolgáltatást, az állam a vitarendező fórumai, így a bíróság működését is eljárási korlátok közé szorítja. A hitelesség és a társadalmi elfogadottság érdekében hoz létre átlátható és kiszámítható tevékenységet garantáló szabályozást. Ebben a közegben a döntéshez vezető út és annak módja játszik kiemelt szerepet: a felek és a bíróság jogi norma által engedett lehetséges közreműködése, valamint az eljárásban ténylegesen kifejtett tevékenységük. Ugyancsak az egyediség szintjén ez a kérelmeket, a nyilatkozatokat, a bizonyításbeli és egyéb perceselexményeket, valamint az azokról való eljárásjogi döntéseket jelenti.

Az anyagi és az eljárási törvények egyaránt absztraktak, a perbeli konkrét jogi helyzettel való kapcsolatuk a norma tartalmának kifejtését igényli. Az egyedi eljárásban az összehasonlítás, egymásra vetítés, lényegében a szubszumpció váltja ki az értelmezést. Az anyagi jog felől megközelítve úgy tehetjük fel a kérdés, hogy a.) mit jelent a törvény szövege, b.) megfeleltethető-e annak a jogvita, c.) alkalmazható-e az igényelt jogvédelem-jogkövetkezmény. Az eljárási jog oldaláról a.) a normaszöveg jelentésén túl b.) fennállnak-e az adott jogintézmény alkalmazásának feltételei, tehát a perbeli szituáció megfeleltethető-e a törvényben foglaltaknak, c.) az eljárásjogi következmények alkalmazására sor kerülhet-e.

Láthatjuk, hogy a bírói munkát két viszony-rendszer jellemzi: az egyik az anyagi jog-eljárásjog relációja, a másik az értelmezés-döntés kölcsönös függése. Meghatározó szerepük

447 LICHTENSTEIN József: *A bíróságok*. In: TRÓCSÁNYI László - SCHANDA Balázs: szerk.: *Bevezetés az alkotmányjogba - Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2014. 339., és FÜRÉSZ Klára: *A bíróság*. In: Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Osiris, Budapest, 2007. 526.

még a bírói eskü szövegében is kidomborodik, ahol az elbírálás és az eljárás tisztességes, részrehajlás nélküli, lelkiismeretes lefolytatása együttes bírói attitűd, amelyet a törvénynek való alárendeltség foglal keretbe.⁴⁴⁸ Ez a funkció változatlan, így elvben az alapjogok értelmezését eltérítő hatású körülményként jöhet szóba, hiszen egyrészt a hagyományos feladatban a magánjog és az eljárásjog belső jogi szabályai a meghatározó tényezők.

A bíróságok alapjogokkal kapcsolatos tevékenysége több irányban határozható meg. Az egyik irány a külön törvényekben szabályozott alapjogok bíróság által történő érvényesíthetősége, ahol a törvény nyitja meg az utat. Ez lehet külön törvény, mint az egyesülésről, a gyülekezésszabadságról, a lelkiismereti és vallásszabadságról, az adatvédelemről szóló törvény, de lehet a személyiségi jogokra vonatkozó Ptk-ban szereplő generálklauszula. A másik irány a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata, amely perek ugyancsak alapjogi kérdést foglalnak magukba.⁴⁴⁹ A védelemben kifejtett bírói tevékenység, igazságszolgáltatási minőségéből eredően, nem változott, amelyből az is következik, hogy az általános jogvédelmi feladatuknak része volt az alapjogok védelme is. A bírói értelmezés oldaláról ez a tényező azt jelenti, hogy az alapjogok jellemző sajátosságait már az Alaptörvény előtt vizsgálni kellett, tehát a sajátos fogalmi készlet legalább részben ismert volt.

A bírói jogvédelem és a végrehajtásához adott eszközök azok, amelyek az alapjogi védelemre alkalmassá teszik a rendes bíróságokat. Az általános feladatba bele tud illeszkedni a különös is. *Somody Bernadette* az alapjogvédelem garanciarendszerében a kikényszeríthetőség miatt tekinti a bíróságokat nagyon is alapvető szereplőknek, nem pedig egy esetleges momentumnak, mert rendelkeznek mindazokkal az eszközökkel, amelyek képesek az alanyi alapjogok érvényesülésének kikényszeríthetőségét, az alanyi alapjogsérelem orvoslását biztosítani.⁴⁵⁰ A bíróság egy alkotmányosan biztosított, független jogállású, társadalmilag és politikailag is respektált szervként, formalizált és követelményekkel övezett eljárásban jogilag kötelező, kikényszeríthető döntési jogkör birtokában van. Ez a mechanizmus képes biztosítani azt, hogy az alapvető emberi jogok valóban érvényesüljenek.

448 „Fogadom, hogy a rám bízott ügyeket tisztességes eljárásban, részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen, kizárólag a törvényeknek megfelelően bírálok el; hivatásom gyakorlása során az igazságosság és a méltányosság vezérel.” Bsz. 22. § (1) bekezdése.

449 SÁRI - SOMODY 2008. 370-375.

450 SOMODY Bernadette: *Alkotmányozás*, Fórum rovat, Fundamentum, 2011. 1. szám 49.

Az új Pp. időszakára már az Alaptörvény 28. cikke szerinti értelmezés beépült a bírói gyakorlatba, ezért fennállt annak a lehetősége is, hogy a jogi okfejtésekben szerepel a törvényi indokolás, vagy a preambulum felhívása. Eddigi tapasztalatunk azt mutatja, hogy a felülbírálat és a felülvizsgálat során hozott döntések nyúlnak, bár nagyon kis számban, alkotmányos érvekhez olyan fordulattal, miszerint: „...a Pp. rendelkezéseit is az Alaptörvény 28. cikkében foglaltaknak megfelelően kell értelmezni, mindenkor azt feltételezve, hogy a jogszabályok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”⁴⁵¹ A többi néhány végzés jogi érvelése a Preambulumból viszonyítási pontként a tisztességes eljárás elvét jelölte meg.⁴⁵² Az eddig meghozott határozatok jelentős többségére viszont az jellemző, hogy tisztán perjogi érveket sorakoztatnak fel. Meg kell jegyezni, hogy az új Pp. valóban rendszerszintű változást hozott amellet, hogy szövegszinten megőrizte az rPp. mintegy 60 %-át. Nem csoda, hogy a bírói értelmezés „elsődleges”, rendszerinti módjai kerülnek előtérbe.

A bíróság hagyományos tevékenysége tekintetében azon következtetéseket vonhatjuk le, hogy az anyagi jog rugalmasnak mutatkozik abból a szempontból, hogy nem tesz különbséget az anyagi jogi védelemben. Ehhez azonban elsősorban az szükséges, hogy a belső jog normát tartalmazzon. Eljárásjogi szempontból az alkotmányjogi érvek, meghatározások figyelembevételét az rPp.-nél a benne rögzített alapjogi utalás és a felelősségi szabály együtt biztosította, de hatását jelentősen gátolta, hogy az ítélezési tevékenységben a belső jog szakági dogmatikája volt a domináns. Ugyanez a szakági dogmatika dominál jelenleg az új Pp.-nél is.

4. Az alapelvek perjogi funkciója

A rendesbírók jogszabályokat alkalmaznak, alkotmány alatti normákat, amelyek – utalva Pokol Béla álláspontjára – a saját dogmatikai rendszerük szerint működnek. A rendszerinti bírói feladat gyakorlásához jogelvek is hozzátartoznak, olyan általános tételek, iránymutatások vagy előírások, amelyek kiinduló pontként szolgálnak a jogi érvelésben és

451 BDT2019. 4068., Pécsi Ítéltábla Pkf.VI.25.004/2019/4., Pkf.VI.25.127/2018/2., Pkf.III.25.208/2018/4., Debreceni Ítéltábla Pkf.II.20.464/2018/3., Pkf. 1. 20.430/2018/3., Pkf.I.20.657/2018/2., Pkf.I.20.684/2018/4., Pkf.I.20.754/2018/3., Fővárosi Ítéltábla 2.Pkf.26.534/2018/2. számú végzései.

452 Fővárosi Törvényszék 21.P.23521/18., Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.868/2018/5., A Kúria megtartotta a kizárások elbírálásánál a „tisztességes eljárás követelménye” fordulatot, amely tekinthető a preambulum elemének is. Például: Kúria Pkk. V. 24.890/2018/2, Pkk.II.25.073/2018/2.

döntéshozatalban azokban az esetekben, amikor a konkrét jogi szabályozás hiányzik vagy hézagos.⁴⁵³ Nem az ügyet megoldani kívánó normák, hanem a megoldás alapjául szolgáló mércék, vagy a szabály használatát igazoló elvek.⁴⁵⁴

Így tehát hagyományosan kettős funkciójuk van: a jogalkalmazásban kétely esetén jogértelmező vagy megfelelő jogszabályi rendelkezés hiányában hézagkitöltő szerepet töltenek be.⁴⁵⁵ Az értelmező funkció hivatott előmozdítani, hogy ugyanannak a jogszabályi rendelkezésnek a különböző jogalkalmazók azonos tartalmat adjanak, azonos jelentéssel ruházzák fel és ugyanabban a szituációban alkalmazzák. Az alapelv másik funkciójára az általános jogi normák és az egyes életviszonyok szükségszerű különbözőségéből adódó feszültségek és hiányok megszüntetése érdekében van szükség,⁴⁵⁶ hiszen nem lehet minden egyes életviszonyt szabályozni.⁴⁵⁷ A jogi szabályozás részlegességének, hiányosságának vagy „homályosságának” feloldásához az alapelvek a jogszabályok feletti absztrakt elvi tartalmukkal tudnak hozzájárulni.⁴⁵⁸

Egy másféle megközelítésben az alapelvek olyan általános tételek, amelyek meghatározzák az eljárás felépítését, kijelölik célját, e cél megvalósításának módszereit, meghatározzák az eljárás alanyai tevékenységének természetét, tartalmát, mozgásterét, és a per tárgyához való viszonyát.⁴⁵⁹

Harmadikként kiemelhetjük a jogelvek helyes jogalkalmazást szavatoló szerepét. Hiába tekinthető ugyanis az eljárás a szabályok értelmében helyesnek, ha az eredmény ennek ellenére akár társadalmi feszültségeket is okozhat. Szükséges tehát a célt, az értéket „felszínre hívó” eszköz is, hogy a jog alkalmazásának módja is korrekt legyen. *Bíró György és Lenkovics Barnabás* szerint „[a] jogrendszer egészének, az egyes jogágaknak, ezen belül fontosabb részterületeknek is vannak iránymutató eszméi, azaz alapelvei. Ezek iránytűként,

453 LAMM 2009. 341.

454 SUNSTEIN, Cass R.: *Legal Reasoning and Political Conflict*, Oxford University Press Oxford New York, 1996. 31.

455 NÉMETH János szerk.: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata* KJK. Budapest, 1999. 24-25., MEZEI Péter: *A joghézag kérdése régen és ma*. Jogelméleti Szemle. 2002/2. <http://iesz.ajk.elte.hu/mezei10.html> 2021.07.15.

456 Kitűnő anyagi jogi példa a szívességi lakáshasználat, vagy a lízing sokáig szabályozatlan szerződése. Elméleti megközelítésben lásd: FÁBIÁN Áron: *A joghézag problémája a pragmatika tükrében*. Állam- és Jogtudomány LXI. Évf. 2020 1. szám, 44-65.

457 KRISTON Edit - SÁPI Edit - TÓTH Gergő: *Jogi alapismeretek*. Novotni Kiadó, Miskolc 2016. 13.

458 LAMM 2009. i. m. 341., TAMÁS András: *Jogelvek*. Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, (49), 1996. 599-605.

459 WOPERA Zsuzsa: Az alapelvek természete, jelentősége. in: WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári perjog Általános rész*. Complex Kiadó, Budapest, 2008. 82. és WOPERA Zsuzsa: A polgári perjog alapelvei. in: NAGY Adrienn - WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári eljárásjog I*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 33.

vezérfonalként szolgálnak, mind a jogtudomány művelői, mind a jogalkotók, mind pedig a jogalkalmazók számára (...).”⁴⁶⁰

A polgári eljárásjogban érvényesülő alapelvek is így funkcionálnak: bennük nem egyszerűen elvi szintű elvárások kerültek megfogalmazásra, hanem a helyes jogalkalmazást szavatoló követelmények is.⁴⁶¹ Ezt a Kúria úgy fogalmazta meg, hogy irányt mutatnak mind a jogalkotó, mind pedig a jogalkalmazók számára.⁴⁶² E kettő összehangolásában az alapelveknek jogfejlesztő szerepe van, a bennük kifejezett értékeknek való megfelelés indukálja a jó joggyakorlat kialakulását.⁴⁶³

Az eljárásjog alelvei azonban „mindig a polgári per legfontosabb problémái körül kristályosodnak ki, és azokra a kérdésekre keresik a választ, amelyek nem magyarázhatók meg csupán egyetlen jogszabály vagy jogintézmény alapján.”⁴⁶⁴ Közelíthetünk onnan is, hogy a konkrét szabályok mögött általános érvénnyel hatnak, végig húzódnak a részletszabályokon és az egyes normák háttérét adják.⁴⁶⁵ Az eredmény azonban mindkét esetben az, hogy az egyes alapelvek hatóköre mindig több normára vagy normacsoportra irányul. Ezt erősíti az új Pp. alelveinek elhelyezése is, hiszen vannak olyanok, amelyek a per teljes életciklusa alatt érvényesülnek, és olyanok is, amelyek egyes eljárási szakaszokhoz, mint például a bizonyításhoz kapcsolódnak.⁴⁶⁶

A jogelvhez kapcsolt norma betartásának ellenőrzése viszont csak egy formális vizsgálatot jelent, a jogszabály szövege szerinti jogalkalmazás még nem eredményezi az alapelvek fényében való értelmezést. Feltehetjük a kérdést úgy is, hogy mikor válnak szükségessé és hogyan segítik a bírói munkát az alapelvek. *Petrik Ferenc* álláspontja szerint akkor alkalmazhatók, ha a tételes norma a jogalkalmazó szerv számára részleges vagy teljes cselekvési szabadságot enged, illetve akkor, ha jogértelmezési vagy jogalkalmazási határesettel állunk szemben.⁴⁶⁷ *Kengyel Miklós* kiegészíti a lehetséges eseteket azzal, hogy közvetlen alkalmazásukra akkor is sor kerülhet, ha valamely tételes jogi szabály ellentétes

460 BÍRÓ György-LENKOVICS Barnabás: *Magyar polgári jog - Általános tanok*, Novotni, Miskolc. 1997. 53.

461 TURKOVICS 2013. 60.

462 Kúria Pfv. 20.103/2019/6. [26].

463 TURKOVICS István: *Az általános jogelvek megjelenése a hatósági eljárásban*. Miskolci Jogi Szemle 8. évfolyam, 2013/ 2. 60.

464 KENGYEL 2012. 70.

465 Lásd KISS 2009. 73-81.

466 WOPERA 2018. i. m. 34.

467 PETRIK Ferenc szerk.: *Polgári eljárásjog - Kommentár a gyakorlat számára. I. kiadás*, HVG-Orac, Budapest. 1994. (1999) 1-2.

az alapelvek célkitűzéseivel,⁴⁶⁸ de elegendő lehet a megfelelő tartalmú normaszöveg hiánya vagy jogintézményi határeset.⁴⁶⁹ A példákból az szűrhető le, hogy a kiváltó ok a szabályrendszer hiányosságaiban rejlik. A mód, ahogyan ki lehet a bizonytalanságokat küszöbölni az, hogy értelmezést elősegítő és joghézagot kitöltő eljárási vagy igazságszolgáltatási jogelveket alkalmazunk. A közjogi viszonyra tekintettel nem egyenrangúságról van szó, hanem egyensúlyteremtésről. Ez a többlet, az iránymutató szerep,⁴⁷⁰ egyfajta „szellemiség” hozzáadása a nemzetközi elvárást előtérbe hozhatja, és közvetetten a szakjogágon kívülre is irányíthatja a bírói értelmezés támpontjait.⁴⁷¹

Az alapelvek alapjog felé terelő hatása nehezen ítélnél meg. Szerepükből kifolyólag az értelmezés területén hatnak, ezért hagyományos feladatuk nem tekinthető akadályozó tényezőnek. A jellegükből adódóan viszont, hiszen adott jogág anyagának tartalmát segítik felfejteni, hatókörük befelé irányul, amely nem nyitja meg az alkotmányjog felé a kitekintést.

5. Az Alkotmánybíróság és az erga omnes hatály

A kezdeti időszakban az AB következetes gyakorlatát úgy alakította ki, hogy a hangsúlyt arra helyezte: „az Alkotmány 50. § (3) bekezdése alapján a minden külső befolyástól független bírói ítékezés feltétel nélküli követelmény és lényegében abszolút alkotmányos védelem alatt áll.[...] A szűk határok közötti alkotmányos külső igazgatási jogkörön túl, az európai államokban is csak a – rendszerint szervezetileg elkülönült – alapjogi (alkotmány) bírászkodás, valamint az Európai Emberi Jogi Bíróság jelenti e tekintetben kizárólag a bírói szervezeten kívüli kontrollt.”⁴⁷²

A bíróságok alkotmányt értelmező tevékenységében kezdettől fogva nagy fokú tiszteletben tartás mutatkozott az AB részéről. Gyakorlata ugyanis az volt, hogy „tevékenységük ellátása során a jogalkotó és a jogalkalmazó szervek is értelmezik az Alkotmányt”.⁴⁷³ „Ez a jogalkalmazók tekintetében azt a követelményt hordozta magában, hogy ha egy konkrét – egyedi ügyben – alkalmazandó jogszabályi rendelkezésnek több

468 KENGYEL 2014. i. m. 71.

469 Lásd erről bővebben: KENGYEL 2014. 70.; SZILBEREKY–NÉVAI 1976. 54.; NÉMETH 1999. 24-25. és GÁSPÁRDY László: *Alapvetőelvek*. In: PETRIK 1994. (1999) 1-2. KENGYEL 2014. i. m. 71.

470 Lásd KISS 2009. 81.

471 NÉMETH 1999. 24-25.

472 17/1994. (III. 29.) AB határozat, II. 3.

473 31/1990. (XII. 18.) AB határozat, II.

értelmezése is lehetséges, akkor az Alkotmánnyal összhangban lévő értelmezést kellett alkalmazni.”⁴⁷⁴ A jogalkalmazás körében tehát az alkotmány-konform értelmezési elv, vagy elvárás jelen volt.

Az egyedi alapjogsérelem orvoslására való hatáskör nélkül is szembesült azzal az AB, hogy konkrét ügyben felmerülhet a jog tartalmának, pontosabban a jognak tulajdonított tartalom alkotmányossági vizsgálata. A valódi alkotmányjogi panasz hiányában az AB a hatáskörét tágította ki azzal, hogy bevezette az „élő jog” vizsgálatát, nem érintve a bírói függetlenséget. E koncepció az irányadó jogszabály szó szerinti szövege mellett azt a jelentéstartalmat is vizsgálta, melyet az állandó és egységes jogalkalmazási gyakorlat tulajdonított a jogi normának. Az így megállapított joggyakorlat-tartalom képezte az alkotmányossági vizsgálat tárgyát, és az AB a vizsgált jogszabály lehetséges értelmezésével szembeni alkotmányos követelményeket meg tudta meghatározni.⁴⁷⁵ Ehhez mérte a jogszabály hatályosuló tartalmát, ennek a tartalomnak az esetleges alkotmányellenességét vizsgálta meg. Lényegében a bíróságok és hatóságok jogalkalmazását vizsgálhatta az utólagos normakontroll keretei között, és a jogalkalmazás jelentős problémáit nyomon követhette. Ez a korlátozott módszer és a hozzárendelt eszköztár nem mutatkozott elegendőnek az alapjogi értelmezés alkotmányos ismérveinek a rendesbíróságok által történő átvételéhez.

A valódi alkotmányjogi panasz bevezetése ezen túllépett, kiszélesítette az AB által szűkebb felfogásban használt alapjogi bíráskodás fogalmát. Lehetősége nyílt arra is, hogy konkrét ügyben megjelenő alapjog-érvényesülést vizsgáljon anélkül, hogy valamely jogszabály alkotmányosságát is értékelje, bármely bírósági ügyben a bírói érdemi döntés, illetve a bírósági eljárást befejező egyéb döntés alaptörvény-ellenességét megvizsgálja,⁴⁷⁶ vagyis azt, hogy „a jogszabály alkalmazása során a bíróság az Alaptörvényben biztosított jogok alkotmányos tartalmát érvényre juttatta-e.”⁴⁷⁷

Az AB kialakított egy következetes gyakorlatot,⁴⁷⁸ amelyben első lépésként az alapjogi

474 Dr. Czine Ágnes alkotmánybíró párhuzamos indokolása. 3/2015 (II.2.) AB határozat Indokolás [35].

475 SÓLYOM László: *Rendszeres áttekintés – Hatáskörök*. in: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 262.

476 Az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet indíthatja meg az eljárást, ki kell merítenie a jogorvoslati lehetőségeket, vagy ilyen nem áll rendelkezésre. Abtv. 26. § (1)-(2) bekezdése.

477 3/2015. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [18], fenntartva 14/2015. (V. 26.) AB határozat, Indoklás [51]; 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [54]. L. még 3173/2015. (IX. 23.) AB határozat, Indokolás [53], megerősítve 3241/2017. (X. 10.) AB határozat, Indokolás [36].

478 Ezt elemzi többek között CHRONOWSKI 2017. i. m. 7-15. és ORBÁN 2016. i. m. 1-26.

érintettség felismerését, az ügy alapjogi aspektusainak feltárását vizsgálja. Már ez a szűrő eredményezheti a bírói döntés megsemmisítését: „Ha a bíróság az előtte fekvő, alapjogilag releváns ügy alapjogi érintettségére tekintet nélkül járt el, és az általa kialakított jogértelmezés nem áll összhangban e jog alkotmányos tartalmával, akkor a meghozott bírói döntés alaptörvény-ellenes.”⁴⁷⁹

A következő lépés a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség vizsgálata,⁴⁸⁰ amely a konkrét ügyben felmerült valamely alapjog sérelmét jelenti. A rendes bíróságok által elkövetett vélt vagy valós jogszabálysértések önmagukban nem adhatnak alapot alkotmányjogi panasz előterjesztésére.⁴⁸¹ Nem játszhat szerepet a bírói döntések tartalmi kritikája, a ténykérdésekben való felülvizsgálat, vagy a bírói döntés iránya és a bizonyítékok bírói mérlegelése sem.⁴⁸² Az viszont alkotmányossági követelmény, hogy a bíróság az ügyben alkalmazandó szabályt az Alaptörvényben vele kapcsolatban álló alapjogi rendelkezésére, leginkább az érintett alapjog alkotmányos tartalmára figyelemmel értelmezze.⁴⁸³ Ez egyben egy negatív visszacsatolás is, ha abból indulunk ki, hogy az alapjogot a nemzeti jogba a konkrét jogszabályok ültették át.

A harmadik lépésben, bár ez önálló esetként is értékelhető, az AB azt vizsgálja, hogy a jogszabály korlátoz-e valamely alapjogot és maga a jogszabály milyen korlátokat állított fel. Ez ugyanis a bíróságok mozgásterét már kijelöli, mert a törvényalkotó végezte el az általános alapjog-korlátozási tesztet a szövegalkotás során.⁴⁸⁴ A bíróságokra rótt feladat abban áll, hogy „a jogszabály engedte értelmezési mozgástér keretein belül az érintett alapjog korlátozását kizárólag a szükséges és arányos mértékű beavatkozás szintjére szorítsák”.⁴⁸⁵

Az alapjogok tekintetében az AB felállított egy önmaga felé irányuló elvárást: kötelessége olyan eseti értelmezéseket adni, amelyek egyfelől lehetővé teszik a későbbi esetek által megkívánt továbbértelmezést, másfelől amelyek nem törik szét a jogági dogmatikai rendszereket, azaz amelyek a rendes bíróságok napi joggyakorlatában

479 3/2015 (II.2.) AB határozat, Indokolás [18] pontja.

480 Abtv. 29. §.

481 3268/2012. (X. 4.) AB végzés, Indokolás [28].

482 Erről részletesen írt TÓTH J. Zoltán: *A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában.* Jogtudományi Közlöny, 2014/5. 231-231.

483 3/2015 (II.2.) AB határozat, Indokolás [17] pontja.

484 Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés.

485 3/2015. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [21], megerősítette 3018/2016. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [40], 3070/2017. (IV. 19.) AB határozat, Indokolás [34], 15/2017. (VI. 30.) AB határozat, Indokolás [42].

alkalmazhatók.⁴⁸⁶ A bíróságok irányában az AB szintén megfogalmazta az alkotmánykonform értelmezést azzal, hogy a feladatuk abban áll, hogy a jogszabályok adta értelmezési mozgástér keretein belül azonosítaniuk kell az eléjük kerülő ügy alapjogi vonatkozásait, és a bírói döntésben alkalmazott jogszabályokat az érintett alapjog alkotmányos tartalmára tekintettel kell értelmezni.⁴⁸⁷ Ehhez az AB határozataiban kifejtett szempontokat, érveket kell alkalmazni.

Azt is megfogalmazta az AB, hogy milyen mélységű alapjogi szemlélet várható el a rendes bíróságtól. Az alapjogok figyelembevételének kötelezettségét lehet aktivistább vagy visszafogottabb megközelítéssel kezelni, de az biztosan nincs összhangban az Alaptörvénnyel, ha a bíróság nem vesz tudomást az alapjogokról. Az alapjogok ugyanis az Alaptörvény részei, így az alapjogi szabályok pont annyira kötelezőek, mint bármely más jogszabály.⁴⁸⁸ Az idézett AB határozat kifejezetten bátorította a bírakat az autentikus alaptörvény-értelmezésre abban az esetben, ha az AB azt még nem tette meg. A követendő módszerbe természetesen beletartozik, hogy ez nem vezethet a jogszabályok félretételéhez, és az is, az erga omnes hatály folytán, hogy amennyiben létezik AB értelmezés, akkor azt a rendes bíróságoknak követniük kell. „Ha nem ezt teszik, vagyis az Alkotmánybíróság autentikus alaptörvény-értelmezését figyelmen kívül hagyják, akkor ez önmagában okot adhat az ilyen rendes bírósági döntés alkotmánybírósági megsemmisítésére.”⁴⁸⁹

Az AB valójában az Alaptörvény óta képes hatást gyakorolni a bírói értelmezésre, annak ellenére, hogy döntéseinek kötelező ereje korábban is fennállt. A valódi alkotmányjogi panasz eljárásnak a léte önmagában is külső kontrollként tud működni: látens módon befolyásolhatja a jogalkalmazót az a tény, hogy az AB egy későbbi időpontban a meghozott döntést megvizsgálhatja és megsemmisítheti, hogyha alkotmányellenesnek találja azt.⁴⁹⁰ Csink Lóránt ezt azzal az analógiával érzékelteti, hogy „ha egy hatóság vagy bíróság tudja, hogy határozata a jogorvoslat rendszerén keresztül felülvizsgálható, akkor már az elsőfokú határozatban igyekszik figyelembe venni a másodfokú szerv érvkésztését, gyakorlatát.”⁴⁹¹

486 3/2015. (II. 2.) AB határozat [46] – [61] pontjai.

487 3/2015 (II.2.) AB határozat, Indokolás [17] pont.

488 Varga Zs. András párhuzamos véleménye. 3/2015. (II. 2.) AB határozat [59] pontja.

489 3/2015. (II. 2.) AB határozat Indokolás [53] pontja.

490 ORBÁN Endre: *A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai*. Pázmány Law Working Papers, 2016/20. 14-15. <http://www.plwp.eu/evfolyamok/2016/178-orban-endre-a-biroi-dontesek-ellen-benyujtott-alkotmányjogi-panaszok-tapasztalatai-nr-2016-20> 2019.01.15. 26.

491 CSINK Lóránt: *A hatáskör-korlátozás hatása a hatalom megosztására*, 83-84. in: BERKES Lilla – CSINK Lóránt (szerk.): *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből*. Pázmány Press, Budapest, 2015. 252.

6. Az alkotmánykonform értelmezés

A jogtudomány területén többféle módszer alakult ki a jog értelmezésére. Ezen módszerek egyike az alkotmányos alapjogok/alapelvek/alapértékek fényében történő értelmezés. Mind Pokol Béla,⁴⁹² mind Tóth J. Zoltán,⁴⁹³ s velük azonosan Jakab András és Botos Viktor is,⁴⁹⁴ önállónak tekintik és elválasztják a teleologikus értelmezési módszertől. Ugyanakkor mindkét módszer kiemelt helyet kapott a bírói értelmezésben, hiszen az Alaptörvény 28. cikke egyrészt kötelezővé tette az alkotmány bírói értelmezését, másrészt e két módszernek elsőbbséget biztosított. Mint ahogy már kifejtettük, ezzel lezárta azt a polémiát is, amely a rendszerváltástól az Alaptörvényig eltelt időszakot jellemezte, hogy a bíróságok értelmezhetik-e és milyen módon az alkotmányt.

Az Alaptörvény utat nyitott az alkotmány bírói értelmezésének, még pedig kétirányúan. Egyfelől az Alaptörvénnyel való összhang követelménye az alkotmányt tekinti bázisnak. Ahhoz – pontosabban az abban megfogalmazott alapjogokhoz, alkotmányos elvekhez, értékekhez és államcélokhöz – képest kell az adott jogszabály tartalmát meghatározni, hiszen ezek alakultak át belső jogi normává. Másrészt a szöveg tartalmát a jogszabály társadalmi céljának figyelembevételével kell meghatározni, amelynek megállapítására a preambulomot, a törvény címét, a szabályozott tárgykört, a szövegben rejlő társadalmi funkciót lehet felhasználni.⁴⁹⁵

A szerző meglátása szerint az alkotmányjogi szabály általános módszerként alkotmány-konform értelmezést ír elő. Ez a projektszerű megközelítés hatékonyabbnak, célravezetőbbnek tűnik, hiszen az egyedi ügyekben megvalósuló általános jogvédelem részévé teszi azt. A hangsúlyt a 28. cikk első mondatából erre helyezi, a középpontba a bíróságok alkotmányt értelmező tevékenységét állítja.

Elvileg kétféle módon lehet a tartalom feltárása alkotmány-konform: 1.) az értelmezés során a bíróság megvizsgálja a jogszabály célját és az így kialakított eredményt összeveti az

492 POKOL Béla: *Jogelmélet: Társadalomtudományi trilógia II.* Budapest, Századvég Kiadó, 2005. 180-181.

493 TÓTH J. Zoltán: *A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbb bírósági gyakorlatban.* MTA Law Working Papers, 2015/17, 8. és 11.

494 JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata* 2011/4. 86-94. BOTOS Viktor: *A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában (munkajogi BH-k elemzése)* Jogelméleti Szemle, 2000/3. szám <http://jesz.ajk.elte.hu/botos3.html>

495 TÓTH J. Zoltán: *A magyar bírói érvelés jellege. Jogértelmezés és jogi érvelés a magyar felsőbb bíróságok gyakorlatában.* Iustum Aequum Salutare, XIII. 2017. 2. 126-127.

alaptörvénnyel; 2.) az értelmezés során igénybe vett módszertől függetlenül csak annak eredménye vizsgálendő, még pedig abból a szempontból, hogy az az Alaptörvénynek megfelel-e. Ez utóbbi esetben tehát sem a (szubjektív, illetve objektív) teleológiai módszer, sem más értelmezési mód nem játszik szerepet, csak az alkotmány-konformitás megléte.

Az AB az alkotmánykonformitás esetében azt vizsgálja, hogy az adott bírói döntés jogértelmezése és az Alaptörvény között fennáll-e az összhang, amelyet az Alaptörvényben biztosított jogok alkotmányos tartalmának érvényre juttatása valósítja meg.⁴⁹⁶ Rendszerint arra hegyezi ki végkövetkeztetését, hogy csak az értelmezési tartomány alkotmányos kereteit jelölheti ki.⁴⁹⁷ Az alapjogok és az alkotmányos jogok esetében az AB csak az értelmezés eredményének alaptörvényi megfelelőségét vizsgálja. Igaz, ezt változatos eszközökkel teheti meg. Ebbe az folyamatba illeszkedik bele a már idézett érvelése azzal a végkicsengéssel, hogy kizárólag egy módszerrel nem dönthető el egy rendelkezés alkotmány-konformitása, tehát a vizsgálatnak kétlépcsősnek kell lennie. Olyan döntést még nem hozott az AB, amelyben azt mondta volna ki, hogy az alkotmány megsértésére kizárólag a teleológiai értelmezés mellőzése vezetett. Ebből arra következtetünk, hogy a teleológiai értelmezés és az alkotmány-konformitás két külön módszer.

Az AB kifejezetten bátorította a bírákat az autentikus alaptörvény-értelmezésre abban az esetben, ha azt ő maga még nem tette meg. A követendő módszerbe természetesen beletartozik, hogy ez nem vezethet a jogszabályok félretételéhez,⁴⁹⁸ és az is az erga omnes hatály folytán, hogy amennyiben létezik AB értelmezés, akkor azt a rendes bíróságoknak követniük kell. Annak figyelmen kívül hagyása „önmagában okot adhat az ilyen rendes bírósági döntés alkotmánybírói megsemmisítésére.”⁴⁹⁹

Az Alaptörvénynek megfelelő értelmezés gyakorlati átültetése terén az AB elismerte, hogy a jogértelmezés komplex feladat, nem nélkülözi a szintaktikai (nyelvtani), a rendszertani módszerek szempontjait sem, azonban a bíróságnak a döntése szempontjait, indokait kellő részletességgel kell bemutatnia az indokolásában.⁵⁰⁰ Ha a bíróság több lehetséges és elfogadható következtetésre jut, akkor az alkotmánnyal összhangban lévő

496 3/2015. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [18]. pontja. (IX. 23.) AB határozat, Indokolás [53], megerősítve 3241/2017. (X. 10.) AB határozat, Indokolás [36].

497 3325/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [13] pont.

498 ZÓDI Zsolt: *A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben*. MTA Law Working Papers, Budapest 2014/01 55.

http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt.pdf. 2019.01.26.

499 3/2015. (II. 2.) AB határozat Indokolás [53] pont.

500 3179/2018. (VI. 8.) AB határozat, Indokolás [82] pont.

értelmezést kell alkalmazni.⁵⁰¹ Ez az elvárás lehet az AB aktivizmusának is az eredménye,⁵⁰² de nem szabad megfélekednünk arról, hogy határozatai erga omnes érvényességgel rendelkeznek és a valódi alkotmányjogi panasz révén ki is kényszeríthető.

Nehéz arra a kérdésre választ adni, hogy *de facto* mitől lesz alkotmány-konform egy értelmezés, főleg egy bírói értelmezés. Az AB metódusából kiindulva, egyáltalán fel kell ismerni az alapjogi érintettséget.⁵⁰³ Azoknak az eljárásoknak a köre, amelyekben az alapjogi vetület felmerülhet, előre nem prognosztizálható, hiszen a jogi szabályozás és a társadalmi környezet folyamatosan változik. Azon ügytípusok viszont már beazonosításra kerültek, amelyekben jelenleg is vizsgálendő kérdés az alapjog-minőség. Az első ilyen esetkör a személyiségi jogok összemérése. A közös nevezőjük, ahol valóban összevethetőek és meghatározható egyikük vagy másuk korlátozása és annak okai, az alkotmányjog. A második csoport az új személyiségi jog „kiolvasztása”, amelyet csak alkotmányos megalapozással érdemes megtenni, a magánjog ehhez nem tud elegendő muníciót biztosítani. A nyitott tényállás miatt a magánjogi (abszolút szerkezeti) követelmény mellé oda kell állítani az alapjogi minőséget, és az annak való megfelelést is. A harmadik csoportba olyan ügyek tartoznak, ahol a törvényi jogkorlátozások alkalmazhatóságáról mérlegeléssel dönt a rendesbíróság.⁵⁰⁴ Ez a mérlegelés nem a szükségességi-arányossági teszten alapul, mert azt elvégezte a törvényalkotó, hanem a törvény rendelkezéseit érvényesítő jogalkalmazás.⁵⁰⁵ A negyedik csoport ügyeinél azt szükséges figyelembe venni, hogy az emberi jogi egyezmények fogalmi rendszere a többszörös implementáció eredményeként „rátelepedett” a meglévő fogalmainkra és módosította vagy kicserélte a tartalmukat. Ez átalakította a meglévő dogmatikát. Az újrastrukturálás jelenleg is tartó folyamatában a közvetítő alkotmányjog igénybevételével vezet tudományosan is elfogadható eredményre, ha új fogalmakat, kiváltképp szakjogági alapelvekként megjelenő alapjogokat akarunk rendszertanilag elhelyezni. Erre volt példa a tisztességes eljáráshoz való jog.

Az AB gyakorlatát visszatükröző értelmezés a jogalkalmazóra olyan feladatot is ró, hogy

501 Dr. Czine Ágnes alkotmánybíró párhuzamos indokolása. 3/2015 (II. 2.) AB határozat Indokolás [35] pontja.

502 6/2018. (VI. 27.) AB határozat, Indokolás [28] pont.

503 3/2015. (II. 2.) AB határozat Indokolás [33] pont.

504 Például az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. Törvény 27. §-a tartalmaz ilyen korlátokat.

505 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [89] pont.

rendszeresen olvassa az AB határozatait. Ehhez nem elegendő a kommentár irodalom, hiszen időben később dolgozza fel az újabb álláspontokat, vagy valamely alapjogot részletező határozatokat. Az is figyelembe veendő szempont, hogy az AB értelmezése erga omnes hatályú, amely az alapjogok esetében erőteljesen befolyásolja a bírót. A kiinduló pont nem az AB határozata, hanem az a tény, hogy az alapjogok alkotmányos és szakjogági tartalma, pontosabban „magja”⁵⁰⁶ nem térhet el egymástól. Így azt a rendes bíróságoknak az Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdése, illetve az Abtv. 39. §-a alapján követniük kell.⁵⁰⁷ Ez vonatkozik az alapjogok értelmezése mellett az összemérésükre is.⁵⁰⁸ Annyi engedményt tett *Varga Zs. András*, hogyha nem áll rendelkezésre ilyen tartalom-meghatározás, akkor a bíróságok értelmezhetik az Alaptörvényt, de a 28. cikknek megfelelő, immáron csak teleológiai (textuális és organikus) módon,⁵⁰⁹ amelynek eredménye „nem állhat ellentétben a józan ésszel, a közjával, illetve nem lehet erkölcstelen vagy gazdaságtalan.”⁵¹⁰

Ugyanakkor a rendesbíróságok a magánjogi vitákban hozott döntéseiket nem alapíthatják az Alaptörvény alapvető jogokat garantáló rendelkezéseire.⁵¹¹ Az alkalmazandó szabály tehát nem tehető félre. Az alapjogok védelme a generálklauzulákon és a jogszabályok Alaptörvény-konform értelmezésén keresztül szüremkedik be a magánjogi jogviszonyokba.

Az alkotmány-konform értelmezés kifejezetten a szakjog keretein túlra irányítja a rendes

506 Ezt az AB az emberi méltóság tekintetében több döntésen keresztül fejtette ki, és állapította meg, hogy „az ember nem válhat eszközzé vagy tárggyá” [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991. 297., 308.], magában foglalja az önrendelkezés szabadságához való alkotmányos alapjogot csakúgy, mint a személy testi integritásához fűződő alapjogot is” [75/1995. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1995, 376., 381.], a magánszféra védelméhez fűződő jogot [46/1991. (IX. 10.) AB határozat, ABH 1991, 211, 215.], megerősítve 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [24]; 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás [36]; 3001/2018. (I. 10.) AB határozat, Indokolás [27], [41] döntésekkel.

507 3/2015. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [53] pont.

508 Ez vezetett a rendőr-képmás üggyhez, amelyben a Kúria az emberi méltóságot tekintette bázisnak és ahhoz mérte a véleménynyilvánításhoz való jogot, míg az AB – eltérve a korábbi álláspontjától – pont fordítva, a sajtószabadságban megtestesülő véleménynyilvánítás szabadságát tekintette a viszonyítás és összemérés alapjául. Kúria Pfv.IV.20.784/2013/5. számú ítélete, melyet megsemmisített a 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, a megismételt eljárásban hozott Kúria Pfv.IV.20.121/2016/3. számú ítélete, és azt újból megsemmisítő 3/2017. (II. 25.) AB határozat.

509 2019. január 1-ével hatályba lépett a Hetedik Alaptörvény-módosítás, amely szerint a jogszabály szövegét nem csupán a törvény céljával és az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezni, hanem – mintegy konkretizálva – a cél megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Ezzel alkotmányos szintre emelkedett a törvényhozói akarat, mint értelmezési módszer.

510 Lásd részletesen: VARGA Zs. András: *Törvényjavaslatok indokolása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről*. Pázmány Law Working Papers, 2018/13. http://www.plwp.eu/files/PLWP_2018-13_VargaZS_2.pdf 2019.01.25.

511 3145/2018. (V. 7.) AB határozat, Indokolás [92] pontja.

bíróságok figyelmét. Az értelmezési módszer viszonyítási pontja maga az Alaptörvény, a jog tartalmának meghatározása során pedig az AB határozataiban kifejtettek a mérvadóak. Ez a módszer tehát általánosságban is az irányba hat, hogy a bíróságok ne térjenek el az alkotmányos tartalomtól. Így jelentősen segítette és segíti elő, hogy az eljárási alapjog tekintetében is egységes legyen a jog jelentése.

7. A teleológiai értelmezési mód

A bíróságokat nem csupán az alapjogi érvelés és az alkotmányos érvek mellőzése, vagy a tőlük való távolságtartás miatt érte kritika az Alaptörvényt megelőzően,⁵¹² hanem az általuk használt értelmezési módszerek szűkkörűsége, még inkább az újszerű eszközöktől való tartózkodás miatt is.⁵¹³ El kell ismerni, még ma is az a tendencia, hogy a bíróságok igrkekeznek a közjogi szakjogág, jelen esetben a polgári eljárásjog keretein belül maradni.

Fleck Zoltán igen szkeptikus volt ezen a téren, a bírói kart képtelennek tartotta arra, hogy a korábbi jogalkalmazói ideológiától, a nyelvtani értelmezés kizárólagos alkalmazásától megszabaduljon, holott már bátran felhasználható lett volna a precedens, a tudományos érvelés, a törvényhozó szándékai, a törvény racionálisan levezethető céljai, az európai esetjog és az alkotmány.⁵¹⁴

Az biztos, hogy az ítéletek indokolásában szövegszerűen megjelenítve csak a klasszikusnak tekintett értelmezési módszerek voltak, így a nyelvtani, a logikai, a történeti és a rendszertani.⁵¹⁵ Nem kapott kiemelt szerepet a *Jhering-féle* teleologikus értelmezés, amely feltételezi, hogy a jogszabály (normatív aktus) értelmes és igazságos célra törekszik.⁵¹⁶ Megmaradt viszont a szocialista időkből a törvényhozó akaratának vizsgálata,

512 A rendes bírói jogértelmezést erő, meglehetősen kritikai hangvételű cikkek közül néhányat említünk: BLUTMAN László: *Hat tévhit a jogértelmezésben*. JeMa 2015/3. 83-92., JAKAB András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében*. JeMa 2011/4, 86-94., BOTOS Viktor: A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában. (munkajogi BH-k elemzése). Jogelméleti Szemle, 2000/3. szám <http://jesz.ajk.elte.hu/botos3.html>; TÓTH J. Zoltán: A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbbbírói gyakorlatban. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_17_toth.pdf. 2016.08.28. BORBÉNYI Laura Bianka: A jogtárgyharmonikus értelmezés a bírói gyakorlat tükrében. *De iurisprudentia et iure publico*. 2013/2. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2013-2-05.pdf>. 2016.08.28.

513 Az okokkal kapcsolatban lásd JAKAB András: *A szocializmus jogdogmatikai hagyatékának néhány eleméről*. *Iustum Aequum Salutare*. III. 2007/1. szám 189-214.. 206-208.

514 Fórum rovat: Az alapjogi bíraskodás - a rendesbíróóságok és az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési gyakorlatának összefüggéseiről. *Fundamentum* 2007. évi 3. szám 31-33.

515 SAVIGNY, Friedrich Carl von: *Das System des heutigen Römischen Rechts*. Berlin: Veit 1840. 213-214.

516 JAKAB András: *A szocializmus jogdogmatikai hagyatéka*. Jogelméleti Szemle, 2003/4.szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab15.html> 2019.01.18.

mint értelmezési módszer, amely mindig meghatározott cél elérésére irányult, és amelyben – a korabeli ideológiától átítatva – szerepet játszott a változtatás oka, a változtatás idejének társadalmi-gazdasági körülményei, a régi és az új jog szembeállítása. Ebből következően tekintették történeti módszernek, amely arra irányult, hogy a lehető legteljesebben feltárjuk a törvényhozó eredeti szándékát, és az értelmezés során csak olyan célokat szabad figyelembe vennünk, amelyek a törvényhozó céljai voltak.⁵¹⁷

Az alkotmány-konform értelmezés kötelezővé tételével a teleologikus módszer általában is, az Alaptörvénnyel kapcsolatban pedig kiemelten fontos módszerré vált. A hagyományosnak, vagy inkább általánosabban elterjedtnek tekinthető csoportosítás szerint a teleológiai értelmezés magába foglalja az objektív, vagyis a jog anyagát annak célja szerinti értelmezését, valamint a szubjektív, vagyis a jogalkotó akarata, szándéka, illetve célja szerinti értelmezést.⁵¹⁸

Amiben konszenzus tapasztalható a magyar jogtudomány terén, hogy a céltételező értelmezésnek biztosan része a *jogszabály célját szem előtt tartó* értelmezés, valamint az is, hogy ez az értelmezendő jogszabály szövegéből állapítandó meg, és amelyben meghatározó szerepet tölt be a jogszabály preambuluma. Az objektív teleológia lényegét *Jakab András* úgy határozta meg, hogy a módszer „a normát objektív (értsd: nem a tényleges jogalkotó eredeti szubjektív, hanem a szövegből magából következő objektív) célja fényében értelmezi. Az objektív célt vagy kifejezetten a szövegből (például címből, preambulumból), vagy közvetve a szöveg alapján (mint egy feltett szerzőnek a szöveg alapján feltételezett szándékát) határozhatjuk meg.”⁵¹⁹ *Tóth J Zoltán* megfogalmazásában „[...] a bíró a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló jelentését tárja fel, amihez leggyakrabban a törvény címét, preambulumát vagy a törvény szövegében benne rejlő azon társadalmi funkciót veszi alapul, amelyet a jogszabály betölteni hivatott.”⁵²⁰ *Varga Zs. András* ezt a módszert textuálisnak nevezi,⁵²¹ az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdésből és a T) cikkből eredezteti.⁵²² Kiinduló pontja szerint „egy jogszabályt nyilvánvalóan szükséges

517 SZABÓ Imre: *A jogszabályok értelmezése*. Budapest, KJK. 1960. 105, 201, 213.

518 POKOL 2005. 181-183., JAKAB 2011. 86-94., TÓTH J. 2015. 221-238.

519 JAKAB András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében*. Jogesetek Magyarázata 2011/4. 86.

520 TÓTH J. Zoltán: *A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbb bírósági gyakorlatban*. MTA Law Working Papers, 2015/17, 8.

521 A textualizmusról és az originalizmusról lásd részletesen TÓTH J. Zoltán: *A dinamista alkotmányosság és a neoformalista tendenciák*. Jogelméleti Szemle, 2002/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/toth12.html> 2019. 01.31.

522 VARGA Zs. András: *Törvényjavaslatok indokolása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről*. Pázmány Law Working Papers. 2018/13 3.

saját szöveg-kontextusán belül értelmezni, a jogszabályok rendelkezésétől az értelmezés nem vagy csak kivételesen – az Alaptörvénnyel való összhang érdekében – szakadhat el.”⁵²³ *Botos Viktor* szerint a módszer a jogszabály funkcionális elemzésére való leszűkítés, amelyben az össztársadalmi cél áll a középpontban. „Mivel ez a cél az idő múlásával lassabban változik, mint a jogalkotó (politikai) akarat, a bírói értelmezés is adekvátabb lehet. Kisebb a veszélye annak, hogy a megfogalmazott cél transzformálása az alkalmazás időpontjára, hibás értelmezéshez vezet.”⁵²⁴ Az objektivitást a jogi szöveg önállósága, a megalkotójától függetlenedett léte és hatása adja. *Jakab* karakterisztikus álláspontja szerint a jogalkotó a leírt szövegen keresztül beszél, nem pedig a feltételezett szándékán keresztül. A hangsúlyt arra helyezi, hogy az alkotmányos jogállamban a jog uralmának kell megvalósulnia, nem az éppen aktuális jogalkotók szándékának, tehát az objektivitás a mérce.⁵²⁵

Megoszlanak a jogirodalmi megközelítések a jogalkotó akaratát szem előtt tartó értelmezés besorolása tekintetében. *Botos Viktor* rendszerezése szerint ez a módszer a történeti értelmezéshez (*Interpretatio Historica*) tartozik.⁵²⁶ Meglátása szerint a politika szereplői által képviselt alternatívák szintetizálásával elért törvényhozói akarat fejeződik ki, így ez az akarat összetett dolog: „Jelenti a kényszert, szükségletet, mely a jogszabály létrehozására sarkallta, és jelenti azt a célt, amit a megalkotott törvénnyel elérni kívánt.”⁵²⁷ *Jakab András* szerint a jogalkotó a legerősebb legitimáció arra, hogy saját szándékát/akaratát, esetleg célját értelmezze, így szubjektív teleológiai módszernek tekinti az értelmezés ezen módját. Mivel általában testületi döntésekről van szó, megkérdőjelezhetőnek tartja, hogy létezik-e egyáltalán empirikusan a „törvényhozó szándéka”.⁵²⁸ *Tóth J. Zoltán* szerint általánosságban a „törvényhozó szándékára”, a jogalkotó (nyilvánvaló vagy feltehető) akaratára való hivatkozás a *történeti értelmezés* módszert jelenti. Ennek révén azt kísérik meg megállapítani, hogy mi volt a jogalkotó szubjektív akarata, a törvényhozó belső szándéka az adott jogi normával.⁵²⁹ Szerinte a történeti és a teleologikus értelmezés a gyakorlatban

523 VARGA Zs. 2018. 5.

524 BOTOS Viktor: *A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában (munkajogi BH-k elemzése)* Jogelméleti Szemle, 2000/3. szám <http://jesz.ajk.elte.hu/botos3.html> 2019.02.11.

525 JAKAB 2011. 90-91.

526 BOTOS 2003. u.o.

527 BOTOS 2003. u.o.

528 JAKAB 2011. 91.

529 TÓTH J. 2017. 136. TÓTH J. Zoltán: *A magyar bírói érvelés jellege. Jogértelmezés és jogi érvelés a magyar felsőbbbíróságok gyakorlatában.* Iustum Aequum Salutare, XIII. 2017./2. 126-127.

gyakran egybeolvad, mivel a jogalkotó szándéka – mint jogszabályi cél – sokszor éppen a törvényszövegben kap egyértelmű kifejezést, ez utóbbinak a genezise viszont általában a törvényhozó explicite kifejezésre juttatni kívánt akarata.⁵³⁰ Varga Zs. András egyértelműen az originalista módszerbe tartozónak tekinti a jogalkotói célt, a szubjektív teleológiát.⁵³¹ Blutman László arra hívja fel a figyelmet, hogy a történeti értelmezés az értelmezendő szabályozás *indokait* és céljait (*ratio legis*) próbálja feltárni. Ebben a relációban a módszer – az írott és íratlan tényanyagok vizsgálata révén – szorosan kapcsolódhat, sőt össze is folyhat a teleologikus értelmezéssel, már csak abból okból is, hogy az értelmezés egy folyamat, nem szűkíthető le a jogszabály céljára, az kiterjed az indokára is.⁵³²

A Hetedik Alaptörvény-módosítás kibővítette a bíróságok kötelező jogértelmezési módszereit azzal, hogy meghatározta, a jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Emellett változatlan maradt az alapkonstrukció, azaz a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezni. Ez pedig egy primer megközelítésben azt jelenti, hogy a törvény szövegének bármiféle elemzésekor az alapjogok esetében mindenképpen, más területen pedig alapjogi érintettség nélkül is – így jelző nélkül – a teleológiai értelmezést kell előnyben részesíteni.

Valamely törvényjavaslat indokolásának figyelembevétele – módszertani besorolásától függetlenül – jellemző volt és maradt a bírói érvelésekben. A gyakorlatban változatosan vegyülnek az érvek és a hivatkozások a jogalkotói akarat, szándék megállapítására: jogszabályhoz fűzött indokolástól kezdve az értelmezett jogszabályhoz fűzött miniszteri utasításon, vagy államtitkári tájékoztatáson át a preambulumig, a tervezet és az elfogadott szöveg viszonyától a korábbi és a módosított rendelkezések kapcsolatán át a törvényszöveg valamely szerkezeti egységében, vagy jogintézményében való elhelyezésének, illetve nem elhelyezésének értékeléséig bezárólag igen változatos megoldásokat találunk.⁵³³

Maga a teleológiai módszer ráirányította a figyelmet a nem hivatalos törvényi indokolásokra, amelyek legalább annyiban hasznosak, hogy rögzítik, a joganyag változása

530 TÓTH J. 2017. 136.

531 VARGA Zs. 2018. 3.

532 BLUTMAN László: *Hat tévhit a jogértelmezésben*. JeMa 2015/3. 90.

533 BLUTMAN 2015. 90.

mögött milyen jogpolitikai célok, nemzetközi jogharmonizációs folyamatok állnak. Az Alaptörvénynek való értelmezési megfelelés volt az a pont, ahol az alapjogi réteg vagy érvelés be tudott törni a bírói gondolkodás szférájába. A hatásmechanizmusa pedig az alábbiak szerint követhető nyomon:

A kiinduló pont szerint a Kúria és az ítélőtáblák kiemelt döntéseikkel (EBH, BH, EBDT, BDT) segítették elő az egységes jogértelmezést, amely folyamatban – a kontinentális jog hagyománya szerint – „a jogszabályok szövegével semmilyen módon nem lehetséges szembe menni. Azokat lehet értelmezni, de félretolni sosem”.⁵³⁴ A hazai felsőbbbírói döntések a törvényt értelmező-konkretizáló,⁵³⁵ avagy érv-igazoló precedensek.⁵³⁶ Az értelmezési változatok esetében valamelyik irányba normatív döntést adnak, de legalábbis megadják a bírák számára figyelembe veendő támpontokat. Az egységes jogalkalmazás érdekében a bíró mérlegelési szabadságát szűkítik be. Amikor a felsőbbbírói érvelésben megjelentek az AB határozatok, az elsőfokú bíróságok számára az nem csupán az adott jogintézményt konkretizáló magyarázatát jelentette, hanem a magánjog szempontjából egyeztetett alkotmányos álláspontot is. Amennyiben az alsóbb bíróság kísérletet tett az alkotmányos és a magánjogi érvelés összhangjának kialakítására, a felsőbb bíróságok egyetértő vagy éppen cáfoló érvelése pozitív vagy negatív irányba megerősítő hatást váltott ki.

Az AB annyiban tett további megszorítást, hogy megkívánta a bíróságoktól az AB autentikus alaptörvény-értelmezésének figyelembevételét.⁵³⁷ Ahogy azt már bemutattuk az alkotmánykonform értelmezés esetében, az alapjogok és az alkotmányos jogok tekintetében az AB csak az értelmezés eredményének alaptörvényi megfelelését vizsgálja. A folyamat nem volt zökkenőmentes. Maga a Kúria állapította meg, hogy a bíróságok szakmai szempontból mindig is szemérmesen kezelték az alapjogsértő ítéletek vagy eljárási helyzetek kérdését.⁵³⁸ „E visszafogottság mögött meghúzódott egy fajta elutasítás is, általában arra

534 ZÓDI Zsolt: *A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben*. MTA Law Working Papers, Budapest 2014/01 55.
http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt.pdf. 2019.01.26.

535 POKOL 2005. 211.

536 Erről lásd részletesen FRÖHLICH Johanna: *Az alkotmánybíró és a Kúria alkotmányértelmezése: az Alaptörvény R) és 28. cikkei*.
https://www.academia.edu/40245852/AZ_ALKOTM%C3%81NYB%C3%8DR%C3%93S%C3%81G_%C3%89S_A_K%C3%9ARIA_ALKOTM%C3%81NY%C3%89RTELMEZ%C3%89SE_AZ_ALAPT%C3%96RV%C3%89NY_R_%C3%89S_28_CIKKEI

537 3/2015. (II. 2.) AB határozat Indokolás [53].

538 KALAS Tibor: *Alapjogi sérelmek a bírói ítélkezésben és elhárításuk lehetőségei*. Forum Sententiarum Curiae, 2016/2. 2.

hivatkozással, hogy ezt a helyzetet nem maga a bírói döntés vagy eljárás okozta, hanem a bíró által alkalmazott jogszabály.”⁵³⁹

Másfelől a bírói munkában az alkotmányos tartalom szövegszintű megjelenítése az érvelésben csak kiindulásként szolgált, hiszen az alkalmazott jogot és nem az alkotmányos értelmezési szabályt kellett összekapcsolni a jogesetbeli problémával. Más megfogalmazásban: „a bírák az Alkotmánybíróság döntéseit a saját eljárásuk keretei között vizsgálják és értelmezik az egyes eljárási alapintézmények tekintetében, ... s csak az egyértelműen megállapítható és kimondott rendelkezéseket követik.”⁵⁴⁰ Kritikaként is felfogható a Kúria részéről, hogy nem tartotta elegendőnek az olyan hivatkozást, amelyben a 28. cikk rögzítése mellett hiányzik az abból levont további következtetés.⁵⁴¹

Az új Pp. értelmezése során a törvényi indokolás figyelembevétele nagyobb hatásfokkal érvényesül. Egyrészt kialakult gyakorlatnak vehetjük a teleológiai értelmezés felhasználását. Másrészt a 7. Alaptörvénymódosítás a preambulum mellett a törvényi indokolásoknak is fontos szerepet adott. Az új perrend szerinti, most még kevés számú érvelésben kifejezetten megjelenik a teleológiai módszer.⁵⁴² Az új Pp. preambuluma nem csupán a tisztességes eljárás elvén nyugvó jogviták elbírálását foglalja magában, hanem megismétli az Alaptörvény 28. cikkének egy részét is „a közjónak és a józan észnek megfelelő jogalkalmazás” fordulatával, direkt kapcsolatot létrehozva az értelmezés alkotmányos szabályával. Főleg a keresetlevél visszautasítása esetében nyúltak a felső bíróságok az Alaptörvény 28. cikkéhez, amikor arra kívántak magyarázatot adni, hogy a kétségtől formális eljárás mellett sem irányulhatnak az ezzel kapcsolatos követelmények indokolatlan ismétlések előírására, a zárórész adatainak szükségtelen módon való megjelölésére.⁵⁴³

Az értelmezési módszerek közül a jogalkotó szándéka különböző elnevezések alatt, de jelen volt a bíróság jogszabály-tartalmat megállapító tevékenységében. Az Alaptörvény előtti

539 A Kúria "Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélezésben" Joggyakorlat-elemző Csoportjának összefoglaló véleménye 7.

https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/alaptorveny_osszefoglalo_velemeney.pdf
2020.05.10.

540 Összefoglaló 2016. 9.

541 Összefoglaló 2016. 37-38.

542 Kifejezett megjelöléssel: Pécsi Ítéltábla Pkf.VI.25.004/2019/4. és Pkf. VI. 25.006/2019./04; Debreceni Ítéltábla Pkf.I.20.657/2018/2. és Pkf.I.20.306/2019/3.; Kúria Pkk.V.24.585/2018/3. Csak a törvényi indokolás, jogalkotói szándék felhívásával: Fővárosi Ítéltábla 9.Pkf.25.474/2021/2. és 6.Pkk.25.439/2021/2.; Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.035/2021/10.; Kúria Pfv.III.21.233/2020/4. [19]-[20].

543 Pécsi Ítéltábla Pkf.VI.25.127/2018/2.; Fővárosi Ítéltábla 2.Pkf.26.534/2018/2.

időszakban azonban egy módszer volt a sok közül, és csak annak révén irányította az igazságszolgáltatás figyelmét az alkotmányjogon belüli alapjogokra, hogy Alaptörvényben rögzített érvelés vált belőle: az alkotmány-konform értelmezési mód egyik változata. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem kifejezetten az alapjogok érdekében, hanem a módszer általánossá tétele miatt került az alkotmányos törvénybe.

Sem ennek, sem az alkotmány tartalmát visszaadó érvelés révén nem hagyható figyelmen kívül az alkotmányos kapcsolat, ebből következően az értelmezés terén bekövetkezett változás már önmagában az alkotmányos törvények és az AB által kifejtett alapjogi tartalom felé terelte a rendesbíróságokat.

8. A jogtudományi álláspontok

A polgári eljárásjogban 2000-től nyilvánvalóvá vált alapjogi szemlélet felkészületlenül érte a bírákat. Ebben az időben a megyei szinten ítélkező legfiatalabb bírák életkora nagyjából 35 év körül lehetett.⁵⁴⁴ Figyelembe véve egy 5-7 éves bíraskodást, az akkor még egy éves titkári és kétéves fogalmazói kötelező gyakorlatot, az egyetemet 8-10 évvel korábban fejezték be, tehát 1990 körül, és nagyjából a rendszerváltás időszakában államvizsgáztak. A megújított alkotmány szövegét, esetleg a korai kommentárokat olvashatták, de az AB is csak akkor alakult meg, gyakorlatát még éppen hogy csak elkezdte formálni. A szakmai képzésben a hangsúly az anyagi és eljárási joganyagra helyeződött, az alkotmányjog marginális terület volt az igazságszolgáltatásban. A bírói kar központilag szervezett képzése 2000-2004 között az uniós csatlakozásra koncentrált, az egyéni szakirányú képzések pedig önkéntes alapon, a mindennapi joggyakorlat szempontjából a bíró által fontosnak tekintett jogterületre irányult.

Általánosságban elmondható a bírói munkával kapcsolatban, hogy egy új jogintézmény bevezetése, vagy a már meglévők módosítása a jogállamiság biztosítása érdekében, amely folyamatot a gyorsan változó, így stabilnak kevésbé tekinthető szabályozási környezetként jellemezhetünk, egyszerűen rászorította a bírákat a törvényi indokolások megismerésére, még ha az az ítéletek indokolásában nem mindig azonosítható be egyértelműen. Tehát a jogpolitikai céllal tisztában voltak, de ide csak járulékosan kapcsolódott a teleológiai módszer.

Ezen okokból tartottuk fontosnak megvizsgálni, hogy az eljárási alapjog egyes

⁵⁴⁴ Az eljárási alapjog sérelme megyei, majd törvényszéki hatáskörbe tartozott.

elemeinek az rPp.-be kerülése és később a felelősségi szabály hatálybalépése időszakában a bírói értelmezést befolyásolta-e a jogtudomány. Ez egy nyilvánvalóan szűkített keresztmetszet és a kezdetekre irányul, de a bírói értelmezés lassan változik, így az először elfoglalt álláspontok sokáig fejtenek ki hatást.

A megismerés (és egyben értelmezés) során a törvényi indokolások mellett a bírák a szakkönyvekre is, de talán leginkább az élen járó kommentár-irodalomra támaszkodtak. A bírói döntésekből – utalások hiányában – nem volt visszafejthető, hogy tudományos szakköveket felhasználtak-e a bírák az ítéletben megfogalmazott érvelésekhez. A bírói munkát segítő ugyanis számításba jöhetnek volna a polgári perjogot művelők tudományos cikkei, tanulmányai.⁵⁴⁵ Azonban a kutatás során 2000-2009 évekből származó szakköveket alig találtunk.⁵⁴⁶ Az alapjog büntetőeljárásban való érvényesülését vizsgáló tanulmányokhoz képest elenyésző volt azoknak a száma, amelyek a polgári eljárásjog garanciáit vizsgálták. Ebből pedig csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kialakuló bírói gyakorlatra ezek nem tudtak hatást gyakorolni. Azt is ki kell emelni, hogy a mértékadó és idézett elméleti szakemberek közül Szabó Imre volt az, aki – kommentár mellett – szakköveget is írt a fair eljáráshoz való jog elemzéséről.⁵⁴⁷ A kezdeti időszakban csak az eljárási alapjogot elemző szakmai mű nem született, a kártérítésről szóló monográfiák csak a felelősségi szabály hatálybalépését követően tértek ki az új felelősségi formára.⁵⁴⁸

545 Olyan tanulmányokat, cikkeket kerestünk, amelyek témájuk szerint kifejezetten a polgári eljárásbeli tisztességgel foglalkoztak. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez inkább résztemaként merült fel.

546 A kutatás eredményeként összesen 14 tanulmányt sikerült fellelni. GADÓ Gábor: *Az eljárási igazságosság a polgári perben*. Magyar Jog, 2000/1. 18-43., KISS Daisy: *A fair eljárás*. In: PAPP Zsuzsanna szerk.: *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2003. 285-296., KISS Daisy: *Hol az igazság?* In: BENISNÉ Györffy Ilona szerk.: *Huszdik jogász vándorgyűlés – Pécs, 2003. október 9-10.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2003. 117-140., és http://www.kissdaisyestarsa.hu/pub/daisy_holazigazsag.pdf 2017.01.30.; TURBULY Lilla: *Az ésszerű idő a polgári perekben*. *Bírák lapja*, 2003/ 1. sz. 41-47., SZABÓ Miklós - ÁRVA Zsuzsanna: *A tisztességes eljáráshoz való jog az alkotmányjogász szemével*. *Bírák lapja*, 2007. (17. évf.) 2. sz. 43-60., NYILAS Anna: *A bíróság és a felek percsелеkményei a gyorsaság és hatékonyság szempontjából*. *Jogtudományi Közlöny*, 2009/2. szám, 65-74., NYILAS Anna: *A polgári perek időtényezőjének vizsgálata*. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai = Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 2006. 7/2. sz. 75-106., GADÓ Gábor: *Javaslatok az igazságszolgáltatás hatékonyságának javítása érdekében*. *Gazdaság és jog*, 2007. (15. évf.) 8. sz. 3-11., VISEGRÁDY Antal: *A jogi kultúra és a fair eljárás*. *Acta humana: emberi jogi közlemények*, 2001. ([12. évf.] 44-45. szám, 110-116., SZÜTS Korinna: *A fair eljárás a magyar szabályozás és a strasbourgi esetjog tükrében*. *Jogi tanulmányok*, 2000/1. szám, 319-371., MORVAI Attila: *A bírói etika és a tisztességes eljárás*. *Magyar jog*, 2007./11. 702-704., PÓCZA Róbert: *A bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást*. *Magyar jog*, 2007/4. sz. 223-233., valamint egy könyv jelent meg: LEGÉNY Krisztián szerk.: *A bírói etika és a tisztességes eljárás*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007., BALLA Lajos - KARDOS Sándor: *A tisztességes eljárásról a strasbourgi bíróság gyakorlatában*. *Bírák lapja*, 2005/1. sz. 34-53.

547 SZABÓ 2007.

548 FÉZER Tamás: *A kártérítési jog magyarázata (e-könyv)*. Wolters Kluwer Kft., h.n. 2010, 502., BORBÁS Beatrix: *A bírói hatalom kárfelelőssége*. Hvg-Orac, Budapest, 2014. 262. és FUGLINSZKY Ádám:

A tisztességes eljáráshoz való jog alapelvekénti működéséről 2000-ben semmilyen hazai tapasztalat nem állt rendelkezésre, ezért a speciális jellemzőket a bíróságnak kellett meghatározni. Az Alaptörvény előtti időben a bíróságokra ezen a téren nem volt jellemző a kreativitás a már taglalt okok miatt, inkább támaszkodtak az alapelvek hagyományos funkcióira, és az újdonságok terén a tudomány elméleti eredményeire. Azt, hogy az éppen csak alakuló bírói gyakorlatra a polgári eljárásjog korabeli meghatározó tudományos képviselői közül kiknek és milyen álláspontjai lehettek hatással a jogviták elbírálása, a perek tisztességes lefolytatása és az észszerű időn belüli befejezés vonatkozásában, az alábbiak szerint foglalható össze:

Németh János az új alapelveket a fair eljáráshoz való jog egyes elemeinek érvényre juttatását biztosító rendelkezéseknek tekintette. A jogviták elbírálását a bírósághoz fordulás jogával, az észszerű időn belüli elbírálást pedig az EJEE 6. cikk (1) bekezdése és az EJEB joggyakorlata szerinti alapjogként–alapjogi elemként határozta meg. A kettő között található perek tisztességes lefolytatása fogalom tartalma csupán kikövetkeztethető a Kommentárból, annak révén, hogy a 2. §-hoz fűzött magyarázat a továbbiakban a tisztességes eljárás (fair trial) alkotmányjogi tartalmáról szól. Ebben a konstellációban ide tartozik a bírósággal és az eljárással szemben megkövetelt tulajdonság (pl. „igazságos tárgyalás”), amely egyben biztosítja az eljárási garanciák teljesedését is, de beletartozik többek között az esélyegyenlőség biztosítása a felek részére, valamint a jog a törvényesen felállított, független és pártatlan bírósághoz, az ügyek észszerű időn belüli elbírálásához, a tárgyalás igazságosságához.⁵⁴⁹ Ez a rendszerezés és értelmezés gyakorlatilag az AB álláspontját veszi át.

A tárgyalás igazságosságát külön határozta meg, mégpedig úgy, hogy az érintetteket be kell vonni az eljárás folyamatába a jogegyenlőség alapján. Ez utóbbi perbeli jelentése magába foglalja többek között a kétoldalú meghallgatást, a fegyveregyenlőséget és a bíróság előtti egyenlőséget. A maga konkrétságában a bíróság ezt úgy érheti el, hogy „...biztosítani kell a feleknek, hogy rendelkezzenek a védekezés előkészítéséhez szükséges idővel (lásd: tárgyalási időköz), és eszközökkel (lásd: kérdés jog, érdemi nyilatkozattétel joga, észrevételezés joga, iratmegtekintési jog, beadványok megküldése az ellenérdekű félnek stb.), személyesen vagy az általuk választott ügyvéd segítségével védekezhessenek, és ha nem állnak rendelkezésre az eszközök a képviselő díjazására, amennyiben az

Kártérítési jog. (Új magánjog sorozat 7.) HVG-Orac, Budapest, 2015. 904.

549 NÉMETH János – KISS Daisy szerk.: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata*. I. kötet, Complex Kiadó Kft. Budapest, 2007.2007. i. m. 86-87.

igazságszolgáltatás érdekei ezt megkövetelik, hivatalból és ingyenesen rendeljenek számára ügyvédet”.⁵⁵⁰ Ez utóbbi követelmény már a jogérvényesítés segítésének elvét jelenti.

Kiss Daisy annyiban árnyalta a képet, hogy igazságszolgáltatási alapelvként önállónak tekintette a bírósághoz fordulás jogát, a bíróság előtti egyenlőséget, a törvényes bíróhoz és az igazságos tárgyaláshoz való jogot is. Ez utóbbi részének tekintette a tárgyaláshoz való jogot, a tárgyalás igazságosságát, a pártatlan ítélezést és az ügyek észszerű időn belüli elbírálását.⁵⁵¹

Kengyel Miklós olyan személyisége volt a polgári eljárás tudományának, aki az új alapelveket eljárásjogi jellemzőkkel igyekezett meghatározni. Az ő kiinduló pontja a Klein-féle szociális per volt, a maga gyorsaságával, olcsóságával és egyszerű szerkezetével,⁵⁵² vagyis összefoglalóan a perhatékonysággal. Ebbe a hatékonysági fogalomba illeszkedett bele a gyorsaságot felváltó észszerű idő. Az ő olvasatában ettől különálló alapelv volt a perbeli esélyegyenlőség elve, amely révén biztosítható volt a bíróság előtti egyenlőség, a tisztességes eljáráshoz való jog és a jogvita pártatlan eldöntése.

A perbeli esélyegyenlőség – Cappelletti nyomán – a „fegyverzetbeli” egyenlőséget jelentette a kétoldalú meghallgatás, a bírósághoz fordulás, a kitanítási kötelezettség és a jogi segítségnyújtás elveinek együttes érvényesülése révén.⁵⁵³ Formálisan tehát azt a következtetés vonhatjuk le, hogy Kengyelnél a perbeli esélyegyenlőség képez központi fogalmat. Ha ezt rávetítjük az alkotmányjogi rendszerre, akkor valószínűleg a tisztességes eljárást kellene érteni alatta, hiszen alkotmányjogilag ez volt a központi kifejezés a bírósági eljárások garancia-rendszerét illetően. Tartalmi szempontból azonban Kengyel a hangsúlyt az egyenlőségi követelményre helyezte,⁵⁵⁴ mégpedig az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése szerinti, a diszkrimináció tilalmához és az esélyegyenlőtlenségek kiküszöböléséhez kapcsolt bármely másféle jogegyenlőtlenség kiküszöbölését tekintette a bíróság által megvalósítandó feladatnak. Az eltérő alkotmányos kiindulóponton túl a bírósághoz fordulás jogát nem az rPp. 2. §-ának jogviták elbírálásában, hanem a 7. § (1) bekezdés szerinti jogok és törvényes

550 NÉMETH 2007. 93.

551 KISS 2009. 83-89.

552 KENGYEL 2003. 95.

553 KENGYEL 2010. 79-80.

554 Meg kell jegyezni, hogy az Alkotmány esetében a törvény előtti egyenlőség is az 57. § része volt.

érdekek bíróság előtti érvényesítésének elősegítésében látta.⁵⁵⁵ Így az alkotmányjogi tisztességes eljáráshoz való jog eljárásjogi leképzése helyett a jogegyenlőség–törvény előtti egyenlőség–perbeli egyenlőség deduktív kapcsolatán keresztül jutunk el az eljárásjogi elvekhez, amelyek csak az rPp.-ben találhatóak meg.

A polgári perjog igazságszolgáltatási alapelveit *Wopera Zsuzsa* az Alkotmány egyes rendelkezései szerint azonosította be.⁵⁵⁶ Az 57. §-hoz kapcsolta a bíróság előtti egyenlőséget, a bírósághoz fordulás jogát, a független és pártatlan bíróság előtti tárgyaláshoz való jogot, az igazságos tárgyaláshoz való jogot, a nyilvánosság elvét, a jogorvoslathoz való jogot, a képviselőhöz való jogot. Sajátos perjogi elvekként pedig a tisztességes eljáráshoz való joghoz köthető alapelvek között a perhatékonyság és a félegyenlőség elvét jelölte meg. A perhatékonyság tartalmának kifejtése során – Kengyeltől eltérően – már csak az időtényezőt hangsúlyozta, lényegében egyenlőségjelet téve a perhatékonyság és az észszerű időn belüli elbírálás közé.⁵⁵⁷ A félegyenlőség esetében viszont levezetése részben egyezik Kengyel koncepciójával, amennyiben az EJEE szerinti tisztességes eljáráshoz való jog, az Alkotmány 57. § (1) bekezdése szerinti törvény előtti egyenlőség és az rPp. 1. §-a szerinti jogviták pártatlan eldöntése csak a peres felek perbeli esélyegyenlősége talaján teremthető meg.⁵⁵⁸ A felek perbeli egyenlőségét azonban már az Alkotmány 57. § (1) bekezdéséből vezeti le, AB határozatokra utalással. A kiinduló pont tehát *Wopera* esetében a tisztességes eljáráshoz való jog, amely jogot biztosít a perbeli pozíciók egyenjogúságának, a mellérendeltségnek és a kétoldalú meghallgatás elvének.

Ennek az egyenlőségnek a biztosítását viszont ugyanazon elemekben látja, mint Kengyel: a fegyveregyenlőség elvében, a bírósághoz fordulás jogának elősegítésében, a bíróság tájékoztatási kötelezettségében és a kétoldalú meghallgatás elvében. Egy bizonyos fokú finomhangolás itt megfigyelhető, hiszen az alkalmazott kifejezések nem teljesen azonosak, azonban tartalmuk mindkét esetben azonos rPp. szabályon alapul. Talán annyi eltérést lehet még meghatározni, hogy míg Kengyel a fegyveregyenlőséget nem tárgyalja külön alapelveként, de bevonja a perbeli esélyegyenlőség fogalmi körébe (itt egyfajta egyenlőséget láthatunk a két fogalom között), addig *Wopera* egyértelműen a félegyenlőség

555 KENGYEL 2010. 79-81. Ezt az álláspontját a többszöri átdolgozások, aktualizálások során is megtartotta.

556 WOPERA 2008. 84-85.

557 Ez a felfogás mutatkozott meg az új Pp. koncepciójának rendszerszintű hatékonyság fogalmában és az új törvény által bevezetett sajátos eljárásjogi alapelvekben is, mint például a perkoncentráció elvében, a felek eljárástámogatási és a bíróság közrehatási tevékenységében (új Pp. 3., 5. és 6 §-ai).

558 WOPERA 2008. 104.

önálló elemének tekinti a fegyveregyenlőséget.

Szabó Imre az a személyiség, aki a korai időszakban, majd 7 évvel később ismét alakítója lehetett az új alapelvek tartalmi meghatározásának. A 2006-os Magyarázatban⁵⁵⁹ – a hazai jogunkba beemelt nemzetközi szabályozás nyomán – a jogviták elbírálásához való jogot olyan, az állammal szemben támasztott igényként határozta meg, amely jogi szabályozás révén megteremti a tisztességes szervezeti és eljárási rendet a felek számára jogaik érvényesítéséhez. A perek tisztességes lefolytatásában az rPp.-ben, kiemelten a 3-9. §-ban megfogalmazott alapelvek betartását és azok tartalmának megfelelő jogértelmezési feladatot látott. Nála is megjelent a perbeli egyenlőség és a perhatékonyság elve, mint a polgári eljárás sajátos jogelve, de itt még külön kifejtés nélkül. Egy évvel későbbi tanulmányában a perhatékonyságot percélként határozta meg, amely „az anyagi jog oldaláról a helyes, jogszabályoknak megfelelő ítéletet, eljárásjogi oldalról az eljárási jogszabályoknak megfelelő perbeli cselekmények sorát jelenti.”⁵⁶⁰

Szabó mutatott rá, és idézte *Gadó Gábort*, hogy „Az eljárási igazságosság legfontosabb tartalmi jegyei a jogbiztonság elvének megfelelő szabályozás, a bíró független (pártatlan) eljárása, a felek önrendelkezési jogának a figyelembevétele, valamint az eljárás szereplői között az előnyöknek és a hátrányoknak a kölcsönösségen alapuló tisztességes (méltányos) elosztása.”⁵⁶¹ Kiegészítette azonban a további követelménnyel, hogy az eljárás eredménye, amiért minden történt, szintén hatékony legyen: a jó, megnyugtató, helyes ítélet meghozatalával.⁵⁶² Fel lehet fedezni ebben az anyagi igazságosság „visszacsempészését”, azonban a jelentős joganyag-változtatás mellett is megmaradt a bíróság konfliktust rendező-feloldó szerepe.

Az összefoglaló ismertetés alapján azt fogalmazható meg, hogy a jogtudomány terén két markáns irányvonal alakult ki. Az egyik kizárólag alkotmányjogi értelemmel ruházta fel az rPp. új alapelveit, és a használt kifejezéstől függetlenül átemelt alapjogokat vagy az

559 SZABÓ Imre: *Alapvető elvek*. In: SZABÓ Imre szerk.: *A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja I.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2006. 16-28.

560 SZABÓ Imre: *A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási alapelv?* 369. in: HARSÁGI Viktória – WOPERA Zsuzsa szerk.: *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században – tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére*. HvgOrac, Budapest, 2007.

561 GADÓ 2000. 18-19.

562 SZABÓ Imre: *A polgári peres eljárás hatékonysága*. Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, (69) 1-48. 2007. 640.

anyagjoghoz tartozó elemeket azonosított bennük.⁵⁶³ A másik irányzat az alkotmányos alapjogo(ka)t jellemzően mint igazságszolgáltatási alapelveket fogta fel,⁵⁶⁴ és az új alapelveket – alkotmányos kötődés elismerése mellett – polgári eljárásjogi tulajdonságokkal, tartalommal igyekezett definiálni. Ez tulajdonképpen észszerű lépésnek tekinthető, hiszen – a csoportosításoktól függetlenül – az rPp.-ben szereplő jogelvekről volt szó.

A szerző meglátása szerint a jogtudomány képviselői – éppen eltérő álláspontjaik folytán – a kezdeti egységes értelmezést részben tudták segíteni. Az alkotmányos kapcsolatban egyetértettek ugyan, de az eljárási alapjog alkotmányjogi fogalomrendszerén túl az eljárási alapelveket vagy nem azonosították be, vagy perjogi szerepükhöz kapcsolódó egyéb megnevezést alkalmaztak, amely bizonytalanságot szült. Még az „alkotmányjogi iskola” is hagyott olyan kapcsolódási hiányt, amelyben a félegyenlőség – perbeli egyenlőség leágaztatható volt a diszkrimináció tilalma irányába.⁵⁶⁵

A bíróságok szempontjából még egy momentumot érdemes figyelembe venni: milyen szakirodalomhoz jutottak hozzá. 2000 és 2010 között két kommentár volt, amelyek nagy számban álltak rendelkezésre, vagyis minden bíróságon legalább egy példány hozzáférhető volt: az ú.n. Kapcsos Kommentár és a KJK Kerszöv Kiadó által gondozott Németh-féle Nagykommentár. Nagyjából a két irányzatot fedte le a szerzői csoport, ezért eltérő résztémákat emeltek ki, egyes alapelveket más mélységgel is ismertettek. Az ítéleti hivatkozásokból, ahogy arról a következő fejezetben számot adunk, az állapítható meg, hogy egy minimális „összefésülés” mellett az alkotmányjogi iskola álláspontja volt ismertebb vagy lefogadottabb.

Az eljárási alapjog rendesbírósági értelmezését befolyásolni képes tényezők kiválasztásánál arra helyeztük a hangsúlyt, hogy a VIII. Ppn.-nel véghez vitt alapjogi implementáció megelőző állapothoz képest tudnak-e változást előidézni, és a változásban közrehatnak-e, akár erősítő, akár gyengítő, visszatartó módon. Ugyanakkor a viszonyítási pontunk az ekkora már kialakult alapjogfelfogás volt. A tényezők egy részét a dolgozat korábbi fejezetei alapján nem volt nehéz kiválasztani, hiszen az alkotmányos törvények szövege nem, vagy csak részben egyezett a közjogi és szakjogági kifejezésekkel, amely a hagyományos keretek között tartotta a jogalkalmazást. Ebbe a csoportba sorolhatjuk az itt elvégzett vizsgálat és az

563 NÉMETH 2007., KISS 2009.

564 WOPERA 2008., KENGYEL 1012.

565 Ilyen például a Wolters Kluwer elektronikus jogtárának rPp. Nagykommentárjának a 2. §-hoz fűzött indokolás 3. pontjában az esélyegyenlőség kifejezésének használata.
<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/300/id/A10Y1399.KK/ts/20140315/lr/chain9547/> 2015. 09.20.

alapfogalmak áttekintése alapján a jogvédelmet általánosan biztosító igazságszolgáltatási feladatot is, az alapelvek hagyományos funkciójával együtt, hiszen ezek a rendesbíróságok saját eszközei és nagyjából alkotmányjog-mentesek.

Ugyanakkor az AB előbb gyenge hatású, majd az Alaptörvény 28. cikkének köszönhetően dinamikusan érvénysülő értelmezési gyakorlata, és a valódi alkotmányjogi panasz révén kifejtett és számonkérhetővé vált álláspontjai kifejezetten az alkotmányos értelmezési tartomány felé terelték az érveléseket, ahogy az rPp. szövegmódosításai is. Érzékeny terület volt a rendesbíróságok által alkalmazott értelmezési módszerek köre. A tudomány képviselőinek kritikája nemcsak arra irányult, hogy csupán a hagyományos érvelést alkalmazták, hanem arra is, hogyha mégis alkotmányos érveléshez folyamodtak a bíróságok, akkor azt igen hiányosan vagy akár téves eredményre vezetően tették. Ebből az okból vettük külön szempontként az Alaptörvénynek a jogalkalmazókra, elsősorban a bíróságokra vonatkozó jogértelmezési rendelkezését, amelyet a bíróságok a szakjogágakra jellemző érvelési módszerekkel kombináltak.

Annak vizsgálatát, miszerint a jogtudomány eredményeit mennyire emelték be a bírák döntéseik érvrendszerébe, az indukálta, hogy az újdonságokkal kapcsolatos álláspontok rendszerinti, közvetlen és leggyorsabb csatornája a kommentárirodalom volt. A jogtudomány részéről feltételeztünk bizonyos mértékű előnyt a törvénymódosítások elméleti elemzésében. Emellett párhuzamosan jelentek meg azonos jogterületet elemző és összefoglaló Magyarázatok, amelyek az egyes tudományos műhelyek egymástól eltérő álláspontjait, kutatási eredményeit is megjelenítették. Így a jogalkalmazók szélesebb ismeretanyag birtokában hozhattak döntést. Kutatásunk eredményeként két irányzatot tudtunk meghatározni, egyikük az alkotmányjogi értelmezést preferálta, a másik pedig perjogi kifejezéseket hozott létre az eljárási alapjog elemeinek perjogi szerepére. Ez a bíróságok jogértelmezésében bizonytalanságot idézett elő.

IV. AZ ELJÁRÁSI ALAPJOG A RENDESBÍRÓSÁGOK GYAKORLATÁBAN

A hazai igazságszolgáltatás polgári bíróságainak gyakorlatát – bár változását korábban hangsúlyoztuk – a tisztességes eljáráshoz való jog vonatkozásában nem tekinthetjük konstansnak. 2000-től a kézirat lezárásáig eltelt időben a joganyag változása miatt öt szakaszt határozhatunk meg. A jogszabályváltozást azért emeltük ki a többi befolyásoló tényező közül, mert hatása általában is jól kimutatható. A fair eljárás követelménye szempontjából pedig direkt módon befolyásolta a bírói értelmezést, amellet, hogy az egyes időszakokban társultak hozzá más tényezők is, hol erősítve, hol visszafogva a változást.

Az alapelvek 2000. január 1-én, a felelősségi szabály 2003. július 1-én, az Alaptörvény 2012. január 1-én, végül az új Pp. 2018. január 1-én lépett hatályba. Az elsőben, 2000 és 2003 között a VIII. Ppn. által bevezetett új alapelvekre inkább a peres felek, mint a bíróságok figyeltek fel. A felek ugyanis elkezdtek arra hivatkozni, hogy az elsőfokú bíróságok eljárásuk során megsértették a tisztességes eljáráshoz való jogukat azzal, hogy nem tartották be az rPp. valamely szabályát, leginkább a bizonyításra szoruló tényekről való tájékoztatás,⁵⁶⁶ a bizonyítás fogantósítása,⁵⁶⁷ a bizonyítékok mérlegelése körében.⁵⁶⁸

A felülbírálati, illetve felülvizsgálati határozatokban akár az rPp. alapelveire, akár a korábbi Bszi.-re alapított érvelés az első szakaszban elvétve fordult elő, és csak színesítette az indokolást lépésről lépésre. A bizonyítás hiánya vagy hiányossága, és az eredményének értékelésében való tévedés – mivel az ügy érdemére hat ki – korábban is hatályon kívül helyezésre vezetett, most azonban az érvelés kiegészült az alapelv megsértésével. A bírósági érvelésekben később jelentek meg olyan megfogalmazások, mint “A felperes a bizonyítandó tények körére vonatkozó releváns bizonyítási indítványokat tett, melynek lefolytatása szükséges a tisztességes eljárás alapelvéből is következően.”⁵⁶⁹ vagy „A külön-külön íktatott perekből eredő nem kívánatos hatások a Pp. 2. §-ának (1) bekezdésében lefektetett tisztességes eljárás alapelvi követelményét sérti, a per ésszerű határidőn belüli befejezését késlelteti.”⁵⁷⁰

A második szakaszban kezdett előtérbe kerülni – ugyancsak a felek aktív

566 Legfelsőbb Bíróság Pfv.VII.22.069/2003/3.

567 Fővárosi Ítéletábla 3.Pf. 21.094/2005/3., Legfelsőbb Bíróság Pf.III.24.910/2001/9.

568 Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.760/2001/5.

569 Fővárosi Ítéletábla 3.Pf. 21.094/2005/3.

570 Fővárosi Ítéletábla 4.Pf.21.494/2006/4.

közreműködésének köszönhetően, illetve a felelősségi szabály hatálybalépése miatt – az alkotmányjogi kapcsolat. Először még csak úgy tűnt, van két-három alapelv az rPp. 2. §-ában, ami alapjog is egyben. Hatókörük az eljárás egészét átfogta, de különböző aspektusokból, ezért az Alaptörvény előtt, az egyenlőség bázisán az eljárásjogi igazságosság velük és általuk volt biztosítható. Külön megnevezett új alapelvek szerepeltek a törvényben, tehát önállóak voltak, még az azonos funkció mellett is. Ebből a mellérendeltségből következően az rPp.-ben a tisztességes tárgyalás lefolytatásának elve egy volt a többi közül. Ez nemcsak a felek hivatkozásaiban mutatkozott meg, hanem a bírói érvelésekben is, olyan fordulatokban, mint „a Pp. 2. § (1) bekezdése két eljárási alapjogot különböztet meg: egyrészt a feleknek a perek tisztességes lefolytatásához, másrészt az ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát...”⁵⁷¹ Esetleg olyan megközelítéssel, hogy „a tisztességes eljáráshoz fűződő jogon belül kell figyelembe venni az esélyegyenlőséghez, független és pártatlan bírósághoz, valamint az ügyek ésszerű időn belüli elbíráláshoz, illetve a tárgyalás igazságosságához fűződő jogokat”.⁵⁷²

A harmadik, 2007 és 2012/2013 közötti időszakban lassan és nehézkesen körvonalazódott, hogy a tisztességes eljárás joga egy alkotmányjogból átemelt központi fogalom, és az is, hogy az egyes alapelveket csak az eljárási szabályok megszegésével, eljárási mulasztással, felesleges cselekményekkel, az eljárásban domináló szakmai „szabályok” figyelmen kívül hagyásával valósítható meg.⁵⁷³

A negyedik, 2012 utáni szakaszt az igazi áttörés jellemezte. Az Alaptörvény hozta meg a 28. cikkével és az alkotmány-konform értelmezéssel, amely meghatározza a bíróságok jogértelmezését és annak módját, megkövetelte az alkotmány fényében való jogszabály-értelmezést. Ez a módszer szabadságot adott az alkotmányos törvény figyelembevételére, de be is határolta az értelmezést az AB erga omnes hatályú határozataiban elfogadott és kifejtett tartalomra, vagy azzal azonos jelentésű meghatározások kialakítására. Az Alaptörvénnyel való összhang követelménye az alkotmányt tekintette bázisnak. Ahhoz – pontosabban az abban megfogalmazott alapjogokhoz, alkotmányos elvekhez, értékekhez és államcélokhoz – képest kellett az adott jogszabály tartalmát meghatározni, hiszen ezek alakultak át belső jogi normává. Másrészt a szöveg tartalmát a jogszabály társadalmi céljának figyelembevételével kellett meghatározni, amelynek megállapítására a preambulumot, a

571 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.775/2009/7.

572 Miskolci Törvényszék 10.P.22.470/2012/16.

573 Kúria Pfv.III.20.678/2011/3.

törvény címét, a szabályozott tárgykört, a szövegben rejlő társadalmi funkciót lehet felhasználni.⁵⁷⁴

Az ötödik szakasznak még csak az elején tartunk, hiszen az új Pp. gyakorlata most alakul, a jogszabály pedig olyan korrekciókon megy keresztül, amelyek az alkalmazás mellett az alapjog nagyobb mértékű érvényesülését is szolgálják. A polgári perek lefolytatása terén bevezetett koncepcióváltást, azaz a rendszerszintű perhatékonyságot, a kiemelten kezelt perjogi befejezést és a minél rövidebb idő alatti elbírálást hozzá kell hangolni a tisztességes eljárás elvéhez és az azon nyugvó jogvitaelbíráláshoz. Így jelenleg erről a szakaszcól csak részleges képet tudunk alkotni.

Az alapjogi elemeket és a központi fogalmat ezen korlátokra figyelemmel vizsgáltuk meg a hazai rendesbíróságok joggyakorlatában; a visszafejthető álláspontokat jellemzően felsőbb bírósági döntésekből állapítottuk meg, jogegységesítő hatásuk miatt. Az implementáció iránya folytán vertikális szinteket állítottunk fel: 1.) nemzetközi szint, ahol a legmeghatározóbb gyakorlatot az EJEB jelenti, 2.) a magyar alkotmányjog, ahol az Alkotmány és Alaptörvény tartalmának kifejtése elsődlegesen az AB feladata, és 3.) a magyar igazságszolgáltatás bíróságainak szintje, ahol az alapjog szempontjából a különböző fokon eljáró bíróságokat egységként kezeljük. Tekintettel voltunk ugyanis arra, hogy az AB határozatokban megfogalmazott tartalomnak és jellegnek – az erga omnes hatály miatt – minden rendesbírósági döntés indokolásából ki kell tűnnie.

1. A tisztességes eljárás alapjoga, mint központi fogalom

Kiinduló pontunk szerint a jogalkotás az rPp. első fejezetébe a polgári eljárásokban is alkalmazható alapjogi elemeket emelte be, kétféle módszert alkalmazva: négy elemet csak elnevezésében, két másik elemet pedig csak tartalmában meghatározva. Az első esetben a már korábban is szereplő észszerű időn belüli befejezés mellé helyezte a jogviták elbírálásának és a perek tisztességes lefolytatásának fogalmát, továbbá a pártatlanság követelményét is. A második esetben két olyan alapjogelemet emelt be a törvénybe, amelyeket a perjog tudománya és a rendesbíróságok fegyveregyenlőségként és a bírósághoz fordulás segítéseként azonosított be.

A tisztességes eljáráshoz való joghoz az új alapelvek közül leginkább a perek

574 TÓTH J. 2017. 126-127.

tisztességes lefolytatásának fogalma hasonlít. Azonban a jogalkotás a csak elnevezésükben megjelenített alapelvek tartalmát még indokolási szinten sem konkretizálta. E-mögött állhat egy olyan megközelítés, hogy egyértelműnek tekintette az EJEE 6. cikk (1) bekezdésének szövegét, és az abból a polgári perekben is érvényesülő elemek EJEB, illetve AB által meghatározott részeit. Így egy mechanikus összekapcsolás nem kívánt további kifejtést.

A jogszabályi szóhasználat viszont eltért az alkotmányos törvényekben szereplő igazságos vagy tisztességes tárgyalás, sőt az AB korábbi döntéseiben kifejtett tisztességes eljárás(hoz való jog) fogalmától, de még a jelenleg alkalmazott bírósági tárgyalás tisztességességétől is, és ugyanígy különbözik az EJEB által használt tágabb és szűkebb értelemben vett tisztességes tárgyalás (fair trial) fordulattól is. A tartalmi meghatározások olyan alapjogi részekre vonatkoztak, amelyek közül az egyiket az EJEB a fair eljárásba beleértette, annak szabályaiból olvasztotta ki, és ennek nyomán az AB is; a másik elemet pedig kiterjesztő értelmezéssel alkalmazta az EJEB a polgári eljárásokra is, ahogy az AB is megtette.

Nem számolt a jogalkotás azzal, hogy az eltérő szóhasználat elhalványítja az alkotmányjogi kapcsolatot, és helyébe akár sajátos perjogi viszonyrendszer helyezhető. Ebből következően az új alapelvek értelmezése több feladatot vetett fel: 1.) alkotmányjogi vagy perjogi tartalmat kell-e rendelni az elnevezés szerinti alapelvekhez; 2.) a tartalmukban szereplő elvek részei-e a fair eljáráshoz való jognak; 3.) az egyes alapelvek milyen kapcsolatban vannak egymással; 4.) az alapelvek milyen alkotmányos értékeket közvetítenek, és az mely eljárásjogi rendelkezéseket érintik.

1.1. Fogalmi dichotómia az rPp.-ben

A bírói értelmezésben kiinduló pontként mindig a jogszabály szövege szerepel, jelen esetben az rPp. azon rendelkezése, miszerint a bíróságok feladata, hogy a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse. Természetesen a bírósági hatáskörbe tartozó polgári eljárásokban, amelyekben a felmerült jogvitákat pártatlanul kell eldönteni. Ebből a kontextusból nem volt nyilvánvaló, csak feltételezhető, hogy az új fogalmak alatt (pártatlanság, jogviták elbírálása, perek tisztességes lefolytatása és észszerű időn belüli befejezés) az alkotmányjogi fair eljáráshoz való jogot, illetve a polgári eljárásokra vonatkozó egyes elemeit kell érteni.

Ha igaz ez a feltevés, akkor alkotmányjogilag az igazságos vagy tisztességes tárgyalás csak egyik eleme a tisztességes (bírói) eljáráshoz való jognak, amely a közös fogalmat,

az anyajogot jelenti, és a tárgyalási szakasz általános korrektségi követelményét kellene a perek tisztességes lefolytatása szóösszetételnek kifejeznie. A polgári perek lefolytatása azonban nem a per egyik, bár jelentős szakaszát fejezi ki, hanem annál tágabb kategória: a polgári eljárásnak (a peren kívüli eljárás mellett) az egyik legjelentősebb típusa. Közjogi karakterű bírósági eljárás, amelybe beletartozik – többek között – a tárgyalás is,⁵⁷⁵ tehát rész-egész viszony áll fent közöttük. Egymással nem lehetnek sem egyenlőek, sem azonosak.

A VIII. Ppn. Indokolása azt hangsúlyozta ki,⁵⁷⁶ hogy a jogalkotás a nemzetközi elvárásnak kívánt a módosítással megfelelni, és nyilvánvalónak vette a jogalkotó, hogy a bíróság és a „törvényi igazság” fogalom viszonya a rendszerváltozással, az Alkotmány módosításával gyökeresen megváltozott. Azt is kifejtette, hogy a „polgári per alapelvei ugyanakkor nem egy abszolút, anyagi jogi értelemben vett igazságosság elérését szolgálják”, és kihangsúlyozta azt is, az rPp.-nek „azt kell garantálnia, hogy a jogvita eldöntésének rendje, az a mód, ahogy a vitás ügy elbírálásra kerül, tisztességes legyen.” A levezetés azzal a mondattal, miszerint „A korrekt, fair eljárás követelménye a bírói pártatlanságot ugyanúgy feltételezi, mint a formális jogegyenlőséget tényleges jogérvényesítő képességgé alakító állami támogatást (lásd költségmentesség, pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége).” továbbra sem oldotta fel azt a dilemmát, hogy vajon az anyajogból egy alapelvet képzett-e a jogalkotó, és ezzel tautológiát hozott létre (egyrészt a tisztességes eljárás önmagának része, másrészt önmagával egyenlő).

A nemzetközi egyezmények és az alkotmányos törvények által megjelenített garanciák – a szóhasználati változatoktól függetlenül – a jogviták elbírálását a nyilvános és korrekt tárgyaláshoz kötik. A meghirdetett cél mellett az fel sem merülhet, hogy a jogalkotás a nemzetközi elvárásokkal ellentétesen kívánt volna szabályt alkotni, mégis sajátos megoldást választott akkor, amikor a standard szóhasználatától eltért. Az értelmezési változatok kizárása érdekében szerencsésebb lett volna, hogyha a jogalkotó legalább az indokolásban a módszertani megközelítés mellett egyértelművé teszi a rész-egész relációt, ezt azonban nem tette meg, helyette nyitvahagyta a kérdést, mintegy a jogtudományra és a bíróságokra bízva a választ.

575 LAMM 2009. 560-561.

576 Az idézeteket az országos ítéletábra székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény 2. §-ához fűzött indokolásból idézzük.

1.1.1. Jogtudományi válaszok

Elsőként a polgári eljárásjog irodalmában kimunkált álláspontokat tekintjük át abból a szempontból, hogy a kettősséget feloldották-e, és milyen szempontrendszer alkalmazásával. A VIII. Ppn. törvényi indokolása kifejezetten a nemzetközi jognak történő megfelelést hangsúlyozta, így a jogtudomány képviselőinek figyelmét a szakjogági rendelkezéseken túlra irányította. Mivel a bírák a törvényi indokolásból kiolvasható, ám igen kevés támpontot adó okfejtések mellett a kommentár-irodalomhoz, esetleg az egyetemi tankönyvekhez fordultak, így azokat vizsgáltuk meg az akkor alkalmazott oktatási anyagokkal együtt.⁵⁷⁷

Talán csak véletlen egybeesés, hogy *Németh János* éppen abban az időszakban volt az AB tagja és elnöke,⁵⁷⁸ amikor ez a módosítás két lépcsőben hatályba lépett, viszont az alkotmányjog és a polgári eljárásjog közötti kapcsolatot a módosítástól függetlenül, azt megelőzően kifejtette a 1999-ben megjelent és az év januárjában lezárt kéziratú Magyarázatban.

Az alapvető elveket alkotmányjogi megközelítéssel is tárgyalta,⁵⁷⁹ kifejezetten rámutatva arra, hogy „az igazságszolgáltatás alapelveihez az igazságszolgáltatással kapcsolatos alanyi jogok kötődnek, azok az alapjogok, amelyek elsősorban az igazságszolgáltatással kapcsolatos eljárásokban érvényesülnek (tehát alkalmazhatók más hatósági eljárásokban is) és a jelenleg hatályos szabályozásban különböző – büntető és/vagy polgári eljárásjogi alapelvként jelennek meg.”⁵⁸⁰ A Kommentár – még igazságszolgáltatási alapelvekként – a hamarosan hatályba lépő, törvénybeli alapelveket úgy mutatta be, hogy az EJEE 6. cikkét, az Alkotmány 57. §-át, együtt az AB akkor irányadó határozataival, összekapcsolta a korabeli Bszi. ide tartozó §-aival.⁵⁸¹

A 2006. július 1-én lezárt, és a Wolters Kiadó által elektronikus Nagykommentárként minden bíró számára elérhetővé tett második (átdolgozott) kiadásban – a VIII. Ppn. változtatásaira reflektálva – a tisztességes eljáráshoz való jogot az egyes elemeket magába

577 A Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának 1997. júniustól 2003. augusztusig tagja, 1998 novembere és 2003 augusztusa között az elnöke volt.

578 A Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának 1997. júniustól 2003. augusztusig tagja, 1998 novembere és 2003 augusztusa között az elnöke volt.

579 Ez az irányzat a Magyarázat bíróságok által való használata, majd az elektronikus jogszabálygyűjtemény Kommentárja révén jelentős hatást tudott kifejteni.

580 NÉMETH 1999. 26-29.

581 A szerző meglátása szerint a polgári eljárásjogot illetően ez a Kommentár honosította meg az alapelvek alkotmányjogi-alapjogi ismertetését és az egyes elvekre vonatkozó AB határozatok közlését.

foglaló, közös kategóriaként jelenítette meg, kiemelve, hogy 2. § (1) bekezdésének alapelvei gyakorlatilag a fair eljáráshoz való jog egyes elemeinek érvényre juttatását jelentik, amelybe többek között beletartozik a tárgyalás igazságossága is.⁵⁸²

Az ELTE egyetemi tankönyvében *Kiss Daisy* megtartotta az alapvető emberi jogi megközelítést,⁵⁸³ így a legális rendszer szempontjából az rPp.-ben szabályozott alapelvek között az anyajogot, vagyis a tisztességes eljárás elvét jelölte meg,⁵⁸⁴ nem a négy elemet külön-külön (t.i. a pártatlanságot, a jogviták elbírálását, a tárgyalás igazságosságát és az észszerű időn belül befejezést). Ugyanebből a megközelítésből ismertette az AB által kimunkált tisztességes eljárás követelményeit szervezeti és eljárási oldalról is, mely utóbbi csoportba tartozónak tekintette – más elemekkel együtt – a tárgyalás igazságosságát.⁵⁸⁵ Az igazságszolgáltatás alapelvei között azokat az elveket szerepeltette, amelyek mind a büntető-, mind a polgári eljárásban érvényesültek. Nem a közös fogalmat, hanem annak egyes elemeit sorolta ide, köztük az igazságos tárgyaláshoz való jogot.⁵⁸⁶ Azzal viszont részlegesen feloldotta az egyértelműséget, hogy a tárgyalás igazságosságába tartozónak tekintette a bíróság pártatlan és észszerű időn belüli eljárását. Ezt a felosztás úgy is lehet értelmezni, hogy a polgári eljárás szintjén a tárgyalás igazságossága egyenlő a tisztességes eljáráshoz való joggal.

A polgári eljárásjog jelentős személyisége, *Kengyel Miklós* a módosításokat rendszeresen feldolgozó és nyomon követő tankönyvében csak az rPp.-ben található rendelkezéseket vette alapul és az alkotmányban rögzített alapvető emberi jogi tartalmú elveket (például bíróság előtti egyenlőség, jogorvoslati jogosultság), valamint az igazságszolgáltatásra vonatkozó általános elveket (például bírói függetlenség) mellőzte. Az így meghatározott eljárási alapelvek körében sem a tisztességes eljáráshoz való jog, sem a tisztességes tárgyalás fogalmát nem elemezte, még más elnevezés alatt sem.⁵⁸⁷

Wopera Zsuzsa 2008-ban egy másik, a polgári perjog általános részét bemutató tankönyv

582 NÉMETH 2007. 85-87.

583 KISS 2009. 73-78.

584 KISS 2009. 79.

585 A polgári eljárási alapelveket a fair eljárás követelménye szerint is csoportosította, és azokat az AB által kimunkált szempontok szerint szervezeti és eljárási (működési) elvekre osztotta fel. Az utóbbi csoportban a tárgyalás igazságosságához való jogot szerepeltette.

586 KISS 2009. 80-81. és 86-87.

587 KENGYEL 2012. 73.

alapelvi fejezetben rendszerezés szintjén sem említette a tisztességes eljárás elvét, azonban az igazságszolgáltatás alapelvei között sorolta fel a független és pártatlan bíróság előtti tárgyaláshoz való jogot, az igazságos tárgyaláshoz való joggal együtt.⁵⁸⁸ A polgári perjog sajátos jogelvi között egyik általunk vizsgált fogalom sem szerepel, bár a fejezet szerzője az rPp. „Alapvető elvek” című első fejezetben megtalálható elvekkel kívánt behatóan foglalkozni.

Ugyanakkor a 2016-ban könyv formában megjelent és a Wolters Jogtár-Kommentárjaként minden bíró számára elektronikusan hozzáférhetővé tett Magyaráztatban a perek tisztességes lefolytatását egyenlővé tette a tisztességes eljárás fogalmával.⁵⁸⁹ Ugyanis az rPp. 2. § (1) bekezdését ismertette, majd felsorolta az ott rögzített igazságszolgáltatási alapelveket, melynek során a két kifejezést szinonimaként használta. Ugyanakkor az AB-nek a fair eljárás értelmezése során hozott mértékadó döntéseit sorakoztatta fel, elemzés nélkül. Ezek a felsorolt határozatok, együtt az EJEE 6. cikk (1) bekezdésére utalással és az EJEB gyakorlatát reprezentáló egyik döntéssel, megkülönböztették ugyan a tisztességes eljáráshoz való jogtól a tisztességes tárgyalást, kétségtelenül bemutatták a nemzetközi és az alkotmányjogi felfogást, de – szerzői kifejtés hiányában – nem teremtették meg a kapcsolatot az eljárásjogi alapelvvel, nem adtak arra választ, hogy mit kell pontosan érteni a perek tisztességes lefolytatása alatt, csak felerősítették a bizonytalanságot.

Az ú.n. „Kapcsos Kommentár” főcíme szerint az rPp. 2. §-át a perhatékonyág elvével azonosította és kiemelte,⁵⁹⁰ hogy e rendelkezés „a bíróság feladatainak tárgyalása során a tisztességes eljárás, valamint a per ésszerű időn belül történő befejezését hangsúlyozza”, mindkét elvet egyazon nemzetközi dokumentumra, az EJEE-re vezette vissza.⁵⁹¹ A részletező ismertetésben az ésszerű idő fogalmát taglalta. A megfogalmazásból tehát itt is arra következtethetünk, hogy a szöveg szerinti perek tisztességes lefolytatása a közös fogalom tartalmának felel meg.

Szabó Imre a peres eljáráshoz köthető általános emberi jogi elvek között tartotta számon a

588 WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári perjog – Általános rész*. Complex Kiadó, Budapest, 2008. 85.

589 WOPERA Zsuzsa szerk.: *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. elektronikus kiadás, rPp. 2. §-hoz fűzött magyarázat.

590 PETRIK Ferenc szerk.: *Polgári eljárásjog – Kommentár a gyakorlat számára*. Hvg-Orac Kiadó, Budapest, 2010. 6. (20. pótlap).

591 PETRIK 2010. i. m. 7-10. (20. pótlap) és 11-12/1. (22. pótlap).

tisztességes eljáráshoz való jogot. Felfogása szerint az komplex követelményként foglalta magában a tisztességes eljárás követelményét,⁵⁹² amely megtestesített eljárési garanciákat és nem jogi elemeket. E fogalomba beletartozott a bírósághoz fordulás joga az aktív és passzív oldalával együtt, a nyilatkozattétel, a rendelkezési jog érvényesülésének garanciája, a költségkihatás és pertartam előreláthatósága, a pártatlanság, a gyengébb fél jogérvényesítő képességének elősegítése, mint az eljárési igazság egyik eleme, a perbeli jogokról és kötelezettségekről szóló tájékoztatás. A tárgyalás igazságossága kiterjedt a nyilvánosságra, a szóbeliségre, a közvetlenségre és az anyanyelv használatának jogára is. Bár ez a megközelítés nem pontosan egyezik az alkotmányos elemekkel, de az eljárás tisztességét adó perjogi körülményeket összefogta. Ami viszont kiemelendő, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot és annak elemeként a tárgyalás korrektségét adó tényezőket meghatározta.

A kommentárirodalom egy másik műve, az Opten Kiadó gondozásában megjelent Nagykommentár is a perek tisztességes lefolytatásának követelményét a tisztességes eljáráshoz (fair trial, proces équitable) való joggal azonosította, a jelentését pedig az Alkotmány 57. §, az Alaptörvény XXVIII. cikke és az EJEE 6. cikke alapján kialakított gyakorlat szerint adta meg. Példákat kiemelve az AB és az EJEB döntéseiből, tartalmi ismérvként olyan részjogosítványokat jelölt meg, mint a pártatlanság, a perek észszerű időn belül való befejezése, a kontradiktórius eljárás, a kétoldalú meghallgatás elve, a tárgyalás nyilvánosságának elve, a fegyverek egyenlőségének elve, az eljárásban való hatékony, érdemi részvétel biztosításának követelménye a képviselőt és a nyelvhasználat biztosításán keresztül, a közvetlenség elve, valamint az indokolás kötelezettsége.⁵⁹³ A felsoroláshoz pedig hozzátette azt, hogy az alapelv „voltaképpen egységbe fogja az 1. fejezetben külön is nevesített többi alapelvet, s mintegy „utaló szabályként” azokat az eljárásjogi alapelveket is, amelyeket a Pp. I. fejezete külön nem említ.”⁵⁹⁴ Ezen megközelítés szerint az rPp. által a többi alapelvvvel egy szintre helyezett „perek tisztességes lefolytatása” kifejezés tehát a közös fogalmat jelenti.

Hasonló álláspontot képviselt *Pribula László* is, aki az Alaptörvényben is nevesített elvnek

592 OSZTOVITS András szerk.: *Polgári eljárásjog I. - A polgári per általános szabályai*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2013. 23-24.

593 OSZTOVITS András szerk.: *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény Nagykommentárja*. Opten Kiadó, Budapest, 2015. 19.

594 OSZTOVITS 2015. 7.

a tisztességes és nyilvános tárgyalást tekinti, összekapcsolva az észszerű határidőn belüli döntéssel; az igazságszolgáltatás minden területére érvényes és az rPp. 2. §-ában foglalt jogelvnek pedig a tisztességes eljárás elvét határozta meg, ugyancsak az észszerű időn belüli befejezéssel együtt. Ebből az szűrhető le, hogy a törvénybeli „perek tisztességes lefolytatása” ebben az olvasatban is a tisztességes eljáráshoz való joggal azonos. Elméleti álláspontja csak erősíti ezt az értelmezést, hiszen a komplex követelmény jelleget hangsúlyozza, amely alatt a jogszabályoknak megfelelő eljárást, a kétoldalú meghallgatás biztosítását, és annak a biztosítását érti a szerző, hogy a felek eljárási jogait gyakorolni tudják.⁵⁹⁵

Az rPp.-t érintő négy szakasz jogelméleti álláspontjai az alapjogi kapcsolatot egyértelműen meghatározták. Ebben nem volt hangsúlyos, hogy nemzetközi- vagy alkotmányjogi relációban tették. Kisebbséget alkotnak azok, akik nem foglaltak állást a törvényben alkalmazott kifejezés jelentésének meghatározásában. Többségük viszont nem konkretizálta, hogy az eljárásjogi elvek közül melyiknek mi az alapjog szerinti vertikális párja. Általános fejtegetéseikből csak kikövetkeztetni lehet azokat. Azt is megállapíthatjuk, hogy a törvénytörvényben történt megjelenítés ellenére voltak olyan szerzők, akik igazságszolgáltatási elvnek, mások a polgári eljárás sajátos elvének tekintették az új jogelveket, köztük a perek tisztességes lefolytatását is.

Az alkotmányjogi struktúrát is elismerő perjogászok a perek tisztességes lefolytatásának elvét az tisztességes eljáráshoz való joggal azonosították be, vagyis egy tág értelmezést vettek figyelembe. Ezt abból állapíthatjuk meg, hogy – bár változó terjedelmű felsorolással – hangsúlyozták, a fogalom az eljárás korrektségét adó garanciákat együtt jeleníti meg. Ez visszautal az AB kezdeti álláspontjára, miszerint „[a]z Alkotmány az „igazságos tárgyalás” kifejezést használja a “tisztességes eljárás” (fair trial) megjelölésére...”,⁵⁹⁶ de mindig hozzátette, hogy „a tisztességes eljárás követelménye az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglalt követelményeken túl az Alkotmány 57. § többi garanciájának teljességét is átfogja.”⁵⁹⁷

Ebből a meghatározásból tehát az tűnik ki, hogy az AB a fair eljárás tágabb és szűkebb értelmét úgy alakította ki, hogy az egyes garanciális elemek közül az igazságos tárgyalást

595 MOLNÁR Judit – NYILAS Anna – PRIBULA László – ZÁKÁNY Judit: *Polgári eljárásjogi ismeretek igazságügyi igazgatás szakos hallgatók számára*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017. 10.

596 35/2002. (VII. 19.) AB határozat.

597 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

emelte ki és tette meg a központi fogalomnak, egyenlőségjelet téve az eljárás és a tárgyalás tisztességessége közé. Az eredmény nagyjából azonos az EJEB szűkebb és tágabb értelemben vett tisztességes eljárás fogalmának tartalmával, azonban a kiindulási pont miatt (egy részelem egyben a közös egész is, amelybe más elemek is beletartoznak) belső ellentmondást hozott létre, és lehetőséget adott arra, hogy a bírósági eljárások (rPp. szerinti) tárgyalási szakaszával szemben megkívánt általánosan tisztességes jelleg elsikkadjon vagy kiüresedjen. Hogy ez mégsem következett be, egyrészt annak köszönhető, hogy az AB az akkori Alkotmány teljes 57. §-át, az abban foglalt minden garanciális elemet bevonta az általános fogalom hatókörébe; másrészt az egyébként a tárgyaláshoz (tárgyalási szakaszhoz) kapcsolódó és az EJEB által kimunkált elemekre, így például az indokolt döntésre és a fegyveregyenlőségre, is kiterjesztette az értelmezési tartományt. *Ezzel a dogmatikailag problémás kiinduló ponttal jellemzett rendszerezés jelenik meg a VIII. Ppn. által bevezetett alapelvek esetében is.*

Tett az AB lépéseket a korrekcióra, például olyan hangsúlyváltással, hogy „[a] tisztességes eljáráshoz való jog az Alkotmányban explicit módon nem nevesített, de az alkotmánybírói gyakorlatban az 57. § (1) bekezdésébe foglalt független és pártatlan bírósághoz való jog,⁵⁹⁸ illetve a 2. § (1) bekezdéséből eredő eljárási garanciák védelmének egymásra vonatkoztatásából tartalmilag levezetett alkotmányos alapjog..., amely komplex védelmet nyújt...”,⁵⁹⁹ de nem oldotta fel a kettősséget. Az AB 2012 után is fenntartotta a tárgyalás-eljárás kettősséget, de ennek oka már a bírósági eljárásoknak a hatósági eljárásoktól való megkülönböztetése volt.

Az Alaptörvény hatálybalépését követően az AB fenntartotta a korábbi álláspontokat, azonban az eljárási alapjog tartalmi meghatározásánál módszert váltott és a leglényegesebb elemeit sorolta fel.⁶⁰⁰ A tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő ún. részjogosítványok különösen: a bírósághoz fordulás joga, a tárgyalás igazságossága (ami nem garantálja a döntés igazságosságát), a tárgyalás nyilvánosságának és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének a követelménye, törvény által létrehozott bíróság, a bírói függetlenség és pártatlanság kívánalma, továbbá az észszerű időn belüli elbírálás, valamint értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége.⁶⁰¹ S mindezt a nemzetközi szerződések szerinti lényeges

598 14/2004. (V. 7.) AB határozat.

599 19/2009. (II. 25.) AB határozat.

600 Erről lásd részletesen a II. fejezet 2. pontját. A felsorolás módszere először a 39/1997. (VII. 1.) AB határozatban jelent meg, rendszeres fordulattá 2014-től vált.

601 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, indokolás [49], 7/2013. (III. 1.) AB határozat, indokolás [24].

tartalommal azonosan fogalmazta meg.⁶⁰²

Ezt tükrözi vissza az egyik utolsó, 2016-os Kommentár,⁶⁰³ amely egyben igazságszolgáltatási elvként a tisztességes eljáráshoz való jogot a perek tisztességes lefolytatásával azonosítja. Ezzel a kettősséget nem oldotta fel, de az alkotmányjogi fogalompárt egyértelműsítette. Szükséges kiemelni, hogy 2015-ben megkezdődött az új Pp. elméleti és 2016-ban a szövegszintű előkészítése, ezért a 2017-es évben új összefoglaló munka nem jelent meg.

A jogtudomány a polgári eljárásjog terén követte az AB értelmezését, legalábbis ami az alkotmányos fogalmakat és struktúrát illeti. Az 1997-ben elfogadott Bszi.-ben rögzített igazságszolgáltatási elvek – az azonos szóhasználat miatt – könnyen megfeleltethetőek voltak az alapjog egyes elemeivel, az erga omnes hatály folytán pedig az AB határozatban kifejtettek az értelmezési tartományt is behatárolhatták. A szakjogágon belüli eltérő fogalmak azonban két irányban nyitották meg az absztrakció lehetőségét: a jogág sajátosságait és a már régóta funkcionáló alapelveit figyelembe vevő definíció megalkotását, illetve a vertikális beazonosítás mellett az alkotmányjogi tartalom teljes átvételét. Megjegyezzük, hogy a kettő kombinációja sem volt kizárt.

1.1.2. A rendesbíróságok válasza

A törvényszövegnek az alapjogtól való eltérése és a felelősségi szabály későbbi hatályba lépése mellett a rendesbíróságoknak figyelemmel kellett lenniük arra is, hogy az indokolás a korábbi és a VIII. Ppn. által hozott újításokhoz (módosításokhoz) kötötte az új alapelvek hatókörét. Ebből következően a jelentésük valahol az eljárásjogon kívül a nemzetközi jogban–alkotmányjogban, tartalmuk pedig a tételes joganyag még be nem azonosított rendelkezéseiben helyezkedett el, az értelmezésük tehát mindkettőt érintette.

A kezdeti időszakban a tartalom kifejtéséhez szükséges korszerű alkotmányjogi ismeretekkel nem rendelkeztek a bírák, és speciális képzést sem kaptak belőle. Az alapjogokkal kapcsolatos ismereteik legfeljebb egyéni érdeklődésből vagy az elolvasott AB határozatokból származhattak. Annyi ismeretet vehetünk figyelembe, amely a személyiségi

602 61/2011. (VII. 13.) AB határozat.

603 WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartáshoz* 1-2. kötet. az rPp. 2. §-hoz fűzött magyarázat. CompLex Wolters Kluwer, Budapest, Magyarország 2016. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95200000.PP/> 2021.07.26.

jogok alapjogi érintettségével járt együtt, de ez sem volt tekinthető minden bíró által rendszerint birtokolt információnak. A felsőbbbíróságok jogot egyértelműsítő kifejtései sem álltak még rendelkezésre,⁶⁰⁴ hiszen a joggyakorlat kialakítása az elsőfokú bíróságoktól indult ki ebben az esetben (is), amelyek egyéb támpont hiányában fordultak a rendszerint használt kommentárirodalomhoz. Ez a megoldás a felsőbbbírások döntéseiből is kitűnt.

A részleges hatályba lépés miatt átmenetinek tekinthető első időszakban az LB volt abban a helyzetben, hogy a felülbírálat és felülvizsgálat során felhívott eljárási jogelvek érvényesülését vizsgálja és szükség szerint érvényt szerezzen annak.⁶⁰⁵ A tételes szabályok alapján azt vizsgálta, hogy van-e olyan eljárási szabálysértés, amely kihatott az ügy érdemi elbírálására és a jogorvoslati eljárásban nem hozható helyre. Ebben a relációban – legalábbis kezdetben – nem bírtak jelentőséggel sem az alapelvek, sem az eljárási alapjog külön felhívása, hiszen kialakult gyakorlata volt annak a szempontrendszernek, amely szerint a hatályon kívül helyezésre sor kerülhetett. Csupán megerősítő érvelési fordulatokként szerepeltek az ide vonható alapelvek.

A felek érvelésében viszont igen korán megjelent, az alapügyekben és a bíróságok elleni kártérítési perekben is, a tisztességes eljárás sérelmére való hivatkozás. Az elsőfokú perszakasz szabályszerűségének vizsgálatába így épült be az eljárási alapelveknek való megfelelés is: az azokban meghatározott feladatot ellátta-e az alsóbb fokú bíróság. Ebből az okból kapott hangsúlyt például a bizonyítási kötelezettségről szóló tájékoztatás többszöri megtétele, és a hivatalbóli bizonyítás hiánya,⁶⁰⁶ vagy a perbeli jogok helyes gyakorlásához szükséges kellő tájékoztatás.⁶⁰⁷ 2003-ban már ítéletáblai felülbírálat mutatott arra rá, hogy az elsőfokú bíróság eljárási hibát követett el egy speciális nemperes eljárásban, amikor ellenérdekű félként idézte személyes meghallgatásra a megelőző hivatali eljárásban észrevételt tévő jogi személyt, majd ezt követően nem rendelkezett az eljárásból történő elbocsátásáról, amely perrendi hiba az eljárás lényeges szabályait sértette meg. Azonban arra a következtetésre jutott, hogy ez nem tette szükségessé a határozat hatályon kívül helyezését és az eljárás megismétlését, mert a jogszabálynak megfelelő eljárási helyzet a meghallgatás és a fellebbezés közötti elsőfokú eljárási szakaszban helyreállt. Célszerűségi és időszzerűségi

604 Pokol Béla szóhasználatával törvényértelmező bírói precedensekről (POKOL 2005. i. m. 211.), Bencze Máttyás szerint jogegységesítő tevékenységről van szó. BENCZE Máttyás: *A magyar legfőbb ítélkezési fórum jogegységesítő szerepének jogszociológiai dilemmái*. JeMa 2012/4. 87-91.

605 Az ítéletáblák felállítására 2003-tól került sor, addig a Legfelsőbb Bíróság másodfokú és felülvizsgálati bíróságként is eljár.

606 Legfelsőbb Bíróság Pf.III.24.910/2001/9.

607 Legfelsőbb Bíróság Pfv.VII.22.069/2003/3.

okokból, különös figyelemmel a Pp. 2. §-án alapuló, az eljárás észszerű befejeződéséhez fűződő kérelmezői érdekre, nem látta szükségét a másodfokú bíróság a végzés hatályon kívül helyezésének, mivel az eljárás megismétlése esetén is csak ugyanezen érdemi döntés születhetne, de tovább emelkednének azok az eljárási költségek, amelyek nem érvényesíthetők.⁶⁰⁸

A második szakaszban – bár hatályba lépett a felelősségi szabály – az alapügyekben a fellebbviteli bíróság továbbra is a döntés hatályon kívül helyezésének lehetősége szempontjából vizsgálta meg az eljárás lefolytatásának szabályszerűségét. Ekkor a döntések az alapelvek eljárásjogi kapcsolatára koncentráltak, nem pedig jelentésük meghatározására. Ez utóbbi folyamat lényegesen később indult el, hiszen a 2003. július 1. után indult és rendszerint jogerősen befejezett alapügyekben bekövetkezett alapjogi sérelmeket vizsgálhatták érdemben a bíróságok. Így hozzávetőleg 2-4 éves eltéréssel kell számolni. A tárgyakban speciális eljárások tehát 2007-2008 körül, a harmadik szakaszban kezdték el generálni az alapelvek definiálását.

Hasonló tárgyú döntések és felsőbbbíróági iránymutatás hiányában a törvényi indokolás és a jogelméleti álláspontok tudtak használható információkkal szolgálni a gyakorlat számára, és 2006-tól rövid időn belül több Kommentár is készült.⁶⁰⁹ A dolgozatban az eljárási alapjog és egyes elemeinek meghatározása során ezért tértünk ki a jogtudomány képviselői álláspontjainak ismertetésére is. Feltehető volt, hogy jelentős hatással lesznek a fogalmak jelentésének meghatározására.

A gyakorlatot segítő jogirodalomból leginkább hozzáférhető a „Kapcsos Kommentár” és a Németh-féle Kommentár volt a bírák számára. Mindkettő említést tett a felek perbeli egyenjogúságáról és ezt azonos elvi alapokon magyarázta, mégis a 2007-2012 közötti határozatokban lévő megfogalmazások a Németh-féle Kommentár szóhasználatára engednek következtetni. Ez a magyarázat hivatkozik ugyanis olyan AB határozatokra, mint például a 6/1998. (III.11.) AB határozat, Papp Zsuzsanna által szerkesztett kötetre, a tárgyalás igazságosságára, és az új alapelveket a fair eljárás elemeinek tekinti. Ezek a momentumok rendre meg is jelentek a döntésekben.

A Kommentár által felhozott AB határozat szerepelt pontos megjelöléssel és egyszerű

608 Fővárosi Ítéletábrla 8.Pkf.21.568/2003/3.

609 Ma már nem egy, erősen rendszerhű ideológiával átitatott magyarázat áll rendelkezésre, hanem – ahogy az láttuk – különböző, gyakorló és elméleti perjogászokból álló team-ek dolgozzák fel a joganyagot.

hivatkozás formájában is:

„Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a „tiszteséges eljárás” (fair trial) – [r]Pp. idézett törvényhely által megfogalmazott követelménye magában foglalja a bírósággal és az eljárással szemben megkövetelt tulajdonságokat (pl. „igazságos tárgyalás”) és egyben biztosítja az Alkotmány 57. §-ában írt valamennyi eljárási garancia teljesedését is.”⁶¹⁰ illetve

„A tiszteséges eljárás terjedelmét az Alkotmánybíróság 6/1998. (III.11.) AB határozatában foglaltak szerint nem egyszerűen az Alkotmány 57. § (1) bekezdése szabályozza, hanem az azt jelenti, hogy a peres fél hiánytalan és teljes eljárási pozíciót foglalhasson el, azaz az érdemi elbíráláshoz való jogot is magában foglalja.”⁶¹¹

A szakirodalmi idézetet hivatkozással és anélkül is átvették a bíróságok:

„A tiszteséges eljárás fogalmába tehát beletartozik többek között az esélyegyenlőség biztosítása a felek részére, valamint a jog a törvényesen felállított független és pártatlan bírósághoz, az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához, a tárgyalás igazságosságához.”⁶¹²

„A tiszteséges eljáráshoz való jog lényegében azokat a garanciákat foglalja magában, amelyek rendeltetése, hogy a jogok bíróság vagy más hatóság előtti érvényesítése olyan eljárásban történjék, amely biztosítékot jelent a törvényes és elfogulatlan döntésre. Ezt a biztosítékot az Alaptörvényben, a bírósági szervezeti törvényben és az eljárási törvényekben, köztük a Polgári perrendtartásban rögzített eljárási alapelvek - mint pl. a bíróság előtti egyenlőség, a bírói függetlenség, a fegyveregyenlőség, a nyilvánosság elve, a jogorvoslathoz való jog - érvényesülése jelenti, fogalmába beletartozik többek között az esélyegyenlőség biztosítása a felek részére, valamint a jog a törvényesen felállított független és pártatlan bírósághoz, az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához, a tárgyalás igazságosságához (Kiss Daisy: Fair eljárás - ELTE Eötvös Kiadó)”⁶¹³

Az rPp. 2. §-a direkt alkotmányjogi kapcsolatának figyelembevétele és az Alkotmány 57. §-ával való összekötése 2007-től jelent meg a rendesbíróságok határozataiban olyan fordulattal, hogy

„Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a tiszteséges eljárás – (fair trial) – a[z r]Pp. idézett törvényhely [2. § (1) bek.] által megfogalmazott követelménye magában foglalja a bírósággal és az eljárással szemben megkövetelt tulajdonságokat (pl. igazságos tárgyalás) és egyben biztosítja az Alkotmány 57. §-ában írt valamennyi eljárási garancia teljesedését is.”⁶¹⁴

„...ha azzal a félnek a per ésszerű időn belül történő befejezéséhez való – az Alkotmányban, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvényben, illetve e per elbírálása szempontjából releváns [r]Pp. 2. § (1) bekezdésében megfogalmazott – joga is sérülne.”⁶¹⁵

„...az eljárás ésszerű időn belül történő befejezéséhez való, az Alkotmány 57. § (5)

610 Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.223/2007/5.

611 Györi Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

612 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.186/2010/6. és Pf.II.20.199/2011/4.; Miskolci Törvényszék 10.P.22.470/2012/16., Gyulai Törvényszék 17.P.20.170/2012/25.

613 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.358/2012/4.

614 Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.223/2007/5.

615 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.586/2008/4.

bekezdésben, illetve a[z r]Pp. 2. § (1) bekezdésben biztosított jogával kapcsolatban...”.⁶¹⁶

Emellett találkozhattunk egyedi variánsokkal is, amelyek az eljárási alapjogot, vagy a tárgyalásra vonatkozó elemét tekintették a magyarázat kiinduló pontjának:

„A tisztességes tárgyaláshoz való jog körében azt kell vizsgálni, hogy az eljárás egésze tekintetében egyik fél nem került-e hátrányosabb helyzetbe a másiknál, eljárási jogaik gyakorlása megfelelő volt-e, az úgynevezett fegyverek egyenlőségének elvét betartották-e.”⁶¹⁷

„A tisztességes eljáráshoz való jog lényegében azokat a garanciákat foglalja magában, amelyek rendeltetése, hogy a jogok bíróság vagy más hatóság előtti érvényesítése olyan eljárásban történjék, amely biztosítékot jelent a törvényes és elfogulatlan döntésre.”⁶¹⁸

„A sérelmezett bírósági eljárás megfelelt a bírósággal és az eljárásával szemben megkövetelt tulajdonságoknak, valamennyi eljárási garancia teljességét magában foglaló „tisztességes eljárás” (fair trial) követelményének.”⁶¹⁹

Születtek továbbá olyan meghatározások is, amelyek a bíróság szemszögéből a kötelezettséget emelték ki:

„A tisztességes eljárás követelménye azt jelenti, hogy a per során a bíróságnak megkülönböztetés nélkül, mindvégig lehetőséget kell biztosítania mindkét félnek arra, hogy eljárási jogait gyakorolhassa, illetve eljárási kötelezettségeinek eleget tegyen.”⁶²⁰

„A tisztességes eljárás alapvető kívánalom, és azt garantálja, hogy a bíróság megfelelő módon és az ellenfélnél nem lényegesen előnytelenebb feltételek mellett tárgyalja az ügyet, amely jog érvényesülése során több szempontot kell figyelembe venni.”⁶²¹

Azt is fontos kihangsúlyozni, hogy a korai jogalkalmazást egységesítő döntések esetében nem feltétlenül előnyös hatást is tapasztalhattunk: egyes korszerűtlenné vált kifejezések, mint az esélyegyenlőség, lényegesen tovább maradtak használatban abból az okból, hogy a felsőbbbírósági döntéseket az érvelésben későbbi ügyeknél is felhasználták más bíróságok:

A tisztességes eljáráshoz való jog, mint a bírósági eljárás alkotmányos garanciája, alapvetően a bíróság eljárását meghatározó törvényi rendelkezések, az ott felsorolt alapelvek és az esélyegyenlőség érvényesülése szempontjából vizsgálándó, célja az, hogy az ügyfél „ügyféljogaiban” ne szenvedjen hátrányt (BDT.2009. 1976.).⁶²²

616 Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.106/2009/4.

617 Fővárosi Bíróság 28.P.24.850/2009/18.

618 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.358/2012/4.

619 Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.454/2013/4.

620 Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 5. P. 22.114/2009/10.

621 Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság P.20.960/2007/17.

622 Győri Ítéltábla Pf.V.20.170/2018/4/I.

A felsorakoztatott esetek jól mutatják, hogy a bíróságok már az Alkotmány időszakában többször hivatkoztak ítéleteik indokolásában az Alkotmány tételes rendelkezéseire, és használták fel az AB által kifejtett általános és az adott alapvető emberi jogra vonatkozó specifikus érveket. A kérdés az, hogy milyen értelmezési módszert kapcsolnak hozzá. Úgy véljük, az alkotmány-konform értelmezést a korai döntéseknél még nem szabad számításba venni, hiszen az az Alaptörvényhez kapcsolódik. Azonban egy szűk értelemben vett, alkotmányos alapjogok, alapelvek, alapértékek, alkotmánybírósági határozatok alapján történő értelmezés kimutatható.⁶²³

A példák alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a perjogi értelmezésben legelfogadottabb a Németh-féle Nagykommentár volt. A magyarázat azt a jogelméleti álláspontot követte, hogy a jogalkotás az eljárási alapjog egyes elemeit implementálta az rPp.-be, hiszen a 2. §-beli három új elvet a fair eljáráshoz való jog egyes elemeinek tekinti, ám nem mondja ki egyértelműen, hogy a perek tisztességes lefolytatása alatt a tárgyalás(i szakasz) korrektségének követelményét kellene érteni. Külön beszél azonban az eljárás tisztességességéről, amelynek része a tárgyalás igazságossága.

Ebből azt a következményt várnánk, hogy az alkotmányjogi értelmezés és kategorizálás is „áthelyeződött” a polgári eljárásjogba. Azonban, ha figyelmesen olvassuk az idézeteket, ez részben történt meg: az AB értelmezését csak annyiban vették át a bíróságok, hogy az eljárási alapjog milyen jellemzőkkel bír vagy milyen elemekből áll, ellenben a kategorizálás terén fennállt az a bizonytalanság, hogy az eljárás vagy a tárgyalás tisztessége számít-e a központi fogalomnak. A bíróságok egyes határozataiban az alapelvek alapjogként jelennek meg, de mindkét minőségükben a tisztességes tárgyaláshoz kapcsolódnak, míg más döntésekben a tisztességes eljárás (fair trial) részei voltak.

Alkotmányjogilag a tisztességes eljáráshoz való jog fogja át a teljes eljárást, és az észszerű időn belüli lefolytatás csak az egyik eleme, még ha az az egész eljárásra is vonatkozik. A bírói indokolásokból viszont az alapelvek szintjén az egymás mellé rendeltség tűnik ki. Erre olyan érvelésekből következtethetünk, mint „tisztességes eljárást biztosító eljárási alapelvek”,⁶²⁴ vagy

„... a[z r]Pp. 2. § (1) bekezdésében foglalt jogok nem feltétlenül önállóan, hanem jellemzően egymás mellett, egymást feltételezve, időnként egymást is átfedve - jellemzően a perek tisztességes lefolytatásához való jog primátusa mellett - érvényesülnek.”,⁶²⁵ illetve

623 TÓTH J. 2017. i. m. 127, 129.

624 Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.22.220/2011/4.

625 Györi Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

A törvény „két eljárási alapjogot deklarál, a perek tisztességes lefolytatásához, valamint az észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogot, melyek egyenrangú, együtt érvényesülő alapjogok”.⁶²⁶

A bíróságok tehát az alapelvek között nem rangsoroltak, azokat egymáshoz képest egyenlőnek tekintették, bár az idézett példa szerint felmerülhet olyan megközelítés is, hogy a perek tisztességes lefolytatása egy „primus inter pares” helyzetű jog.

Az ítéleti érvelés alkotmányjogi bázisaként megjelenítették a bíróságok a tisztességes eljáráshoz való jogot, vagy annak szinonimájaként a tisztességes tárgyalást, de azt, hogy a perjogi-alapelvei változatuknak a perek tisztességes lefolytatását tekintették, azt csak kikövetkeztetni lehetett, például olyan szó szerkezetekből, mint „a tisztességes eljárás lefolytatásához való felperesi jog”,⁶²⁷ ahol a perek kifejezést a bíróság felváltotta az eljárással. Mivel a bírósági határozatok jogi indokolásában meg kell adni a legfontosabb jogszabályokat, amelyek a döntésnél alkalmazott a bíróság, és ott az alapjogvédelmi perekben rendszerint szerepelt az alkotmányos törvény és az rPp. 2.§-a is, ezért vontuk le következtetésünket a fogalmak összekapcsolása terén. Nem zárható ki, hogy a háttérben az egyértelműnek vett azonosság áll, de az is számba vehető, hogy a konkrét szabályok megsértésének vizsgálatában az alapelv közvetítő szerepe már nem volt meghatározó, mert az alapjog sérülését, vagy annak hiányát kellett megállapítani. Magukból a döntésekből viszont egyik változat sem volt egyértelműen megállapítható.

A tárgyalás, mint perbeli szakasz tisztességére a bíróságok alapjog-elemként hivatkoztak, de csak felsorolás szintjén, esetleg a fegyveregyenlőséggel összekapcsolva.⁶²⁸ Ha konkrét hivatkozás történt, az a kontradiktórius és nyilvános tárgyalás relációjában, vagy olyan klasszikus alapelvekkel összefüggésben, mint a közvetlenség és a szóbeliség.⁶²⁹ Az ilyen helyzetekben viszont nem az alapjogi kontextus, hanem az eljárási alapelv viszonyrendszere érvényesült.

Az Alaptörvény hatálybalépésével (4. szakasz) és a valódi alkotmányjogi panasz bevezetésével – a már azok hatálya alatt kezdődött eljárásokban – fennállt annak a

626 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.775/2009/7., Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.971/2010/5., Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.174/2011/6.

627 Fővárosi Ítéltábla 5. Pf. 21.134/2008/6.

628 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.500/2007/10.

629 LB Pfv.IV.22.004/2011/6.

lehetősége, hogy az értelmezési bizonytalanságot feloldja a 28. cikk szerinti alkotmánykonform értelmezés. Az érvelés jellemző metódusára az Alaptörvény nemcsak általánosságban, hanem az alapjogvédelem területén kifejezetten erős hatást gyakorolt. Az általános szempontokat meghaladóan, itt a bírói döntések alkotmányjogi vizsgálata során hozott AB határozatok világítottak rá egyes összefüggésekre. Eredményként kell értékelni, hogy a személyiségi jogi perek mellett az eljárási alapjog megsértése tárgyában hozott döntéseknél is a jogszabályok megjelölése kitért az Alaptörvényre, az utóbbi esetben a XXVIII. cikkének felhívására.⁶³⁰ Egyes esetekben az AB érvelései és alkalmazott fogalmai a bírósági indokolások vázát alkották. Ahogy az AB felsorolta a tisztességes eljárásához való jog meghatározó elemeit, a bírói döntések is visszaadták azt:

„A tisztességes eljárásához való jog tartalmát kitöltő részjogosítványok különösen: a bírósághoz fordulás joga, a tárgyalás tisztességessége, a tárgyalás nyilvánossága és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének követelménye, a törvény által létrehozott bíróság, a bírói függetlenség és pártatlanság kivánalma, továbbá az ésszerű időn belüli elbírálás.”⁶³¹

Egy másik hatás, hogy az ítéletek a legfrissebb AB határozatokat is idézték, amint azt az alábbi példák mutatják:

„A tisztességes eljárással foglalkozva az Alkotmánybíróság a 3025/2016. (II.23.) AB határozatában kifejtette, „Az Alkotmánybíróság korábbi döntései szerint egy eljárás tisztességességét mindig esetről esetre lehet csak megítélni a konkrét ügy körülményeinek figyelembe vételével, ettől függetlenül ugyanakkor nevesíteni lehet számos olyan követelményt, amelynek egy eljárásnak meg kell felelnie ahhoz, hogy tisztességesnek minősüljön [indokolás (19. pont)].”⁶³² vagy

„Az Alkotmánybíróság több alkalommal [pl. 3005/2014. (I. 31.) AB végzés, 3112/2015. (VI. 23.) AB határozat] kifejtette: az eljárás tisztessége az eljárás törvényes kereteit, az eljárási jogok érvényesülését biztosítja. A tisztességes eljárásához való jog olyan esetekben sem sérül, amikor a bíróság ugyan helytelen következtetésekre jut döntésében, de a tisztességes eljárás követelményeit egyébként betartja.”⁶³³

Az alkotmánykonform értelmezési feladat visszavezet arra a kérdésre, hogy az alkotmányjogi struktúra, most már az Alaptörvény hatására, átkerült-e a bírói gyakorlatba. Nevezetesen eldőlt-e véglegesen, hogy a perek tisztességes lefolytatásának alapelve milyen konkrét értelemmel bírt. Ki kell hangsúlyozni, amit a második és harmadik szakasz bemutatásánál nem tettünk meg, hogy a bírói határozatoknak csak egy része tett kísérletet az

630 Ezt emelte ki a Debreceni Ítéltábla a Pf.I.20.634/2018/5. számú határozatában.

631 Kúria Pfv.III.20.026/2014., Győri Ítéltábla Pf.V.20.140/2015/11/I., Kúria Mfv.I.10.545/2016/7., Veszprémi Törvényszék P. 20.171/2016/28., Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.106/2019/6., Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.179/2017/6. Ez a fordulat először a 22/2014. (VII. 15.) AB határozatban szerepel.

632 Kúria Mfv.I.10.545/2016/7. [91] Ahogy látszik is, a Kúriai eljárás is és az AB határozat is azonos évből származik.

633 Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.20.092/2018/8-II.

alapelvek valamiféle alkotmányjogi beazonosítására, az esetek többségében a felperes által megsértettnek jelölt rendelkezéseknek az egyes alapelvekhez köthetőségét vizsgálták a bíróságok, nagyjából alapjogi kitekintés nélkül.

A változás szempontjából biztatónak volt tekinthető az LB olyan korai megfogalmazása, mint

„...a tisztességes eljárás fogalmába beletartozik az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához való jog...”⁶³⁴

Azok a levezetések is egyfajta elméleti rendezést mutattak, amelyek szerint

„A[z r]Pp. 2.§. (1) bekezdésében nevesített igazságszolgáltatási elvek az alábbiak: a fél joga a bírósághoz forduláshoz, a tisztességes eljáráshoz és a jogvita ésszerű időn belüli befejezéséhez. A tisztességes eljáráshoz való jog mintegy gyűjtő fogalomként tartalmazza a részletezett alapjogokat.”⁶³⁵ vagy

„...az Egyezmény az alapvető emberi jogok közé sorolja a tisztességes eljáráshoz és ezen belül az ügyek ésszerű időn belül történő elintézéséhez fűződő jogot”⁶³⁶

és az olyan érvelések is, amelyek a bírósági jogkörben okozott kárért fennálló felelősségtől megkülönböztették a tisztességes eljáráshoz való jog megsértését,⁶³⁷ illetve – a tárgyi keresethalmazat folytán – a személyiségi joghoz képest a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét is alaposan megvizsgálták,⁶³⁸ mégpedig a felperes tényelőadása szerint, nem pedig a jogcímként megjelölt egyes alapelveket-részjogokat.

Ugyancsak nem általánosan, de előfordult, hogy az rPp. 2. §-ában felsorolt alapelvek alapjogokként való megjelenítése helyett az adott bíróság *egyes számot* használt, vagyis eljárási alapjogról beszélt, és úgy foglalt állást, hogy

„a tisztességes eljáráshoz való jog fogalmába beletartozik az esélyegyenlőség biztosítása a felek részére, a jog a törvényesen felállított független és pártatlan bírósághoz, az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához és a tárgyalás igazságosságához.”⁶³⁹

Egy másik érvelési irányzat is megjelent, amely szintén alkotmányos döntésekkel mutatott párhuzamot. Itt az eljárási garancia szerepet emelték ki a rendesbíróságok:

„lényegében azt garantálja, hogy a jogok bíróság vagy más hatóság előtti érvényesítése olyan eljárásban történjék, amely biztosítékot jelent a törvényes és elfogulatlan

634 LB Pfv.III.22.009/2010/9.

635 Győri Ítéltábla Pf.V.20.140/2015/11/I.

636 Kúria Pfv.IV.20.152/2017/4. [28] pont.

637 Kúria Pfv.IV.21.511/2017/10.

638 Kúria Pfv.IV.20.997/2017/4.

639 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.845/2015/4.

döntésre.”;⁶⁴⁰ vagy

„...az elsőfokú bíróság az állandó bírói gyakorlat alapján arra a következtetésre jutott, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog nem személyiségi jog, hanem egy adott eljáráshoz fűződő alapvető eljárási garancia.”;⁶⁴¹ illetve

„mint a bírósági eljárás alkotmányos garanciája, alapvetően a bíróság eljárását meghatározó törvényi rendelkezések, az ott felsorolt alapelvek és az esélyegyenlőség érvényesülése szempontjából vizsgálendő, célja az, hogy az ügyfél „ügyféljogaiban” ne szenvedjen hátrányt.”⁶⁴²

Minden pozitív elmozdulás ellenére is többségben maradtak azok az ítéleti kiindulópontok, miszerint:

„A[z r]Pp. 2. § (1) bekezdése két eljárási alapjogot deklarál, a perek tisztességes lefolytatásához, valamint az észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogot, melyek egyenrangú, együtt érvényesülő alapjogok.”⁶⁴³

„A[z r]Pp. 2. § (1) bekezdésében nevesített igazságszolgáltatási alapelvek egyike a felülvizsgálati kérelemben kifogásolt tisztességes eljáráshoz való jog.”⁶⁴⁴

A tisztességes eljárás fogalmát illetően az AB leszögezte, hogy az nem képez lezárt rendszert, ezzel fenntartotta magának a jogot, hogy további elemeket határozzon meg, vagy a büntető ügyekre szánt részjogokat kiterjessze a polgári ügyekre is. Ugyanakkor az Alkotmány időszaka alatt azt is kimondta, hogy csak általános ismérvek megállapítására van lehetőség.⁶⁴⁵ Klasszikus módon tehát definíciót nem tudott meghatározni, illetve az Alaptörvény időszakától állandósította a felsorolós módszert.⁶⁴⁶

A rendesbíróságok részéről azonban, mivel az értelmező tevékenységük hagyományos része a meghatározás és ezzel egyben az elkülönítés, felmerült az az igény, hogy megállapítsák a jog tartalmát. Különösen a felelősségi szabályon belül a pontos törvényi tényállásokat, hogy azokhoz képest végezzék el a szubszumpciót. Viszont a tisztességes tárgyalás fogalmát sem az EJEE, sem az rPp. nem fogalmazza meg, és e körben a bíróságok számára a törvényi indokolások sem adtak iránymutatást, legfeljebb utaltak arra, hogy az rPp. ezen új jogait „az emberi jogi bíróság eseti döntéseit is figyelembe véve kell

640 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.845/2015/4.

641 Kúria Pfv.IV.20.997/2017/4.

642 Győri Ítéltábla Pf.V.20.170/2018/4/I.

643 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.269/2015/3.

644 Kúria Pfv.V.20.103/2019/6. [20] pontja.

645 6/1998. (III. 11.) AB határozat; 14/2004. (V. 7.) AB határozat; 653/B/2011. AB határozat; 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [29].

646 CZINE Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás*. Hvg-Orac, Budapest, 2020. 158-159.

értelmezni".⁶⁴⁷

Így merült fel az a dilemma, hogy szükséges-e az eljárásjogban önálló értelmezést adni annak az alapelvnek, amely egyébként alapjogként – alkotmányjogi szempontból – meghatározott tartalommal rendelkezik. Mivel nem azonos jogág fogalmairól, illetve definícióiról beszélünk, az is kérdéses volt, hogy a bíró juthat-e eltérő eredményre az AB által kifejtett tartalomhoz képest. Az alapelvek esetében ez úgy nyilvánult meg, hogy lehet-e eltérő tartalma annak a fogalomnak a perjogban, amelynek az alkotmányjogi fogalmi ismérveit az AB már meghatározta.

Az egyik ítéletábra az EJEB-nek 2008-ig terjedő, Magyarországot érintő jogeseteinek áttanulmányozása után azt fogalmazta meg, hogy nem sikerült feltalálni olyan döntést, amely kifejezetten a tisztességes eljáráshoz való jog megsértését róta volna a magyar bíróságok terhére, marasztalásra a rendelkezésre álló eseti döntések alapján csak az eljárás késedelmességének okából került sor. Tehát a fogalomalkotáshoz nem talált nemzetközi példát. Ennek ellenére megkísérelte a definiálást, kimondva azt, hogy a fair eljárás joga „a bírósági eljárás alkotmányos garanciája, elsősorban a bíróság eljárását meghatározó törvényi rendelkezések, illetve az azokban foglalt alapelvek, így a pártatlanság, az ügyfél egyenlőség, a függetlenség, a jogorvoslati jog biztosítása, az ártatlanság vélelmének biztosítása, a tárgyalás nyilvánosságának érvényesülése szempontjából vizsgálendő. Tartalmában e jog azt kívánja biztosítani, hogy az eljárásban az ügyfél kifejezetten az ügyféli pozíciója alapján őt megillető jogainak érvényesítésében ne szenvedjen hátrányt.”⁶⁴⁸

Egy másik ítéletábra a meghatározást a 2009. évi CLXIII. törvényben látta meg, mely úgy szövegezte, hogy a tisztességes eljárás követelménye alapján az eljáró személy, illetve döntéshozó testület a jogszabályban meghatározott eljárása során előítéletmentesen és elfogulatlanul, a mérlegelési jog gyakorlása során az eljárás résztvevőinek jogos érdekeit, ésszerű, méltányolható körülményeit is szem előtt tartva az előírt határidőn belül köteles eljárni.⁶⁴⁹ Csakhogy ez a jogszabály a hatósági eljárásokra, azaz a közigazgatás eljárásaira vonatkozott, ahol átfedések mellett ugyan, de speciális elvek is érvényesülnek, mint a mérlegelési jog, a jogos elvárás, a szerzett jogok védelme, vagy az egyenlő bánásmód követelménye. Alaptörvényi szinten a közigazgatásra a XXIV. cikk, a bírósági eljárásra pedig a XXVIII. cikk vonatkozik, amely elkülönítő szabályozásban bizonyos mértékű hatalmi ágak szétválasztása is. Ami mégis figyelemre méltó a döntés érvelésében, hogy

647 Debreceni Ítéletábra Pf. 20.722/2008/9.

648 u.o.

649 Pécsi Ítéletábra Pf.III.20.031/2015/15.

általános és egységes követelményt meghatározó definíció használatára törekedett, amelynek tartalma lehetőleg nem az egyes bírói értelmezésektől függ, hanem zsinórmértékként követhető.

A tisztességes eljáráshoz való jog fogalmát tekintve nem találunk egységes definíciót a jogirodalomban sem. Minden szerzőnek megvan a maga elképzelése arról, hogy mi legyen a tisztességes eljárás és annak tartalma, és bár a jogászok általában egyetértenek a tisztességes eljárás alapvető jellemzőiben, számos szempont továbbra is ellentmondásos.⁶⁵⁰ Egyes szerzők az emberi jogi jelleget,⁶⁵¹ mások a védelmi jog minőséget vagy az elérni kívánt célt emelik ki,⁶⁵² míg megint mások a szerkezeti tagoltság alapján gyűjtőfogalomnak tekintik,⁶⁵³ és van olyan felfogás is, amely az egyes elemek összességével határozza meg a jogot.⁶⁵⁴ Ez utóbbi a leggyakoribb megközelítés.

A hazai rendesbíróóságok ítéleteinek szóhasználatból nyilvánvalóan kitűnik, hogy a törvényi fogalmat (a perek tisztességes lefolytatása) változatlanul a tisztességes eljáráshoz való alapjoggal tartották azonosnak a harmadik és negyedik szakaszban, ami lényegében konzerválta a jogalkotó már bemutatott technikai megoldását: a perek tisztességes lefolytatása azonos a központi fogalomként használt fair eljáráshoz való joggal, azonban eljárási alapelvként a részét képező más elemekkel azonos szinten áll, velük egyenrangú jogelv. Azt is megállapíthatjuk, hogy a tisztességes eljáráshoz való jognak részét képezik az eljárási garanciák, amelyeket a jogtudomány is szervezeti és működési garanciák szerint csoportosított, és amelyeket a bírói értelmezés a saját eljárására vonatkozó alapelvekkel azonosított.

Az ötödik szakasz (az új Pp.) esetében ez a kettősség gyakorlatilag megszűnt. Részben azért, mert a jogi szöveg változásával az eljárási törvényben rögzített alapelvek közül kikerült a „perek tisztességes lefolytatása” kifejezés, részben pedig azért, mert az anyajog fogalmát emelte be a jogszabályba a jogalkotó, igaz, csak a preambulumba. Harmadrészt a teleológikus értelmezési módszer kifejezetten a törvényi indokolásban kifejtetteket állította középpontba,

650 LEANZA–PRIDAL 2014.

651 KISS 2009. i. m. 84-91.

652 VARGA Zs. 2012., különösen 209-234.

653 TRÓCSÁNYI – SCHANDA 2014. 348.

654 DOEBBLER, Curtis F. J.: *Introduction to International Human Rights Law*. Washington DC: CD Publishing, 2006, 108.

amely indokolás már meghaladta a normaszöveg megismétlését.⁶⁵⁵

Elemzésünk konklúzióját mindenekelőtt azzal kezdjük, hogy a magyar rendesbíróságok értelmezését befolyásoló két további tényezőt is meg kell határozni, amely jelentőséggel bír: a) az első és második szakaszban bírák modern alkotmányjogi ismereteinek hiányát és b) a peres felek mindegyik szakaszra jellemző érvelését. Az első nyilvánvalóan akadályozó körülmény volt általánosságban is és az eljárási alapjog értékelése tekintetében is. A másik viszont olyan körülmény, amely lényegében 8 év előnyt jelentett a peres felek javára, hiszen az EJEE-hez való csatlakozástól 2000-ig egyre növekedő számban fordultak a volt peres felek az EJEB-hez éppen a tisztességes eljárás sérelme miatt. A perbeli érvelés az EJEB gyakorlatához kötődött, így a magyar ügyek, illetve az azokban felhozott más döntések hamarabb váltak vagy válhattak ismertté.

Tematikailag a tisztességes eljáráshoz való jogot vizsgáltuk meg elsőként, hiszen az a központi fogalom. Bár az rPp.-ben nem szerepelt, de rendező elvként (csoportképző tényezőként) megjelent. A 18 év alatt kialakult gyakorlat első szakaszában csak díszítőelem szerepet kapott az eljárási hibák vizsgálatában. Később az alapjogvédelmi eljárások bevezetésével már meg kellett határozni, hogy az új alapelveknek milyen többlétszerepe van. Ekkor, a jogtudomány közvetítő hatásának köszönhetően, az AB meghatározásai és érvei, a rendszerint alkalmazott kifejezések beépültek a rendesbírósági indokolásokba.

Az rPp. új alapelvei közül a perek tisztességes lefolytatását a fejlődési folyamat eredményeként a rendesbíróságok a központi fogalommal, az eljárási alapjoggal azonosították be. Ez hasonlít az AB kezdeti működésének arra a módszerére, hogy a tisztességes tárgyalás elemből vezették le az alkotmányban nem rögzített tisztességes eljáráshoz való alapjogot. Azonban amíg az AB a nemzetközi rendszerezést megtartotta, addig a bíróságok teljesen önállóan, a több közül egynek tekintették a perek tisztességes lefolytatása alapelvét, és csak kikövetkeztethető volt, hogy az anyajogot értik alatta. Ez strukturális bizonytalanságot mutatott.

Végül az alkotmányos standarthoz való alkalmazkodás körében megállapíthatjuk, hogy a jogi szöveg eltérése, a modern alkotmányjogi ismeretek hiánya, a hagyományos bírói feladat – ahogy azt prognosztizáltuk – hátráltatta az alkotmányjogban kialakult álláspontok átvételét, míg a szövegváltozás, az AB munkássága, az Alaptörvény értelmezési szabálya

655 Varga Zs. András kritikával illetve – helytállóan – a törvényi indokolások hiányait és nem megfelelő színvonalát. VARGA Zs. 2018. 6-7.

elősegítette azt. A felek érvelései a központi fogalom szintjén még mellőzhetőek voltak, viszont a várakozástól eltérően a jogtudomány a kommentárirodalom révén hatni tudott a szakjogon kívüli szempontok figyelembevételére.

1.2. Fogalmi dichotómia és új Pp.

Az új Pp.-hez kapcsolódó értelmezési kihívások az eljárási alapjogot nézve az ésszerű időn belüli befejezés területén jelentek meg: a perhatékonyság és az időszerűség relációjában. Ami szembevetendő, hogy az idődimenzió hármas kontextusban jelenik meg az indokolásban: időszerűnek kell lennie magának az igazságszolgáltatásnak, a jogviták elbírálásának és mindezt a legkisebb idő- és energiárfordítással, de a legnagyobb hatásfokú eredménnyel kell elérni. Az időtényező tehát kiemelt szempont a többi alapjog-elemhez képest, hiszen az indokolás azt tudatja a jogkereső közönséggel, hogy a szabályozás megújításának egyik célja a perhatékonyság rendszerszintű megvalósítása.

Azonban a perhatékonysággal, mint az egész polgári eljárást és a polgári eljárási jogot átható elvvel magában a törvényszövegben nem találkozunk. A preambulum annyit mond csupán, hogy jogalkotási célnak tekinti az anyagi jogok hatékony érvényre juttatását is. Találunk viszont az új Pp. 3. §-ában egy régi-új elvet: a perkoncentráció elvét, amely egyes rendelkezések formájában is, és a jogtudomány által kimunkált elvként is jelen volt a Plósz-féle Pp.-ben. Célja már akkor is az volt, hogy „a per anyaga ne legyen szertelenül szétágazó és sokirányú, de szoríttassék a lehetőség szerint bizonyos korlátok közé”⁶⁵⁶ A per célszerű és gyors lebonyolítása a perbeli cselekmények helyes logikai és az elbírálást megkönnyítő sorrendje, vagyis a per menetének megfelelő tagozása, illetve a perbeli cselekmények koncentrációja, azaz az egymástól nem függő, párhuzamosan elvégezhető cselekmények törvényi előírás szerinti időben, perszakaszban és az első nyilatkozási alkalomkor való elvégzése révén valósult meg.⁶⁵⁷ Elnevezését arról kapta, hogy a fél köteles volt olyan tényeket és bizonyítékokat is eleve előadni, melyekre csak eshetőleg (in eventum) lehet szükség.⁶⁵⁸ Ha pedig a felek ezt nem egyszerre és együtt teszik meg, a bíróság azt

656 PAP József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában*. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1901. 80-81.

657 HAENDEL Vilmos: *A perbeli cselekmények koncentrációja a perjogi fejlődés szolgálatában*. Miskolc, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1932. 3-10.

658 JANCsó György: *Magyar polgári törvénykezési jog*. II. Átdolgozott kiadás, Lepage Lajos Egyetemi Könyvkereskedése, Kolozsvár, 1906. 147.

ítél hozatalakor nem veszi figyelembe.⁶⁵⁹

A jelenlegi értelmezésében ez az elv „a perhatékonyság rendszerszintű megvalósításának eszköze, ami azt jelenti, hogy úgy kell kialakítani a perrendi szabályokat, hogy azok biztosítsák, hogy a per résztvevői időben tegyenek eleget perbeli kötelezettségeiknek, a jogvita tartalma minél korábban tisztázódjon, és kizárják a per elhúzását eredményező jogintézmények, eljárási szakaszok alkalmazását. Röviden azt a követelményt fogalmazza meg, hogy a bíróság számára az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték a lehető legkorábban rendelkezésre álljon.”⁶⁶⁰ Ez a megfogalmazás a peranyagszolgáltatási elvet immáron annak koncentráltságával megerősítve fejezi ki.⁶⁶¹

Nem új keletű az a felfogás, amely a perhatékonyságot eljárási alapelvnek tekinti. Ez volt az álláspontja *Kengyel Miklósnak*, aki a perhatékonyságot abban az értelemben használta, hogy az eljárás legyen gyors, egyszerű és olcsó, s közülük is kiemelten a kellő időt és az optimális költségráfordítást hangsúlyozta,⁶⁶² egyúttal ebből vezette le, hogy az ésszerű időhatáron belül történő elbírálás része a hatékony igazságszolgáltatásnak.⁶⁶³ Hasonló módon alapelvnek tekintette a perhatékonyságot *Wopera Zsuzsa* is, de más tartalommal. A pergyorsítás jogalkotási lépéseiből és a tisztességes eljáráshoz való jog nemzetközi jogi megfogalmazásából kiindulva az időszerűsége helyezett a hangsúly, *egyenlőségjelet téve a perhatékonyság és az EJEE 6. cikk 1. pontjában megfogalmazott ésszerű időn belüli követelmény közé.*⁶⁶⁴

A hatékonyság mint eljárási alapelv vonatkozásában *Szabó Imre* felhívta a figyelmet arra, hogy a perbeli hatékonyságot kétféle értelemben is használjuk. Az egyik a jog hatékony érvényesülése, amelyet meg kell különböztetni az ítékezés hatékonyságától.⁶⁶⁵ Meglátása szerint a jog hatékonysága a jogszabályok teljes köre hatékonyságának felel meg, és óv attól, hogy a perhatékonyságot egyetlen dimenzióban vizsgáljuk (lásd: gyorsaság). Szerinte ez egy sokdimenziós kérdés, vannak gazdasági, jogi és társadalomlélektani aspektusai is, az ügyek

659 JANCsó György: *A magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve*. (összeállította és sajtó alá rendezte BÍRó Balázs és MESZLÉNY Artur). Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1912. 362.

660 Koncepció. 10.

661 SZÍVÓs Kristóf: *Az új Pp. hatásai az eljárások időszerűségére*. in: Mailáth György Tudományos Pályázat, 2017. 163-164.

662 KENGyEL 2013. 76.

663 KENGyEL Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2010. 78-79.

664 WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári Perjog – Általános Rész*. Komplex Kiadó, Budapest, 2008. 99-103.

665 OSZTOVITS András szerk.: *Polgári Eljárásjog I. kötet*, HVG-ORAC, Budapest, 2013. 46-47.

befejezésének időtartama mellett nagyon fontos kérdés, hogy milyen az állampolgároknak az eljárásokról alkotott képe.⁶⁶⁶

Wopera Zsuzsa az új Pp. esetében azt emeli ki, hogy az idődimenzióban "értelemszerűen egy hatékonysági elem is benne van, hiszen az elbírálás felgyorsításának egyik eszköze a ráfordítások mérséklése (pl. a bíróság logikai sorrendbe rendezi az eldöntendő kérdéseket, és ennek mentén haladva nem enged idejekorán felesleges vitát és előadásokat a csak később sorra kerülő részletkérdésekben)."⁶⁶⁷ Ezt a viszonyrendszert azonban a szerző éppen fordítva látja: a hatékonyság része az időtényező.

A perhatékonyság összetett fogalma első elemének, a *per* szónak jelentéstartalma köznyelvi és jogi szakmai szempontból is egybeesik: olyan kérelemre induló, törvényben szabályozott eljárást, amelyben a bíróság és az ellenérdekű felek tevékenysége a polgári ügyek körében felmerült jogvita végleges eldöntésére irányul. A polgári per tartalmilag eljárási cselekmények láncolatából és eljárási viszonyok összességéből áll. A jogvita pártatlan és végleges eldöntésével a bíróság a feleket a polgári jogaik érvényesítéséhez segíti hozzá.

A szóösszetétel második eleme viszont nem jogi szakkifejezés,⁶⁶⁸ ezért jelentésének meghatározásához az általános tartalmat célszerű keresni. A hatékonyság a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a hatásosságot, a hathatóságot jelenti, míg az Ifjúsági Kislexikon közgazdasági értelmezést ad meg: a felhasznált erőforrások eredményessége, amely megmutatja, hogy az eredmény hogyan viszonyul a ráfordításhoz (azaz egységnyi eredményt mekkora ráfordítással értek el).⁶⁶⁹ A szótó „hat-” jelentése működik, eredményes,⁶⁷⁰ és köznyelvi értelemben ezt használjuk. Közgazdaságilag a hatékonyság fogalmának meghatározása során szükség van egy kritériumrendszerre, melynek komplexitását a szervezeti érintettek száma és azok bonyolult érdek- és célrendszere adja. A szervezetelméleti definíció szerint a hatékonyság a vállalat azon képessége, hogy elérje a

666 SZABÓ Imre: A polgári peres eljárás hatékonysága. In: SZABÓ Imre szerk.: Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis. ACTA JURIDICA ET POLITICA. Tomus LXIX. Fasciculus 1-48. Szeged, 2007. 633.

667 WOPERA Zsuzsa szerk.: *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 24.

668 A Jogi Lexikon (CompLex Kiadó Kft., Budapest, 1999) sem a hatékonyság, sem a perhatáronyság tárgyszót nem tartalmazza.

669 D. MÓNUS Erzsébet szerk.: *Ifjúsági Kislexikon*, Kossuth Könyvkiadó, 258.

670 TÓTFALUSI István: *Magyar Szótörténeti Szótár*, é.n. Kinizsi Nyomda, 200.

kitűzött célokat, illetve gazdaságosan használja fel a rendelkezésére álló erőforrásokat.⁶⁷¹ Ha a bíróságokat, mint a gazdasági érelemben véve közvetlenül nem produktív szféra részét és egyben szervezetet nézzük, a pert pedig úgy, mint ennek a szervezetnek a tevékenységét, az individualizált kritériumokat meg tudjuk meghatározni. Az általános fogalom elemei az eredmény vagy célelérés, illetve a munka és időráfordítás, a kettő között pedig fordított arányosság áll fent: nagy eredmény, kis befektetés. Ezeket a kritériumokat azonban le kell fordítanunk a jog nyelvére.

A polgári perben eredménynek tekinthetjük a per pusztá lezárását egy statisztikai, mennyiségi megközelítéssel, amelyben nem érzékeny az érdemi elbírálásra. Ehhez képest az új Pp. is – hasonlóan a régihez – a jogviták eldöntéséről szól. Ez minőségi szempont, így érdemi döntést kell feltételeznünk, különös tekintettel a Bszi. 2. § (1) bekezdésére, amely vitássá tett vagy megsértett jogról való végleges döntést határoz meg. A folyamat végén eredményként tehát minőségi, azaz tartalmi elem áll. A munkaráfordítás annyiban sajátos, hogy azt a perbeli tevékenység alkotja, amelyet hagyományosan percselekmények sorozatának tekintünk. Csakhogy nem a bíró végzi egyedül ezt, hanem a felek is. Az általuk kifejtett tevékenység egyenes arányban növekszik a létszámmal. Figyelembe kell vennünk az egyéb résztvevők (képviselők, tanúk, szakértő, tolmács, megkeresett bíróság vagy más hatóság, ügyész) által a perben tanúsított, elvárt, önként teljesített vagy törvény által előírt magatartását. A perre fordított munkát, a percselekmények összességét tehát többen teljesítik, amely szükségszerűen a per tartamának növekedését eredményezi.

Az időráfordítást azonosíthatjuk a pertartammal. A hatékonysághoz szükséges időt nagyjából az egyes percselekményeknél bármelyik polgári perrend által megadott időkeretből, a kézbesítésekhez szükséges tartamból lehet megállapítani. Ami bizonytalansági tényezőt jelent, az az időkorláttal nem rendelkező percselekmények száma és teljesítésükhöz szükséges időmennyiség. Nem kalkulálható előre a felek és a tanúk meghallgatására szánandó idő, vagy a felek perfelvételi nyilatkozatainak megváltoztatása és az emiatt szükséges halasztás, illetve a szünetelés, esetleg a félbeszakadás, a felfüggesztés. A bíróság, a felek és egyéb résztvevők perbeli cselekményei együtt alkotják a pert, s ezzel együtt annak tartamát is közösen alakítják. Optimális esetben a szükséges és egyben elegendő időmennyiséget felhasználva.

Mindezekből levonható az a következtetés, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog,

671 SAJTOS László: *A vállalati marketingteljesítmény értékelésének többdimenziós megközelítése és alkalmazása a Magyarországon működő vállalatok körében*. Ph.D. Értekezés Budapest, 2004. 48, 53.

pontosabban annak igazságszolgáltatási alapelv-együttes vetülete, az rPp. hatálya alatt nem volt megfeleltethető a perhatékonysággal. Az ítélkezés hatékonysága jelenleg is a bíróságok érdekkörébe tartozó szempont, erőteljes statisztikai szemlélettel átítatva. Az eljárási alanyi alapjog csak annyiban mutat bármiféle hasonlóságot, hogy az államnak kötelessége a jog érvényesülésének nagy határfokú teret biztosítani, és ebben a szervezeti rendszer oldalán a bíróságokra is hárul feladat: az eljárások korrekt lefolytatása. Mindkét területen azzal a kihívással szembesülnek a bíróságok, hogy egyensúlyt kell teremteni a felek és a bíróság érdekei között.

Nem tehető egyenlőségjel az ésszerű idő követelménye és a perhatékonyság közé sem, a hatékonyság a gyorsaságnál sokkal összetettebb fogalom. Az eljárásbeli hatékonyság Imregh Géza közelítésében a társadalom számára kívánt hatást biztosító komponensek egészeként, többféle igényt magában hordozó igénykomplexumnak tekinthető, mely magába foglal időbeli, mennyiségi és minőségi elemeket. Következtetése szerint a hatékony ítélkezési munka csak akkor éri el a kívánt hatást, ha minél rövidebb idő alatt, minél kisebb idő- és munkaráfordítással (nemcsak az eljáró bíróság, hanem a peres felek vonatkozásában is), minél jobb minőségű döntés elérését eredményezi.⁶⁷² A hatékonyságnak tehát része az idődimenzió, de csak egyik eleme. A rész és az egész, ezt megfogalmazhatjuk axiómaként, nem lehet egymással sem azonos, sem egyenlő.

Az egyensúly létrehozása a hatékonyság elemei, valamint a polgári perbeli hatékonyság kétféle jelentése között, nem egyszerű feladat. A bíróságoknak egyszerre kell az anyagi jogokat és az eljárási jogokat hatékonyan érvényre juttatni. Az eljárásjogilag megvalósítható hatékonyság (az ítélkezés hatékonysága) – főleg perakadályokkal és a mulasztások perjogi szankcionálásával, az indokolásban kifejtett felelős polgár képével és megnövelt felelősségével – kifejezetten abba az irányba terelte a jogalkalmazó bíróságokat, hogy akár az öncélúsáig eljutó perceselexményeket alkalmazzanak.⁶⁷³ Más megfogalmazásban túlzott jogértelmezési szigorrról tettek tanúságot,⁶⁷⁴ de tekinthetjük úgy is, hogy a sokszor negatívan értékelt nyelvtani értelmezés ismét háttérbe szorította a teleologikus módszert. A szerző álláspontja szerint ez várható volt akkor, amikor maga az indokolás is az eljárásbeli

672 IMREGH Géza, *Tárgyalás előkészítés és hatékonyság a polgári perben*, Magyar Jog 1980/2, 139-145.

673 BDT2019. 4107.; BDT2019. 4023.; BDT2019. 4085.; BDT2019. 4068.

674 UDVARY Sándor: *Az első Pp. novella hatása az elsőfokú eljárásra*. Jogtudományi Közlöny, 2021. 3. szám. 135.

hatékonyt helyezte előtérbe a jogérvényesítés hatékonyságával szemben.

Ez a problematika eddig a keresetlevél visszautasítása tekintetében csúcsosodott ki.⁶⁷⁵ Nem arról van szó csupán, hogy elsőfokú bíróságok szemlélete nem egységes, a gyakorlatuk nagy szórást mutat ebben a körben, hanem arról is, hogy a jogállami keretek között a jogbiztonság követelménye azt kívánja, hogy a bíróságok az eljárási törvény szabályait egységesen alkalmazzák, de kiemelt jelentősége van annak is, hogyha „bármilyen kis számban is megalapozatlan a bíróság döntése, az azon túlmenően, hogy sérti a jogkereső polgároknak a bírósághoz fordulás alkotmányos jogát, veszélyezteti az új eljárási kódex társadalmi elfogadottságát s mindamelllett a bírósági szervezetrendszer iránti bizalomra is kedvezőtlen hatással van.⁶⁷⁶ A keresetlevél eljárásjogi vizsgálata során a bíróságok önmagán túlmutató jelentőséget tulajdonítottak a keresetlevél kötelező elemei feltüntetésére vonatkozó kötelezettségnek, és a professzionális pervitel elvárásának jegyében túlzott aprólékosságot vártak el. Az rPp. ügyfélközpontú szabályait jól ismerő bírák bizony a szigorú, a kötelező kellékeket számonkérő, a hiányokat visszautasítással szankcionáló állásponton voltak országosra.

A háttérben az a jogalkotó által megfogalmazott elvárás állt, hogy már a pert megindító alapirat tartalmazza mindazokat az adatokat, amelyek anyagi jogi és eljárásjogi szempontból a legfontosabbak az eljárás sikeres folytatásához, a kereset azonnali tárgyalhatóságához.⁶⁷⁷ Így a bíróságok néha annyira túlléptek a formális megfelelés kívánalmán, hogy a kötelező tartalmi elemekkel rendelkező, de a megjelölt tények és jogalap (így összefüggésében is) inkoherens keresetlevelet is visszautasították, holott annak tisztázása az anyagi pervezetés feladata és az érdemi döntés körébe tartozó kérdés. Esetleg egy másik megoldással arra vonatkozóan rendeltek el hiánypótlást, hogy ezt feloldják, már a perindítási szakaszban. A bírói közrehatási tevékenységnek ezen egyik módja sem szolgálta a helyes perfelvételi előkészítést,⁶⁷⁸ végső soron a tisztességes eljárás elvét. Neuralgikus pont volt a

675 A Kúria felállított joggyakorlat-elemző csoport statisztikai adatai szerint 2018-ban benyújtott, de perfelvételi szakaszba nem jutott keresetlevelekből 1689-et vizsgált meg, belőlük 1146-ot, azaz 68 %-át utasította vissza, és 32 -ában hozott permegszüntető végzést a bíróság. Az elemzés eredményét tette közzé a Kúria.

676 A Kúria 2019.EI.II.J.GY.P.2. számú, a keresetlevél visszautasításának vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye. 6.

https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_keresetlevel_visszautasitasanak_vizsgálata_osszefoglalo_velemenye.pdf 2021. 05.10.

677 WOPERA Zsuzsa: *A felek és a bíróság közötti szereposztás a keresetindítás során*. Miskolci Jogi Szemle. 15. évf. (2020) 1. különszám. 358.

678 Erről lásd A CKOT 2018. június 21-i 11. számú állásfoglalását.

jogértelmezésben még a keresethalmazat perjogi értékelése és a petitum minősége. Ez utóbbi esetében olyan kereseti kérelem elvárása is megfogalmazódott, hogy annak egyszerű átemelésével hozhasson döntést az elsőfokú bíróság. Nos ez az elképzelés nem kivitelezhető azon egyszerű oknál fogva sem, hogy legalább a ragozást módosítani szükséges.

A másodfokú bíróságokra a kialakult helyzetben nagyobb felelősség hárult, hiszen a Kúria felülvizsgálati jogköre itt jelentősen korlátozott volt.⁶⁷⁹ Ami feltűnő, hogy a BDT-k – bár jogegységesítő szerepük a meghatározó – nem kevés szélsőséges megközelítésre adtak választ. Így például:

„III. A keresetlevél visszautasításának nem lehet oka önmagában a keresetlevél és mellékleteinek rendezetlensége, így az, ha a felperes az elektronikus okiratként becsatolt mellékleteket külön elnevezéssel nem látja el, vagy azokat nem a keresetlevélben megjelölt sorrend szerint tölti fel.”;⁶⁸⁰

„II. A kereseti kérelem határozottsága nem azonosítható azzal a követelménnyel, hogy a bíróság a kereseti kérelem egyszerű átemelésével, vagy annak tükörszerű átfordításával hozhassa meg a döntését.”;⁶⁸¹

„II. Nincs helye a keresetlevél visszautasításának azon az alapon, hogy a felperes elmulasztotta a keresetlevélhez csatolni a tényállításait alátámasztó azon okirati bizonyítékokat, amelyek nyilvánvalóan az alperes rendelkezésére is állnak; ezeket az okiratokat elégséges a bizonyítási eljárásban csatolni.

III. Nem utasítható vissza a keresetlevél abból az okból, hogy a felperes nem csatolta a keresetlevél előterjesztésével egyidejűleg a tényállításait alátámasztó azon okiratokat, amelyek a közhiteles nyilvántartást vezető bíróság rendelkezésére állnak, hanem ezek bíróság általi beszerzésére indítványt tesz.”;⁶⁸²

„I. A keresetlevél egyes részeinek kötelező tartalmi elemeit magában foglaló a bekezdéseken belül alpontokba foglalt jogszabályi felsorolás nem jelent sorrendi kötöttséget. A keresetlevél nem utasítható vissza, ha annak érdemi része tartalmazza a rendelkezésre álló bizonyítékokat, de nem az érdemi rész végén sorolja fel, hanem annak a tényállításokat ismertető részében.”⁶⁸³

A formális-technikai elemek kidomborítása nem volt ügyfélbarát megoldás, és előrevetítette a finom korrekciót,⁶⁸⁴ amely 2021. január 1-ével be is következett.⁶⁸⁵ Az elégedettségi rátának a gyorsaság ugyanis csak az egyik eleme, legalább olyan mértékben dominál a tájékoztatás, a felvilágosítás, a meghallgatás, az igényérvényesítéshez szükséges segítség biztosítása, a méltányos elbírálás, mint a perjogi akadályokkal teli, épp ezért a bíróság

679 BH 2019.303.; BH 2019.277.; BH 2019.251.; BH 2019.137.

680 BDT 2019.4110.

681 BDT 2019.4108.

682 BDT 2019.4054.

683 BDT 2019.3984.

684 UDVARY Sándor: *A jövő polgári perrendtartása madártávlatból*. Pro Futuro. 2016/2. szám, 115-127.

685 2020. évi CXIX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról.

számára gyors befejezést eredményező szabályozás.

Ugyancsak a szerző meglátása szerint ebben a(z új) jogi környezetben az eljárási joganyagtól távol, szervezeti és jogállási, tehát közjogi törvényben és nyomokban lelhetőek fel az eljárás tisztességességének igazszolgáltatási alapelvei. Ez a távolság nem fogja elősegíteni az új joganyag ügyfél-központú értelmezését, és nem fog egyensúlyt sem teremteni a szervezeti érdek (gyors és akár formális-perjogi befejezés), valamint a peres felek jogviták érdemi (hatékony) elbírálásához való érdeke között.

1.3. Tartalmi kettősségek

Az rPp. esetében a jogalkotás a perek tisztességes lefolytatásának alapelvét a fair eljárás alapjogának perjogi változatául szánta, a bíróságok pedig ezt a kapcsolatot nagyjából realizálták is. Egyfelől azzal, hogy szókészletükben megjelent az *alanyi jog* mellett az *alapjog* kifejezés: „az igazságszolgáltatással kapcsolatos alanyi jogok, alapjogok (tisztességes eljáráshoz való jog, az eljárás ésszerű időn belül való befejezéséhez való jog)”,⁶⁸⁶ illetve „a Pp. 2. § (1) bekezdése két eljárási alapjogot különböztet meg: egyrészt a feleknek a perek tisztességes lefolytatásához, másrészt az ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát”.⁶⁸⁷ Másfelől úgy is, ahogy az idézetekből kitűnik, tartalmilag a törvényszövegbeli alapelveket jogként, még pedig alapjogként is értékelték, valamint a perjogi és alkotmányjogi kifejezéseket összekötötték.

A rendesbíróságok szóhasználatában megjelent tisztességes tárgyalás–tisztességes eljárás variációk lényegében az EJEE szerinti „right to a fair trial” bírósági tárgyalást kiemelő címszaván és a bírósági eljárás egészének korrektségét biztosító elvárás kapcsolatán alapultak.

Azonban a korábbi alfejezetben idézett döntésekkel nem csupán az eljárás és a tárgyalás kifejezések szinonimakénti alkalmazását, felcserélését, és ezzel a fogalomhasználat terén egyfajta bizonytalanságot kívántunk érzékeltetni, hanem azt is, hogy az „anyajog” tartalmának meghatározását illetően is fennállt, még pedig egy nagyobb mérvű tartalmi dilemma: mit jelent pontosan az, hogy az eljárás/tárgyalás legyen tisztességes. Ez a kifejezés mindannyiunk számára morális levárást jelent, értve ez alatt az erkölcsi, a

686 Fővárosi Ítéletábla 5.Pf.21.971/2010/5.

687 Fővárosi Ítéletábla 5.Pf.20.775/2009/7.

becsületességi kívánalomnak megfelelő, azaz rendes magatartást.⁶⁸⁸

A rendesbíróóságok hol az egyenlőség esélybeli ismérével, hol az EJEK által „kiolvasztott” fegyveregyenlőség kifejezéssel adták meg a konkrét tartalmat. A fogalomhasználati kettősség – vagy nevezhetnénk inkább többségnek a perbeli esélyegyenlőség és a fegyveregyenlőség kifejezések váltakozó használata miatt – azt a kérdést vetették fel, hogy a perek tisztességes lefolytatásának fogalmát a bíróságok végül is milyen tartalommal ruházták fel.

Az alkotmányjog területén a központi fogalom a tisztességes eljáráshoz való jog, az alkotóelemei egymással egyenrangúak, és szükségképpen nem álltak azonos helyen a közös ismérveiket megadó anyajoggal, éppen az egész-rész reláció miatt. Az AB-ra 2012 után egyértelműen jellemző módszer felsorolja a szövegbeli elemeket és megjelöli az értelmezéssel meghatározott,⁶⁸⁹ beleértett részeket,⁶⁹⁰ de nem von egyenlőségi let a központi fogalom és valamely része közé. Legfeljebb a vizsgált elemet emeli ki a többi közül olyan fordulattal, hogy az AB a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog részjogosítványai közül a [...] való jog kapcsán összefoglalta az általa – a nemzetközi jog alapelveire és gyakorlatára is tekintettel – korábban tett legfontosabb elvi megállapításokat,⁶⁹¹ vagy „Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből következő [...] való jog sérelmét állító indítványi elemmel összefüggésben az Alkotmánybíróság az alábbiakat állapította meg”.⁶⁹² Így nyilvánvalóvá tette az alapjog tartalmát a teljes körű felsorolással, és összefoglalta az adott részjog addig megfogalmazott tartalmi jellemzőit.

Foglalkozott az AB az eljárási alapjog feladatával is, és arra a megállapításra jutott, hogy „az eljárásnak ahhoz kell vezetnie, hogy a bíróság a perbe vitt jogokat és köteleességeket az ott írt módon valóban elbírálja:”⁶⁹³ az összes, az Alkotmányban részletezett követelmény ... ezt a célt szolgálja, csak e követelmények teljesítésével lehet alkotmányosan véglegesnek számító, érdemi, a jogot megállapító döntést hozni.”⁶⁹⁴ Ez pedig egybecseng az rPp.-ben

688 JUHÁSZ József – SZŐKE István – O. NAGY Gábor – KOVALOVSKY Miklós szerk. *Magyar Értelmező Kézisótár*. Akadémiai kiadó Budapest, 1972. 1378. oldal

689 A felsorolás más a 39/1997. (VII. 1.) AB határozatban megjelent, a jellegadó ismérvek meghatározása az utólagos normakontrollhoz volt köthető a megalakulástól kezdődően.

690 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49] pont, vagy 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [28]–[34] pontjai; 3295/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [24].

691 28/2019. (XI. 4.) AB határozat, Indokolás [81]–[82] pontjai.

692 3161/2019. (VII. 10.) AB határozat, Indokolás [23] pontja.

693 Ez utalás az Alkotmány 50. és 57. §-ainak egymásra vonatkoztatására, és a közigazgatási perek rPp. XX. fejezetében foglalt rendelkezéseire.

694 39/1997. (VII. 1.) AB határozat.

meghatározott céllal, hogy az alapelvek betartásával szükséges a jogvitákat elbírálni. Végző soron az eljárási igazságosságot kell érvényre juttatni.

1.3.1. Az esélyegyenlőség és a fair eljárás

Az egyenlőségi klauzula, vagyis minden ember státuszbeli egyenlősége,⁶⁹⁵ általános tételként és speciális elvárásként is megjelent az Alkotmányban,⁶⁹⁶ és jelen van az Alaptörvényben.⁶⁹⁷ Így kifejezetten az (anyagi) alapjogok szerinti egyenlőségben a „mindenkinek joga van”, „mindenkit megillet”, „senki sem lehet...” fordulatokkal, a törvény előtti egyenlőséggel, a fegyveregyenlőséggel és az esélyegyenlőséggel. Az egyenlőkénti kezelés megvalósításához hozzátartozik a társadalmi helyzetből fakadó egyenlőtlenségek kiküszöbölése is.⁶⁹⁸ Mindenfajta demokrácia felfogásnak, bármennyire is különbözzenek azok egymástól, szükségszerű eleme a közösség tagjainak jogegyenlősége, az alkotmányos demokrácia nem gondolható el a jogegyenlőség alkotmányos garanciái nélkül.⁶⁹⁹

Az általános jogegyenlőségi szabály alkotmányos szinten meghatározható törvény előtti egyenlőségként is, amelynek része a bíróság előtti egyenlőség,⁷⁰⁰ és ugyanúgy hozzátartozik az esélyegyenlőség vagy diszkrimináció tilalma. Egy ponton találkoznak: a jogegyenlőtlenség megszüntetése terén, amely a bírósági eljárásokat illetően a jogi képviselő igénybevétele, a költségkedvezmények biztosítását (így együtt a hatékony bírósághoz fordulás segítését) jelentette.⁷⁰¹ Az esélyegyenlőség, egyenlő bánásmód fogalmát az alkotmányjog egy másik, anyagi alapjogra alkalmazta, a tisztességes eljáráshoz csak a fegyverek egyenlősége tartozott.

A törvény előtti egyenlőségnek a bírósági eljárásokban érvényesülő egalitárius felfogása tünt kezdetben olyan bázisnak a bíróságok számára, amelyre fel lehetett építeni az eljárásbeli garanciarendszert. Alkotmányos elvárásként ez mutatkozott a legáltalánosabb

695 Az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből levezetett általános tétel, az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdése.

696 SÓLYOM 2001. I. kötet, 42., 152-153., KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé.* L'Harmattan Kiadó, 2012. 56-62.

697 Egyenlő munkáért egyenlő bér Alkotmány 70/B. §, diszkrimináció tilalma 70/A. § (1) bekezdés, a bíróság előtti egyenlőség 57. § (1) bekezdés, a választójogbeli egyenlőség, 71. §. KOVÁCS 2012. 62.

698 Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése.

699 BRAGYÓVA András: *EGYENLŐSÉG ÉS ALKOTMÁNY. Az alkotmányos egyenlőségi szabály jelentése és alkalmazása.* www.uni-miskolc.hu/.../alkotmany/egyenloseg_es_alkotmany.doc l.p. 2015.02.15.

700 53/1992. (X. 29.) AB határozat, 75/1995. (XII. 21.) AB határozat.

701 Az alapelvek rendszerezése szempontjából lásd KISS 2009. 83. és WOPERA 2008. 104-109.

vezérfonalnak, különös tekintettel arra, hogy az Alkotmány 57. § (1) bekezdése, amelyet az AB a tisztességes eljárást szabályozó rendelkezésnek tekintett, tartalmazta a bíróság előtti egyenlőséget. Ennek jegyében fogalmaztak úgy a harmadik szakaszban a felsőbbbíróságok, hogy

„A bíróság „kontradiktórius eljárás keretében mindkét peres fél jogait és kötelezettségeit figyelembe véve *egyenlő bánásmódban* részesítette a peres feleket.”⁷⁰²

„A tisztességes eljárás követelménye azt jelenti, hogy a per során a bíróságnak *megkülönböztetés nélkül*, mindvégig lehetőséget kell biztosítania mindkét félnek arra, hogy eljárási jogait gyakorolhassa, illetve eljárási kötelezettségeinek eleget tegyen.”⁷⁰³

„a tisztességes eljáráshoz fűződő jogon belül kell figyelembe venni az *esélyegyenlőséghez*, független és pártatlan bírósághoz, valamint az ügyek ésszerű időn belüli elbíráláshoz, illetve a tárgyalás igazságosságához fűződő jogokat.”⁷⁰⁴

Azonban a fogalom párosításnak nem várt eredményeként értékelhető, hogy a perbeli egyenlőséget egyfajta egyenlő bánásmóddal, esélyegyenlőséggel történt azonosítása újabb fogalmi zavart okozott. 2004. január 27-én lépett hatályban az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. Törvény (Ekbtv.), amely a két fogalmat speciális területre vonatkozó tartalommal ruházta fel, a diszkrimináció tilalmához kapcsolta. Lényegében kisajátította. Így maga a jogalkotó zavarta meg az organikus fejlődést, hiszen az alkotmányos bíróság előtti egyenlőségből eredeztetett, a bíróság részéről a felek felé tanúsítandó egyenlő perbeli bánásmód és a perbeli sikeres érdekérvényesítésre való esélyegyenlőség biztosítása összemosódott a megkülönböztetés tilalmával. Érdemes kiemelni, hogy valószínűleg ez lehetett a leginkább meghatározó tényező, a 2009-es Ptk-tervezet szövege mellett, hogy a peres felek igényérvényesítési gyakorlatába mélyen ágyazódott bele az alapjog személyiségi jogként történő megjelölése.

Mintegy válaszként, ugyancsak a harmadik szakaszban, a bírósági ítéletekben a személyiségi jogoktól elhatárolás érdekében megjelentek az ügyfélegyenlőség, ügyféljogok kifejezések, és a perbeli egyenlőség ellentétpárjával az ügyféljogokban szenvedett hátrány szolgált. A joggyakorlás terén való kiegyenlített helyzettel, az eljárási jogok gyakorlásával, pontosabban azok tényleges biztosításával lehetett kiküszöbölni az egyenlőtlenséget.⁷⁰⁵ Egy másik megfogalmazásban:

702 Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

703 Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 5. P. 22.114/2009/10.

704 Miskolci Törvényszék 10.P.22.470/2012/16., Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.22.220/2011/4.

705 BDT.2009. 1976.

„A tisztességes eljáráshoz való jog, mint a bírósági eljárás alkotmányos garanciája, alapvetően a bíróság eljárását meghatározó törvényi rendelkezések, az ott felsorolt alapelvek és az *esélyegyenlőség* érvényesülése szempontjából vizsgálendő, célja az, hogy az ügyfél „ügyféljogaiban” ne szenvedhessen hátrányt.”⁷⁰⁶

„Az eljárás keretein belül maradó eljárási szabálysértések esetén a felet általában ügyfélként, azaz eljárási jogaiban és nem a személyiségi jogi sérelem megállapítására is alapot adó jelleggel - azaz a személye ellen irányuló közvetlen támadás formájában - éri sérelem...”⁷⁰⁷

A határozatokból az tűnik ki, hogy egy bírósági alapfeladathoz közeli tartalom-kialakítás történt meg. Az elgondolás önmagában igaz és helytálló is. Csakhogy a bíróságok által megfogalmazott, az ellenérdekű félhez képest nem hátrányos helyzet az AB értelmezésében a felek közötti tisztességes egyensúlyt jelentette, amely a fair eljárás egyik elemét alkotja az EJEB kialakított gyakorlat alapján,⁷⁰⁸ és arra a fegyverek egyenlősége kifejezés szolgál.⁷⁰⁹ A fegyveregyenlőséget, mint eljárási alapjog-elemet a Pp. is magában foglalta, mégpedig az AB által meghatározott konkrét tartalommal:⁷¹⁰ a felek minden, az eljárás során előterjesztett kérelmet, jognyilatkozatot, valamint a bírósághoz benyújtott okiratot megismerhessenek és azokra – törvényben előírt időn belül – nyilatkozhatnak.⁷¹¹

1.3.2. A fegyveregyenlőség és a fair eljárás

A rendesbírósági hivatkozásokban megfigyelhető egy párhuzamosság: az esélyegyenlőség mellett a fegyveregyenlőség kifejezést is használták, még pedig a tisztességes eljáráshoz való jog szinonimájaként:

„A tisztességes tárgyaláshoz való jog körében azt kell vizsgálni, hogy az eljárás egésze tekintetében egyik fél nem került-e *hátrányosabb helyzetbe* a másikkal, eljárási jogaik gyakorlása megfelelő volt-e, az úgynevezett fegyverek egyenlőségének elvét betartották-e.”⁷¹²

„A tisztességes eljáráshoz való jog akkor sérül, ha az eljárásban nem érvényesül a *fegyveregyenlőség* elve, vagyis a felek eljárási jogaikat nem, vagy nem azonosan

706 BDT.2009. 1976.

707 Györi Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.

708 17/2005. (IV. 28.) AB határozat.

709 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

710 „...egyenlő esélye és alkalma legyen arra, hogy a tény- és jogkérdésekben véleményt formálhasson, és állást foglalhasson” 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

711 Az rPp. 3. § (6) §-a.

712 Fővárosi Bíróság 28.P.24.850/2009/18.

gyakorolhatták, és emiatt az eljárási jogok egyensúlya megbomlik.”⁷¹³

„...a felperesnek a tisztességes eljáráshoz való jogát sem sértették meg az eljárt bíróságok. Biztosított volt a kétoldali meghallgatás elve, a *fegyveregyenlőség* elve, a felperes bizonyítási indítványait a bíróság foganatosította és csak a per eldöntése szempontjából nem jelentős indítványokat mellőzte...”⁷¹⁴

A szerző meglátása szerint helytelen elméleti megközelítés volt, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot a fegyveregyenlőségi elemével tették azonossá. Ezzel egy erősen leszűkítő értelmezésnek engedtek elméleti teret. A logikai kapcsolat a jogegyenlőségből levezetett bíróság előtti és egyben perbeli egyenlőségen alapult. Így az érvelések az azonos jogok és kötelezettségek megléte mellett az eljárási jogok egyensúlyát, az egyenlő elbírálást emelték ki.

Ebben a megközelítésben több befolyásoló tényezőt is közrehatott. Elsőként az Alkotmány szövege, amely a tisztességes eljáráshoz való jogot és törvény előtti egyenlőséget egy szakaszban fogta össze. A második, hogy az AB a peres felek esélyegyenlőségét akként értelmezte, hogy azok azonos eljárási jogokkal és kötelezettségekkel, vagyis azonos fegyverekkel rendelkeznek.⁷¹⁵ A harmadik ilyen tényező, hogy a törvény vagy bíróság előtti egyenlőség nem újszerű kívánalom a polgári eljárásjogban, a felek egyenjogúsága elvének felelt meg már a szocialista korszakban is.⁷¹⁶ Ez nem csupán azt jelentette, hogy a feleket egyenlő eljárási jogok illették meg, hanem magába foglalta a kölcsönös meghallgatás kötelezettségét is, amely a felek oldaláról azt a jogot jelentette, hogy a tárgyaláson megjelenve tény- és jognyilatkozatokat tegyenek, álláspontjukat kifejthessék. Másrésről pedig magában foglalta a kitanítási kötelezettséget, amely a felek eljárási jogai gyakorlásának egyenlő lehetőségét, a perbeli egyenjogúság tényleges megvalósításának eszközét jelentette.⁷¹⁷ Ha nem is a jogállamiság követelményeinek megfelelő tartalommal, de maguk a fogalmak és az általuk elérni kívánt cél a polgári eljárásjogban ismertek voltak.

A bírói értelmezés mégis továbblépett, ami annak köszönhető, hogy inkább a garancia-együttes céljaként fogták fel az egyenlő perbeli helyzetet, mint definíciónak. A tisztességes eljáráshoz való jog és a fegyveregyenlőség közötti azonosság akkor maradt el a döntésekből, amikor a fair eljárás elemeit az AB már példálózó jelleggel sorolta fel, tehát jellemzően a

713 Fővárosi Ítéletábrla 5.Pf.21.457/2010/5.

714 LB Pfv.IV.22.004/2011/6.

715 75/1995. (XII. 21.) AB határozat.

716 NÉVAI László – SZILBEREKY Jenő: *Polgári eljárásjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 84-85.

717 1972-től a bíróságnak csak a jogi képviselővel nem rendelkező felet kellett kioktatnia. Más kérdés, hogy a bírói joggyakorlat ettől függetlenül mindkét felet és nem csupán eljárás jogi, hanem anyagi jogi jogaikra és lehetőségeikre oktatta ki ezzel sértve a felek perbeli rendelkezési jogát.

negyedik szakaszban.

A váltás pedig teret engedett a fegyveregyenlőség valódi feladatának, amelyet az EJEB értelmezés útján „olvasztott ki” az egyezményből és jutott arra az álláspontra, hogy azt méltányos egyensúlyként kell felfogni,⁷¹⁸ lehetőségként arra, hogy a fél az ügyét a bizonyítékaival együtt előadja.⁷¹⁹ A kiegyenlítetttség abban valósul meg, hogy a beadványokat a másik fél megkapja, arra reagálhasson saját érveivel,⁷²⁰ az ügy szempontjából lényeges bizonyítási indítványait fogantatosítsák,⁷²¹ kérdéseket intézhessen a tanúkhöz,⁷²² de egyik esetben sem terjed odáig az EJEB hatásköre, hogy azok értékelését vizsgálhassa.

Az AB a fegyveregyenlőséget a bíróság előtti eljárásban való hatékony, érdemi részvétel követelményének értékelte. Megvalósításának módját az EJEB-el azonos módon tartotta szükségesnek: a felek számára nem lényegesen hátrányosabb helyzet biztosítása a per során. Meg kell azonban jegyezni, hogy egészen 2002-ig a büntető eljárásokban merült fel az egyenlőség biztosítása.⁷²³ Még az alapvetőnek tekintett 6/1998. (III.11) AB határozat is ezzel, nem pedig a polgári eljárásokkal kapcsolatos elvi álláspontot határozta meg.

A tisztességes eljáráshoz való jog fogalmának az egyes elemek megadása útján történt meghatározása nyilvánvalóvá tette, hogy a fegyveregyenlőség egy részjog, és saját jelentéssel rendelkezik. A rendesbíróságok számára viszont ez a tartalomvizsgálat egybekapcsolódott a konkrét rPp. rendelkezéseinek beazonosításával, ezért találkozunk olyan érvelésekkel mint

„Mindenekelőtt a [z r]Pp. 3. § (3) bekezdése és 336/A. § (2) bekezdése értelmében [az elsőfokú bíróságnak] tájékoztatnia kell az alperest a bizonyítási teher megfordulásáról és ezt követően az alperes, illetve a felek által előterjesztett szakértői véleménnyel kapcsolatos bizonyítási indítványokat (szakértő megidézése, szakértői vélemény kiegészítése... stb.) fogantatosítani kell.”⁷²⁴

„...a fegyverek egyenlősége az eljárásban végig biztosított volt, a felek a tárgyaláson jelen lehettek, nyilatkozatot tehettek. Nem volt olyan irat, dokumentum, amelyet a felperes nem ismerhetett volna meg, ezért a tisztességes eljáráshoz való joga nem sérült”⁷²⁵ vagy

718 Feldbrugge kontra Hollandia, 1986. május 29. 44. §.

719 Wierzbicki kontra Lengyelország, 2002. június 18. 45. §.

720 Beer kontra Ausztria, 2001. február 9. 19. §.

721 Dombo Beheer B.V.kontra Hollandia, 1993.október 27. 34-35. §§.

722 Mantovanelli kontra Franciaország, 1997. március 18. 36. §.

723 Az elv polgári ügyek tisztességének vizsgálatában is alkalmazhatóságát az AB a 15/2002. (III. 29.) AB határozatban mondta ki először.

724 LB Kfv. V. 35.526/2008.

725 Gyulai Törvényszék 17.P.20.170/2012/25.

„A felperesnek módjában állt a csatolt iratban szereplő valamennyi bizonyítékra, tényre, adatra vonatkozóan álláspontját kifejteni, észrevételeit megtenni, bizonyítási indítványait előterjeszteni, következésképpen az iratcsatolással sem a fegyveregyenlőség, sem más eljárásjogi alapelv nem sérült.”⁷²⁶

„...a bíróság részletes tájékoztatást adott a tényállás alapjául szolgáló per alperesének, de a jegyzőkönyvek szerint korábban hasonló részletes tájékoztatásra került sor a felperes irányába is”.⁷²⁷

Ha a fegyverzetbeli eszközöket vesszük figyelembe, azok jól behatárolható percselekmények. A bíróság minden okiratot, nyilatkozatot, kérelmet megismerhetővé tesz a felek számára, és azokra való nyilatkozat megtételét biztosítja. A megismerhetőség nem kizárólag az iratoknak a fél részére történő megküldését jelenti, bár ez a legegyszerűbb mód, hanem azok hivatali időben való megtekintését, tanulmányozását, másolatok kiadását is értjük alatta. Ez utóbbiakat természetesen formalizált keretek között.

A válaszok, refleksiók, tehát a saját jogi álláspont kifejtésének és alátámasztásukra a bizonyítási eszközök megjelölésének színtere jellemzően a tárgyalás volt, ezért tapasztalhatunk átfedést a tárgyalás igazságosságának alapjogelemével.

Lehetőség volt mindezek írásbeli úton való előadására, csakhogy a hazai bíróságok számára nehezen feloldható dilemmának bizonyult a fegyveregyenlőség és az észszerű időn belüli befejezés összehangolása. A per időkeretek között tartása érdekében a bíróság a nyilatkozatok írásbeli megtételére határidőt adott a feleknek, annak a törvényi szankciónak a kilátásba helyezésével, hogy az elkésett beadványokat figyelme kívül fogja hagyni. Mégis az érdemi döntés megalapozottsága céljából az elkésett beadványokat általában és rendszerint befogadta a bíróság, és tartalmát is figyelembe vette.⁷²⁸ A formai egyenlőség helyett egy tartalmi egyenlőséget érvényesítettek főként az elsőfokú bíróságok, amelyek háttérben olyan felülbírálati álláspontok álltak, mint

„A bíróságnak a felek bizonyítási kérelmeik keretei között is törekednie kell a valóságnak megfelelő tényállás felderítésére. Összességében tehát a már eddig felajánlott bizonyítékok mélyebb, szélesebb körű vizsgálatát kellett volna lefolytatnia az elsőfokú bíróságnak, ennek hiányában ítélete nem megalapozott.”⁷²⁹

A bizonyításra vonatkozó, bíróságtól megkívánt konkrét elvárásokat az rPp. normaszövege

726 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.640/2013/3.

727 Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I., Győri Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.

728 Az rPp. 141. § (6) bekezdése „gumiszabályként” működött. Amikor a felek a részükre biztosított bírói határidőt elmulasztották és ezzel rendszerint adott tárgyalási hatánap előkészítését akadályozták, az így elkésettnek tekintendő indítványaik, nyilatkozataik esetében legfeljebb pénzbírságot alkalmaztak az elsőfokú bíróságok. Azt sem nagy sikerrel, a másodfokú bíróságok méltányos gyakorlata alapján. Egyébként pedig nehéz volt annak meghatározása, hogy a bizonyítási szakaszban előadott további és lényeges indítványok mennyiben akadályozzák a megalapozott és véglegesnek szánt bírói döntést.

729 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.538/2009/4.

tartalmazta. A feleknek és képviselőiknek külön rögzített joga volt arra, hogy közvetett vagy közvetlen módon kérdéseket intézzenek a tanúkhöz, kérdezési joga volt a tanúmeghallgatás során és ez a jog magában foglalta a tanú nyilatkozatának vitatási lehetőségét is, valamint tanúvallomással szembeni ellenbizonyítást. Szakértői bizonyítás révén feltárt releváns tények értékelése sem lehetett egyoldalú vagy önkényes a bíróság részéről, hiszen a felek nyilatkozataival, valamint a többi bizonyítási eszközökkel összevetve kellett értékelnie azt. S amennyiben a bíróság kizárt valamely bizonyítékot, illetőleg valamely bizonyítási indítvány mellőzött, annak ítéletbeli indokát köteles volt megadnia.⁷³⁰

A tanúk, szakértő meghallgatásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy azt az rPp. a bíróság kezébe adta az összefogottság és az aktív pervezetés érdekében. Szövegszerűen engedélyt kellett kérni az eljáró bírótól, hogy a fél vagy képviselője közvetlenül tehesse fel kérdést a tanúhoz, de a gyakorlat természetesnek kezelte mind a kérdésfeltevés jogát, mind annak sorrendjét: a bíróságot követően a tanú meghallgatását kérő, majd az ellenérdekű fél tett fel kérdéseket. Azt azonban ki kell emelni, hogyha a kérdések ún. irányító kérdések voltak,⁷³¹ vagy nem kapcsolódtak szorosan a perbeli jogvitához, a bíróság megtilthatta a kérdés feltevését. Akár az ügy tétje, akár a felek személyes ellentéte miatt eljuthatott odáig a meghallgatás, hogy a bíró „tolmácsolta” a kérdéseket a tanú felé a válaszadás érdekében, de jellemzően jól működött a rendszer, és a felek aktív közreműködői lehettek saját vitájuk rendezésének. Az ügyben eljáró szakértőnek semlegesnek kellett lennie és maradnia a felek irányába, amelyet az rPp. a kizárási szabályok kiterjesztésével biztosított. Ennek oka az ügy szempontjából az volt, hogy a speciális tudást igénylő tények, amellyel kapcsolatban a bíróságnak nincsen ismerete, nagy valószínűséggel kihatnak az érdemi elbírálásra.

Az új Pp. hatálya alá tartozó ügyekben – nem győzzük hangsúlyozni a kevés gyakorlati időt – még alkalomszerűen merül fel és főleg a felek fellebbezési érveléseiben a fegyveregyenlőség elvének sérelme. Ugyanakkor maga az alapelv az egyéb általános szabályok között elhelyezve megmaradt.⁷³² A felek felvetéseinek többségére a felsőbíróságok nem adtak alapelvi magyarázatot, helyette a valós vagy állított eljárási hibák

730 Az rPp. 206. §-ban foglalt szabályok rendezik a mérlegelés fő irányát, kötöttséget jelent a bíróság számára az rPp. 169. § (6) bekezdése, 170. § (7) bekezdése, 192/A. § (1) bekezdése. Tanúvallomások és a minősített adatot tartalmazó okirat vonatkozásában, míg az okiratokkal kapcsolatos az rPp. 195. § és 196. § adnak iránymutatást. A törvényes vélelmek vonatkozásában a 3. § (5) bekezdés és a büntető bíróság marasztaló ítélete vonatkozásában az rPp. 4. § (2) bekezdés. Az indokolási kötelezettséget az rPp. 221. § (1) bekezdése tartalmazza.

731 Más elnevezéssel zárt kérdések, amelyekre csak igen, vagy nem válasz volt adható.

732 új Pp. 110. § (2) bekezdése.

meglétét vizsgálták meg perjogi szempontok szerint.⁷³³ Abban a néhány esetben, ahol a felsőbíróság beépítette érvelésébe az alapelvet, az elsőfokú eljárás megismétlésének feltételei szempontjából végzett vizsgálatot. Ebből kiindulva tulajdonított jelentőséget a felszámolási eljárásban benyújtott irat utólagos megküldésének, amelyre a fellebbezésben az adós mér meg tudta tenni észrevételeit,⁷³⁴ vagy a felszámolási kérelem és nyilatkozatra felhívó végzés cégkapun keresztül történő kézbesítése esetében annak szabályszerűségének és a kézbesítési fikció beálltának,⁷³⁵ a felfüggesztés iránti kérelem és felfüggesztés tárgyában hozott végzés együttes kézbesítésének,⁷³⁶ vagy a büntető ügyben tett tanúvallomások és keletkezett szakvélemény polgári per anyagává tétele szabályszerűségének,⁷³⁷ s végül (de nem utolsó sorban) a helytelenül megjelölt jogalapról egy sikeresebbnek vélhető, másik védjegybitorlási okra való hivatalbóli áttérés hiányának.⁷³⁸ A döntésekből az rPp. időszakában kialakított, az Alaptörvénynek megfelelő struktúra tűnik ki: a fegyveregyenlőség alapelve a tisztességes eljárás része.

Rövid összegzésként a bírói gyakorlat esetében azt fogalmazhatjuk meg, hogy az Alaptörvényig és ezzel együtt az AB módszerváltásáig inkább az egyenlőségi elvet részesítette előnyben, amely valószínűleg jobban visszaadta az igazságszolgáltatástól elvárt objektivitást. Ez azonban a fegyveregyenlőség önálló részjogának törvényszövegbeli beazonosítását és perjogi szempontú meghatározását késleltette. Amikor viszont ez megvalósult, az okiratok megküldésén és megismerésén túl, az egyéb bizonyítási eszközökre, a kérdezés jogára, a bizonyításra szoruló tényekről való tájékoztatásra, s a szakértői bizonyítás szükségességére is vonatkoztatta. Lényegében azokra a perceselexményekre, amelyek befolyásolták a megtett állítások alátámasztását, igazolását. Az így kialakított garancia-együttesben a fegyveregyenlőség elve biztosította, hogy egyik fél se kerüljön eljárásjogi szempontból hátrányosabb helyzetbe a másik félhez képest, amelynek módja az iratok, beadványok bizonyítékok megismerése, megküldése, bizonyítás indítványozása, kérdések intézése a tanúkhöz és észrevételek megtétele volt.

733 Kúria Pfv.IV.21.175/2020/8., Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.056/2021/7., Kúria Pfv.VI.20.724/2020/11., Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.330/2020/8-I., Fővárosi Ítéltábla 12.Gpkf.43.727/2020/2., 12.Gpkf.43.026/2021/2., 12.Gpkf.44.257/2019/2., Fővárosi Ítéltábla 2.Mpkf.35.041/2021/5.

734 Pécsi Ítéltábla Fpkf.IV.45.120/2020/4.

735 Fővárosi Ítéltábla 11.Fpkf.43.096/2020/2.

736 Fővárosi Ítéltábla 10.Gpkf.43.351/2021/3.

737 Győri Ítéltábla Pf.IV.20.201/2019/9/I.

738 Fővárosi Ítéltábla, mint másodfokú európai uniós védjegy bíróság 8.Pkf.25.500/2021/3.

2. Az eljárási alapjog elemei, mint alapelvek

A VIII. Ppn. alapelvi reformja vegyes képet mutat abból a szempontból, hogy az alapjog egyes elemeit milyen módon emelte be az rPp. -be. Arra már utaltunk, hogy egyes elvek csak megnevezés szerint kerültek a szövegbe, mint a pártatlanság, a jogviták elbírálása, a peres tisztességes lefolytatása és az észszerű időn belüli befejezés, de az alapelvi fejezet kibővült olyan elvekkel is, amelyeknek a tartalmát határozta meg a szöveg, az elnevezését, beazonosítását a jogtudomány, illetve a rendesbíróságok végezték el. Sőt, a hagyományos elvek egy részét is a tisztességes eljárás alapjogának hatókörébe vonták.

Ebből kiindulva a polgári eljárásjog alapelvi szempontjából rendszereztük a fair eljáráshoz kapcsolható alapelveket, és a dolgozat következő fejezeteiben ezen koncepció mentén felosztva ismertetjük azokat. A perek tisztességes lefolytatásának tartalmát és összefüggéseit didaktikai szempontból itt lenne szükséges ismertetni, azonban nem térünk vissza az alapelvhez, mivel azt egy sajátos értelmezési kihívás keretei között ezen Rész 1. fejezetében már ismertettük, ahogy a fegyveregyenlőség elvét is.

2.1. Pártatlanság

Az rPp. első fejezetében a csak elnevezésében megjelenített alapelvek közül a pártatlanság követelménye szerepel elsőként. Sem a fogalom, sem a jelentése nem új a polgári eljárásjog területén. Az 1911. évi I. törvénycikkben épp úgy megtaláljuk az igazságszolgáltatási elvhez tartozó törvényi rendelkezéseket,⁷³⁹ mint az régi,⁷⁴⁰ vagy az új Pp.-ben,⁷⁴¹ még pedig lényegi eltérés nélkül. Kezdetben a bírói függetlenség elvéhez tartozott, hogy külső befolyást ne gyakorolhassanak sem a felek, sem az állam egyes szervei, a bíró maga pedig részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen döntsön.⁷⁴² Jelenleg a függetlenség a szervezeti garanciák egyike, míg ennek személyi oldala, a pártatlanság inkább működési követelmény: „A bírói függetlenség egyedi aspektusában [...] a bíró szervezeti és státusbeli szabadságának garanciáját jelenti, annak érdekében, hogy az egyedi ügyekben a jogviták eldöntése és a jogsérelmek orvoslása tárgyában hozott kötelező erejű és végrehajtható döntését mindenféle befolyástól mentesen, a törvények, illetve általában a jogszabályok alapján, belső

739 1911. évi I. tc. 59-69. §§-ai.

740 Az rPp. 13-19. §§-ai

741 Az új Pp. 12-19. §§-ai

742 SZILBEREKY-NÉVAI 1976. I. kötet, 66.

meggyőződése szerint hozza meg.”⁷⁴³

A bíró feladata is konstans maradt: az igazságszolgáltató hatalmat képviseli, megítél és egyensúlyt teremt a törvény szigorával, hatalomtól, pénztől és gyengeségtől mentesen, részrehajlás nélkül. Ezt az autoritást jeleníti meg a bekötött szemű, kezében mérleget és kardot tartó Justitia. A pártatlanság a döntést hozó egyéni jellemzője,⁷⁴⁴ kizárja a részrehajlást, a rokon- vagy ellenszenvet épp úgy, mint az érdekalapú kötődést, kapcsolatot a perbeli felekkel, képviselőikkel. A bíró ebből az okból van alárendelve a törvénynek és saját belső meggyőződésének, ez adja személyének hitelességét. Nem elég azonban a belső meggyőződés, azt a perben résztvevők felé is ki kell nyilvánítani, az igazságszolgáltatásba vetett bizalom megőrzése érdekében. Kétség se merüljön fel arra, hogy nem pártatlan bíróság jár el.⁷⁴⁵

Abban hozott újdonságot a jogállamiság eszméje, hogy igyekezett, ha nem is szétválasztani a két elvet, de ismérveit egymástól jól elhatárolható módon megadni. A függetlenség a bírói pártatlanság előfeltételeként is felfogható, amely „elválaszthatatlan része az igazságszolgáltatás hitelességének és annak a bizalomnak, amelyet ösztönöznie kellene a demokratikus társadalomban.”⁷⁴⁶

Az EJEB – a függetlenség szempontjai szerint működő bírósági rendszerre alapozva – vélelmet állított fel amellet, hogy a bíróság mentes a személyes előítéletektől.⁷⁴⁷ Ugyanakkor ez a vélelem megdönthető és az előítélet, illetve az elfogultság meglétéről vagy hiányáról meg lehet győződni. Az objektivitás tesztje alapján vizsgálható, hogy a bíró megadta-e a jogszerű kétséget kizáró garanciákat,⁷⁴⁸ a szubjektivitási teszt alapján pedig a

743 167/1995. (XII. 1.) AB határozat, 9/1999. (VI. 25.) AB határozat; 17/2001. (VI. 1.) AB határozat, 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás [72]–[81].

744 Parlov-Tkalčić kontra Horvátország, 2009. december 22. 86-87. §.

745 „Ha a bíró személyes függetlensége, pártatlansága megkérdőjelezhetetlen, akkor nem lehet ezzel ellentétes látszat sem, aminek a védelmére külön gondot kellene fordítania. Amennyiben a személyében, a több évtizedes munkálkodásával meg tud testesíteni egy olyan erkölcsi, hivatásbeli mércét, amelyből következően a függetlenségét oktalan vád már nem érheti, és a nemtelen vádaktól való elhatárolódást is méltósággal tudja viselni, akkor már csak a bíróság, mint szervezet függetlenségének, pártatlanságának, elfogultlanságának a látszatát megőrző védelemre kell figyelmet fordítania.”

FICSOR Gabriella: *A bírói függetlenség szükségszerű kialakulása és tartalma.*

https://debreceniitotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/biroi_fuggetlenseg_1.pdf, 2020.05.09.

746 Az Európa Tanács keretében működő Európai Bírák konzultatív Tanácsának (CCJE) 3. számú Ajánlása (2002. november 19.) 16. pontja.

747 Kyprianou kontra Ciprus, 2005. december 15., 119. §.; Le Compte, Van Leuven és De Meyere kontra Belgium, 1981. június 23. 58. §.; Driza kontra Albánia, 2008. június 2. 75. §.

748 Morice kontra Franciaország, 2015. április 23., 119. §.; Gautrin és társai kontra Franciaország, 1998. május 20., 58. §.

személyes meggyőződés és érdek értékelhető.⁷⁴⁹ A pártatlanság objektív követelményének nem felelt meg a családi kötelék vagy a szakmai kapcsolat,⁷⁵⁰ de a bírói tanácskozáson a kormány hivatalos jelenléte sem.⁷⁵¹ A szubjektív követelmény körében értékelhető az előre kialakított meggyőződés,⁷⁵² a bíró ellenségeskedése vagy rosszindulata,⁷⁵³ tehát a bíró személyes viselkedése.

Az AB a pártatlanság követelményével összefüggésben is az EJEB szempontjait érvényesítette.⁷⁵⁴ Irányadónak tekintette tehát azt a megközelítést, miszerint a pártatlanságnak objektív és szubjektív oldala is van. Az elfogulatlanság esetében az AB igen karakterisztikusan fogalmazta meg azt az elvárást, hogy a bírónak nemcsak pártatlannak kell lennie, hanem annak is kell látszania.⁷⁵⁵ Amiben viszont óhatatlanul el kellett térnie, az az objektív követelmény vizsgálat módja volt. A belső jog szerint ugyanis az eljárási törvények rendezik azokat a helyzeteket, amelyek kizárják a bíró pártatlanságával szembeni jogos kétséget.⁷⁵⁶

A szabályozási környezet a polgári eljárásban résztvevő bíró esetében egyértelmű és részletes szabályokat tartalmazott, egyaránt meghatározta a kizárás feltételeit, amelyek az objektív követelményeket jelentették, és rendelkezett a szubjektív követelményről is, nevezetesen az elfogulatlanság kívánalmáról. Azt azonban a bírói gyakorlat munkálta ki, még 2000 előtt, hogy milyen magatartás vezethet az elfogultság megállapításához. A felmerült esetekben kifejtett érvek nem különböztek az EJEB által kimunkáltaktól, hiszen az elvárások is azonosak voltak: a bíró esetében ne álljon fent az előtte folyó per feleivel, képviselőivel vagy a per tárgyával olyan kapcsolat, amely akadályozná az egyenlőség érvényesülését, és ne is keltse viselkedésével vagy egyes perbeli cselekményeivel az elfogultság látszatát.

A törvényi kizárási okokat hivatalból kell vizsgálni. A bíró tehát a keresetlevél

749 Kézikönyv 2016. i. m. 42-43.

750 Az első esetre példa a Micallef kontra Málta, 2009. október 15., 102. §., a másokra a Pescador Valero kontra Spanyolország, 2003. június 17., 27-28. §.

751 Martinie kontra Franciaország, 2006. április 12., 53-55. §.

752 Buscemi kontra Olaszország, 1999. szeptember 16. 67-68 §.

753 Piersack kontra Belgium, 1982. október 1., 30. §; Hauschlidt kontra Dánia, 1989. május 24., 46. §; Castillo Algar kontra Spanyolország, 1998. október 28., 43. §; Romenskiy kontra Oroszország, 2013. június 13., 26. §.

754 CZINE Ágnes: Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Alkotmánybíróság Szemle 2018/2. 7.; 25/2013. (X. 4.) AB határozat, Indokolás [27], [38].

755 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, indokolás [105]-[106] pontjai.

756 CZINE 2020. 168.

megvizsgálásakor erre is figyelmet fordít. A felek számára a kizártság ténye legfeljebb abban nyilvánul meg, hogy igazgatási úton újabb bíró kerül kijelölésre. Megfigyelhető volt egy olyan tendencia a közhatalom gyakorlásával okozott kár megtérítésére irányuló és a közhatalom gyakorlója által megsértett személyiségi jogi perekben, hogy a felperesek – elégedetlenkedve a bírói pervezetéssel – magát az eljáró bírót, illetve a jogi személy bíróságot is perbe vonták annak elérése céljából, hogy a per tárgyalására más bíró vagy bíróság kerüljön kijelölésre. Így a meg nem engedett keresetváltoztatás szabálya összekapcsolódott az objektív kizárási rendelkezésekkel. Akadt azonban példa arra is, hogy dologi jogi vagy kötelmi perben került sor az ilyen tartalmú személyi és tárgyi keresetkiterjesztéssel kizárttá vált az rPp. szerint meghatározott törvényes bíró(ság).

Az egy eljárásban többször megtett ilyen jellegű keresetkiterjesztés irányította rá a figyelmet arra, hogy az eljárási alapjog ütközhet a perbeli rendelkezési joggal, vagy a fair eljáráshoz való jog elemei egymással (pártatlanság-döntési kötelezettség, pártatlanság-észszerű időn belüli befejezés) is konfrontálódhatnak. Az adott ügyben eljáró bíróságra történő keresetkiterjesztés megengedhetősége tárgyában igen megosztott joggyakorlatot kísérelt meg a Szegedi Ítéltábla mindkét jogintézmény felől perjogi alapokon mederbe terelni, amikor kimondta, hogy a bíróság ellen indított polgári perben nincs helye a kereset kiterjesztésének az ügyben eljáró megyei bíróságra, ha az újonnan előterjesztett kereset ténybeli alapja nem kapcsolódik az eredeti kereseti kérelemhez. A meg nem engedett keresetkiterjesztést önálló keresetként kell kezelni és iktatni, és nincs kihatása – a bíróság kizárása szempontjából – az eredeti kereset elbírálására.⁷⁵⁷

A magyar jog szerinti elfogultság, avagy a pártatlanság szubjektív oldalának hiánya körében a felek hivatkozásai széles skálán mozogtak. Az indokolást egyáltalán nem tartalmazó kifogás,⁷⁵⁸ az általánosságban mozgó, konkrét és objektív tényeket nem tartalmazó indok,⁷⁵⁹ a hiánypótlásra felhívás, az ellenérdekű fél beadványa mellékleteinek meg nem küldése, vagy a fél képviselőjének napi kapcsolata felsőbb bíróságokkal épp úgy szolgált indokul,⁷⁶⁰ mint annak tudomása, hogy a másik fél olyan kapcsolatrendszer épített ki a megyében, mely a független bírósági eljárást jelentősen csorbíthatja, „illetve a bírói szervezetben és jogi képviselők között is tagadhatatlanul léteznek összefonódások.”⁷⁶¹

757 Szegedi Ítéltábla Pkk. III. 20 075/2009/2.

758 Fővárosi Ítéltábla 17.Pkf.25.071/2018/5.

759 LB. Pkk.V.24.719/2016/2.

760 LB. Pkk.VIII.24.512/2010/2.

761 Győri Ítéltábla Pkk.III.25.928/2018/2.

Elfogultságot láttak abban, hogy egy tanács a társasházakkal kapcsolatban olyan joggyakorlatot folytat, melyet jogsértőnek tartottak,⁷⁶² de abban is, hogy egy adott fellebbviteli tanács korábban a félre nézve kedvezőtlen döntést hozott.⁷⁶³ A pártatlansághoz fűződő érdeket sértőnek tartották a felek az általuk észlelt vagy vélelmezett szakmai mulasztás,⁷⁶⁴ avagy valamely fél és a pert tárgyaló bíróság között másik per okából,⁷⁶⁵ és történt hivatkozás jogszabálysértő eljárásra, amelyet okiratként maga a perben meghozott ítélet támaszt alá.⁷⁶⁶

Maguk a bírák, illetve a bíróságok is jelentettek be egy-egy ügyben elfogultságot. A felhozott indokok ugyancsak vegyes képet mutattak, de jelentős szerepet játszott benne a pártatlanság látszatának megóvása. A peres félként résztvevő, de az eljáró bíróság székhelyén működő végrehajtóval,⁷⁶⁷ vagy valamelyik peres féllel meglévő munkakapcsolat, vagy peres féllel meglévő munkakapcsolat főleg a vidéki bíróságok esetében szolgált hivatkozási alapul.⁷⁶⁸ Megtalálható volt az okok között valamely kolléga tulajdonosi mivolta egy peres félként eljáró cég vonatkozásában,⁷⁶⁹ a megyei bíróság korábbi bírója az alperes törvényes képviselője,⁷⁷⁰ de az eljáró bíróra a felperes által tett minősíthetetlen, személyiségi jogot durván sértő kijelentések is.⁷⁷¹

A pártatlanság kifelé történő érzékeltetésének egyik következménye volt az a megoldás, hogy a bíró vagy a bíróság magát nem érezte elfogultnak, de hozzájárult a perből történő kizáráshoz.⁷⁷² A megoldás korántsem tekinthető szerencsésnek, mert az elfogultlanság megállapítására nem volt alkalmas az ilyen nyilatkozat, de az ellenkezőjére sem. Ez pedig nem volt összeegyeztethető azzal az elvárással, hogy a per törvényes bírójának egyértelműen tudnia kell, hogy van-e olyan személyes körülmény, amely gátolja a pártatlan pervezetését. Nincs arra törvényi felhatalmazása a bírónak sem, hogy elfogultságát indok nélkül jelentse be. Ezért jegyezte meg a vizsgálatot elvégző bíróság, „...az elfogultsági nyilatkozatot még e mulasztás esetén sem bírálhatja felül, azonban hivatalból köteles a bírák

762 LB. Pkk.III.24.553/2009/2.

763 LB: Pkk.III.24.737/2014/2.

764 Debreceni Ítéltábla Pkk.II.20.005/2012/2., Fővárosi Ítéltábla 1.Pk.25.638/2018/2.

765 Fővárosi Ítéltábla 3.Pkf.25.717/2019/2., Pécsi Ítéltábla Pkk.V.25.243/2018/2.

766 Pécsi Ítéltábla Pkk.V.25.243/2018/2.

767 Győri Ítéltábla Pkk.V.25.626/2018/2.

768 LB. Pk.IX.25.076/2004/2.

769 LB Pkk. VIII.24.583/2009/2.

770 Debreceni Ítéltábla Pkk.II.20.015/2012/3.

771 Fővárosi Ítéltábla 7.Pkf.25.548/2018/2.

772 LB. Pkk.VIII.24.507/2007/2.

figyelmét felhívni e kötelezettségük megtartására".⁷⁷³

Az ügyet tárgyaló bíró belső meggyőződése az elfogultság tárgyában tett nyilatkozatában mutatkozott meg, amelyet a felsőbb bíróságok vagy azonos bíróság másik tanácsa csak objektíven vizsgálható okok alapján mérlegelhetett, még pedig kizárólag a kifogást benyújtó fél által felhívott szempontok szerint. Az elsőfokú bíróságok gyakorlata, amikor egy másik bírói tanács elfogultságának kérdésében kellett állást foglalni, a hangsúlyt annak vizsgálatára helyezte, hogy „A kizárás iránti kérelemnek konkrét okot kell tartalmaznia, meg kell jelölni azokat a tényeket, amelyekből okszerűen következik az, hogy annak feltétele objektíve fennáll. A fél szubjektív vélekedése nem szolgálhat alapul az elfogultság fennállásának megállapítására.”⁷⁷⁴ Ebből kiindulva tekintették át a fél által hivatkozott okokat egyenként, hogy azok alkalmasak-e az elfogultság megállapítására.

A felsőbb bíróságok rövidebbre fogott indokolását adták az elfogultság hiányának olyan fordulatok alkalmazásával, miszerint „... a bírák nyilatkozataival szemben a felperes nem hozott fel olyan okot, amely az eljárásra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság kizárásához kellő alapot szolgáltatna. Ilyennek a panaszban megjelölt körülmények nem minősíthetők.”⁷⁷⁵ Az egy ügyben többszöri kifogás benyújtása vezetett oda,⁷⁷⁶ hogy a garancia-rendszer egy másik elemét tették a bíróságok a mérleg másik serpenyőjébe, még pedig a törvényes bíróhoz való jogot.⁷⁷⁷

Néhány peres fél a Kúria eljárását is szerette volna megakadályozni a kifogás jogintézményét felhasználva. Az ilyen kérelmek egy része valamely tanácsra, vagy tanácselnökre vonatkozott, amelyet az általános szabályok szerint a Kúria egy másik tanácsa bíralt el.⁷⁷⁸ A Kúria teljes kizárására azonban az eljárásjog rendszeréből fakadóan nem kerülhet sor.⁷⁷⁹ Szélsőséges esetek már az új Pp.-nél is felmerültek. Egy notórius perlekedő olyan keresetlevelet terjesztett elő, amelyekben – többek között – minden egyes törvényszék, ítélőtábla és a Kúria is alperesként szerepel. Az eljáró első- és másodfokú bíróságok kijelölése tárgyában hozott határozatában a Kúria a bírósághoz fordulás jogának érvényesülése érdekében fejtette ki, hogy „a Pp.-nek a bírók és a bíróság kizárására vonatkozó rendelkezései során sem a teljes törvényszéki és ítélőtáblai szint, sem pedig a

773 Pécsi Ítélőtábla Pkk. III. 20.152/2012/2.

774 Pest Megyei Bíróság 21.Pk.21.545/2011/3.

775 LB Pk.VIII.26.179/2002/2.

776 LB Pfv.IV.20.102/2008/14.

777 Fővárosi Ítélőtábla 7.Pkk.25.345/2012/2.

778 LB. Pkk.III.24.553/2009/2.

779 LB. Pkk.VIII.24.728/2011/2.

Kúria kizárására nem kerülhet sor, mivel nem maradna olyan bíróság, amely ebben a hatáskörben eljárhatna.”⁷⁸⁰ A bírósághoz fordulás jogának érvényesítését biztosítania kell, még ha a felperes az összes bíró együttes perlésével maga korlátozza vagy zárja ki a bírósághoz fordulás jogának gyakorlását.⁷⁸¹

A kifogás jogintézményének hosszú gyakorlatába – szemben az eljáró bíróság kijelölésével – sokáig nem épült be az alapjogi-alapelvi hivatkozás, annak ellenére, hogy a kétféle megközelítést dogmatikai alapossággal már 2008-ban egyesítette a Debreceni Ítéltábla:

„A[z r]Pp. alapvető rendelkezéseinek megfelelően a tisztességes eljárás, a pártatlan bíró eljárásának biztosítékát jelentik a bíró kizárására vonatkozó szabályok a polgári eljárásban. Az eljárási törvényben felsorolt kizáró okok azonban már nem általában fogalmazzák meg a tisztességes eljárás követelményét, hanem azokat az okokat sorolják fel, amelyek ennek érvényesülését a bíró személye folytán a konkrét ügyben veszélyeztetnék. Az a-d) pontban írtak abszolút kizárási okok, azaz olyan tények, amelyek fennállásakor az elfogultságot a jogalkotó vélelmezi, és ez a vélelem megdönthetetlen. Az abszolút kizárási ok az érintett bíró kizárását eredményezi minden további vizsgálódás nélkül. Relatív kizárási okot jelent az e) pontban írt egyéb okból való elfogultság. Ez a pártatlanságnak olyan esete, amikor vizsgálni kell, hogy az ok valóban fennáll-e.”⁷⁸²

Közel egy évvel később, 2009-ben jelent meg a Legfelsőbb Bíróság érvelésében a pártatlanság alapelvével kiegészített kizárási szempontrendszer,⁷⁸³ és további öt évnek kellett ahhoz eltelnie, hogy az általános indokolási gyakorlat részévé váljon az olyan fordulat, hogy „az elfogultság objektív körülmények, tények alapján állapítható meg, mely alapján nyilvánvaló, hogy az adott eljárásban az ügy tárgyilagos, tisztességes eljárásban történő elbírálása nem biztosított.”⁷⁸⁴

A polgári korszaktól kezdve a pártatlanság a tételes joganyag része. A szabályozás a bíróság szembeni elvárást rendezte. A gyakorlat, amely az elfogultság eseteit kimunkálta, korábbi, és ezért az alkotmányos átsugárzástól független is volt. Az eljárási alapjog ezen a területen annyi változást, vagy inkább árnyalást hozott, hogy a pártatlanság látszatát is beépítette. Ezzel nagyobb fegyelmet követelt meg az eljáró bírótól a tárgyalóteremben. Másik hatása pedig a kizárás feltételeinek vizsgálatában jelentkezett. Az érvelés állandósult részévé a negyedik szakasztól vált a tisztességes eljárásra történő hivatkozás.

780 Kúria Pkk.V.24.511/2016/2., megjelent: BH 2016.284.

781 Kúria Pkk.I.24.732/2021/10. [7]-[8], Pkk.III.24.735/2021/2. [7], Pkk.VI.24.763/2021/2. [5].

782 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.586/2008/4.

783 LB. Pkk.VIII.24.691/2009/2.

784 Például: Kúria Pkk.IV.24.920/2014/3., Pkk.V.24.502/2015/2., Pkk.V.24.763/2019/2. vagy Pkk.II.24.551/2020/2. számú döntések.

2.2. Jogviták elbírálása

A második, csak elnevezésében megjelenített alapelv a jogviták elbírálása volt. Maga a szókapcsolat szerepelt az rPp. 1. és 2. §-ában is. Először a pártatlan jelzővel, mint a polgári bíróság hagyományos közjogi célja, majd alapelvként. Az első viszonyrendszer a konfliktus feloldását, rendezését, az egyensúly újbóli megteremtését jelentette.⁷⁸⁵ A második, bár látszólagos szóismétlésnek hat, alapjogi jelleggel bírt és beazonosításra szorult.

A szakmai kifejezés erőteljesen az eljárásjogon belüli értelmezésre inspirált. Így az alapelvi minőség elfogadása mellett is a bíróság rendes tevékenységének hangsúlyozása történt meg: „Az idézett jogszabályi rendelkezések egybevetett értelmezéséből következik, hogy a bíróságnak elsődlegesen a jogvita megalapozott elbírálására kell törekednie, a[z r]Pp. 8. § (2) bekezdése alkalmazásával a bíróságnak a felek olyan eljárását kell megakadályoznia, amely kétséget kizáróan a per elhúzását célozza.”⁷⁸⁶ Sőt egyes bírói álláspontok szerint csak két alapjogot tartalmazott az rPp. 2. § (1) bekezdése,⁷⁸⁷ és ebbe nem sorolták bele a jogviták elbírálását.

Bírói szemszögből – ahogy azt korábban kifejtettük – a polgári eljárás a maga egészében testesíti meg a jogvédelmet, absztrakt és konkrét módon egyaránt.⁷⁸⁸ A közjogi meghatározás szerinti vitássá tett vagy megsértett jogról való végleges döntési kötelezettség a jogvita eldöntését emelte ki. Így az Alkotmányban szövegszerűen nem megjelenített alapjogelem,⁷⁸⁹ t. i. a bírósághoz fordulás joga, külön összekapcsolást igényelt. Ebben a bírói értelmezésre jelentős befolyással bíró kommentáriródalom nyújtott segítséget azzal, hogy a feleknek a jogviták bírósági eljárásban történő elbírálásának jogát a bírósághoz fordulás jogaként határozta meg.⁷⁹⁰

Az eljárásjog tudományos képviselői közül *Kengyel Miklós* a bíróság által nyújtott jogvédelmet látta a bírósághoz fordulás jogában, amely magában foglalja a modern értelemben vett keresetindításhoz való jogot és a bíróság érdemi döntésére való igényt.⁷⁹¹ Az emberi jogi dokumentumokból kiindulva a tágabb értelemben vett jogok és kötelezettségek

785 Bírósági ügyviteli szempontból felfoghatjuk bírósági útra tartozó ügynek (Bsz. 5. §).

786 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.652/2006/4.

787 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.775/2009/7., Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.971/2010/5., Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.174/2011/6.

788 Erről lásd a dolgozat II. Rész 3.3. fejezetét.

789 9/1992. (I. 30.) AB határozat; 59/1993. (XI. 29.) AB határozat,

790 NÉMETH 2007. 719-721.

791 KENGYEL 2012. 224.

érvényesítését látta benne, amely kiterjed a nyilvános tárgyalásra és a független bíróság ésszerű időn belüli méltányos döntésére vonatkozó igényre is. Ugyanakkor az rPp.-beli 7. §-ban megjelölt, a pártfogó ügyvéd és költségkezdvezmények igénybeviteléről szóló tájékoztatást vonta még az elv hatókörébe, és arra a következtetésre jutott, hogy a törvény lényegesen szűkebb körben rendelkezik a bírósághoz fordulás jogának a biztosításáról.

Ebből az álláspontból kitűnik egyfajta bizonytalanság abban a tekintetben, hogy a bírósághoz fordulás joga önállósággal rendelkezik-e a fair eljáráshoz való joggal szemben, esetleg ez képezi a tágabb kategóriát és ebből következően a tisztességes eljáráshoz való jogot kell a részének tekinteni, vagy éppen fordítva kell a kapcsolatot figyelembe venni.

Az AB korai döntéseiből is kitűnt az a felfogás, hogy az Alkotmány 57. §-a az eljárási garanciákon túl, a bírósághoz fordulás jogát is magában foglalja,⁷⁹² és az Alaptörvény hatályba lépését követően is általánosan megtartotta az AB ezt az irányvonalat.⁷⁹³ Így valóban felmerülhetett az a dilemma, hogy melyik a rész és melyik az egész. Azonban az AB kategorikusan úgy értelmezte a szabályt, hogy a bírósághoz fordulás a tisztességes eljáráshoz való jog jogába tartozik bele, annak részjogosítványa.⁷⁹⁴

A perjog szempontjából – részben alkotmányos megerősítéssel – három tartalmi követelményt azonosíthatunk be. A jogviták elbírálása áll a keresetindítási jogból,⁷⁹⁵ az eljárás megindításához szükséges szakmai és pénzügyi feltételek biztosításából, de legalábbis az azokról szóló tájékoztatásról,⁷⁹⁶ valamint a perbe vitt igényekről való döntési kötelezettségből,⁷⁹⁷ amely alkotmányjogilag önálló alapjogelem.⁷⁹⁸

2.2.1. A bírósághoz fordulás joga

Az eljárási alapjog ezen eleme nem a teljes eljárást fogja át, hanem annak kezdeti perindítási

792 59/1992. (I. 30.) AB határozat; 9/1993. (XI. 29.) AB határozat; 6/1998. (III. 11.) AB határozat. Ez utóbbi döntés az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében meghatározott garanciákat a "bírósághoz való jog" megannyi konkrét feltételének is tekintette.

793 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24]; 3076/2020. (III. 18.) AB határozat.

794 36/2014. (XII. 18.) AB határozat, Indokolás [66] pontja, 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49] pontja, 2/2017. (II. 10.) AB határozat [50] pontja.

795 70/2006. (XII. 13.) AB határozat; 51/2009. (IV. 28.) AB határozat; 5/2013. (II. 21.) AB határozat.

796 Az rPp. 7. §-ában foglalt bírósági kötelezettség. LB. Mfv. I. 10.781/2003 – BH2004. 431.; LB. Pfv. III. 20.995/2006. – EBH2007. 1612.; Kúria Pfv. I. 20.431/2013. – BH2014. 184.

797 Györi Ítéltábla Pf. I. 20.138/2007/6. és Pf.I.20.238/2008/5.

798 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [28]–[34]; 3150/2019. (VI. 26.) AB határozat, Indokolás [30]–[34]; 3303/2020. (VII. 24.) AB határozat, Indokolás [55]–[58]; 8/2020. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [44]–[50]; 3183/2021. (IV. 30.) AB végzés.

szakaszában játszik szerepet. Azért képes hatást gyakorolni, mert az alapjog(rész) alkotmányjogilag többes értelemmel rendelkezik. Egyrészt az államnak jogalkotási kötelezettsége áll fent arra, hogy általában a jogsérelmek esetén igénybe vehető legyen a bírósági fórum,⁷⁹⁹ amelyet tág értelemben vett jogorvoslatnak vagy jogvédelemnek tekinthetünk.⁸⁰⁰ Ezt recipiálta jól-rosszul, sokszor félreértelmezve az Alkotmány 70/K §-a az alapjogok tekintetében.⁸⁰¹ Szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy a polgári jogviszonyokban a bírói jogvédelem a bírósághoz fordulás jogát, míg a bírói, hatósági és más állami szervek határozatával szembeni bírósági felülvizsgálat, tehát ugyancsak a bírói jogvédelem ebben a tekintetben a szűkebb és tágabb értelemben vett jogorvoslati jogot jelenti. Így merülhet fel a jogértelmezés során, hogy az adott esetben melyik elem sérül.⁸⁰²

Az AB nem állt meg a bírói út jogszabályban biztosított lehetőségénél, azt is az alkotmányos garancia részének tekintette, hogy az állam a bírósághoz fordulást ténylegesen lehetővé tegye,⁸⁰³ mindezt oly módon, hogy érdemben érvényesüljön a jogszerűség és a hatékony jogvédelem,⁸⁰⁴ nevezetesen az, hogy a perbe vitt jogok a bíróság által érdemben elbírálnak legyenek.⁸⁰⁵ Az EJEB gyakorlatából merítette azt az érvelést, hogy nem tekinthető hatékonyak a bírói jogvédelmet akkor, ha „eljárási vagy anyagi jogi akadály van annak, hogy a bíróság önálló, érdemi vizsgálatot végezzen, a felek jogairól érdemben döntsön.”⁸⁰⁶ Így kapott hangsúlyt, hogy „[a] bírósághoz való fordulás alapvető joga nemcsak a beadványok előterjesztésének jogára szorítkozik...”⁸⁰⁷ és az is, hogy a feleknek az Alkotmányban biztosított joga van arra, hogy „ a bíróság az eljárásba vitt jogaikat és kötelességeiket elbírálja, (s ne csak az ezeket tartalmazó beadványról mondjon véleményt)...”.⁸⁰⁸ Még egy aspektusban értékelte az alapjogelemet: az

799 9/1992. (I. 3.) AB határozat, 59/1993. (XI. 29.) AB határozat, 1/1994. (I. 7.) AB határozat, 46/2007. (VI. 27.) AB határozat, 329/E/2010. AB határozat.

800 VISSY Beatrix: *Mikor az ombudsman és mikor a bíróság? Egyéni alapjog érvényesítési lehetőségek a két alkotmányos fórum előtt.* In: *Jogi tanulmányok 2010 – Ünnepi Konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából.* III. kötet. 151-164.

801 Erről lásd részletesen JAKAB i. m. II. köt. 2011-2022., és VISSY 2010. i. m. 152.

802 CZINE 2020. 173.

803 Az államnak az igazságszolgáltatás igénybevételéhez szükséges, a perrel kapcsolatos kiadásokra is kiterjedő támogatási rendszert kell kiépítenie. 685/B/2001. AB határozat.

804 1074/B/1994. AB határozat.

805 5/2013. (II. 21.) AB határozat, Indokolás [48]-[49].

806 8/2011. (II. 18.) AB határozat, a hivatkozott EJEB döntések: *Delcourt v. Belgium* 1970. január 17. Series A no. 11.; *Barbera, Messegué és Jabardo v. Spanyolország* 1988. december 6. Series A. no 285-C.

807 59/1993. (XI. 29.) AB határozat; 8/2020. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [50].

808 59/1993. (XI. 29.) AB határozat; 3238/2015. (XII. 8.) AB határozat, Indokolás [25]-[27].

igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésnek hatékonyak kell lennie.⁸⁰⁹ Ide tartozónak értékelte – ugyancsak az EJEB értelmezésének elfogadása révén – a képviselethez való jogot és a költségkedvezményeket,⁸¹⁰ amelyek ténylegesen lehetővé teszik a perbeli igények érvényesítését.⁸¹¹ Bár a költségkedvezmények tekintetében ma már az AB álláspontja az, hogy az „esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedéseknek” tekinthetők.⁸¹²

Az rPp. az alkotmányos törvényekbeli jogokkal és kötelezettségekkel szemben a jogviták elbírálása kifejezést használta. A tartalmi egyezés okán, mivel a jogok és kötelezettséget fennállta, teljesítése vagy éppen azok hiánya keletkezteti a vitát, nem a szóhasználati különbség miatt, hanem az alapjogi szemlélet kezdeti hiánya vagy részlegessége miatt, valamint a jogviták elbírálásának alapvető bírósági feladata folytán az alapelvi szerep és alapjogi tartalom sokáig háttérben maradt.

A konkrét jogvédelem kikényszerítése terén a peres felek, főként a felperesek a keresetlevelek befogadásának, a perindítás szakaszában érveltek azzal, hogy őket a bíróság megfosztja a bírósághoz fordulás jogától azzal, hogy anyagi és perjogi akadályok hiányában utasítja el a bíróság a keresetlevelet, és ezzel elzárja őket igényük érdemi vizsgálatától. Az esetek többségében nem arról volt szó, hogy a keresetindítási jog nem illette meg a felperesként fellépő személyt, hanem arról, hogy a jogszabályban megkövetelt feltételeken túl további elvárásokat támasztott a bíróság, vagy helytelenül értékelt perakadálynak olyan körülményeket, amelyet valójában nem bizonyultak annak. Az ilyen érvelések hívták fel arra a figyelmet, hogy a bírósághoz fordulás jogának érvényesítését milyen okok befolyásolták.

A felperesi pozíció eljárásjogi szempontból történő tényleges elfoglalásának többféle előfeltételét rögzítette az rPp., így a bíróságok – hagyományos szerepükben megmaradva – azt vizsgálták, hogy bírósági hatáskörbe tartozik-e az igény elbírálása,⁸¹³ majd a konkrét előfeltételeket a felperes teljesítette-e, illetve a perbe vinni szándékozott igény előtt állnak-

809 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24]; 8/2020. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [50]; 3293/2021. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [22].

810 A képviselethez való jog esetében lásd: 8/2004. (III. 25.) AB határozat; 770/B/2002. AB határozat; 28/2019. (XI. 4.) AB határozat. A költségkedvezmények tekintetében: 1074/B/1994. AB határozat.

811 Részletesebben lásd UDVARY Sándor: *A képviseletre vonatkozó egyes szabályok az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében*. In: PAP Zsuzsanna szerk.: *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*, ELTE ÁJK Budapest, 2003, 328-345.

812 3358/2018. (XI. 20.) AB végzés, Indokolás [18].

813 Ez a tágabb értelemben vett hatáskör a bíróságok és más állami szervek közötti ügyelosztást jelenti.

e objektív, azaz el nem hárítható akadályok.⁸¹⁴ Külföldi elem esetében pedig a joghatóság fennálltát vagy hiányát is meg kellett állapítani.

A magánjogi igények tekintetében általánosan biztosította az rPtk. és a Ptk. is a bírói utat, ezért lehetett az első vizsgálendő kérdés, hogy az adott igény a magánjogba vagy más jogágba tartozik. Vizsgálni kellett tehát például azt, hogy a szakképzési támogatásra kötött, állami forrásból, pályázat útján adott pénzösszeg célhoz kötött felhasználásáról szóló szerződés magánjogba tartozó megállapodás-e, és annak megszegése esetén a támogatás visszafizetésére kötelező határozattal szembeni vitatás bírósági perre tartozik-e. Az elsőfokú bíróság hatásköre hiányára hivatkozva szüntette meg a pert.⁸¹⁵ A másodfokú bíróság emelte be a döntés indoklásába a bírósághoz fordulás jogát, egyben különbséget tett absztrakt és konkrét jog között, mely utóbbit az egyes törvények szabályozzák, meghatározva egyben a jogvita elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságot is. Érvelésében arra helyezte a hangsúlyt, hogy a nem magánjogi jogviszonyokat rendező jogszabályok külön teremtik meg a bírói utat. Amennyiben ilyen rendelkezés nincsen, a bírói út sem vehető igénybe.⁸¹⁶

A más jogszabály engedte bírói út, illetve annak kizártsága a közérdekű adatok kiadása körében is többször felmerülő kérdés volt. Az adatkiadás megtagadása, elutasítása esetében a kérelmező nem fordulhatott az Infotv-t megelőző időszakban bírósághoz, azaz kizárt a bírósághoz fordulás. A másodfokú bíróság úgy foglalt állást, bár ezt csak az adott ügyben felmerült döntés-előkészítési anyagok tekintetében mondta ki, hogy sem az Avtv., sem más jogszabály nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely az adatkezelő által ilyennek tekintett adatok megismerésének megtagadása esetén a bírósághoz fordulás jogát kizárná.⁸¹⁷ A Legfelsőbb Bíróság már általános érvennyel mondta ki, hogy az adatközlési kötelezettség alól kivételt engedő jogszabályok nem zárják ki annak lehetőségét, hogy az adatot igénylő az Avtv. 21. §-a alapján elutasított igényét a bíróság előtt érvényesítse.⁸¹⁸

A Kúria az igazságszolgáltatás igénybe vehetősége szempontjából a lelkészi szolgálati jogviszonyból eredő jogvitát, annak speciális természete miatt, bírói úton nem

814 A perelőfeltételekről lásd MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alyptanai*. Budapest, Franklin-Társulat, 1898. 139-147.

815 Fővárosi Bíróság 4.G.42.142/2009/18. számú végzése.

816 Ítéletábla 9.Pf.21.286/2010/4. A pályázati pénz visszafizetésére kötelező közigazgatási határozat esetében inkább a bírósági felülvizsgálatból való törvényi kizártságot kellett volna vizsgálni, valamint azt, hogy egyáltalán közigazgatási per keretében kellett volna dönten a igényről. A példát nem a helyessége, hanem az érvelésében felhívott alapjogi megközelítés miatt mutattuk be.

817 Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.21.250/2003/4., 2.Pkf.25.604/2004/2., 8.Pf.20.677/2006/6.

818 Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.871/2008/9.

érvényesíthetőnek tekintette,⁸¹⁹ mert azt nem a polgári jog szabályozza, hanem az egyházi törvénykezés, még abban az esetben is, hogyha a megállapodás esetleg a polgári jog által szabályozott valamely szerződéstípus (megbízási szerződés) jellemzőinek is megfeleltethető.⁸²⁰

Egy átigazolási sportszerződésből eredő perben vizsgálta a jogviszony jellegét a felsőbb bíróság és azt mondta ki, hogy a jogviszony polgári jogi, mert egy társadalmi szervezet vagyoni és személyi viszonyait is a Ptk. szabályozza. A sporttörvény kizárást nem fogalmazott meg az igény rendes vagy választottbíróság előtti érvényesíthetőségével kapcsolatban a bírósághoz fordulás lehetősége fennállt.⁸²¹ Érdemes kiemelni a határozattal kapcsolatban, hogy itt a bíróság szinonimaként használta a tág értelemben vett jogorvoslati jogot a bírósághoz fordulás jogával.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a Ptk. nagyon szűk körben, de tartalmaz kizáró szabályt. Ez az rPtk. 204. §-a, valamint azonos tartalommal a Ptk. 6: 121. §-a szerinti naturalis obligatio: játékból, fogadásból eredő követelések, kivéve, ha a játékot vagy fogadást állami engedély alapján bonyolítják le; az ilyen célra ígért vagy adott kölcsön, illetve azok a követelések, amelyeknek állami szerv útján való érvényesítését jogszabály kizárja.

A bírósághoz fordulás joga nemcsak az ú. n. alapügyekben, hanem a speciális felelősségi esetekben is vizsgálat tárgya volt. A bírósághoz fordulás jogát elsődlegesen a bírói út igénybevételeként lehetőségével azonosították a rendesbíróságok, és érvelésükben már a második szakasz végén megjelentek olyan fordulatok, hogy „A felperes alapvető joga, a bírósághoz való fordulás joga nem sérült, mert jogérvényesítésének lehetőségét jogszabály nem korlátozza, illetőleg nem zárja ki.”⁸²² A harmadik és negyedik szakaszban – az alapügyek változatossága miatt – gyakran állást kellett foglalni abban a kérdésben, hogy a bírói út igénybe vétele biztosított volt-e. Ebből következően tartalmaztak a határozatok olyan érveléseket, miszerint „...az egyes alapjogokról rendelkező külön törvények – így pl. az egyesülési, a gyülekezési jogról, a sajtószabadságról, stb. szóló törvények -, amelyek megnyitják a rendes bírósághoz fordulás lehetőségét.”⁸²³ „A bírósághoz fordulás

819 Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.21.240/1998/2.; BH 2010/89.

820 Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.209/2011/4.

821 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.499/2006/4.

822 Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.029/2006/6.

823 Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.312/2008/7.

lehetőségét az egyes alapjogokról szóló külön törvények, a személyhez fűződő jogokról, a személy autonómiáját biztosító jogokról pedig a Ptk. rendelkezései teszik lehetővé.”⁸²⁴
„Valamely igény érvényesítésére akkor adott a bírói út, ha annak érdekében a bírósághoz fordulás eredményes lehetősége fennáll, függetlenül az alperes személyétől és a igény jogcímétől.”⁸²⁵

A keresetindítási jog esetében a kereset benyújtásánál nem, csak az érdemi elbírálás során bírt jelentőséggel a felperes személye, pontosabban az, hogy rendelkezik-e perbeli legitimációval.⁸²⁶ Persze adódnak olyan eljárások, amelyek esetében törvény mondja ki, hogy ki kerülhet felperesi és alperesi pozícióba, amely a legitimáció eljárásjogi kérdése.⁸²⁷ például a házasság felbontását elsősorban valamelyik házastárs kérheti a másik házastárssal szemben, a munkaügyi vitában a munkavállaló és a munkáltató szerepelhet félként. A közhatalmi-közigazgatási ügyekben viszont a bíróság felülvizsgálati jogkörrel rendelkezik, amely feltételez egy megelőzően lefolytatott hatósági eljárást. Itt a közigazgatási szerv, még ha a polgári jog szerint nem is minősült jogalanynak, peres fél (leginkább alperes) lehet; a közigazgatási eljárás egyéb felei, érdekeltjei pedig felperessé válhatnak. Az eljárási alapjog sérelme esetében, mivel szükséges volt egy alapügy, amelyben a tisztességes eljáráshoz való jog és valamely eleme a bíróság tevékenysége folytán sérült, a felperesi pozícióba kizárólag az alapügy valamely peres fele kerülhetett, az alperes pedig a jogképességgel rendelkező megyei bíróság (később törvényszék), ítéltábla, illetve a Kúria lehetett. Nem tartozott a sérelmet szenvedhetők körébe a jogi képviselő, a beavatkozó vagy más közreműködő.⁸²⁸

A bírósághoz fordulás joga akár perjogi, akár alapjogi értelemben személyeket illet meg. Igen szűk körben adott felhatalmazást az rPp., illetve valamely anyagi jogi szabály arra, hogy nem jogi személy indíthatson pert vagy legyen alperes.⁸²⁹ Ilyen speciális rendelkezés hiányában a nem jogi személy szerv vagy szervezet, esetleg szervezeti egység nem rendelkezik keresetindítási joggal.

824 Fejér Megyei Bíróság 5.P.21.588/2009/11.

825 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.027/2016/14/II.

826 Legitimatio ad causam A fogalom a fél és a per tárgya közötti anyagi jogi kapcsolatot jelenti, vagyis a felperest megilleti-e a keresettel érvényesített jog az alperessel szemben. Ez anyagi jogi kérdés, amelynek hiánya a kereset érdemi elutasításához vezet.

827 KENGYEL 2012. 131.

828 Kúria Pfv.III.20.678/2011/3.

829 Példaként említjük, hogy perindításra feljogosítást kapott a gyámhatóság és az Ügyész, mint fiktív személy a személyállapotú perek esetében, alperesként pedig a sajtó-helyreigazítási perekben perelhető a szerkesztőség vagy a hírügynökség. Minden ilyen esetben a perbeli legitimáció a jogvita tárgyára nézve szűk körben és kizárólag törvényi felhatalmazás alapján valósul meg.

Ezen elvi tétel mellett mondta ki a felsőbb bíróság, hogy jogi személynek csak a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciáját minősíti a jogszabály és kizárólag az önkormányzati jogok megsértése esetére biztosítja a közvetlen bírósághoz fordulás jogát,⁸³⁰ így az egyetem hallgatói önkormányzata – bár alapszabállyal rendelkező demokratikus érdekvédelmi szervezet – perbeli jogképességgel nem rendelkezik.⁸³¹ Ez a körülmény zárta ki a hallgatói önkormányzatot a bírósághoz fordulás jogából. Nem arról volt szó tehát, hogy a törvény megtiltana a bírósághoz fordulást (korlátozza a jogot), hanem arról, hogy az alanyi alapjog (természetes vagy jogi) személyt illet meg.

A magánjogi vitákban alperesi pozícióban is személynek kell állnia. Jogi személyek jogalanyisága hatósági nyilvántartásba vétellel jön létre. Ezek hiányában nem perelhetőek. A békéltető testületek esetében olyan szervezeti egységekről beszélünk, amelyek valamely jogi személy keretében működnek, de ők maguk nem jogi személyek. Ezért vizsgálta meg a felsőbb bíróság, hogy speciális, illetve egyéb jogszabály jogalanyisággal felruházta-e a testületet. A nemleges eredmény alapján pedig a felperes nem érvényesíthette a bírósághoz fordulás jogát.⁸³²

A bírói döntések a jogviták elbírálásának alapelvét egyértelműen a bírósághoz fordulással azonosították. Ebben változás egyik szakaszban sem történt. Tartalmát pedig úgy adták meg, hogy az egyrészt jelenti azt is, a bíróság a törvény által a polgári peres, illetve nemperes eljárásra utalt jogviták eldöntését nem háríthatja el, másrészt jelenti azt is, hogy köteles biztosítani azokat a feltételeket, amelyek a fél jogérvényesítő képességének megteremtéséhez szükségesek.⁸³³ A keresetlevél benyújtásával létrejön egy – a felperes és a bíróság közötti – közjogi jogviszony, mely alapját jelenti a bírósági jogvédelemnek, az érdemi ítélet iránti igénynek. E közjogi jogviszony tartama a bíróságnak a keresetlevél alapján tett intézkedéseitől függ:⁸³⁴ megszűnhet a keresetlevél idézés kibocsátása nélkül, és véget érhet érdemi ítélettel – azaz határozattal – is.⁸³⁵

Tulajdonképpen az rPp. 130. §-ában és az új Pp. 176. §-ában felsorolt feltétlen és

830 2005. évi CXIII. tv. (Ftv.) 79. § (2) bekezdése és 77. § (5) bekezdése.

831 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.393/2010/1.

832 Győri Ítéltábla Pf.IV.20.352/2006/2.

833 A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság P.20.960/2007/17. és Debreceni Ítéltábla Pf. III. 20.485/2006/6.

834 A közjogi viszonyt, valamint a pergátló akadályokat rendszerezve a Polgári Perrendtartás tervezete alapján Magyary Géza fejtette ki. MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai. (A perbeli cselekvények tana.)* Franklin-Társulat, Budapest, 1898. Különösen 5-11. és 141-148.

835 KISS 2009. 415.

feltételes perakadályok teljes skálájában felmerült a bírósághoz való jog. Ezen belül is a fél keresetindítási jogának vizsgálata joghatóság kérdése,⁸³⁶ a megelőző eljárások és a hozzájuk kapcsolt anyagi jogi jogvesztő határidők,⁸³⁷ és az ítélt dolog is.⁸³⁸ A rendesbíróságok, de kiemelten a felsőbb bíróságok – mintegy válaszul a fellebbező fél érvelésére – a bírósághoz fordulás jogának érvényesülését az ilyen tárgyú határozatok felülbírálata során rendszerint megvizsgálták. Itt utalunk a keresetlevél el-, illetve visszautasításával kapcsolatos gyakorlatra.

Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a jogviták elbírálásának érvényre juttatása a jogorvoslati eljárásban is megvalósítható volt. Ha ugyanis eljárásjogi befejezést hozott az elsőfokú bíróság, de annak feltételei nem álltak fent, a másodfokú bíróság az eljárás folytatására utasítással, vagy a döntés hatályon kívül helyezése mellett az eljárási szakasz megismétlésével elháríthatta a jogszerűtlenséget és megnyitotta újból az utat az érdemi elbírálás felé. Az átmeneti akadályok támasztása a keresetlevél elutasításával, a per megszüntetésével, esetleg a felfüggesztéssel azonban nyitva hagyta a felek számára az eljárás ismételt megindítását, vagy folytatását az érdemi döntés céljából.

Előfordulhat azonban, hogy az eljáró bíró hibázik, akár a jogalkalmazás, akár a jogértelmezés terén, ezért a jogalkotói célkitűzés az eredeti eljáráson belüli reparálás biztosítását tartotta szem előtt. A jogvita feleinek az volt az érdeke, hogy a viszonyukat rendező eljárás legyen korrekt, és csak a kijavíthatatlansága, vagy kijavíthatatlansága szolgáljon pénzbeli ellentételezésre. Az AB ugyancsak ezt emelte ki: „[a] tisztességes eljárás követelménye szempontjából nem az anyagi jogvédelmen [a speciális felelősségen] van a hangsúly, hanem azon, hogy magában az eredeti eljárásban történjen meg a hibák kijavítása, a mulasztások pótlása.”⁸³⁹

Az új Pp. még formálódó gyakorlata a tisztességes eljáráshoz való jogot is ritkán hívja fel, a bírósághoz fordulás jogával való érvelés – egyelőre úgy tűnik – eltűnt a felsőbbbírósági döntésekből. Legalábbis a perakadályokkal kapcsolatos indokolások már nem tartalmazzak alapjogi érvelést. Egy olyan kúriai döntés született, amely a tág értelemben vett hatáskör vizsgálatába alkotmányos szempontokat is beemelt. A sértett jogutódja a nyomozásból kérte kizárni a rendőr-főkapitányságot, majd annak sikertelensége és a jogorvoslati lehetőségek

836 Fővárosi Ítéltábla 9.Pkf.26.427/2010/3., BDT2021.4305., valamint Fővárosi Ítéltábla I.Pf.21.326/2017/9/II. és Kúria Pfv.III.21.365/2018/6.

837 Kúria Pfv.V.21.479/2018/7. ítélet [12] pontja.

838 Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.623/2017/13-II.

839 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [78] pontja.

kimerítését követően polgári jogi keresettel tette ugyanezt egy természetes személlyel szemben, aki a nyomozóhatóság vezetője. Mivel az alapeset a büntető eljárási jog hatálya alá tartozik, amely részletes szabályokat tartalmaz, a Kúria hatályában fenntartotta a jogerős keresetlevelet visszautasító végzést.⁸⁴⁰ A kérdést a magánjogi jogviszony és az alkotmányjogi jogorvoslat szempontjából közelítette meg. Érvélete szerint alkotmányos értelemben a jogorvoslati jog egyrészt igényérvényesítési lehetőséget, másrészt felülbírálathoz való jogot, harmadrészt az eljárási kódexek által meghatározott konkrét jogorvoslati eszközöket jelenti. Bár ez még nem tekinthető általános felfogásnak, a nem kellően precíz álláspont megtöri az eddigi alkotmánykonform értelmezést. A jogorvoslatnak valóban van egy bírósághoz fordulási jelentéstartalma, de ez a közigazgatási hatóságok és más állami szervek döntéseinek bírósági felülvizsgálatára vonatkozik. Az adott ügybeli keresetben megjelölt jogérvényesítéshez viszont a polgári út kizártsága kapcsolódott, tehát minimálisan nem jól átvett alkotmányjogi érvelésről, maximálisan pedig az AB felfogásától eltérő álláspontról beszélhetünk. Azt ki kell emelni, hogy a pártatlanság biztosítása érdekében a kizárási szabályok alkalmazásánál az érvelések megtartották a tisztességes eljárás érvényesülésének követelményét, és hozzákapcsolták a bírósághoz fordulás jogát. Az új Pp. alkalmazása során már ez a kettős érvelés van jelen.

A bírósághoz fordulás jogának, mint a peres félkénti pozíció elfoglalása esetében azt összegezzük, hogy a felperes személyéhez kapcsolódik, érvényesülésének törvényi korlátjait jellemzően a pergátló akadályok képezik. Amennyiben az alapjog-elem sérelme bekövetkezik, a rendes perorvoslatokkal az alapeljárásokban megfelelően reparálhatóak. Kérdés azonban, hogy ez működött-e olyan hatékonyan, hogy nem volt szükség alapjogvédelmi eljárásra, illetve fog-e olyan jól működni, hogy a perbeli felek perorvoslati érveléseiből ki fog kopni az alapjogi érvelés. Kutatásunk során olyan jogesetet nem találtunk, amelyben a fél azt hozta fel a sérelem alapjául, hogy nem válhatott belőle felperes. Arra azonban találtunk példát, hogy a kérelműkről való döntésnek a bíróság kötelezettsége ellenére való elmaradását sérelmezték. Ez a kontextus erőteljesen alkotmányjogi volt, ezért a következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a bíróságok a jogviták elbírálása alapelveibe bevonták-e a döntési kötelezettséget.

840 Kúria III.21.088/2020/3. végzés [14] pontja.

2.2.2. A döntési kötelezettség

Ebben az aspektusban, az érdemi döntéshez való jogban nyilvánul meg a bíróság nyújtotta, általános értelemben vett jogvédelem. Az érdemi döntés, vagyis az ítélet vagy ítélet hatályú határozatok a legintenzívebb hatásúak, hiszen a peres felek közötti jogviszonyról mondanak ki mindenki számára kötelező, mindenki felé érvényes és hatályos értékelést, ezért teljes a jogtudomány konszenzusa abban, hogy a bíróság perceselexményei közül legfontosabbak a határozatok,⁸⁴¹ hiszen bennük testesül meg a döntés.

A szerző véleménye szerint még egy feladatot betöltött a jogviták elbírálásához való jog, mégpedig az anyagi igazság mellőzése után egy másféle egyensúlyi helyzetet teremtett meg: az anyagi jogi hatással is rendelkező döntési kötelezettséget emelte általános, tehát az eljárás egészére ható alapelv rangjára. Az új jogelv sem köthette azonban a döntési kötelezettség teljesítését időhöz, csak annyiban, hogy az észszerű, tehát adott perre általában és annak konkrétságában felmerült, szükséges és elegendő perceselexmények megvalósítását követően lehet döntést hozni, de ekkor feltétlenül szükséges. Ellenkező esetben maga döntés lehet megalapozatlan, hiányos, vagyis jogszabálysértő. Az egyensúlyt azzal lehetett megtartani, hogy a bíróság ne csak foglalkozzon az ügyel, tárgyalja, hanem érdemben döntsön, így rendezze – ha lehet – véglegesen a felek közötti jogvitát.⁸⁴²

A felek által az alapjogi perekben felhívott sérelmek összhangot mutatnak az EJEB gyakorlatával, amely a bírósághoz való jog sérülésének tekinti, amikor a bíróság a kötelező határidőn belül nem dönt a korlátozott időtartamra szóló döntések elleni fellebbezésekről,⁸⁴³ vagy ha egyáltalán nem születik döntés.⁸⁴⁴

Az EJEB gyakorlatából az tűnik ki, nyilvánvaló tényként kezelte és kezeli, hogy a bírósági eljárásnak elválaszthatatlan része az eljárás tárgyáról szóló érdemi döntés.⁸⁴⁵ Az AB a valódi alkotmányjogi panasz révén tudta részleteiben kifejteni a döntéshez való jogban megtestesülő garanciális elvárásokat, meghatározni azt, hogy az egyedi bírói döntésekkel szemben is érvényesíthető az az alkotmányos igény, hogy a perbe vitt jogok és

841 SZILBEREKY-NÉVAI 1976 i. m. I. kötet 1025.; MAGYARY 1898. 33.; PETRIK 2010/b 123.; KENGYEL 2012. 343., JUHÁSZ László: *Határozatszerkesztés a polgári eljárásokban*. Akadémiai Füzetek, OITH Magyar Bírőképző Akadémia, 2009. 15.

842 TÖRÖK 2015. 247.

843 Musumeci kontra Olaszország, 33695/96, 2005. január 11. 41-43. §.

844 Ganci kontra Olaszország, 41576/98. 2003. október 30. 31. §.

845 Az álláspont olyan megfogalmazásból tűnik ki, mint „Illuzórikus lenne, ha egy szerződő állam nemzeti jogrendszere lehetővé tenné az egyének számára, hogy a bíróság előtt úgy indítsanak polgári keresetet, hogy az nem biztosítja számukra az eljárásban hozott végleges (jogerős) határozatot.” Kutić kontra Horvátország, 2002. június 1. 25. §.

kötelezettségek érdemi elbírálást nyerjenek.⁸⁴⁶ A hatékony bírói jogvédelmet, amely a tisztességes eljáráshoz fűződő jog körébe tartozik, egyedül a bírói út igénybevételének formális biztosítása nem képes biztosítani, szükséges hozzá a bíróság oldaláról az előírások megtartásával, a véglegesség igényével meghozott érdemi döntés is.⁸⁴⁷ Minimális elvárásként azt fogalmazta meg, hogy a bíróság az eljárásban szereplő feleknek az ügy lényegi részeire vonatkozó észrevételeit kellő alaposággal vizsgálja meg, és ennek értékeléséről adjon számot határozatában.⁸⁴⁸

A rendesbíróságok a döntési kötelezettség mibenlétének megítéléséhez is az AB határozatokban kifejtetteket vették támpontul már az Alkotmány időszakában is. Ezért jelent meg érvelésükben olyan fordulat, miszerint a bírósághoz fordulás tekinthető a jogviták elbírálásához való jognak, és nem merül ki a keresetlevél benyújtásában, hanem arra irányul, hogy a felperes „hiánytalan és teljes eljárási pozíciót” foglaljon el, azaz az érdemi elbíráláshoz való jogot is magába foglalja.⁸⁴⁹ Az már más kérdés, hogy az AB szerinti rendszerezést is átemelték ezzel, de ellentétben az AB-vel, nem vitték következetesen végig a kialakított joggyakorlatukban.

Az alapjog tartalmának meghatározásában megfigyelhető egyfajta értelmezési fejlődési folyamat. Ha a peres fél ebben a típusú eljárásban a bírósághoz fordulás jogának sérelmére, vagy arra is hivatkozott, a törvény által biztosított keresetindítási jog meglétét elegendőnek tartotta a bíróság a jog érvényesüléséhez: „A felperes alapvető joga, a bírósághoz való fordulás joga nem sérült, mert jogérvényesítésének lehetőségét jogszabály nem korlátozza, illetőleg nem zárja ki.”⁸⁵⁰ A jogsérelem vizsgálata tehát arra korlátozódott, hogy a bírói út igénybe vétele megengedett volt-e. Ebből fakadóan ismét felmerült az alapjogelem marginalizálódásának lehetősége.

Ahol a bírósághoz fordulás jogának sérelmére is hivatkoztak a felperesek, rendszerint a tisztességes eljáráshoz való jog és az észszerű időn belüli befejezés is szerepet kapott. A három alapelvet a bíróságok együtt értelmezték azon az alapon, hogy a tisztességes eljáráshoz és a perek észszerű időn belüli befejezéséhez fűződő jog sérelme a felek közötti

846 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [27] pontja.

847 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24] pontja, megerősítve a 3312/2018. (X. 16.) AB határozat [25] pontjában.

848 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [34] pontja.

849 Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5. számú ítélete, amely az 59/1993. (IX.29.) ÁB. határozatot hívta fel.

850 Fővárosi Ítéltábla Pf. 1. 20.029/2006/6.

jogvitát végleg elbíráló „eldöntő” határozattal, jogerősen befejeződött eljárásban merülhet csak fel.⁸⁵¹

Ez a felsőbb bírósági leszűkítő értelmezés 2007-ben kezdődött és az észszerű időn belüli elbírálás kötelezettsége vonatkozásában jelent meg. Az irányzat az alapjogvédelmet attól tette függővé, hogy a jogsérelemmel érintett alapügy érdemi döntéssel záruljon le. Ennek szükségességét abból vezette le, hogy az EJEE 6. cikk 1. bekezdésének „valamennyi elemét együttesen értelmezve csak arra a következtetésre lehet jutni, hogy az észszerű időn belüli elbírálás kötelezettsége az érdemi döntésre vonatkozik. Ha perjogi akadályok miatt kerül sor az eljárást befejező, nem érdemi határozat meghozatalára, akkor azok nem tartoznak a Pp. 2. §-ának (3) bekezdése körébe.”⁸⁵² Az álláspont szerint perjogi befejezés esetén a törvény nem biztosítja az alapjogvédelmet.⁸⁵³

A még jogerősen be nem fejezett alapügyekhez képest megindított alapjogvédelmi perekben a kialakított elv alapján a keresetet el lehetett utasítani,⁸⁵⁴ de az rPp. szerint lehetőség volt a keresetlevél elutasítására vagy a per megszüntetésére azon az alapon, hogy a követelés idő előtti. Ezzel a megoldással csupán egy-két esetben éltek a bíróságok, érdemben utasították el a kereseteket.⁸⁵⁵

Az alapjogi perek között néhány olyan eset volt, ahol a hangsúly ténylegesen a bírósághoz forduláson volt. Az alapügyben az érdemi döntés a bíróság hibájából, mulasztásából maradt el. Az érdemi döntés hiányához az elvekben kifejezett jogszabályi kötelezettségek megszegése vezetett. A szerző álláspontja szerint a hiba fogalmába beletartozik a bírói know-how hiánya is, ugyanis a „hogyan célszerű eljárni” azon a szakmai tapasztalaton alapul, hogy valamely perjogi problémára milyen eljárási jogintézményt célszerű vagy kell alkalmazni a lehetséges szabályok közül. Ennek módszerét a Kúria elvi éllel és általános követelményként úgy fogalmazta meg, hogy a pervezetésnek az elbírálást szolgáló céllal kell megtörténnie.⁸⁵⁶

851 Kúria Pfv.IV.21.685/2014/18., Kúria Pfv.II.20.117/2019/15.

852 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.471/2007/6.

853 Bár ebben az esetben az alapügynek nem volt ismételt keresetlevél-benyújtással folytatása, de általánosságban azt megállapíthatjuk, hogy önmagában a téves nem érdemi befejezés rontja annak esélyét, hogy az eljárás észszerű időn belül fejeződjön be.

854 Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/L., BDT2008. 1811., Legfelsőbb Bíróság Pfv.VIII.20.221/2007/4., A civilisztikai kollégiumvezetők 2015. május 18-19. napján tartott országos tanácskozásáról készült emlékeztető, amely megjelent a BH.2015/7. számában, Kúria Pfv.IV.20.120/2016/8.

855 A megszüntetésre példa a Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.085/2006/5. és Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.21.135/2015/3. számú döntése. A kereset elutasítására hoztuk korai példaként a Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.821/2010/2. számú döntését.

856 Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.678/2011/3.

Az alapeljárás érdemi befejezésének elmaradása kevés esetben fordult elő, és az alapjogvédelmi perben eljáró bíróságok jogi álláspontja nem volt egységes. Az egyik ide vonható ügyben a jogsérelem a fizetési meghagyás nem szabályos kézbesítésén alapult. A kötelezett jogutódlással történt megszűnése miatt a korabeli szabályok szerint eljáró bíróság nem szüntette meg az eljárást, de nem tett egyéb intézkedéseket sem az eljárási törvény szerinti kötelező valamelyik befejezés mód érdekében sem, csak annyit, hogy a jogerősítő záradékot hatályon kívül helyezte. Így az eljárás tulajdonképpen „megrekedt”. A szabályszerű befejezés hiányából adódó eljárási hiba azzal eredményezett súlyos alapjogi sérelmet, hogy egész egyszerűen elmaradt a jogvita elbírálása, még hozzá azért, mert az eljáró bíróság a fizetési meghagyásos eljárást törvényes ok nélkül befejezte úgy, hogy az igény érvényesítésére már nem látott lehetőséget. Ebből következően a másodfokú bíróság úgy látta, hogy a jogvita érdemi elbírálásának megtagadása szolgáltat alapot a felelősség megállapítására, amely a tisztességes eljárás (fair trial) részét képező bírósághoz fordulás jogának súlyos megsértését jelenti.⁸⁵⁷

A másik esetben az alapjog megsértése abban állt, hogy a bíróság, amely nem rendelkezett sem hatáskörrel, sem illetékességgel, másfél év után tette át a keresetlevelet a törvényes bírósághoz. A bírósághoz való jog szempontjából a hatásköri és illetékességi szabályok egyszerre fejezik ki az eljárásra való jogosultságot és az elbírálási kötelezettséget. A megfelelő szintű és feljogosított bíróságtól várható el ugyanis a bírói munka lényegét adó döntés: a bizonyítékok értékelése alapján a tényállás megállapítása, és a megállapított tényállásra irányadó jogszabályok értelmezése és alkalmazása.⁸⁵⁸ Kétséges volt, hogy az egyébként érdemi döntéssel be nem fejezett ügyben vizsgálható-e az alapjog megsértése, de a felsőbbíróság abból indult ki, hogy a per a jogosulatlanul eljáró bíróság előtt befejeződött, ezért nem látta akadályát a jogvédelmi eljárásnak. Érvelésének súlypontja szerint mindaddig, amíg a felperes nem törvényes bíróság előtt érvényesítette az igényét, sérült a bírósághoz fordulás joga is. Közel másfél évig az eljárás nem a „megfelelő funkcióval” valósult meg.⁸⁵⁹

A harmadik ügyben a felperesi permegszüntetési kérelem ellenére nem hozott döntést az alapügyben eljáró bíróság, hanem a 2010. június 3. óta a perben eljáró és ott érdemi, valamint perjogi nyilatkozatok tevő felperes 3 évvel korábbi perbelépési kérelmét – nem fellebbezhetőnek nyilvánított végzéssel – elutasította. Az ügyben a felperes eljárás elhúzódása miatti kifogást is benyújtott, amelynek folytán a felsőbbíróság megállapította az

857 Debreceni Ítéltábla Pf.I.21.124/2017/4.

858 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.251/2010/5.

859 Győri Ítéltábla Pf.V.20.140/2015/11/I.

eljárási hibákat és további intézkedések megtételére hívta fel az elsőfokú bíróságot, amelyet az figyelmen kívül hagyott. Az alapjogi per elsőfokú bírósága a keresetet alaposnak találta, a méltányos elégtételt biztosító kártérítés összegét viszont túlzott mértékűnek. A másodfokú bíróság kizárólag azt értékelte, hogy a per folyamatban, ezért a jogsérelem nem vizsgálható.⁸⁶⁰ Ez az eset jelentős hasonlóságot mutat az első ügygel, hiszen az eljárás itt is megrekedt akár perjogi, akár érdemi befejezés nélkül, tehát a nem döntés értékelhető lett volna alapjogi sérelemként.

A negyedik ügyben a III. rendű alperes hirdetményi idézéséhez szükséges feltételeket hiányosan jelölte meg a felperes, nem volt megállapítható, hogy a megadott címen kívül egyéb lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel nem rendelkezett, így az eljáró bíróság megállapította az eljárás szünetelését, amely ennek folytán meg is szűnt. A felperes a jogsérelmét abban látta megvalósulni, hogy jogszerűtlen volt a szünetelés megállapítása, és azt is, hogy kérelme ellenére nem tett intézkedéseket a bíróság az eljárás folytatására. A jogvédelmi perben a folytatás iránti kérelem nem, csak egy feladóvevény állt csupán rendelkezésre, hogy a felperes a járásbírósághoz címzett küldeményt adott postára, de a megérkezést már nem támasztotta alá semmilyen tény.⁸⁶¹ Az elsőfokú bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a folytatás iránti kérelemnek a bírósághoz való megérkezése bizonyítatlan maradt a felperes ilyen irányú kötelezettsége ellenére, a szünetelés jogszerűtlensége esetében pedig elháríthatta volna a felperes a per későbbi megszűnését azzal, ha annak megállapításáról való tudomásszerzését követően, a szünetelés hat hónapos időtartamán belül az eljárás folytatása iránti kérelmet terjesztett volna elő.⁸⁶² A másodfokú bíróság a felállított általános koncepciót alkalmazta és a három alapelv összekapcsolásával arra a következtetésre jutott, hogy a tisztességes eljáráshoz és a perek észszerű időn belül történő befejezéséhez való jog sérelme a felek közötti jogvitát végleg elbíráló határozattal jogerősen befejeződött eljárással összefüggésben merülhet csak fel. Mivel azonban a kereset tárgyává tett perben a bíróság a felek közötti jogvitát érdemben jogerősen nem bírálta el, ezért ennek észszerű időtartamát vagy tisztességességét sem találta vizsgálhatónak.⁸⁶³

A felülvizsgálat során a Kúria arra helyezte a hangsúlyt, hogy a felperes keresete azon

860 Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.21.272/2018/13/II.

861 A bíróságra beérkezett küldemények borítékjait a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelt (Büsz.) szerint három hónapig kell megőrizni, amely a 2015 évben indított alapjogi perhez képest többszörösen eltelt. Érdemes megjegyezni azonban, hogy a postai szolgáltató az ajánlott és tértivényes levelek címzetthez történt megérkezéséről kérelemre (tudakozványra) írásbeli tájékoztatást ad.

862 Székesfehérvári Törvényszék 10.P.20.769/2015/26.

863 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.067/2017/5/II.

alapult, miszerint jogszabálysértően tagadták meg tőle a per tárgyává tett jogvita érdemi elbírálását. A bírósághoz fordulás jogának megsértésére alapított kereset érdemi vizsgálata és elbírálása nem mellőzhető azzal az indokkal, hogy a per érdemi ügydöntő határozat meghozatala nélkül fejeződött be. Ezért a perben érdemben kellett vizsgálni, hogy a felperes által állított eljárás szabálysértések valóban jogszabálysértő módon vezettek-e a per érdemi ügydöntő határozat nélküli befejezéséhez.⁸⁶⁴

A Kúria döntése áttörni látszik az addig képviselt és magát erősen tartó értelmezési irányvonalat, hogy csak jogerősen és érdemben befejezett eljárásban lehet vizsgálni az alapjogi sérelmet. Igaz, itt nem az észszerű időn belüli befejezés sérelme volt a meghatározó, hanem a bírósághoz fordulás joga. Az is kikövetkeztethető a határozatból, hogy a per jogi okból megszűnő ügyekben, amelyek az esetek többségében ismételt keresetlevél-benyújtással folytathatóak és érdemi döntéssel befejezhetők, a megvalósult eljárási hibák alapjogot sértenek. Ezt látszik igazolni, hogy a Kúria határozatát követően született olyan felsőbbbírósági döntés, amely egyértelműen kimondta, hogy a feleket nem csupán az ítélettel befejezett ügyekben illeti meg az rPp. 2. § (3) bekezdése szerinti igényérvényesítési lehetőség, hanem az igény már az eljárás folyamatban léte alatt megnyílik az egyes elhúzódozó eljárási szakaszokra is, és ebből levezethetően a bírósághoz fordulás jogának megsértésére alapított kereset érdemi elbírálása nem mellőzhető azzal az indokkal sem, hogy az alapper a felperesek elállása folytán érdemi ügydöntő határozat meghozatala nélkül fejeződött be.⁸⁶⁵

A személyállapotú perek, köztük kiemelten a szülő-gyermek közötti kapcsolat rendezése esetében kiemelt jelentősége van az időtényezőnek. Ha az egyik szülő elzárja a gyermeket a másiktól, ellene fordítja, a meglévő ragaszkodást tudatosan gyengíti vagy kioltja, akkor ténylegesen a másik szülővel kapcsolatot megszünteti. Az idő múlásával a különélő szülő igényérvényesítési lehetősége erősen korlátozódik. Ilyen szituáció valósult meg abban az alapügyben, ahol az apa alapjogsérelmét az okozta, hogy az ideiglenes intézkedési kérelmében másfél éven át nem döntött az eljáró bíróság, holott nyilvánvaló volt a felek közötti feszült rossz viszony, és a perben a bíróságnak hivatalból is lehetősége volt ideiglenes intézkedést hoznia.⁸⁶⁶

Az ítéletábra később, egy hasonló tárgyú perben álláspontját kiegészítette annyiban,

864 Kúria Pfv.III.22.259/2017/11.

865 Győri Ítéletábra Pf. I. 20.105/2019/5.

866 Győri Ítéletábra Pf. I. 20.138/2007/6.

hogy a peres eljáráson belül az ideiglenes intézkedés iránti kérelem jogerős elintézése olyan – a per további menetétől elkülönülő – eljárás, melynek során a bíróság a felek által perbehozott anyagi jogi igény tekintetében dönt ideiglenes jelleggel, soron kívül. Ebből következően önállóan is vizsgálható, hogy egy bíróság megfelelően biztosította-e a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez fűződő jogának érvényesítését. Ennek elmulasztása esetén a fél az alapper befejezése előtt is érvényesítheti a méltányos elégtételt biztosító kártérítés iránti igényét.⁸⁶⁷

A példák jól érzékeltetik, hogy bár a bíróságok gyakorlatukban azt az elvet alakították ki, miszerint az alapjogi sérelmeket a jogerősen befejezett ügyekben lehet vizsgálni,⁸⁶⁸ mert a cél elsődlegesen nem a sérelem kompenzálása, hanem azok jogorvoslással történő elhárítása, maguk a bíróságok jutottak olyan következtetésre, hogy a felállított zsinórmérce alól kivételeket kell meghatározni. Ezen ügyek indokolásából az a szempontrendszer szűrhető ki, hogy voltak olyan jogszabálysértések, amelyek természetüknél fogva nem orvosolhatók,⁸⁶⁹ ezért megengedhető volt a jogerős befejezést megelőzően is az alapjogvédelmi per lefolytatása.

A rendesbíróságok esetében lokálisan megjelent egy olyan irányvonal, amely szűkítette az alapjogi védelem körét, még pedig a döntéshez való joghoz kapcsolódóan. E megközelítés szerint az alapjogvédelmi per akkor lehetett sikeres, ha a félnek – vagylagosan – volt bírói útra tartozó jogvitája, vagy az alappert megnyerte. A bírói útra tartozó jogvita kérdése az EJEB gyakorlatában is a jogvédelem feltétele, azonban csak annyit kíván meg, hogy a nemzeti jogban legyen jogi alapja az igénynek, tehát létezzen ilyen jog,⁸⁷⁰ de nem kívánja meg a perbeli legitimációt.⁸⁷¹

A konkrét alapjogvédelmi perben a felperes a fizetési meghagyás kibocsátására irányuló alapeljárásban, amely akkor még bírósági hatáskörbe tartozott, megvalósult késedelmes ügyintézés sérelmezte a kibocsátás és a jogerősítés tekintetében. A másodfokú bíróság álláspontja az volt, hogy a fizetési meghagyás iránti kérelmet el kellett volna

867 Győri Ítéltábla Pf.III.20.386/2010/5.

868 BDT 2017.3704., Kúria Pfv.IV.21.685/2014/18.

869 Győri Ítéltábla Pf.V.20.140/2015/11/I.

870 Masson és Van Zon kontra Hollandia, 1995. szeptember 28. 48. §., Gutfreund kontra Franciaország, 2003. június 12. 41. §.

871 Tehát nem az a mérvadó, hogy a jog megillessen a felperest, hanem az, hogy állítható jog legyen. KÉZIKÖNYV A 6. CIKKRŐL- A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG (polgári jogi ág) e-könyv, Európa Tanács/Emberi Jogok Európai Bírósága, 2013. 6.

utasítani, mert az abban meghatározott igény, a bírósági eljárásban lerótt illeték visszatérítése adóhatósági eljárásra tartozik, a felperesnek tehát nem volt polgári bírósági útra tartozó jogvitája. Ha pedig ilyen nem volt, nem lehet azt mondani, hogy sérültek a jogai. A felperesnek nincs sérelme, hiszen már jogvitája sem volt.⁸⁷² A felsőbb bíróság ugyan kifejtette azt is, hogy a közigazgatási hatóság illeték visszatérítéséről szóló majdani jogerős határozatával szemben bírósági felülvizsgálatnak van helye, de nem értékelte, hogy ez a tág értelemben vett polgári ügyek kategóriájába tartozik, valamint azt sem, hogy az igény közigazgatási jogkörben okozott kártérítés is lehetett. Az alapjogvédelem szempontjából pedig a bírósági eljárás korrektségének és nem az ott érvényesített igény alaposágának van jelentősége.

A Legfelsőbb Bíróság – a jogerős döntéssel szembeni felülvizsgálata során – arra helyezte a hangsúlyt, nem annak van jelentősége, hogy az igény érvényesítése nem tartozott bírósági útra, hanem annak a ténynek, hogy a bírósági utat a felperes ténylegesen már igénybe vette, tehát ehhez képest kellett megítélni a felperes (jogvédelmi) igényét. Miután a méltányos elégtételt biztosító kártérítés feltételei fennálltak a 8,5 hónapos inaktív időszak miatt, az összegszerűségben kellett állást foglalni, amelyben az elsőfokú bíróság helyesen döntött.⁸⁷³ A felülvizsgálati döntés a bíróság előtti eljárás tényét és az abban szükségszerűen megvalósítandó eljárási korrektséget, mint követelményt tekintette mércének.

Az alapügyek szempontjából nézve a bíróság feladatát, azt mondhatjuk ki, hogy a keresetlevél – akár hatáskörrel és illetékességgel rendelkező, akár ezekkel nem rendelkező bírósághoz nyújtották is be – bíróságra történő benyújtásával, érkeztetésével megkezdődik a polgári eljárás, a bíróság köteles a keresetlevél tárgyában mindkét perrend szerinti intézkedéseket megtenni.⁸⁷⁴ A magánjogi érdekek nem kell léteznie, elegendő azt állítani, ugyanis a per érdemére tartozik annak vizsgálata, hogy a peres felek anyagi jogi legitimációja valóban létezik-e.⁸⁷⁵

Ehhez képest jelen volt egy másik lokális értelmezés is, amely a bíróság által biztosítandó alapjogi védelem szempontjából korlátozó tényezőként határozta meg a pernyertesség-pervesztesség eredményét. Azt mondta ki ugyanis, hogy az rPp. 2. §-a szerinti

872 Fővárosi Ítéletábla 5.Pf.20.731/2010/5.

873 Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.102/2011/3.

874 Győri Ítéletábla Pf.I.20.093/2008/4.; Debreceni Ítéletábla Pkf.I.20.754/2018/3.; Fővárosi Ítéletábla 7.Pkf.25.687/2020/2.

875 KENGYEL 2003. 164-165.

sérelemdíj iránti eredményes kereset csak jogerősen befejezett ügyben, elhúzódás miatt pedig csak akkor terjeszthető elő, *ha a felperes az alapügyben pernyertes lett*. Ebből pedig az is következett, hogy a pervesztes felet nem illette meg az alapjogvédelem, nem volt keresetösségi joga.⁸⁷⁶ Ezt úgy vezette le a felsőbb bíróság, hogy a felperesek az általuk megjelölt perben pervesztesek lettek, ezért az eljárás elhúzódásának érdemi vizsgálata szükségtelen, mert részükre az eljárás elhúzódása esetén sem ítéhető meg sérelemdíj. „A pervezetés elhúzódása ugyanis legfeljebb az ellenérdekű fél, de nem a vesztes sérelmeként értékelhető. Sérelem nélkül pedig a sérelemdíj iránti igény nem lehet alapos.”⁸⁷⁷

A jogértelmezést kétirányúan egészítette ki a felsőbb bíróság. Egyrészt azzal, hogy bár az rPp. törvényi vélelmet fogalmaz meg, amely szerint az eljárási alapjogok megsértése sérelmet okoz, de ez megdönthető vélelem, mert itt is érvényesülni kell annak a polgári jogi alapelvnek, hogy kár nélkül nem jár kártérítés, amely e jogalap esetében azt jelenti, hogy sérelem nélkül sérelemdíj sem ítéhető meg. Másrészt azzal, hogy aki az eljárás vesztese, arra biztosan nem mondható, hogy sérelem érte, ezért részére sérelemdíj sem ítéhető meg.⁸⁷⁸

A pernyertes fél – keresetösségi jogának elismerése mellett – azonban azért nem jogosult méltányos elégtételt biztosító kártérítésre, mert éppen pernyertessége folytán az eljárásban bekövetkezett sérelmek korrekciót nyertek, és erre figyelemmel jelentőséggel nem bírnak.⁸⁷⁹ Az elhúzódáson a tisztességes eljáráshoz fűződő alapjog esetére is kiterjesztette ezt a kizáró értelmezést a felsőbb bíróság azon megfontolásból, miszerint ezen eljárási alapjog is az egész peres eljárás tekintetében értékelendő. Ebből vont le azt a következtetést, hogy a végső soron pernyertes felperes sérelmei az eljárás egészét figyelembe véve a neki kedvező jogerős ítélet és az azt hatályában fenntartó alperesi döntés folytán korrekciót nyertek: az alperesi eljárás egyes mozzanatai ezért jelentőséggel már nem bírnak.⁸⁸⁰

Az alperesi bíróságok ezt az érvelést érdemi védekezésükbe beemelték és mint gyakorlatra hivatkoztak: „a felperes az alapeljárás során pernyertes lett, ezért nem merült fel, hogy a jogorvoslati eljárásban kellett volna a sérelmét reparálni.”⁸⁸¹ Ezzel együtt az alapjogi elsőfokú ítélet hiányosságát is megkísérelték olyan érvekkel alátámasztani, hogy annak

⁸⁷⁶ Ez a megközelítés erőteljes hasonlóságot mutat az olasz Pinto törvény (2001. március 24-i 89. törvény) 2. § (2) d) a) pontjához. Ott sem ítéhető meg kártérítés a vesztes félnek.

⁸⁷⁷ Fővárosi Ítéltábla 5.Pf. 20.736/2010/6.

⁸⁷⁸ Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.964/2010/5.

⁸⁷⁹ Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.775/2009/7.

⁸⁸⁰ Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.539/2011/5.

⁸⁸¹ Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.590/2011/5.

indokolása nem tartalmazza, a bíróság miben látta azon félnek az alapjogi sérelmét, aki pernyertes lett az alapeljárás során.

A felsőbb bírósági álláspont nagyjából abban foglalható össze, hogy az alapügyben vesztes félnek nincsen keresetösségi joga, mert a vesztes fél kizárt az alapjogvédelemből. A pernyertes fél pedig indíthat ugyan ilyen speciális eljárást, de a számára eredményes alapügybeli döntés miatt súlytalanná, érdektelenné, avagy vizsgálhatatlanná válnak az egyébként megvalósult eljárási szabálysértések.⁸⁸²

Ezzel a lehetséges eredménnyel nem értett egyet az a bíróság, amely kifejtette, hogy „...sem az Egyezmény törvényben kihirdetett szövege (1993. évi XXXI. tv. 6. cikk), sem a[r]Pp. 2. §-a nem tartalmaznak az érintett alanyi kört illetően olyan szűkítést, amely a jogvédelmet csak a pernyertes fél javára biztosítaná. A rendelkezések által védett, az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz, illetve a per befejezéséhez fűződő alanyi jog tisztán eljárási tartalmú, még utalás szinten sem foglal magában anyagi jogi vonatkozást, nevezetesen a kereset vagy az ellenkérelem anyagi jogi megalapozottságát.”⁸⁸³ Az érintett ítélőtábla másik tanácsa is ezt az álláspontot osztotta, miszerint a pernyertesség nem feltétele a jogvédelemnek, az rPp. nem csak a pernyertes fél javára biztosítja a jogvédelmet.⁸⁸⁴ A Kúria az aggályokat felvető jogértelmezést szintén azzal vágta el, hogy kimondta, az rPp. 2. §-a nemcsak a pernyertes fél javára biztosítja a jogvédelmet.⁸⁸⁵

A lokális értelmezéssel kapcsolatban, amely szerint az alapjog és a bírói jogvédelem nem illette meg azt, aki az alapeljárásban pervesztes lett, vagy nem volt bírósági útra tartozó igénye, az ilyen szűkítő felfogás felveti az alapjog korlátozás kérdését, amelyet a személyiségi jogok, mint anyagi alapjogok esetében az Alaptörvény előtti időszakban is alkalmaztak a bíróságok. Az alapjogvédelmi eljárás már az anyagi jogvédelem körébe tartozik, és lényegében az alapjog megsértéséről mond értékelést. Annak meghatározása, hogy valamely magatartás vagy mulasztás sérti-e az alanyi alapjogot, illetve annak valamely elemét, egyben arról való döntés is, hogy meddig terjedhet a védelem, fennáll-e olyan szükségesség, amelyre tekintettel arányosan megvonható a védelem, jelen esetben az utólagos kompenzáció.

882 Ebből egyenesen az a következtetés is levonható, hogy az ilyen álláspont kiüresíti a tisztességes eljáráshoz való alapjogot és a védelmére megalkotott felelősségi szabályt.

883 Székesfehérvári Törvényszék 25.P.21.867/2011/15.

884 Fővárosi Ítéletábla 3.Pf.21.101/2012/6.

885 Kúria Pfv.III.20.444/2013/16.

Ebben a fejezetben speciális jogértelmezési problémákat boncoltunk, ezért adósok maradtunk általános megállapításokkal. A döntési kötelezettség a bírói munka esszenciális része. Egy benyújtott keresetlevélre a rendesbíróságoknak „válaszolni” kell: vagy utat engednek a per folyamatának és annak befejezéseként érdemi döntést hoznak, vagy perakadályok miatt gátat szabnak a jogérvényesítésnek. Mindkét esetben fennáll a döntési kötelezettség. Ez jogszabályi kötelezettségük, amely a perjogi keretek között tartja az értelmezési gyakorlatot. Az alkotmányos kitekintést a speciális perek váltották ki, a harmadik szakasztól kezdődően. Mint láthattuk sajátos problémákat generálva. Az ötödik szakaszban jelentőséget még csak a perjogi befejezések kaptak, amelyekkel kapcsolatos értelmezést, a keresetlevél visszautasításának témakörét már ismertettük.

2.2.3. Az indokolási kötelezettség

Egy bírói döntés legfontosabb része ugyan a rendelkező rész, de az indokolás a döntés okaira ad választ, rajta múlik a meggyőzés ereje. Az indokolás alapozza meg a döntést rekonstruált tényállásával, a bizonyítékok értékelésével, a jog helyes megállapításával és az ahhoz kapcsolt anyagi jogszabályok helyes alkalmazásával, tehát a döntés ténybeli és jogi okfejtését jelenti.⁸⁸⁶ A döntés és annak indokolása egymásnak elválaszthatatlan része. Ebből következően az eljárási alapjognak nem kizárólag a döntési kötelezettség, hanem az indokolási kötelezettség is részét képezi. Akkor is, ha az alapjogi szövegekben nincsen megjelenítve.

Az AB maga is úgy tekinti, hogy „[a]z indokolt bírói döntéshez fűződő jog [...] az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljárás alkotmányos követelményrendszerén belül jelentkezik”,⁸⁸⁷ e rendelkezésben rejlik az indokolási kötelezettség alkotmányos követelménye.⁸⁸⁸ Ezt az álláspontot az EJEB joggyakorlatának áttekintése után alakította ki. hiszen ezen a téren számos döntésben kimunkált, széles körű gyakorlat állt rendelkezésre.⁸⁸⁹

Az EJEB kiindulópontja az, hogy a bírói döntésekkel szemben valamennyi demokratikus jogállamban elvárható az objektivitás és az átláthatóság, ami egyfelől elejét veszi az

886 NÉMETH 2007. I. kötet 1234.

887 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [33] pontja, megerősítve a 26/2015. (VII. 21.) AB határozat, Indokolás [58]-[59] pontjaival.

888 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [34] pontja.

889 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [29]-[34] pontjai.

önkényes hatósági és bírósági döntéshozatalnak, másrészt erősíti a bírósági döntéshozatalba vetett közbizalmat, és a bírói döntések tekintélyét.⁸⁹⁰ Következésképpen gyakorlata szerint a tisztességes eljárás követelményét összekapcsolja a jogállamiság elvével, melyekhez hozzátartozik, hogy a bíróságok a döntéseik alapjául szolgáló indokokat kellő részletességgel mutassák be.⁸⁹¹ Ugyan a hazai bíróságoknak van bizonyos mérlegelési szabadságuk az érvek kiválasztása és a bizonyítékok befogadása tekintetében, de döntéseik indokolásával kötelesek igazolni lépéseiket.⁸⁹² Az indokolás terjedelme körében részletes választ nem kíván meg minden egyes érvre,⁸⁹³ azonban amikor egy fél beadványa döntő jelentőségű az eljárás kimenetelére szempontjából, az egyéni és kifejezett választ igényel.⁸⁹⁴ Az EJEB azt kívánja meg a tagállami fellebbviteli bíróságtól, hogy bármennyire is szűkszavúan indokolják döntésüket, ténylegesen érintsék az eléjük tárt alapvető kérdéseket,⁸⁹⁵ és ne csak minden további nélkül hagyják helyben az alsóbb bíróság megállapításait.⁸⁹⁶

A bírósági döntések – tehát nem kizárólag az ítéletek, hanem bármely határozat – indokolása, amennyiben sérti a tisztességes eljárás követelményét, tartalmi feltételekkel összevetve vizsgálhatóak meg. Általános megközelítésében az EJEB az adott bírói döntés természetére, és az alapul fekvő egyedi ügy körülményeire helyezi a hangsúlyt, hiszen azok határozzák meg, hogy milyen terjedelmű és mélységű indokolás elégíti ki az indokolási kötelezettség egyezménybeli követelményét.⁸⁹⁷ A meghatározott minimumszint – negatív megközelítésben – azt jelenti, hogy az ügy szempontjából fontos, nem pedig a felek által felhozott összes érvelésre terjed ki az indokolási kötelezettség.⁸⁹⁸ A releváns kérdések nem merülnek ki a bíróság szerint az ügyben jogilag fontos körülményekben, azok lehetnek a felek által meghatározott problémák is.⁸⁹⁹ Így együtt jelentik a fontos eljárásbeli kérdéseket,

890 Taxquet kontra Belgium, 926/05.; 2010. november 16., 90. §.

891 Vojtechová kontra Szlovákia, 59102/08.; 2012. szeptember 25.; 35. §.

892 Suominen kontra Finnország, 37801/97.; 2003. július 1., 36. §.

893 Van de Hurk kontra Hollandia, 61. §.; Garcia Ruiz kontra Spanyolország [GC], 26. §.; Jahnke és Lenoble kontra Franciaország (dec.); Perez kontra Franciaország [GC], 81. §.

894 Ruiz Torija kontra Spanyolország, 30. §.; Hiro Balani kontra Spanyolország, 28. §.

895 Karakasis v. Görögország, 38194/97.; 2000. október 17., 27. §.; Vojtechová v. Szlovákia, 59102/08. 2012. szeptember 25., 35. §.

896 Helle kontra Finnország, 60. §.

897 Tatishvili kontra Oroszország, 1509/02.; 2007. február 22.; 58. §.; Gradinar kontra Moldova, 7170/02.; 2008. április 8.; 107. §.; Sholokhov kontra Örményország és Moldova, 40358/05.; 2012. július 31.; 67. §.

898 Ruiz Torija kontra Spanyolország, 18390/91.; 1994. december 9., 29. §.; Hirvisaari kontra Finnország, 49684/99.; 2001. december 25., 30. §.

899 Hiro Balani kontra Spanyolország, 18064/91.; 1994. december 9., 28. §.; Ilyadi kontra Oroszország, 6642/05.; 2011. május 5., 44. §.

amelyekre a bíróságnak reflektálnia kell, ellenkező esetben az indokolás hiányos volta sérteni fogja az alapjogot. Az indokolásnak még két jelentős momentumát hangsúlyozta az EJEB. Az egyik, hogy azt közvetíti a fél számára, hogy a bíróság figyelmesen meghallgatta őt.⁹⁰⁰ A másik, hogy a fél csak a bíróság döntését alátámasztó indokok ismeretében tud a határozat ellen érdemben fellebbezni, s a fellebbviteli bíróság is csak ez alapján tudja a támadott határozatot érdemben felülbírálni, tehát az indokolás az alaki jogvédelem hatékony gyakorlásának az eszköze is.⁹⁰¹

Az AB – hasonlóan az EJEB metódusához – maga is szükségesnek tartotta a bírói döntések indokolásának alkotmányossági mércéjeként szolgáló, a tisztességes eljárásban rejlő, minimális követelményrendszer kidolgozását, amely alapján az alkotmányjogi panasszal támadott ítéleteket a jövőben alkotmányossági vizsgálat alá fogja venni. Érvelésének részévé tette, hogy „a bíróság az eljárásban szereplő feleknek az ügy lényegi részeire vonatkozó észrevételeit kellő alapossgal megvizsgálja, és ennek értékeléséről határozatában számot adjon,⁹⁰² illetve „az eljárási törvény rendelkezéseinek megfelelően a határozat törvényességét érintő lényeges kérdéseit kellő mélységben vizsgálja meg, és ennek indokait döntésében részletesen mutassa be.”⁹⁰³ Konkrétan is meghatározta az AB, hogy a jogvita természetét, az alkalmazandó eljárási törvény rendelkezéseit, a felek által az adott ügyben előterjesztett kérelmeket és észrevételeket, valamint az ügyben választ igénylő lényeges kérdéseket tartja fontosnak.⁹⁰⁴ Az általános elvárás vonatkozásában azt is kifejtette, hogy „[e] követelmény irányadó bármely fokon hozott bírósági ítéletre, legyen az akár a felülvizsgálati eljárásban hozott ítélet is, mely – az alkotmányjogi panasz kivételével – további jogorvoslással már nem támadható. A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésén túl ezáltal ellenőrizhető ugyanis az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdésének, a bírói törvény alá rendeltségének, valamint a 28. cikkben megfogalmazott értelmezési követelmények teljesülése is.”⁹⁰⁵

Amiben az AB tovább lépett az EJEB-hez képest, az a belső jogi szabályok

900 Suominen kontra Finnország 37801/97.; 2003. július 1., 36. és 37. §; Baucher kontra Franciaország, 53640/00.; 2007. július 24., 47–51. §§.

901 Shala v. Norvégia, 15620/09.; 2012. július 10., 29. §.

902 Lásd 26/2015. (VII. 21.) AB határozat, Indokolás [59], és 20/2017. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [26] pontja.

903 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [88] pontja.

904 7/2013. (III. 1.) AB határozat Indokolás [34] pontja.

905 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [88] pontja.

alkalmazásának összekapcsolása az Alaptörvénynek megfelelő értelmezéssel, valamint az indokolási kötelezettségnek a bíróság döntési szabadságának abszolút korlátjaként való felfogása, nevezetesen az, hogy döntésének indokairól az eljárási törvényeknek megfelelően szükséges számot adnia.⁹⁰⁶ Figyelembe vette azt, hogy „[a]z alkotmányos előírás [...] kizárólag az eljárási törvényekben foglaltak szerint kötelezheti a bíróságot a döntésének alapjául szolgáló indokok bemutatására.”⁹⁰⁷

Milyen tehát egy jó indokolás? Világos és teljes körű, vagyis a döntés minden elemét megmagyarázó, az ügyfél szempontjából érthető módon megfogalmazott, vagyis kerüli a bonyolult szavak használatát, ha azoknak általánosabb megfelelői ismertek, avagy az idegen szavak idézését, ha az ország nyelvében annak megfelelő szó létezik.⁹⁰⁸ Ezek a szempontok inkább formai – nyelvezeti igényeket tartalmaznak. A praktikus szempontokon túl, ezeknek a feltételeknek, jellemvonásoknak a megléte tisztességgé is teszik az indokolást?

Mindkét perrend – a bíróság közjogi szerepét állítva központba – az indokolás tartalmi követelményeire vonatkozó rendelkezésében,⁹⁰⁹ kötelezően írta elő a bíróságok részére, hogy röviden elő kell adni a bíróság által megállapított tényállást az arra vonatkozó bizonyítékok megjelölésével, hivatkozni kell azokra a jogszabályokra, amelyeken a bíróság ítélete alapszik, meg kell röviden említeni azokat a körülményeket, amelyeket a bíróság a bizonyítékok mérlegelésénél irányadónak vett, végül utalni kell azokra az okokra, amelyek miatt a bíróság valamely tényt nem talált bizonyítottnak, vagy amelyek miatt a felajánlott bizonyítást mellőzte.⁹¹⁰ Ezek a szabályok a fellebbezhető, éppen ezért indokolással ellátott határozatokra is irányadóak voltak.

Amennyiben az EJEB és az AB által megfogalmazott elvárásokat egybevetjük a szabályozással, megállapíthatjuk egyrészt azt, hogy az eljárási alapjogtól függetlenül a

906 u.o.

907 7/2013. (III. 1.) AB határozat Indokolás [33] pontja. Egyben az AB kijelölte azt a határt is, amelyben nem foglalhat állást: "a rendes bíróságoktól eltérően nem a felülbírálatra alkalmasság szempontjából vizsgálja a bíróságok indokolási kötelezettségének teljesítését, és tartózkodik attól, hogy jogági dogmatikához tartozó kérdések helytállóságáról, illetve törvényességéről, avagy kizárólag törvényértelmezési problémáról állást foglaljon {3003/2012. (VI. 21.) AB végzés, Indokolás [4]}; A tényállás megállapítása, a bizonyítékok értékelése, és mérlegelése ugyanis az eljárási jogi szabályokban a jogalkalmazó számára fenntartott feladat {3237/2012. (IX. 28.) AB végzés, 3309/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [5]}.

908 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (94) 12 számú Ajánlása V. Alapelv 3.f. pontjához fűzött indokolása. [http://www.europatanacs.hu/pdf/CMRec\(94\)12.pdf](http://www.europatanacs.hu/pdf/CMRec(94)12.pdf) 2017.08.22.

909 Az rPp. 213. § (1) bekezdése.

910 Kúria Pfv.IV.21.809/2013/9.

bírósági eljárásokban, ezen belül is a polgári eljárásjogban lényegesen korábban alapszintű követelmény volt a döntések indokolása, kivéve azon kevés esetek körét, amikor a törvény ad felmentést alóla.⁹¹¹ Másrészt a nemzeti jogban a rövidség, a lényegre törő jelleg, és a ügyben – az érdemi döntés szempontjából – releváns körülmények köré csoportosuló érvelés jelenti a mércét. Azokat az alkotmányossági és emberi jogi elvárásokat, amelyek a jogszabály szövegében nem voltak megjelenítve, a bírói gyakorlat már a paradigma-váltást megelőzően kialakította. Az alkotmányos elvárások legfeljebb csak finomítottak az értelmezésen, és előtérbe helyezték az alkotmánykonform, a törvényi indokolások szellemében történő értelmezést.

Az indokolás teljessége szempontjából a bíróságnak kettős kötelezettsége áll fent. A rendelkező részbe foglalt döntésének minden elemét alá kell támasztania érvelésével, ez eredményezi a döntés és indokolás összhangját.⁹¹² Emellett a felek érdemi (az ügy kimenetelét befolyásoló) kérelmeire, amelyet az indokolásban rögzíteni köteles a bíróság, szintén állást kell foglalnia. Az eljárási kérelmeket tekintve egyszerűbb indokolást kíván meg egy költségkedvezmény engedélyezése vagy a perindítás tényének ingatlan-nyilvántartásban történő feljegyzése, de módszerében nem állt fent eltérés. Az érdemi döntések kellő mélységű és részletességű érvelésében egyaránt fontos a tényállás felállítása és az ahhoz felhasznált bizonyítékok értékelése. Ez a bíró feladata volt és maradt az új Pp. szerint is, mint ahogy azt is a bírónak kell meghatároznia, hogy a per eldöntése szempontjából melyek a jelentőséggel bíró tények, és a felajánlott bizonyítási eszközök alkalmasak-e ezek alátámasztására.⁹¹³ Eljárási szempontból ez bír jelentőséggel, helyességük már az anyagi jogi szabályok és értelmezésük körébe tartozik.

A rendesbíróság számára a kellő arány kialakítása jelent problémát. A fellebbezések gyakran olyan kérdések meg nem válaszolását róják az elsőfokú bíróság terhére, amelyek nem mutatkoztak jelentősnek a jogvita elbírálásánál. Ezzel kapcsolatban fejtette ki a felsőbb bíróság, hogy „a bíróságnak a jogvitát kell elbírálnia, ehhez a releváns tényeket kell megállapítania, és a bizonyítékokat is csak a releváns tények szempontjából kell értékelnie.”⁹¹⁴

911 Ilyenek a pervezető végzések, vagy az egyoldalú kérelemnek helyt adó végzések. A percselekményeket indítványozó kérelmeket elutasító, de nem fellebbezhető végzések, továbbá az eljárás szabálytalansága miatti kifogást elutasító végzés indokait az eljárást érdemben lezáró határozatban meg kellett indokolni. Az új Pp. kifejezetten meghatározza, hogy mely végzések indokolása tartozik az eljárás befejező határozathoz.

912 Legfelsőbb Bíróság Kfv. V. 35.014/2009. - BH2010. 132.

913 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.775/2009/7.

914 Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.540/2012/6. A konkrét ügyben a per eldöntéséhez a helyszín megtekintésének

Az indokolás hiányosságainak orvosolhatósága, hasonlóan más hibákhoz, mindkét perrend esetében felveti a döntés hatályon kívül helyezését és az eljárás legalább részbeni megismétlését. Az eljárás tisztességességének biztosítása mellett célszerűségi okok is vezérlik a másodfokú bíróságot, amikor azt kell eldönteni, hogy helye van-e az eljárás megismétlésének, vagy orvosolható-e az indokolás hiányossága. „Az eljárási szabálysértés önmagában nem ad alapot az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezésére csak akkor, ha emiatt a tárgyalás megismétlése is szükséges.”⁹¹⁵ Ehhez azonban minimálisan az szükséges, hogy az elsőfokú határozatból és az eljárás adataiból állapítható legyen, hogy az elsőfokú bíróság döntését mire alapította, ez az alapja ugyanis a felülbíráhatóságnak.⁹¹⁶ A felsőbbbíróági érvelések szerint az indokolás részleges hiányossága nem teszi szükségessé a tárgyalás, eljárás megismétlését, hiszen az indokolási kötelezettségnek a határozat felülbírálatával lehet eleget tenni.⁹¹⁷ Az viszont sem hatályon kívül helyezésre, sem az alapjogi sérelemre nem vezetett a hazai gyakorlat szerint, hogyha az ítélet indokolása nem a fél által igényelt részletességgel tartalmazza a tényállást, a bizonyítékok számbavételét, illetve a felek érveinek ismertetését.⁹¹⁸

Az indokolási kötelezettség leginkább a felsőbbbíróóságok érvelésében hozott változást. A másodfokú döntések indokolását is vitatják a felek, hivatkoznak azok hiányosságaira. A jogerős döntés indokolásának terjedelme tárgyában lényeges szempont volt, hogy „a másodfokú bíróságnak a határozatát mindig a szükséges mértékben kell megindokolnia. Az indokolási kötelezettség kiterjed a fellebbezés lényegét jelentő jogszabály értelmezéssel kapcsolatos álláspontjának kifejtésére (BH 2003.240.), melynek terjedelme az elsőfokú bíróság érdemi döntéséhez, ténybeli és jogi indokaihoz igazodik. Ha a másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet indokai alapján hagyja helyben, és a másodfokú ítélet indokolásában csupán erre utal, az indokolási kötelezettség elmulasztása nem állapítható meg.”⁹¹⁹ Ezen utóbbi módszeren változtatott az alapjogi követelmény abból a szempontból, hogy a fellebbezésben és a felülvizsgálati kérelemben foglalt aggályokra reflektálnia kell a felsőbb

nem volt jelentősége, és a szakértői bizonyítás mellőzése is okkal történt, mert a felperes a díjat felhívás ellenére nem előlegezte.

915 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.056/2012/6.

916 Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.335/2019/4.

917 Kúria Pfv.III.21.155/2013/4.

918 Kúria Pfv.IV.21.423/2014/4.

919 BH 2002.275. és Pfv.II.21.897/2015/4.

bíróságnak, ki kell fejtenie jogi álláspontját a jogorvoslati kérelemben foglaltakra.⁹²⁰ A „helyes indokainál fogva helybenhagyja” fordulat kibővült a fellebbezésben és fellebbezési ellenkérelemben felhozott sérelmekkel, érvekkel kapcsolatos okfejtésekre, annak megmagyarázásával, hogy az ügy érdeme szempontjából miért voltak azok helytállóak vagy éppen súlytalanok, helyesen vagy tévesek. Így a felülbírálati és felülvizsgálati határozatok kibővültek a „fellebbezésben foglaltakra tekintettel mutat rá az alábbiakra:” formalizált fordulattal is. A Kúria, mint felülvizsgálati bíróság az indokolás hiányosságának reparációja körében fejtette ki, hogy a másodfokú bíróság a felperes mindkét kereseti kérelmét annak tartalma szerint vette figyelembe és bírálta felül. A másodlagos keresetet – a fellebbezés, illetve az ellenkérelem keretei között maradván – helyesen minősítette a perben rendelkezésre álló adatok alapján.⁹²¹ Ez az indokolási metódus jelenleg is érvényesül az új perrendben.⁹²²

A jó, törvényes és megalapozott, tehát az eljárási alapjogot érvényre juttató indokolás ismérveit úgy foglalhatjuk össze, hogy az:

1. a felek szempontjából világos, érthető módon megfogalmazott, kerül a bonyolult szavak használatát, az általuk lényegesnek tartott problémákra reflektál;
2. a törvényesség szempontjából mindazokat az elemeket tartalmazza, amelyeket az rPp. előír;
3. a teljesség szempontjából a szükséges mértékben részletező magyarázatát adja a rendelkező részben foglalt minden döntésnek és a felek érdemi kérelmeire adott bírósági válasznak; és végül
4. a perben releváns ténybeli és jogi kérdésekre ad választ.⁹²³

Ezek a kívánalmak a belső joghoz igazodnak, ezért összegzésként röviden áttekintjük, hogy az EJEB és az AB gyakorlatával is összhangot mutatnak-e. Mindkét perrend tartalmaz határozatokra és azok indokolására vonatkozó szabályokat. Ezek formai és szerkezeti kellékek, inkább kapcsolódnak a törvényességhez, mint az alapjoghoz, de szakmai szempontból kötelező elemek. A négy pontba szedett, kellő részletesség és az egyedi ügyre figyelmet fordító szempontoknak megfelelnek. A bizonyítékok befogadására vonatkozó indokolás a magyar perjogban törvényi követelmény, míg a döntő jelentőségű beadványokra reflektálás azért nem kerülhető el, mert az 1. pont a felek érdekét, a 3. pont pedig az érdemi kérelmeket (döntő jelentőségű nyilatkozatait, beadványait) emeli ki.

920 3203/2017. (VII. 21.) AB végzés Indokolás [13] pontja.

921 Kúria Gfv. VII. 30.181/2012.

922 Például a Győri Ítéltábla Pf.I.20.226/2016/5/I. számú ítélete.

923 Az rPp. és az új Pp. azonos abból a szempontból, hogy az állított joghoz tartozó törvényi tényállás elemeit és az állított jog fennálltát, mint releváns elemeket kell kifejteni a jogi indokolásban. Kúria Pfv.IV.21.229/2019/7. [19]; Pfv.III.20.499/2019/18. [50]; Pfv.III.20.228/2020/7. [56].

2.3. A jogorvoslathoz való jog

A nemzetközi egyezmények, de főleg az EJEE – eltérő kiindulópont folytán – külön cikkben határozza meg a bírósági eljárások tisztességességét biztosító garanciákat, legyen szó büntető vagy polgári bírósági tevékenységről, és attól teljesen külön kezeli az egyezményi (anyagi és eljárási) alapjogok megsértésének orvoslására szolgáló védelmi mechanizmust, amely általánosan kell, hogy az egyezményben védett emberi jogokat szolgálja. A 13. cikkben megfogalmazott védelem az egyezményi jogok megsértésének nemzeti hatóság előtti jogorvoslatára-jogvédelmére vonatkozik.⁹²⁴ A tagállam nemzeti jogába való átemelés azonban nem képes megtartani ezt az aspektust, mert az alkotmányban megjelenített „jogorvoslat” kifejezéshez automatikusan kapcsolódik a belső jog szerinti – akár hatósági, akár bírósági, de mindenképpen alulról építkező – komplex jogorvoslati rendszer.

A jogorvoslathoz való jog általánosságban annak biztosítását jelenti, hogy az egyén jogainak vélt vagy valós sérelme esetén az állam valamely szervéhez orvoslás céljából kérelmet terjeszthessen elő. A jogorvoslatot kiváltó okok szempontjából a magánjogi sérelmek orvoslásának eszköze a bírósághoz fordulás, az állam megalkotta jog vagy normatív aktus okozta sérelem esetén az alkotmánybírósági eljárások nyújtanak tényleges védelmet, a bíróságok vagy más hatóságok egyedi határozataival szemben pedig a jogok és jogos érdekek védelmét az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdése biztosítja.

A bírósági eljárás rendszerén belül a jogorvoslati követelmény abban ölt testet, hogy a bíróság döntésével szemben ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetőségét is biztosítani kell.⁹²⁵ A minimum-követelmény az, hogy az eljárásban érdekelt személyek részére biztosítva legyen legalább két, egymástól elkülönült döntéshozatal, amelyek közül a második az elsőre visszahatni képes.⁹²⁶ Az igazságszolgáltatás szervezeti rendszerében ez jelenthet más, de magasabb szinten álló szervet: valamelyik ítélőtáblát vagy a Kúriát. A bírói döntéseket tekintve – mintegy korlátozó tényezőként – az érdemi, ügydöntő, az érintett személyek jogait lényegesen befolyásoló határozatok esetében kell a felülbírálatot vagy felülvizsgálatot biztosítani.⁹²⁷ A valós és hatékony jogorvoslat pedig kiterjed arra is, hogy a magasabb fórum állást foglaljon a döntés helyessége, törvényessége tekintetében,

924 Kézikönyv 2016. i. m. 22.

925 5/1992. (I. 30.) AB határozat; 35/2013. (XI. 22.) AB határozat [16], 17/2015. (VI. 5.) AB határozat [96].

926 VARGA István: 57. § (5) bekezdés, *A jogorvoslathoz való jog mint alapjog*, In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest 2009. II. kötet 2089.

927 Erről részletesen lásd VARGA 2009. 2088-2091. és 3157/2014. (V. 23.) AB határozat, Indokolás [32] pontja.

esetleg a döntést megváltoztathassa vagy azt hatályon kívül helyezhesse.⁹²⁸ Ellenkező esetben a jog kiüresedne.⁹²⁹

Látszólag kétféle eljárási jogvédelmi eszközzel találkozhatunk az EJEE-ben és láthattunk az alkotmányos törvényekben. Miben különböznek egymástól? Eljárásjogi szempontból a tág értelemben vett magánjogi ügyekben a bíróság legyen döntő fórum és a bíróság döntésével szemben legyen magasabb fokú bíróság, amely felülbírálja a döntést; a közhatalom egyéb résztvevőinek döntésével szemben pedig a bírói fórum legyen az az eszköz, amely jogszerűségi kontrollt jelent. Tehát egy része a jognak arról szól, hogy jogvita esetén, legyen az magánjogi vagy közjogi alapokon nyugvó, a bíróság mondja ki az utolsó szót. Ez azonosságot jelent. A különbség a jogvédelem formájában áll: az egyik az eljárásokon belüli kontrollt, a másik a közhatalom gyakorlóival szembeni kontrollt jelenti.⁹³⁰ A két rendelkezés együttes értelmezése arra utal, hogy a hatékony jogorvoslathoz (effective remedy) való jog lényegében két önálló jogosultságot takar.

Az AB a jogorvoslati jog jelentőségét abban határozta meg, hogy "az eljárási szabályok által meghatározott keretek között a jogorvoslati eljárást lefolytassák és a jogorvoslati kérelemben írtakat a jogszabályban foglaltak szerint érdemben megvizsgálják."⁹³¹ A jogorvoslathoz való jog, mint alapjog sérelme így akként is megvalósulhat, hogy más (alap)jogi sérelem esetleg nem állapítható meg az ügyben.⁹³²

A jogorvoslati fórumrendszer többszintűsége a jogalkalmazói hibák korrigálására szolgál. Rendszerint arra, hogy a ténybelileg, vagy jogilag nem megfelelő döntéseket orvosolja. Az alapjogi érintettségén túl, amelyet beleértett elemként értékel az EJEB, az AB számára pedig az alkotmányos törvényekben egyértelműen meghatározott része a fair eljárásnak, a jogorvoslat (perorvoslat) hagyományos jogintézménye a perjognak, részletes szabályozással és kiérlelt gyakorlattal. Olyan tényező, amely az alapjogi érveket mellőzni tudja, ezért az Alaptörvényig elvéte jelent meg az alapjogi kapcsolat. A rendesbíróságok eljárásjogi szempontból vizsgálták a felülbírálatot, a felülvizsgálatot és a közigazgatási határozatok bíróság által történő felülvizsgálatát az új n. alapügyekben. A perorvoslat

928 5/1992. (I. 30.) AB határozat; 3064/2014. (III. 26.) AB határozat, Indokolás [15]; 3111/2021. (IV. 14.) AB határozat, Indokolás [25] pontja.

929 64/D/2005. AB határozat.

930 VARGA Zs. András: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának hatása jogszemléletünkre - A közhatalom perlése mint alapvető jog*, Iustum Aequum Salutare V. 2009/2. 107.

931 18/2017. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [10] pont.

932 3064/2014. (III. 26.) AB határozat, Indokolás [16]-[17] pontjai.

eljárásjogi és anyagi jogi aspektust egyaránt magában foglal, azonban a fellebbviteli fórumok kizárólag az érdemi döntésre kiható eljárásjogi perceseleteket tudják vizsgálni, szükség esetén reparálni, vagy az eljárás újra lefolytatását elrendelni.⁹³³

A speciális jogvédelmi perekben a felperesek hivatkoztak a jogorvoslathoz való joguk sérelmére. Itt tehát meg kellett vizsgálni egyrészt azt, hogy az rPp.-ben szankcionált alapjogsérelembe beletartozik-e a jogorvoslat jog, másrészt azt is, hogy melyik alapelv részét képezi. A rendesbíróóságok egyértelműen idevonták a jogorvoslati jogot, és egyben konkretizálták is azt: „A jogorvoslathoz való jog tehát az Alkotmányban biztosított alapjog, amit azonban mindig az adott eljárásra vonatkozó jogszabályok töltenek meg tartalommal.”⁹³⁴ Egyaránt tulajdonítottak jelentőséget az alkotmányos és a perjogi szerepnek: „A felperes Alkotmányban, de jelen tényállás szempontjából relevánsan a [z r]Pp.-ben szabályozott jogorvoslati joga nem sérült, a felperes élhetett a rendes és rendkívüli jogorvoslattal egyaránt.”⁹³⁵ A kettő ötvözését úgy érték el, hogy alapjogi érvelésként AB határozatokból emeltek ki részeket, és a konkrét szabályok érvényesülésének vizsgálatával kötötték össze. Az AB elvárása, mint azt már ismertettük, abban nyilvánul meg, hogy az indokolás térjen ki az alapjogi tartalomra, és tűnjön ki belőle, hogy azt a bíróság figyelembe is vette. Az alapjogi szemlélet, vagy inkább az AB határozatok szóhasználata hatással volt a bírósági határozatokban használt kifejezésekre is. Míg korábban a törvényi szóhasználat volt, tehát a konkrét jogorvoslat-perorvoslat fajtáját jelölték meg a bíróságok (fellebbezés, fellebbezési ellenkérelem, felülvizsgálati kérelem, perújítási kérelem, stb.), most kiegészült a jogorvoslat általános fogalmával és az alapjogi szókészlettel is:

„A fellebbezésben foglalt további indokokra tekintettel a Legfelsőbb Bíróság rámutat arra, hogy az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében garantált jogorvoslathoz való jog – az Alkotmánybíróság vonatkozó joggyakorlata értelmében – a magasabb fórumhoz fordulás lehetőségét jelenti. A jogorvoslathoz való jog tehát nem feltétlenül a bírósághoz fordulás joga [5/1992. (I.23.) AB határozat]...”⁹³⁶

„A „tárgyalás igazságossága” csupán az objektív igazság érvényre juttatásához szükséges és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot, azt azonban nem garantálja, hogy az eljárás eredménye minden esetben helyes lesz 9/1992 (I. 30.) AB határozat). A döntés „igazságtalansága”, azaz a jogszabályok téves alkalmazásán alapuló bírói hiba jogorvoslat útján küszöbölhető ki. A perbeli esetben a felperes az elsőfokú döntéssel szemben fellebbezést terjesztett elő, majd a jogerős ítélet ellen felülvizsgálati

933 Debreceni Ítéletábla Pf. II. 20.302/2007/2.

934 Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.21.190/2004/9.

935 Fővárosi Ítéletábla 9. Pf. 21.062/2005/5.

936 LB Pf.I.24.751/2008/6.

kérelemmel élt, így a jogorvoslathoz fűződő joga nem szenvedett sérelmet...”⁹³⁷

Az „eljárás tekintetében lehetséges volt annak vizsgálata, hogy az 1952. évi Pp. 2. §-ában foglalt alapjogok sérelmet szenvedtek-e vagy nem. Mivel pedig a felperes jogelődje minden esetben élt az 1952. évi Pp. által biztosított jogorvoslati jogokkal, az érdemi vizsgálatot a jogorvoslati lehetőségek kimerítésének hiánya sem akadályozhatta meg.”⁹³⁸

„Azonban a felelősségi szabály tényállásaként nem eljárási alapelvek, hanem alapvető alanyi jogok, azaz az Alkotmányban védett alapvető emberi jogok, amelyek kikényszeríthetők.”⁹³⁹

A felosztásunk szerinti 2-4. szakaszokban, az rPp. hatálya alatt kétféle bírói érvelési módszert tapasztaltunk. Az egyik a jogi érvelésbe emelte be az alkotmányos szempontokat, míg a másik csak részletesen bevette a felek alkotmányjogi kifejtéseit, azonban saját indokolása a perjogon belül maradt. Nem alakult ki általános indokolási „panel”, amely az AB határozatait rendszerint jogszabály módjára felhívta. Az új Pp. tekintetében egyelőre hasonló tapasztalatunk van.

Egy döntően a jogorvoslatot érintő problémát is ki kell emelnünk, amely a jogértelmezéssel függ össze. A jogorvoslat jogát az AB önálló alapjogelemnek tekinti, amely a tisztességes eljáráshoz való jogra vezethető vissza. A rendesbíróságok viszont strukturális szempontból vagy a bírósághoz fordulást tekintik a jogorvoslat részének, vagy fordítva: a jogorvoslathoz való jog a bírósághoz fordulás része. Azonban mindkettőt a jogviták elbírálása alapelveinek immanens részeként fogták fel.

„a felperest a keresettel támadott határozatok kapcsán a jogorvoslati jog megilleti, a bírósághoz fordulás lehetősége fennáll...”⁹⁴⁰

„az igazgatóság az adott esetben kétféle döntést hozhatott, a kérelemnek helyt ad, vagy azt elutasítja, és a perbeli levél ez utóbbi tartamú határozatnak minősül, amelynek felülvizsgálata a perben kérhető volt... Az Alapszabály sem tartalmaz a bírósághoz fordulás lehetőségét kizáró vagy korlátozó rendelkezést, hiszen az a közgyűléshez fordulás lehetőségét, és nem kötelezettségét írja elő...”⁹⁴¹

„Amennyiben az elsőfokú bíróság értelmezése helyes lenne, úgy a tárgybeli szabályozás a felperes számára teljesíthetetlen feltételt szabna, így lényegében megfosztaná az igénye bíróság előtti érvényesítésének lehetőségétől, amely az Alaptörvény XXVIII. cikkében írt tisztességes eljárás követelményét sértené...”⁹⁴²

937 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.358/2012/4.

938 Kúria Pfv.V.20.072/2015/14.

939 Fővárosi Ítéltábla I.Pf.21.272/2018/13/II.

940 Fővárosi Ítéltábla I.Pf. 20.029/2006/6.

941 LB Pf.I.24.751/2008/6.

942 Kúria Pfv.VII.20.673/2018/3.

Az EJEB a hatékony bírósághoz fordulás akadályának tekintette a túlzott formalizmust, a különösen szigorú eljárási jogértelmezést.⁹⁴³ Az rPp.-hez kapcsolódó gyakorlatban a fellebbezési határidőben érkezett beadványt fellebbezésnek (is) kellett tekinteni és a hiánypótlási bírói cselekménnyel volt szükséges azt tisztázni, hogy a fél azt valóban annak is szánta.⁹⁴⁴ A fellebbezés rendes jogorvoslati jellege miatt hangsúlyozta ki a Kúria, hogy a fellebbezés megakadályozhatja a téves tartalmú ítélet anyagi jogerejének beállítását, e nagy jelentőségű joghatása miatt lényeges tartalmának megszorítását a bírói gyakorlat sem alkalmazhatja. Érdemben kell elbírálni a fellebbezést, amennyiben megállapítható, hogy mit sérelmez a fellebbező fél a támadott határozatban, álláspontja szerint mi indokolja a határozat hatályon kívül helyezését és új eljárás lefolytatását, mit kellett volna eljárása során tisztáznia a fellebbezéssel támadott határozatot hozó bíróságnak.⁹⁴⁵ Még 2000 előtt vált a rendesbíróságok gyakorlatává, hogyha a hiánypótlási felhívásban annak elmulasztása esetére szóló jogkövetkezményről nem tájékoztatta a fellebbező felet, nem is vonhatta le azt. Az is megfelelt az eljárási alapjogban kifejezett értékrendnek, hogy a fellebbezési tájékoztatás téves volta, vagy elmaradása esetén a jogkövetkezmény nem értelmezhető a peres félre nézve hátrányosan.⁹⁴⁶

Az új Pp. 115. § meghagyta a fenti lehetőséget, így a normaszöveg formalitás felé hajló értelmezése ellenére is a másodfokú bíróságok a tartalom szerinti elbírálása alapján megvizsgálták a fellebbezés keretét és tartalmát. Ha ezek a szerkezeti hiányosságok ellenére is megállapíthatóak voltak, akkor a fellebbezés visszautasításának nem volt alapja.⁹⁴⁷ Ahogy bemutattuk, a keresetlevél visszautasítása esetében túlzott formalizmus alakult ki, ezért született meg a 1/2019. PJE határozat. A másodfokú gyakorlat arra helyezte a hangsúlyt, hogyha a keresetlevél visszautasításáról rendelkező végzés ellen benyújtott fellebbezés elbírálása során egyértelműen megállapítható, hogy a visszautasítás feltételei nem állnak fenn, és a keresetlevél perfelvételre alkalmas, akkor az elsőfokú bíróság végzését megváltoztatja és a keresetlevél visszautasítását mellőzi. A másodfokú bíróság akkor is így rendelkezik, ha a felperes a fellebbezésében a végzés hatályon kívül helyezését kéri, de a fellebbezés tartalma szerint azt állítja, hogy a keresetlevél perfelvételre alkalmas, valamint

943 Perez de Rada Cavanilles kontra Spanyolország, 1998. október 28. 49. §; Société anonyme Sotiris és Nikos Koutras ATTEE kontra Görögország, 2000. november 16. 20. §; Beles és mások kontra Cseh Köztársaság, 2002. november 12. 50. §. A három ügyből kettőben a jogorvoslati jog megsértését vizsgálta a bíróság

944 LB P. törv. V. 20 020/1974. - BH1975. 185., LB P. törv. I. 20 705/1988. - BH1989. 154.

945 Kúria Pkf.I.24.540/2014/2

946 BH2012. 96., BDT2005. 1121.

947 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.063/2021/6/II.

abban az esetben is, ha a fél fellebbezésében a fellebbezését visszautasító végzés hatályon kívül helyezését kéri, de azt állítja, hogy visszautasított fellebbezése érdemi elbírálásra alkalmas.⁹⁴⁸

Ugyancsak a jogorvoslati joghoz kapcsolódott az a kérdés, hogy a tisztességes eljárás nem jelent garanciát az anyagi igazságon alapuló döntésre, a jogszabályok téves alkalmazásán alapuló bírói hiba jogorvoslat útján küszöbölhető ki.⁹⁴⁹ Perjogi szempontból a fellebbezés alkalmas a ténybeli és jogi tévedés, míg a felülvizsgálat csak a jogi tévedések kiküszöbölésére, bár a korlátokat itt is az ügy érdemi eldöntésére kiható jelleg adta meg. A jogerős döntésekkel szembeni elégedetlenség oda vezetett, hogy – jellemzően a pervesztes – felek anyagi jogvédelmi eljárásokat indítottak az alapügyben eljáró bírósággal szemben: a speciális jogvédelmi pert, valamint a személyiségi jogi és a közhatalom gyakorlóival szembeni kártérítési pert. Ezek az eljárások azonban nem minősíthetők egyfajta a perrendtartásban nem szabályozott rendkívüli vagy újabb jogorvoslatnak.⁹⁵⁰ Rendeltetésük szerint nem hivatottak más eljárás tartalmi felülvizsgálatára, hiszen „a bírói tevékenység kapcsán egy ilyen gyakorlat a jogrendszer megkettőzésére vezetne oly módon, hogy minden peres eljárást a rendelkezésre álló jogorvoslatok kimerítését követően személyiségi jogi per követhetne, hogy abban a bíróság állást foglaljon az alapperben eljáró bírák jogi tevékenységének szakszerűségéről.”⁹⁵¹ Érdemes kiemelni, hogy a bíróságokkal szemben ilyen eljárások az új Ptk. és az új Pp. hatálya alatt jogerősen nem fejeződtek be. Ennek hátterében állhat azon ok, hogy még folyamatban vannak a valószínűleg megcsappant számú perek, de feltételezhető az is, hogy az rPp. hatályon kívül helyezése és a kártalanításról szóló törvény 2022. január 1-én történő hatályba lépése között „ex lex” helyzet következett be. Úgy tűnik, hogy a tárgyi keresethalmazatokban a speciális felelősségi szabály volt a meghatározó, a másik két igény kiegészítő jellegű volt. Mivel egyelőre nincsen olyan rendelkezés, amely az eljárási alapjog sérelme esetén rendesbírói utat engedne, legfeljebb az EJEB előtti eljárások száma növekedhet.

948 Pécsi Ítéltábla Pkf.V.25.239/2019/2., Pkf.V.25.212/2019/2.

949 9/1992. (I. 30.) AB határozat; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat; 8/2020. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [97]; 3309/2020. (VII. 24.) AB határozat, Indokolás [25] pontja.

950 Fővárosi Ítéltábla 9. Pf. 20.937/2007/8.; LB Pfv. I. 20.677/2009/7., Kúria Pfv.IV.22.004/2011/6., Kúria Pfv. II. 20.921/2019/10.

951 Fővárosi Bíróság 19.P.21.454/2008/5. Ez az érvelés egybecseng az AB azon álláspontjával, hogy „[a]z Alkotmánynak megfelelően biztosított jogorvoslati lehetőségek mellett beállott jogerő tiszteletben tartása a jogrend egészének biztonságát szolgálja.” 9/1992. (I. 30.) AB határozat, 778/D/2000. AB határozat.

Rövid összegzésként megállapítható, hogy jogorvoslathoz való jog esetében az alapjogi elvárás kevés változást hozott, hiszen a jog korlátozása a jogalkotáson múlt, a beadványok perorvoslatként való értelmezése pedig kiérlelt és félközpontú gyakorlaton alapult. Az AB annyi többlet-elvárást fogalmazott meg, hogy a döntésekből ki kell tűnnie az alkotmánykonformitás tűnjön ki az indokolásból. Ennek eredményeként a felsőbb bírósági döntések alapjogi érvelésként AB határozatokból átvett idézetekkel kötötték össze a konkrét perbeli esettel kapcsolatos perjogi álláspontjukat.

2.4. Ézszerű időn belül történő befejezéshez való jog

Az új Pp.-vel kapcsolatos kettőség keretében az időszerűség fogalmával már foglalkoztunk, azonban önálló alapelvként, majd az eljárási alapjog elemeként is az rPp. időszakában hangsúlyos tényezővé vált. Nem kezdettől fogva, hanem a harmadik-negyedik szakaszban.

Ezt megelőzően, akár alapjogi, akár eljárásjogi szempontú tanulmányokat olvasunk, szinte egyetlen szerző sem irányítja a figyelmet arra, hogy az ézszerű időn belül történő befejezés alapelve, amely a gyorsaság követelményét váltotta fel, hét évvel megelőzte a tisztességes eljárás alapjogának többi elemét.⁹⁵² Ez az előny elvben alkalmas volt arra, hogy az LB alapügyekben, valamint a közigazgatási jogkörben okozott kárfelelősségi esetekben az akkor megyei bíróságokkal együtt az alapelv tartalmát és perbeli garanciális szerepét kialakítsák. Illuzórikus lenne azonban olyan elvárást támasztani, amely az alapjogi szemlélet megjelenését várná el, hiszen ebben az időszakban az Alkotmánytól és annak értelmezésétől a bíróságok távol tartották magukat.⁹⁵³

Az „ézszerű idő” kifejezés, mint a bíróság tevékenységével szembeni elvárás konkrét ügyben 1995-ben jelent meg először, kiegészítő érvként a ma bizonyítási szükséghelyzetnek tekinthető perjogi szituációban,⁹⁵⁴ majd 1997-ben negatív hatásköri összeütközést feloldó kijelölés során az igazságszolgáltatáshoz fűződő alapvetően fontos érdek megerősítő indokaként.⁹⁵⁵ Ez utóbbi megoldás és érvelés erőteljes hasonlóságot mutat a 2000 év utáni bírósági kijelölések módszerével, ahol a tisztességes eljárás kívánalma vette át ezt a szerepet, és jelenleg is tartja.

⁹⁵² 1992. évi LXVIII. törvény 1. §-a módosította az rPp. akkori 3. § (2) bekezdését.

⁹⁵³ Lásd ezzel kapcsolatban a bírói értelmezést befolyásoló tényezőket.

⁹⁵⁴ LB mint másodfokú bíróság Pf.V.20.062/1995/3.

⁹⁵⁵ LB Pk.VIII.21 325/1997.

A fogalom ellentét-párja, az „eljárás elhúzódása” az időszerűséget megelőző gyorsaság elvárásához is kapcsolódott, és a közigazgatási jogkörben okozott kár ténybeli alapjaként hivatkoztak rá a felpereseket, az LB pedig határozatainak indokolásában alkalmazta.⁹⁵⁶ A bíróságok elleni kártérítési perekben 1997-ben következett be az a fordulat, hogy az eljárás elhúzódása kifejezést elkezdte felváltani a törvény szerinti észszerű időn belüli befejezés.⁹⁵⁷

Ki kell emelni azt is, hogy az objektív jellegű felelősségi szabály hatálybalépésének idejére kialakult egyfajta értelmezési gyakorlat. Az eljárás elhúzódása, a perre irányadó eljárási szabályok megsértése egymagában a felelősség megállapításához nem volt elegendő, ahhoz szükséges volt továbbá az is, hogy a jogszabálysértés szándékos (vétkes) vagyis felróható legyen, hiszen a szerződésen kívüli kárfelelősség szabályait kellett alkalmazni.⁹⁵⁸ Nem kifejezetten és kiemelve az eljárási alapelv megsértéseként, hanem a felelősség ténybeli alapjaként, de összekapcsolták a garanciális elvárást azzal, hogy konkrét jogszabályt kell megsértenie a bíróságnak.

1999 nyarán pedig olyan döntést hozott a Legfelsőbb Bíróság, amelyben konkrét alkotmányos hivatkozás, illetve EJEE kapcsolatra utalás nélkül, tartalmilag azonban azok szövegét jelenítette meg: a „bíróságok a felperes kereseteit és perújítási kérelmeit az eljárási szabályok megtartásával lefolytatott eljárásokban, észszerű határidőn belül tárgyalták és hoztak ezek felől határozatot.”⁹⁵⁹

Mivel az rPp. nem adott pontos meghatározást abban a kérdésben, hogy a pert mennyi idő alatt kell a bíróságnak befejezni, a bíróság késedelmének megítélése során csak a gyors és alapos tárgyalásra vonatkozó szabályok – 1993. január 1-ei hatállyal az alapos tárgyalás és észszerű időn belül történő befejezés – megsértése jöhetett szóba. Erre a követelményre nyilvánvalóan hatással volt a jogvita bonyolultsága, a felek bizonyítási kötelezettsége és készsége és a bíróságnak az igazság kiderítésére vonatkozó kötelezettsége.⁹⁶⁰ Ez az indokolás a VIII. Ppn. hatálybalépését követően született, bár a per tárgyát képező, állított eljárási jogsértések korábbiak voltak. Azt viszont jól mutatja a példa, hogy az észszerű időn belüli befejezés vizsgálatához bevezetett szempontokat az LB hamar beépítette

956 Igy például az LB mint másodfokú bíróság Pf.V.21.613/1996/3. számú, Pf.V.20.285/1996/3. számú és LB Pf.V.23.529/1996/12. számú ügyekben.

957 LB Pf.V.21.837/1997/5.

958 LB mint másodfokú bíróság Pf.V.21.613/1996/3. és LB mint másodfokú bíróság Pf.V.20.285/1996/3.

959 LB Pf.V.21.837/1997/5.

960 LB mint másodfokú bíróság Pf.IX.26.424/2000/4.

indokolásába.

Az alapügyekben a döntést elérni kívánó felek az eljárás elhúzódására azért hivatkoztak, mert az általuk indítványozott bizonyításról nem foglalt állást a bíróság, nem tudhatták, hogy azt elfogadja és el is végzi, vagy majd az eljárás végén szembesülnek azzal, hogy elutasította az. A felek az általuk lényegesnek tartott bizonyítási cselekményeket 2006-ig az elfogultsági kifogás keretében próbálták elérni, ezt követően pedig az eljárás elhúzódása miatt kifogást vehettek igénybe. A jogintézmény hasznossága abban mutatkozott meg, hogy a későbbi másodfokú bíróság az addig keletkezett peranyagból ellenőrizhette az ügyet előre vivő cselekmények elvégzését, és – bár ez lehetett némileg szubjektív is – a még szükséges és egyben a felek által indítványozott bizonyítási cselekményekre javaslat szintjén rámutathatott.⁹⁶¹

Az észszerű idő fogalmát a legnagyobb természetességgel használjuk, de konkrét jelentésének meghatározása nem egyszerű feladat. Az „észszerűség” ugyanis nem jogi kategória. Észszerű az, ami értelmes, logikus, racionális, célszerű, következetes, konzekvens.⁹⁶² Németh János szerint „az észszerű idő” mint eljárási határidő az az időtartam, amely az ügy ellátáshoz, a megalapozott döntéshez szükséges és elegendő”.⁹⁶³ Ez a megközelítés magában foglal minőségi és mennyiségi követelményt is. Ugyanis a per célja és egyben feladata a jogvita eldöntése volt, vagyis a jogalap körében fel kellett tárni a *releváns tényeket*, *minősítésük* alapján pedig *jogkövetkezményeket* kellett levonni. Ez a minőségi oldal. A mennyiségi követelményt azon perbeli cselekmények összessége és hozzájuk kapcsolódó időtartam adta, melyek szükségesek a felek perjogi szempontú bírósághoz fordulásának biztosításához (az rPp. szerinti eljárás megindításától a tárgyalás kitűzéséig terjedő perszakasz), a perbe vitt anyagi jogi igények vizsgálatához (nyilatkozatok, bizonyítási eszközök és bizonyításfelvétel) és a döntés meghozatalához.

Czoboly Gergely megközelítésében az optimális időtartam túllépése eredményezi a per elhúzódását. A két fogalmat a több-kevesebb relációjába állította, ahol a tágabb fogalom az észszerű, a szűkebb pedig a optimális pertartam.⁹⁶⁴ A szerző inkább onnan közelíti meg a kérdést, hogy az észszerű pertartam szubjektív kategória, hiszen valamely peres fél perjogi

961 BDT2007.1542, BDT2008.1851.

962 EÖRY Vilma szerk.: *Értelmező szótár+* . I. kötet, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007. 375.

963 NÉMETH 1999. I. kötet, 58.

964 CZOBOLY Gergely: A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei. PhD dolgozat. 2014. 15. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/czoboly-gergely-istvan/czoboly-gergely-istvan-vedes-ertekezes.pdf> 2018. 09.14.

vagy anyagi jogi kérelme szükséges ahhoz, hogy külön vizsgálat tárgya legyen. Másrészt vélelemként működik, mert nem általában, hanem csak a tényleges pertartam kifogásolása esetében, és csak adott ügyet kell elemezni, az abban felmerült cselekmények szükségességével és időbeli fogatosításukkal együtt.

A per tartama szempontjából fontos tényező a per tárgya, az érvényesített anyagi jogi igény jellege és mennyisége, de a résztvevő felek száma is.⁹⁶⁵ Ezek befolyásolják az egyes eljárási cselekmények számát vagy időtartamát, a mindenképpen előfordulókhöz képest további sajátos cselekmények fogatosítását.⁹⁶⁶ Az is befolyásoló körülmény, hogy az igény igazolása vagy cáfolása végett a felek eljárási cselekményeket indítványoznak.⁹⁶⁷ A törvény egyes határozatokkal szemben fellebbezési jogot biztosít, mellyel hogyha élnek a felek, akár többször is másodfokú eljárási szakasszal és percselekményekkel egészül ki az eljárás.⁹⁶⁸ Ezeket az eljárásban felmerülő momentumokat fogalmazta meg úgy a törvény, hogy a per befejezésének észszerű időtartamát a jogvita tárgyára és természetére, valamint az eljárás lefolytatásának egyedi körülményeire figyelemmel lehet meghatározni.

Vizsgálat tárgyává tették a rendesbíróságok azt is, hogy vannak-e az eljárásban olyan úgynevezett holt idők, inaktív időszakok, amikor a bíróság indokolatlan módon nem tevékenykedett, nem intézkedett az ügyben, valamint azt is, hogy az eljárás elhúzódásának megakadályozása végett a bíróság a szükséges kényszerítő eszközöket alkalmazta-e avagy azoktól indokolatlanul eltekintet.⁹⁶⁹ Ezt egészítette ki az elsőfokú bíróság azzal, hogy közreható tényezőnek vette a perben résztvevők külföldi vagy belföldi lakóhelyét, a jogi képviselő közreműködésének hiányát, a vizsgálat tárgyát képező iratanyag terjedelmét.⁹⁷⁰

965 Tapasztalati tény, hogy az élettársi és házastársi, valamint a tulajdonjogon alapuló vagyoni igények pereiben nagyszámú percselekményt kell elvégezni a feleknek és a bíróságnak is. Ha több kereseti kérelmet kell a bíróságnak megvizsgálnia, szintén növeli a percselekmények számát. Amennyiben több peres fél vesz részt az eljárásban, külön-külön tesznek nyilatkozatokat, egymástól eltérően bizonyíthatnak tényeket, amelyek tovább növelik a percselekmények számát és a teljesítésükhöz szükséges időt, még akkor is, ha egyesek párhozamos is elvégezhetőek.

966 A már felsorolt példákon túl, az öröklési, a szerződés érvénytelenségi, a szavatossági, a kártérítési perekben is a felmerülő szakkérdések tisztázására a legkülönbözőbb szakértők kirendelése szükséges. Korabeli írásos bizonyítékok hiányában rendszerint nagy számú tanú meghallgatására kerül sor, akár megkeresett bíróság útján is.

967 Ilyen a perindítás tényének bejegyzése, az ideiglenes intézkedés, tárgyalás felfüggesztése iránti kérelem más eljárásra tekintettel, szemle.

968 Kártérítési perben gyakori a közbenső ítélet, melynek jogerőre emelkedéséig az eljárást nem lehet folytatni (rPp. 213. §. (3) bekezdése)

969 Scopelitti v. Olaszország, 1993. november 23-i ítéletre (Series A no.278) hivatkozott a Székesfehérvári Törvényszék a 25.P. 21.867/2011/15. számú döntésében.

970 Székesfehérvári Törvényszék 25.P. 21.867/2011/15.

Felsőbíróság pedig olyan tényezőket is lényegesnek minősített, mint a komplexitás, vagy a nemzetközi vonatkozás.⁹⁷¹

Az alapjogvédelmi perekben a nem, vagy késve megtett percselekményeket az elsőfokú bíróságok hónapra-napra és együttesen is pontosan kimutatták,⁹⁷² mégpedig percselekményenként (keresetlevél megvizsgálása, tárgyalások kitűzése, tanúk meghallgatása, szakértő kirendelése és sürgetése a szakvélemény előterjesztésére, stb.). Csak ezt követően értékelték az egyéb körülményeket, és foglaltak állást abban a kérdésben, hogy a pertartam az észszerű időn belül vagy kívül maradt. Az inaktív időszak megállapításához a Kúria a bíróság valamely konkrét szabálysértésének vizsgálatára, az eljárási és ügyviteli szabályok alkalmazásának ellenőrzésére helyezte a hangsúlyt, és az ügy előbbre vitelét szolgáló hatékony intézkedésekre.⁹⁷³

A bíróságok az egyedi ügyek szükséges pertartamát nem határozták meg, tehát mennyi idő alatt lehetett volna befejezni az adott pert. Ebben szerepet játszott az AB 8/1992. (I.30.) AB határozatának azon okfejtése, hogy az ügyek elbírálására az az észszerű idő, amelynek tartama alatt az adott ügy elbírálható; de felsőbb bíróságok olyan érvelései is, miszerint nem elegendő a jogsérelemhez az eljárási határidők mechanikus összeszámítása,⁹⁷⁴ vagy az észszerű idő abszolút számban nem meghatározható, az az eset körülményeitől függ.⁹⁷⁵

Az elsőfokú bíróságok tehát azokat az időszakokat vizsgálták, amelyekben nem történt az ügy érdemét előre vivő intézkedés az eljárási bíróság részéről. Az inaktív időszakokat az EJB is vizsgálat tárgyává teszi,⁹⁷⁶ amelyet az ügy (érdemi) előrehaladása szerint állapít meg, de gyakorlatának közvetlen felhívása lokálisan történt meg.⁹⁷⁷ Az eredmény nem vezetett téves helyzetmegítélésre, hiszen a hosszabbodást és annak okait kellett vizsgálni. Azt azonban viszonyítási alapnak tekintették, hogy a per a jogvita tárgya és természete, az eljárás egyedi sajátosságai folytán tovább tartott-e más hasonló ügyek elbírálásához képest.⁹⁷⁸

971 Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.619/2012/6.

972 Fejér Megyei Bíróság 3.P.20.393/2005/13., Fejér Megyei Bíróság 25.P.22.468/2009.,

973 Kúria Pfv.III.20.678/2011/3., BH2021. 42.

974 LB Pfv.III.22.128/2009/15., Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.20.119/2013/5.

975 BDT.2008. 1811.

976 Beaumartin kontra Franciaország, 1994. november 24. 33. 0.

977 „Azt is vizsgálni kell, hogy a bíróság ténykedése mennyiben áll összefüggésben a megalapozott döntés hozatalával, azaz mennyiben volt szükséges és hatékony és ezáltal indokolt tevékenysége.” A Bock v. Németország, 1989. március 29-i ítéletre (sereies A No. 150.) hivatkozott a Székesfehérvári Törvényszék a 25.P. 21.867/2011/15. számú döntésében. Nyíregyházi Törvényszék 5.P.21.192/2013/58.

978 LB Pfv.III.20.505/2010/5.

Az ítéletablák és a Kúria értelmezésében egy-egy határidő meg nem tartása önmagában nem okozott sérelmet. Ez szintén egybecsengett az EJEB gyakorlatával, csak egyoldalú volt. Az EJEB ugyanis a különböző késedelmek mellett vizsgálta azok kumulálódó hatását,⁹⁷⁹ és azt is, hogy egy eljárási szakaszban bekövetkezett késedelem mellett az egész eljárás hossza nem vált-e túlzottá.⁹⁸⁰ A hazai felsőbb bíróságok az első szempontot egyáltalán nem vették be értékelésükbe,⁹⁸¹ a második szempontot pedig csak szubjektív elemként használták, egy bizonytalan ismérveken alapuló mérlegelés alapján.⁹⁸² Nem volt megállapítható ugyanis, hogy egy három év pertartamú ügyben bekövetkezett 3-4 hónapos inaktív időszak miért bizonyulhatott jelentéktelennek. Itt a felsőbb bíróság eltért az elsőfokú bíróság által felállított szempontrendszerétől, de az általa alkalmazott érvekből csak annyi derült ki, hogy mégsem eltúlzott az pertartam és több hiba is megengedhető. Mindezt a kialakult gyakorlatra hivatkozva tette.⁹⁸³

Fel lehetett volna állítani a „be nem hozható”, illetve később sem orvosolható késedelem kategóriáját. Tapasztalati példák szerint ide sorolható a keresetlevél késedelmes megvizsgálása és hiánypótlásának elrendelése,⁹⁸⁴ vagy a keresetlevél más bírósághoz történő áttételének késedelme,⁹⁸⁵ a szakértő késedelmes kirendelése.⁹⁸⁶ Itt lehetett volna értékelni, hogy az eljáró bíróság valamely perorvoslattal támadható határozatát késedelmesen rendeli megküldeni a feleknek,⁹⁸⁷ vagy a fellebbezéssel együtt előterjesztett költségkedvezmény iránti kérelmet késedelmesen bírálja el, az iratokat a fellebbezés folytán késedelmesen terjeszti fel a felülbírálati bírósághoz,⁹⁸⁸ avagy a végzés elleni fellebbezés elbírálásának időszakában nem folytatja a tárgyalási szakaszt,⁹⁸⁹ Az eset körülményeitől függő tényezők

979 Deumeland kontra Németország, 1986. május 29. 90. §.

980 Pretto és mások kontra Olaszország, 1983. december 8. 37. §.

981 Egy kivételt azért érdemes megemlíteni. A Győri Ítéletábla Pf.III.20.384/2017/3/I. számú döntésében az első ítélet meghozataláig eltelt időszakot önmagában nem tekintette késedelmesnek, azonban a további eljárási hibákkal és késedelmekkel együtt már alapjogot sértőnek minősítette az alperesi bíróság perbeli tevékenységét.

982 Kúria Pfv.IV.21.556/2016/9.

983 Fővárosi Ítéletábla 8.Pf.21.132/2015/8

984 Fejér Megyei Bíróságnál 25.P.22.468/2009.

985 Győri Ítéletábla Pf.V.20.140/2015/11/I.

986 Fővárosi Ítéletábla 17.Pf.21.187/2015/7-II.

987 Székesfehérvári Törvényszék 27.P.20.407/2014/16.

988 Székesfehérvári Törvényszék 27.P.20.407/2014/16.

989 A XXI. századi technikai felszereltség mellett a beadványokról másolatot lehet készíteni, lényegében a teljes iratanyag ilyen formában produkálható, és a per folytatható. Természetesen nem a költségkedvezményekre elbírálására gondolunk, hiszen az előfeltétele a keresetlevél hiánytalanná

is idesorolhatók lettek volna: a felek, a tanúk meghallgatásával való indokolatlan késlekedés,⁹⁹⁰ bár meg kell jegyezni, hogy ezek tárgyaláson történnek, s amennyiben a 4 hónapos határidő helyett kéthavonta-hat hetenként, akár előre több tárgyalási határnapot meghatározva tart a bíróság tárgyalást, az elhúzóadás bepótolható, kiküszöbölhető.

Az alapügy jogerős befejezését, mint sajátos feltételt már megvizsgáltuk, most annyiban térünk vissza rá, hogy a pertartam, pontosabban az eljárás jogerős befejezésének észszerű időhatáron belüli befejezése vizsgálatánál, jellemzően a felsőbbbíróságok miért láttak akadályt a hiányában. Az EJEB jogértelmezésével teljesen azonos módon az eljárást megindító iratnak a bírósághoz történt érkezésétől a jogerős befejezésig terjedő időszakot veszik figyelembe,⁹⁹¹ azzal az eltéréssel, hogy a perújítási eljárás tisztességességének vizsgálatát nem zárták ki az alanyi jogvédelem köréből.⁹⁹² Ennek elméleti alapjait arra helyezik, hogy a polgári eljárás egységes szabályrendszert jelent, az ügy fogalmát is egységesen kell értelmezni, bármilyen szakaszban is tart az.⁹⁹³ Az általánosan elfogadott szabályhoz képest azonban sajátos perjogi helyzetek esetén – itt szintén csak utalunk rá – maguk a bíróságok tettek kivételt.

Az, hogy a felek részéről nagyon is kihangsúlyozott volt az észszerű időn belüli eljárás alapelve, felveti annak a kérdését is, hogy a tisztességes eljáráshoz való alapjog elemeként más részjoghoz képest, azok hátrányára érvényesült-e. Egy olyan alapügyet találtunk,⁹⁹⁴ amelyben ez közvetve felmerült: a jogviták elbírálása és az időszerű eljárás (a bírósághoz fordulás és az észszerű időn belül történő befejezés joga) konkurált egymással.

A felperes a házassági vagyoni perben a féli pozíciót azért nem tudta elfoglalni, mert az érintett ingatlanok tulajdonosainak igen nagy száma miatt (200 fő) nem tudta minden alperes idézhető címét bejelenteni. Ezen alperesek esetében a keresetlevél elutasítására, az egyéb alperesek esetében a per megszüntetésére került sor. A másodfokú bíróság a mezőgazdasági ingatlanok társtulajdonos alpereseivel szembeni döntést helybenhagyta, a

válásának, ilyen formán a megküldésnek és a tárgyalás kitűzésének is.

990 Kúria Pfv.IV.21.185/2016/5.; Győri Ítéltábla Pf.III.20.238/2018/4.

991 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.085/2006/5., Heves Megyei Bíróság 13.P.20.295/2010/14. A döntések érvelése azonos módszert hoz az EJEB Bock kontra Németország, 1988. november 21. 35. §-ban és Poiss kontra Ausztria, 1987.március 24. 50. §-ban kifejtettekkel.

992 Az EJEB Az eljárás újraindítására, vagyis a jogerős döntéssel lezárt polgári eljárások perújítására vonatkozó (kérelmekre nem tartja alkalmazhatónak az EJEE-t. Sablon kontra Belgium, 2001. április 10. 86. §.

993 1/1998. PJE számú jogegységi határozat indokolása.

994 Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.018/2011/2.; BDT 2011.2457.

többi alperessel szemben az eljárás folytatását rendelte el. Döntésének indokolásában anyagi és eljárásjogi elvekre egyaránt hivatkozott, mi azonban az eljárási elvekkel kapcsolatos érvelést emeljük ki. Tulajdonképpen elkerülte a felsőbb bíróság a választást és az anyajog fogalmát, a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogot használta.⁹⁹⁵ Ezt kapcsolta össze a rendeltetésszerű joggyakorlattal, megismételve az LB azon álláspontját, hogy ezekkel „nem egyeztethető össze az olyan jogértelmezés, amely nem a jogvítás ügy észszerű időn belüli és költségtakarékos megoldását részesíti előnyben.”⁹⁹⁶

Ebben a fejezetben eltértünk a választott elemzési módszertől, hiszen hiányzik az AB által meghatározott szempontrendszer. Ennek egyik oka, hogy az rPp. törvényi szinten megadta a vizsgálati szempontokat. A másik ok, amit az AB ki is mondott, hogy a számára rendelkezésére álló jogkövetkezmények alkalmazása nem nyújt lehetőséget ezen alapjog sérelmének kellő orvoslásához. Az időszerűség sérelme egyébként akkor nyitja meg az alkotmányjogi panasz lehetőségét, ha az akként hat ki az ügy érdekében hozott döntésre vagy a bíróság eljárását befejező egyéb döntésre, hogy az az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát a döntés érdekében is sérti.⁹⁹⁷

Az észszerű időbeliség – ahogy az EJEB gyakorlatában, úgy a magyar alapjogi speciális perekben is – kiemelt szerepet játszott. Kutatásunk során azzal szembesültünk, hogy legtöbbször ennek az alapelvnek sérelmére hivatkoztak a felperesek. Az alapügyekben kifogás formájában történt hivatkozás a felek részéről, annak érdekében, hogy a bíróság az általuk indítványozott bizonyítást folytassa le. A bíróságok első fokon annyiban vették figyelembe az alapelvet, hogy percselekményeiket a törvényi határidőben igyekeztek megtenni, másodfokon pedig a kifogás elbírálásánál vizsgálták meg a nem teljesített percselekmény szükségességét az észszerű idő relációjában.

Az észszerű időn belüli elbírálás alapelve az egyetlen, amely esetében a törvény a legfontosabb értékelési szempontokat is megadta. A bírói gyakorlat ezeket figyelembe is vette, csupán az alapjogi perekben történt értékelésüknél mutatkozott nagy fokú eltérés. Az

995 A Kúria 1/2010. (XI. 8.) Közigazgatási-polgári jogegységi határozatának VII. pontjában kifejtett értelmezés.

996 Lásd részletesen a döntésről VIRÁG Csaba – SZIGETI Krisztina: *A Pécsi Ítéletábla határozata a kötelező perben állás egyes polgári eljárásjogi kérdéseiről. Van-e primátusa a bírósághoz fordulás jogának?* Jogesetek Magyarázata, 2012. 2. sz. 20-26.

997 3024/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [20]; 2/2017. (II. 10.) AB határozat, Indokolás [55]-[56]; 3333/2021. (VII. 23.) AB végzés, Indokolás [21] pontja.

elsőfokú bíróságok az inaktív időszakokat rendre összeszámolták és a pertartamra való kihatásukat igyekeztek értékelni, vagyis szükségtelen időtöbbletet vizsgáltak. A felsőbbírási gyakorlat azonban egy, a jogsérelem alsó határát megvonó szempontként kezelte, hogy az egy eljárási határidő be nem tartása nem eredményez jogsérelmet, de egyáltalán nem vizsgáltak kumulálódó hatást, és azt sem, hogy egyes mulasztások pótlása bekövetkezett-e, illetve azok pozitívan kihatottak-e a pertartamra. Valószínűleg a sok, alapjogi igényt ilyen érvekkel elutasító, és meggyőző erőt nélkülöző döntésnek köszönhető, hogy az EJEB előtt nemhogy csökkent volna, hanem nőtt az észszerű időt elmulasztó bírósági eljárások miatti ügyek száma.⁹⁹⁸

2.5. A hatékony jogérvényesítés segítésének elve

A bírósághoz fordulás, mint alapvető jog gyakorlásához nem elegendő a jogszabályi engedély, tehát legyen bírói út, és nem elegendő a keresetindítási jog, azaz ténylegesen vagy elvileg legyen érvényesítendő jog vagy kötelezettség. Az is szükséges, hogy a majdani felperes képes legyen megindítani a bírósági ügyet. Ez a képesség főként az anyagi és az eljárási jogi ismereteket, valamint az eljárás során felmerülő költségek megfizetését jelenti. Ugyanígy alapjogi követelmény, hogy az alperessé váló személy képes legyen védekezését jogi szempontból meghatározni és az azzal járó költségeket finanszírozni. Bármelyik hiánya ténylegesen megakadályozza az igények érvényesítését.

Az EJEB valószínűleg ilyen megfontolások mentén alakította ki a bírósághoz fordulás jogán belül az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogát is, még pedig a polgári ügyekre vonatkozóan is. Két elemet vezetett le az EJEB-ből. Az egyiket a 6. cikk (3) bekezdés (c) pontjából: a polgári jogviták tekintetében is biztosítani kell a jogi segítségnyújtást az ügyvédi segítség révén.⁹⁹⁹ A másikat a 6. cikk (1) bekezdéséből: a bírósághoz gyakorlati és hatékony hozzáférést kell biztosítani, amelynél figyelembe vette az érintett személy anyagi lehetőségeihez mérten jelentős eljárási költséget tekintett csorbító tényezőnek.¹⁰⁰⁰ E jogokról való tájékoztatás azonban nem jelenik meg önálló elemként az EJEB gyakorlatában.

998 Magyarország esetében az eljárás elhúzódása miatt az EJEB 2010-ben 14, 2011-ben 19, 2012-ben 9, 2013-ban 25, 2014-ben 30, 2015-ben 25, 2016-ban 16, 2017-ben 0, 2018-ban 10, 2019-ben 27 és 2020-ban 6 ítéletet hozott. Ha figyelembe vesszük, hogy az EJEB előtti eljárás 2-4 év, akkor a második és harmadik szakasz ügyei kerültek az EJEB elé.

999 Kézikönyv 2013. 18-19.

1000 Itt az eljárási illetékek játszanak kiemelt szerepet. Kreuz kontra Lengyelország, 2001. június 19. 60-67. §-ok; Podbielski és PPU PolPure kontra Lengyelország, 2005. július 26. 65-66. §§; Weissman és mások kontra Románia, 2006. május 24. 42. §.

Az AB kiinduló pontja azonos volt az EJEB-ével, és külön ki is emelte, hogy „[a]z Alkotmány 57. § (1) bekezdéséből az államnak nemcsak az a kötelezettsége folyik, hogy bírói utat biztosítson a személyek polgári jogi jogvitái esetére, hanem az is, hogy a bírósághoz fordulást valóságosan lehetővé tegye. Ehhez hozzátartozik, hogy az igazságszolgáltatás igénybevételéhez szükséges, a perrel kapcsolatos kiadásokra is kiterjedő támogatási rendszert kell kiépítenie”.¹⁰⁰¹ A költségkedvezmények rendszerét illetően – hasonlóan az EJEB-hez – az AB is arra a következtetésre jutott,¹⁰⁰² hogy a fair eljáráshoz való jognak nem része az ingyenes jogi segítségnyújtás minden ügyben.¹⁰⁰³ Az Alaptörvényt követően sem változott ez a felfogás, a perrel és a per során felmerülő illetékek, ügyvédi munkadíj, tanú és szakértői díj, levelezési költség mind a perköltség része,¹⁰⁰⁴ és a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadó követelmények nem azonosíthatók a perlekedéssel kapcsolatos költségviselési kockázat teljes mérvű kiküszöbölésével.¹⁰⁰⁵ A jogi képviselőt kapcsán kiinduló pontja az volt, hogy „[a]z igazságos, illetve tisztességes eljárásnak abból az alapelvéből, hogy az eljárásban részt vevő feleknek egyenlő eséllyel kell rendelkezniük jogaik érvényesítésében, következik, hogy ha az ügyfél úgy kívánja, szakszerű jogi képviselőben részesülhessen,”¹⁰⁰⁶ és „a fél számára az eljárás egésze során biztosított legyen a szakszerű jogi képviselő igénybevételének lehetősége.”¹⁰⁰⁷ Mindkét fórum kimondta, hogy a bírósághoz fordulás joga korlátozható alanyi alapjog, és ez arra a részére is kiterjed, amely az igényérvényesítést segítő feltételeket jeleníti meg.

A belső fejlődés ennél szélesebb jogokat biztosít a feleknek az igazságszolgáltatáshoz hozzájárulás tekintetében, amely a polgári ügyekben eljáró bíróságok részéről a.) ügyvéd kirendelésében, b.) a költségkedvezmények engedélyezésében és c.) az eljárásban felmerült jogkérdésekről való részletes tájékoztatásban állt. A (hatékony) jogérvényesítéshez tehát az rPp. a tájékoztatási kötelezettséget is hozzákapcsolta. Negyedikként érdemes ide sorolni az *eljárást megelőző segítség* intézményesített formáját, a jelenleg is működő bírósági „panasznapot”, ahol ingyenes jogi felvilágosítást és a beadványok elkészítésére vonatkozó

1001 1074/B/1994. AB határozat.

1002 Airey kontra Írország, 1979. október 9. 26. §.

1003 1283/B/1993. AB határozat.

1004 1074/B/1994. AB határozat, megerősítve 3120/2017. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [50] pontja.

1005 3120/2017. (V. 30.) AB határozat, Indokolás [50] pontja.

1006 8/2004. (III. 25.) AB határozat.

1007 770/B/2002. AB határozat.

segítséget nyújt maga a bíróság.¹⁰⁰⁸

A szerves jogfejlődés kialakította az állami támogatási rendszert már a jogállamisági átalakítást megelőzően. Az rPp. ugyanis rendelkezett a költségmentességről, a pártfogó ügyvédről,¹⁰⁰⁹ a részletszabályokat pedig szakminiszteri rendeletek tartalmazták.¹⁰¹⁰ Mivel részletes és tételes joganyag tartalmazta a tényleges és hatékony bírósághoz fordulás jogát, ezért kérdéses, hogy a jogalkotásnak szükséges volt-e polgári eljárási alapelv formájában is megerősíteni az eljárási alapjogot, létrehozott-e egyáltalán ilyen alapelvet.

Az ingyenes jogi képviselet és a költségkedvezmények biztosítása terén 2000 és 2007 között alapelvi rendelkezés szerepelt, 2008-tól viszont (a harmadik szakasztól) csak a költségmentesség adott perre vonatkozó engedélyezése tartozott az alapelvhez, az ingyenes jogi képviseletről csak tájékoztatási kötelezettség állt fent. Az állam ugyanis a meglévő szabályozást alakította át, hogy megfeleljen az Európa Tanács Ajánlásaiban megfogalmazott szempontoknak.¹⁰¹¹ Az igazságszolgáltatáshoz történő hozzáférés valóságos lehetőségének biztosítása azt követelte meg, hogy a jogérvényesítés ne függjön az adott személy jogi, gyakorlati ismereteitől, illetve anyagi viszonyaitól, hanem kompenzálja, egyenlítse ki a jogi ismeretekben vagy az anyagi lehetőségekben mutatkozó esetleges hiányosságokat, és a jogi képviseleti költségeken túl terjedjen a bírósági eljárással kapcsolatos kiadásokra is.¹⁰¹²

Király Lilla arra mutatott rá, hogy a bírósági és hatósági eljárásokon kívüli jogi segítségnyújtás intézményének megteremtése szintén az esélyegyenlőség biztosítására irányuló jogalkotói szándékon és elhatározáson múlik. Ez az Alkotmányban megfogalmazott alapjogok érvényesítéséhez kapcsolódó jogosítvány, amely a pozitív diszkrimináció eszközével támogatja mindazok jogainak érvényre juttatását, akik arra hátrányos helyzetükből kifolyólag egyébként nem lennének képesek.¹⁰¹³

1008 A bíróság sajátos feladatáról lásd BALÁZSY Péter: *Panasznapi dilemmák: az ügyfélszolgáltató helye és szerepe*. Miskolci Jogi Szemle 14. évfolyam (2019) 1. szám 2. kötet 124-145.; BÁKI Gabriella - MAYERNÉ PATAKI Krisztina - TRAPPNÉ KISZELY Rita: *Gondolatok a "panasznap" intézményéről*. *Bírák Lapja*, 2012/1-2. sz. 98-106.

1009 Az rPp. 84-88. §§.

1010 A 6/1986. (VI. 26.) IM rendelet a költségmentesség alkalmazásáról a bírósági eljárásban, és a költségmentesség engedélyezésének alapjául szolgáló körülmények igazolásáról szóló 2/1968. (I. 24.) IM rendelet.

1011 A polgári, kereskedelmi és közigazgatási ügyekben nyújtandó jogi segítségnyújtásról szóló ajánlás, No. R (76) 5. és a jogi segítségnyújtásról és a jogi tanácsadásról szóló ajánlás, No. R (78) 8., Az igazsághoz való hozzáférés elősegítéséről szóló ajánlás No. R (81) 7. és A szegényeknek a joghoz és igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáféréseinek biztosításáról szóló ajánlás No. R (93) 1.

1012 KISS 2009. 372.

1013 KIRÁLY 2011. 23.

2008. év elejére megyei szintű szakszolgálatokat hoztak létre, amelyek a perbeli képviselőt a bíróságtól függetlenül engedélyezték. Célszerű volt, de nem szükségszerű, hogy a bíróság a pártfogó ügyvéd igénybevételére kiterjedő költségkedvezményt engedélyezzen. A jogintézmény akkor értékelődött fel, amikor a kötelező jogi képviselőt egyes ügycsoportokban bevezették. Mivel hatálytalannak kellett tekinteni a személyesen eljáró fél nyilatkozatát, azzal az eredménnyel járt, hogy a fél lényegében nem gyakorolhatta ügyféli jogait. A kötelező jogi képviselő esetei azonban jelentős tárgyú vagy nagy összegű követelésekre vonatkoztak.¹⁰¹⁴ Ez az alapjog-korlátozás azonban kiállta az alkotmányosság próbáját.¹⁰¹⁵

A magánszemélyeket illetően a kedvezmények köre differenciálhatóvá vált a vagyoni helyzet és a rászorultság jellege szerint, vagyis a részleges költségmentesség révén egyes perbeli költségek előlegezése, akár viselése alól is mentesülhetett a fél, vagy valamely százalékos mértékben engedélyezhetővé vált a kedvezmény. Ugyanakkor a szabályozás kivételessé tette a teljes személyes költségmentesség engedélyezését,¹⁰¹⁶ az csak akkor volt megadható, ha a várható perköltség összege a rendelkezésre álló adatok alapján előreláthatólag lehetetlenné teszi a bírósághoz fordulást. Ennek körülményeit úgy határozta meg a jogalkotó, hogy a fél jövedelme nem haladta meg a munkaviszony alapján megállapított öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét (28.500 Ft), vagyona pedig – a szokásos életszükségleti és berendezési tárgyakon felül – ne legyen. A szociális juttatásokból az aktív korúak ellátását értékelte a jogalkotás, és a létfenntartást veszélyeztető helyzetet. A költségkedvezményekkel kapcsolatos határozatok az alapperben születtek meg, és a másodfokú bíróságok méltányossága volt a jellemző. Ez azonban a természetes személyekre igaz.

A jogi személyek tekintetében 1999-ig mondta ki az rPp. a költségmentesség engedélyezésének tilalmát. A VIII. Ppn. ezt hatályon kívül helyezte, de nem változott meg a költségmentességet szabályozó rendelet,¹⁰¹⁷ ezért a bírói gyakorlat értelmezésére maradt annak meghatározása, hogy megilleti-e jogi személyt a költségmentesség. Így a tiltó szabály hiányában abból indult ki a bíróság, hogy egyrészt nincsenek meghatározta a jogi személy számára költségmentességi feltételek, ezért azok nem vizsgálhatóak, a rendelet a költségmentesség engedélyezését változatlanul olyan feltételek fennállásához kötötte,

1014 Az rPp. kötelező jogi képviselőt írt elő az u. n. kiemelt ügyek, a 30.000.000 Ft-ot meghaladó vagyoni perek, illetve a DH törvényekben szabályozott perek esetében.

1015 685/B/2001. AB határozat.

1016 Szegedi Ítéltábla Pkf.III.20.181/2008/2.

1017 6/1986. (VI. 26.) IM számú rendelet.

melyek csak és kizárólag természetes személy peres felek vonatkozásában irányadóak, ezért a jogi személyek számára személyes költségmentesség nem volt engedélyezhető.¹⁰¹⁸ Az újabb változás egyértelművé tette, hogy az rPp. 84. §-a csak természetes személyekre vonatkozik.¹⁰¹⁹

A felek személyéhez kapcsolt kedvezményeken kívül a jogalkotás a bírósághoz fordulás jogát más eszközökkel is biztosította, mint például a tárgyi illetékfeljegyzési joggal, és a tárgyi költségfeljegyzési jog viszonylagosan széles körével. Ilyen esetben a peres felek a per tárgya, a perbe vitt igény jellege miatt mentesül az illetékek előzetes megfizetése alól, azzal, hogy az eljárást befejező határozatban a bíróság a pernyertesség-pervesztesség aránya szerint kötelezi a feleket azok utólagos megtérítésére. A rendesbíróságok álláspontja szerint ezekben az eljárásokban a felek megfelelően rendelkeznek azzal a lehetőséggel, hogy hatékonyan érvényesítsék igényüket a bíróság előtt.¹⁰²⁰ Ebből a megfontolásból mondta ki a felsőbb bíróság, hogy a bírósághoz fordulás lehetőségének akadályai teljes mértékben elhárulnak, a perrel járó valamennyi költséget ugyanis az állam előlegezi, költségviselésre a felperesek csak pervesztességük esetére lesznek kötelesek.¹⁰²¹

Az évek során kialakult differenciált rendszer az új Pp. költségkedvezményeinek alapja lett. A kedvezmények az eljárási törvény, az egyes részletszabályokat, feltételeket, kellékeket, az engedélyezés és felülvizsgálat módját külön törvény szabályozza. Annyi változás történt 2018. november 24-étől, hogy a perfelvételre alkalmatlan keresetlevél esetében annak elutasításával együtt nem volt szükséges a költségkedvezmény iránti kérelemről dönteni, mivel ekkortól a visszautasítás illetékmentessé vált.¹⁰²²

A 2018. január 1. és november 23. közötti visszautasítások esetében a jogi képviselő nélkül eljáró felek közül egyesek méltánytalan helyzetbe kerültek. A törvényszéki hatáskörbe tartozó pertárgyértékű eljárásokban kötelezővé vált a jogi képviselet, azonban a magánfelek a jelentős változás részleteiről nem rendelkeztek kellő tájékozottsággal. Ezt a helyzetet – nem általánosan – néhány esetben a másodfokú bíróságok azzal korrigálták, hogy a jogi képviselő nélkül benyújtott keresetlevél hatálytalan, ahhoz tájékoztatás és felhívás hiányában felperes fizetési kötelezettsége nem kapcsolódhat.¹⁰²³ Az érvelésbe beemelték az

1018 BDT 2004/1015. és BH 2008.152. számú eseti döntés.

1019 2008. évi XXX. törvény 64. § (3) bekezdése.

1020 Szegedi Ítéltábla Pkf.III.20.425/2011/2.

1021 Fővárosi Ítéltábla Pfv.26.838/ 2008.

1022 Erről lásd UDVARY Sándor 2021. 134-135.

1023 Debreceni Ítéltábla Pkf.II.20.464/2018/3.

Alaptörvény 28. cikkét és az új Pp. erre utaló preambuláját.

Az ingyenes jogi képviselethez való hozzáférést 2008-ig a rendesbíróságok biztosították, és jól működött. Feltétele az engedélyezett költségmentesség, részlegessége esetén az erre kiterjedő hatály kimondása volt. A kötelező jogi képviselet bevezetésével együtt a jogalkotó bizonyos fokú védelmet is kívánt adni azzal a szabállyal, hogy a perbeli szakszerű jogi képviselet igazolására 30 napos határidő biztosítását mondta ki. Ez olyan garanciális szabály volt, amely kizárta a fél mulasztása jogkövetkezményeinek levonását.¹⁰²⁴

Mindezen jogokkal vagy lehetőségekkel kapcsolatos tájékoztatás esetében viszont az rPp. az Alapelvek Fejezetben, az új Pp. az általános szabályok között tartalmaz rendelkezést.¹⁰²⁵ A hatékony jogérvényesítéshez a róla szóló tájékoztatási kötelezettséget kapcsolták. A már hivatkozott, 2008. évben hatályba lépett módosítás a pártfogó ügyvéd kirendelését kivonta a bírói hatáskörből, azonban a pártfogó ügyvéd és a támogató lehetőségéről, valamint igénybeviteléről szóló *tájékoztatás* lépett a helyébe. A rendesbíróságok egyöntetűen eljárási alapelvnek tekintették az rPp. 7. §-ában foglalt két rendelkezést. Ellenben az eljárási alapjogot nem kötötték hozzá.¹⁰²⁶ Kizárólag odáig mentek az érvelésben, hogy a tájékoztatással a fél perbeli eljárási jogainak érvényesítését segíti elő az alapelv.

Ami a bírósági jogértelmezést mégis kiváltotta az volt, hogy a jogérvényesítés segítségét célzottan a jogi képviselő nélkül eljáró felet az eljárási jogairól és kötelezettségeiről a bíróság köteles volt és maradt a szükséges tájékoztatással ellátni, de fennállt egy széles körű, eljárási jogintézményekhez kapcsolt „kitanítási” kötelezettség is. A kétféle tájékoztatás vonatkozásában az volt a kérdés, hogyan illeszkednek egymáshoz.

A bíróságok összekapcsolták az rPp. 7. §-ának rendelkezéseit. Így leszűkítő értelemben tekintették a bírósághoz fordulás jogát a perelőfeltételek biztosítása lehetőségeinek, a segítségnyújtást pedig úgy kapcsolták hozzá, hogy annak révén a felek szociális körülményei a jogaik érvényesítését ne akadályozza. Ebben a konstellációban a tájékoztatási kötelezettséget kizárólag a segítségnyújtásnak a jogszabályban előírt eseteire vonatkoztatták,¹⁰²⁷ de annak ki kellett terjednie a rászoruló pártfogó ügyvéd kirendelésének

1024 Fővárosi Ítéltábla 1.Pkf.25.610/2017/2., 1.Pkf.25.070/2020/5.

1025 Új Pp. 111. §.

1026 Csak példálózóan hivatkozunk a Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.021/2012/3. számú, Pécsi Ítéltábla Pf.IV.20.151/2017/4. számú, Győri Ítéltábla Pf.I.20.235/2016/4/I. számú, Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.481/2010/2. számú, Fővárosi Ítéltábla 2.Pkf.26.665/2015/2., 32.Pf.20.396/2017/4-II., 3.Pkf.25.967/2018/2. és 17.Pkf.25.567/2018/2. számú eseti döntéseire.

1027 Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.21.474/2013/6.

lehetőségére és annak módjára.¹⁰²⁸ A Kúria a tájékoztatás terjedelmében foglalt állást, mégpedig úgy, hogy az a szükséghez képest terheli a bíróságot, amelyben a jogvitában jelentős tények és a szükséges bizonyítási eszközök megjelölése játszik szerepet.¹⁰²⁹ Ez azonban inkább az igény elbírálhatóságát szolgáló követelmény volt, mint a bírósághoz fordulást akadályozó, szociális helyzeten alapuló akadály.

A szerző meglátása az, hogy 2008. január 1-ig az volt inkább a jellemző, hogy a felek számára a bíróság igen aktívan nyújtott segítséget mindhárom pontban, ezért a nemzetközi elvárás bevezetése a segítség korlátozását jelentette. Ez arra alapozható például, hogy korábban a költségmentesség kiterjedt a pártfogó ügyvéd kirendelésére való igényre is, így a költségmentes fél kérelmére további vizsgálat nélkül rendelt számára jogi képviselőt a bíróság.¹⁰³⁰ 2008-tól ez a feladat a jogi segítségnyújtó szolgálatokhoz került, és szólhatott a kirendelés egyes beadványok elkészítésére, vagy a teljes perbeli képviselőre.¹⁰³¹

Más példával élve: a szocialista időszak kitanítási kötelezettsége az anyagi és az eljárási jogra egyformán kiterjedt, egyben túlzott officialitásra vezetett. A bíróság közreműködésének ez a típusa a felek perbeli egyenlő helyzetét is felboríthatta, és a jogállamiság követelményének nem felelt meg. A VI. Ppn. egy szűkebb körű, az eljárási jogokra vonatkozó tájékoztatási kötelezettséget vezetett be. A törvény általánosságban is meghatározta, hogy a segítségnyújtásnak a bírósághoz fordulást kell támogatnia, és azt is, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró fél vonatkozásában kifejezetten a szükséges mértékű tájékoztatást kell megadni.

Harmadik példaként a tárgyi költségmentességet érdemes említeni, amely kiterjedt a személyállapotú perekre, a törvényen alapuló tartási és a munkaviszonnyal kapcsolatos perekre, s mentességet adott az illeték, az eljárás során felmerülő költségek megfizetése, továbbá a perköltségbiztosíték letétele alól. 2008. február 6-tól ezek az eljárások tárgyi költségfeljegyzési jog kedvezményben részesültek, amely csak az illeték és a költségek előlegezése alól, de nem a viseléstől, megtérítésétől mentesítette a feleket.

Az új Pp. a tájékoztatás tekintetében a 2008-tól fennálló állapotot vitte tovább: csak a jogi

1028 Fővárosi Ítéletábrla 2.Pkf.26.665/2015/2., 1.Pkf.25.242/2018/2., 6.Pf.20.279/2020/5.

1029 EBH 2007.1612. és Kúria Pfv.III.22.330/2017/9.

1030 Az rPp. 84. §-ának 2007. december 31-ig hatályos szövege szerint.

1031 A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény 1. § (2) bekezdésének 2008. január 1-től hatályos szövege.

képviselő nélkül eljáró felet illeti meg ez jog. Ahogy korábban sem, úgy most sem jellemző az alapjogi érvelés, legfeljebb a preambulumban meghatározott célt idézik a határozatok. A szakjogi kereteken belüli értelmezést a törvényi indokolás is elősegíti, hiszen nem utal az alapjogi kapcsolatra, kizárólag a perbeli eljárási jogokra reflektál, és perjogi intézményeket emel ki, mint a támogató perben történő részvétele vagy a pártfogó ügyvédi képviselet engedélyezésének lehetősége.

A rövid áttekintés alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az EJEB által az egyezményi szövegből kiolvasztott bírósághoz fordulás jogának (jogi képviselet biztosítása és költségekbeli kedvezmények nyújtása) elemei hazai jogunkban sokkal korábban kialakult, önálló jogintézmények voltak, de nem eljárási alapelvek és később sem váltak azzá. Legfeljebb a szabályok átalakítása köthető az EJEB gyakorlatához. A rendesbíróságok a perbeli jogokról és kötelezettségekről általában és a fél helyzetének megfelelően, vagyis szükség szerint adtak felvilágosítást. Ezt a tájékoztatást sajátos eljárási alapelvek tekintették, de a tisztességes eljáráshoz való jogtól függetlennek tartották.

2.6. A tárgyalás igazságossága

Tulajdonképpen a tárgyalás igazságosságát tekinthetnénk „kakukktojásnak”, hiszen egyik perrendben sem találunk ilyen alapelvet. Az az ok, ami miatt szükségesnek tartottuk kitérni az alapjog-elemként megjelenő fogalomra, hogy a.) a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmazza a tisztességes és nyilvános tárgyalás kifejezést;¹⁰³² b.) az rPp. hivatalos angol nyelvű fordítása a perek tisztességes lefolytatásának a „right to the fair trial” kifejezést, az új Pp. pedig a principle of due process adta meg;¹⁰³³ c.) az AB a tisztességes eljáráson belül már megkülönbözteti a tisztességes bírósági tárgyaláshoz-eljáráshoz való jogot.¹⁰³⁴ Mindez a bizonytalanság, de tekinthetjük szinonim értelmű szóhasználatnak is, megjelent a rendesbíróságok döntéseiben is, ahogy azt bemutattuk a formai kettősség esetében.

Másrészt az eljárás egészén belül a tárgyalási szakasz korrektségét is szükséges biztosítani, amelyhez annak nyilvánossága szükséges, de nem elegendő. A jogállami megreformálást megelőzően is találunk a bírósági eljárásokban – kiemelten a tárgyalás során

1032 Az angol nyelvű EJEE szöveg a „fair trial” kifejezést alkalmazza összefoglaló megnevezésként, amely a tárgyalás szónak felel meg, ugyanakkor a tárgyalási szakaszra a „fair and public hearing” összetételt használja.

1033 <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/62/id/95200003.TV/ts/20171119/>

1034 3195/2015. (X. 14.) AB határozat, Indokolás [23] pontja.

– érvényesülő, történetileg kialakult, más hagyományos alapelveket a nyilvános tárgyaláson kívül is: a nyilvános határozathirdetés jogelvét, a kontradiktórius eljárás elvét, a szóbeliséget, a közvetlenséget, az anyanyelv használatának jogát, vagy a kétoldalú meghallgatás elvét, amely utóbbi alapján a tárgyalás menetének törvényileg rendezett keretében a bíróságnak kötelessége volt meghallgatnia a feleket a vita eldöntését megelőzően, vagy legalábbis – a felek perbeli önrendelkezési jogára is tekintettel – lehetőséget nyújtani a jogi vagy ténybeli álláspontjuk előterjesztésére. Az alapjogi átalakításnál tehát nem szorultak implementálásra.

Ha megvizsgáljuk, hogy alkalmasak-e a korrekt eljárásban garancia-szerepet betölteni, mélyre ható elemzés nélkül is egyértelműen csak igenlő választ adhatunk. A nyilvánosság jogelméleti háttére szerint közismerten visszatartó erőt jelent az adott szituációhoz nem tartozó, vagy társadalmilag nem tolerált magatartásokkal szemben.¹⁰³⁵

Gyakorlati szempontból az alapelv jelentőségét az mutatja, hogy a nem peres eljárások során is érvényesülnie kell, legalábbis azokban, ahol tárgyalás helyett meghallgatást tart a bíróság, az írásbeli nyilatkozatra, észrevételek megtételére felhívás pedig ugyanezt a célt szolgálja. Így például egy felszámolási eljárásban, ha az adós a követelés vitatását tanúkkal kívánja igazolni, a bizonyítási eljárást a bíróságnak a felek jelenlétében, a tanúk szóbeli meghallgatásával kell lefolytatnia. A tanúkihallgatások során van mód az esetleges ellentmondásoknak szembesítés útján történő feloldására is. A tanúnyilatkozatokat tartalmazó okiratok lehetnek ugyan teljes bizonyító erejű magánokiratok, azonban arra nem alkalmasak, hogy a bennük foglalt nyilatkozatok valóságtartalmát bizonyítsák.¹⁰³⁶

A szóbeliség is korrekt eljárási feltételeket volt hivatott biztosítani. Megsértését az LB abban látta egy konkrét ügyben, hogy a felperesnek és képviselőjének idézése nem volt szabályszerű a tárgyalás helyének megváltoztatásáról szóló értesítés elmaradása miatt, és az így megtartott tárgyaláson felvett tanúvallomások esetében nem volt elegendő azok ismertetése a következő tárgyaláson. Az egyik fél ugyanis nem élhetett a kérdezés jogával a tényállás tisztázása érdekében.¹⁰³⁷ Ennek azért volt fokozott jelentősége, mert a bíróság éppen az egyik így meghallgatott tanú vallomására alapozva utasította el a keresetet.

A közvetlenség elve is szolgált ilyen garanciális szerepet, hiszen a bíróság döntését kizárólag olyan tényekre alapozhatta, amelyek a per során közvetlenül rendelkezésre álló

1035 NAVRATIL Szonja: *A tárgyalások nyilvánossága*. Jogi tanulmányok. 2. kötet, 2010. 108-109. 107-118 http://epa.oszk.hu/02600/02687/00002/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2010_02_107-118.pdf

1036 BH1999. 570.

1037 BH1989. 329., M. törv. I. 10 238/1988.

bizonyítékból származnak.¹⁰³⁸ Ezzel párhuzamosan a szabad bizonyítási rendszer (elv) szerint bármilyen jogszerű bizonyítási eszköz felhasználható, így ugyanazon felek közötti más per anyaga is, természetesen ismertetés révén. A közvetlenség elvének érvényesülésével tehát nem összeegyeztethetetlen a más perben meghallgatott tanú vallomásának felhasználása, azonban azt úgy kell a per részévé tenni, mint más bizonyítási eszközt, és tartalmát is össze kell vetni más bizonyítékokkal. Emiatt foglalt úgy állást a Kúria, hogy a per anyagává tétele mellett is sértette a közvetlenség elvét a bíróság, amikor a más perben keletkezett tanúvallomások közötti ellentmondásokat nem észlelte és azok feloldására meghallgatásukat nem rendelte el.¹⁰³⁹

Az AB a megújított Alkotmány időszakában a tárgyalás fontosságát azzal domborította ki, hogy tárgyalási (tárgyalás tartási) elvként határozta meg,¹⁰⁴⁰ és a tisztességes eljáráshoz való jog részének értelmezte.¹⁰⁴¹ Majd azzal fokozta ezt a kiemelt szerepet, hogy kimondta: "[a] tárgyalási elv, az ehhez kapcsolódó nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség az Alkotmány ... elsőrendű garanciális követelménye."¹⁰⁴² Végül úgy fogalmazott,¹⁰⁴³ hogy ezek a polgári eljárási alapelvek alaptörvényi szabállyá emelt alapelvek.¹⁰⁴⁴ Az AB tehát igen korán összekapcsolta a fair eljárás követelményét a klasszikus, a tárgyalás korrektségét biztosító alapelvekkel.

Az EJEB gyakorlatából az ítélethirdetésre is kiterjedő nyilvánosságon túl a kontradiktórius tárgyalás elvének meghatározása tűnik ki. Fontos körülmény, hogy itt

1038 Kúria Pfv.I.21.347/2011/11.

1039 BH1993. 748.

1040 „A [közigazgatási] másodfokú bíróság azonban az ügyben általában már negyedfokú hatóság, amelynek a tárgyalási elv feltétlen érvényesítése más eljárási alapelveknek (az eljárás egyszerűsítésének és időszerűségének) a csorbítását jelentené és ezzel a fél jogainak – az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében garantált – érvényesítését hátráltatná.” 38/1991. (VII. 3.) AB határozat.

1041 Az AB határozataiból az tűnik ki, hogy a tárgyalási elv kifejezést nem a felek általi peranyagszolgáltatás elvének tekintette, hanem a perben főszabályként tárgyalást kell tartani, ahol egyébként jellemzően a bizonyítás zajlik. Az AB előtti eljárások tárgya ugyanis az volt, hogy a közigazgatási, illetve polgári perekben sérül-e a tisztességes eljárás joga, ha a másod- és harmadfokú eljárásokban nem kötelező a tárgyalás tartása. 26/1990. (XI. 8.) AB határozat, 339/B/2003. AB határozat, 215/B/1999. AB határozat, 880/D/2010. AB határozat.

1042 20/2005. (V. 26.) AB határozat, 880/D/2010. AB határozat, 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [43] pontja; megerősítve 3251/2019. (X. 30.) AB határozat, Indokolás [59] pontja, 3239/2014. (IX. 22.) AB végzés, Indokolás [12] pontja, 3064/2016. (IV. 11.) AB határozat, Indokolás [14] pontja, 3179/2018. (VI. 8.) AB határozat, Indokolás [84] pontja, 15/2019. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás [34] pontja és 3373/2019. (XII. 19.) AB határozat, Indokolás [28] és [32] pontjai.

1043 26/1990. (XI. 8.) AB határozat, 880/D/2010. AB határozat. Ki kell emelni, hogy az Alaptörvény esetében az AB az alkotmányos követelmény kifejezést használja.

1044 A szerző álláspontja szerint ebből a megfogalmazásból ered az alkotmányos perjogi alapelvek kifejezés, amelynek dogmatikailag téves voltáról már részletesebben kifejtette álláspontját.

következetesen „hearing” kifejezést használ a bíróság az angol nyelvű határozatokban,¹⁰⁴⁵ amely a magyar szaknyelvben a tárgyalást, tárgyalási szakaszt fejezi inkább. A szóbeliség jelentőségét a felek és a tanúk meghallgatásával kapcsolatban emeli ki az EJEB, szintén garanciális szabályként,¹⁰⁴⁶ de a nyilvánosság körében értékeli.

A nyilvános és igazságos tárgyalásra hivatkozás a rendesbíróóságok határozataiban jellemzően az AB döntések citálása folytán jelent meg, vagyis a harmadik és a negyedik szakaszban. Annak érdekében ismertették összefoglalóan az alkotmányos álláspontot, hogy a per tárgyává tett alapjogelemet kiemeljék a további érvelés érdekében. Így például jellemző volt az alábbi felvezetés:

A per tisztességes lefolytatásához való jog a bírósággal szemben azt a követelményt támasztja, hogy az eljárás vezetése a[z r]Pp. előírásainak megfelelően történjen. A bírói gyakorlat szerint, amely figyelembe veszi a Rómában kelt Európai Egyezmény 6.cikkében foglaltakat, a tisztességes eljárás követelménye akkor sérül, ha a felek részére az esélyegyenlőség a törvényesen felállított független és pártatlan bírósághoz, a tárgyalás igazságához fűződő jog sérült...”¹⁰⁴⁷

A tárgyalás igazságosságának sérelmére még maguk a jogvédelmi eljárás felperesei sem, de az alapügyek felei sem hivatkoztak, egy-egy esetet kivéve. Az egyik ilyen kivételszámba menő perben a felperes sérelemként azt jelölte meg, hogy az alperes mint másodfokú bíróság nem tartott tárgyalást, emiatt sérült a kontradiktórius eljáráshoz való joga. Előadta, hogy ennek kiküszöbölésére megoldást jelentett volna a hatályon kívül helyezés is. Érvelése nem volt sikeres, mert a rendelkezésre álló peradatokból a jogvédelmi per másodfokú bírósága azt állapította meg, hogy a fellebbezési eljárásban tárgyalás tartás iránti kérelmet egyik fél sem terjesztett elő, ezért jogszabályszerűen hozott határozatot tárgyaláson kívül a fellebbviteli fórum.¹⁰⁴⁸ Abban az esetben viszont, amikor a fél kérelme ellenére nem tartott tárgyalást a másodfokú bíróság, a Kúria a tárgyalás nyilvánossága, mint részjogosultság sérelmét látta megvalósulni.¹⁰⁴⁹

A tárgyalás a felek meghallgatásán túl a bizonyítás lefolytatásának közege,¹⁰⁵⁰ a

1045 Allan Jacobsson kontra Svédország (No. 2), 1998. február 19. 48-49. §§; Döry kontra Svédország, 2003. február 2. 37. §; Martinie kontra Franciaország [Nagytanács], 2006. április 12. 42. §.

1046 Malhous kontra Cseh Köztársaság [GC], 2001. július 12. 60-61. §§; Fredin kontra Svédország (No. 2), 1994. február 23. 21-22. §§.

1047 Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.22.220/2011/4.; Györi Ítéltábla Pf.V.20.042/2015/5/I., Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.765/2016/4.

1048 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.289/2018/6.

1049 BH2013. 75. (Kúria Gfv. VII. 30.126/2012).

1050 Az rPp. általános szabályai közül 113. §, 117. § (2) bekezdés, 126. § (3)-(4) bekezdés, 133. §, 135. §, 138-139. §§, 141. § (1)-(2) bekezdés, 144. §, 168. § (1) bekezdés, 172. §, 180. §, 184. §, 185. §, 186. §, 188-191. §§, 218. § (1) bekezdés, 224. § (2) bekezdés, 225. § (3) bekezdés, 243. §, 246. § (2) bekezdés,

legfontosabb percesekekmenyek itt zajlanak, a bíróság és a felek személyes közreműködése mellett.¹⁰⁵¹ Ennek korrektségét, átláthatóságát – felsőbbbírósági döntés szerint – a nyilvánosság és közvetlenség elve, a bizonyítás szabadsága és a szóbeliség alapelve adja meg. Amennyiben a bíróság kontradiktórius eljárás keretében mindkét peres fél jogait és kötelezettségeit figyelembe véve egyenlő bánásmódban részesítette a peres feleket, nem állapítható meg a tisztességes eljárás lefolytatásához való alapjog sérelme sem.¹⁰⁵²

Egyes tárgyalási szakban megvalósítható mulasztásokhoz a döntésekbeli okfejtések több alapjogelem sérelmét kapcsolják. Ilyen módon értékelte a Kúria a másodfokú bíróságnak azt a cselekményét, hogy amikor közvetlenül a tárgyalás berekesztése előtt hivatkozott az egyik fél az elévülésre, egyéb intézkedések nélkül került sor a határozat meghozatalára. Az érvelés szerint a másodfokú bíróság nem biztosította a felperes részére a tárgyalás igazságosságát, megakadályozva ezzel a kétoldalú meghallgatás, a fegyveregyenlőség és a bíróság előtti egyenlőség elvének az érvényesülését az eljárásban. Lehetővé kellett volna tennie ugyanis a felperes részére azt, hogy az alperes elévülési kifogására érdemi nyilatkozatot tegyen és az azzal kapcsolatos észrevételeit, esetleges bizonyítékait, bizonyítási indítványait előterjessze.¹⁰⁵³

Kiérleltébbé váltak az érvelések a negyedik szakaszban, bár egyértelmű csoportosítást csak szövegelemzés útján nyerhető ki. Ugyancsak a Kúria minősítette alapjogsértőnek azt a perbeli mulasztást, hogy a felperes még eljárási kifogása ellenére sem kapta a bíróságtól az alperes beadványait és a jegyzőkönyveket. Így azt mondta ki, hogy „az elsőfokú bíróság megsértette a Pp. 2. § (1) bekezdésében és abból következően a Pp. 3. § (6) bekezdésében foglaltakat, amely szerint a bíróság köteles gondoskodni arról, hogy a felek minden, az eljárás során előterjesztett kérelmet, jognyilatkozatot, valamint a bírósághoz benyújtott okiratot megismerhessenek és azokra – törvényben előírt időn belül – nyilatkozhassanak.” Azt is hozzátette, hogy „Az eljárási jogok gyakorolhatósága biztosítja a fair bírósági eljárást. Amennyiben a bíróság döntése a peres fél eljárási jogainak korlátozásával születik meg, az

249. §, 266-267. §, 274. §.

1051 SZABÓ Imre: *A tárgyalás és a határozatok*. In: OSZTOVITS András szerk.: *Polgári eljárásjog I. - A polgári per általános szabályai*. HVG-ORAC, Budapest, 2013. 236-237., KISS Daisy: *A tárgyalás*. In: NÉMETH János szerk.: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata*. I. Kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1999. 563-565. és KENGYEL 2012. 242-243.

1052 Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

1053 BH2013. 273. (Kúria Pfv. VI. 20.753/2012.)

a Pp. kontradiktórius eljárásra szabott rendjében a fél fair eljáráshoz való jogát sérti...ezzel biztosítja megfelelően a fegyverek egyenlősége és a kontradiktórius eljárás elvét, a felperes tisztességes eljáráshoz való jogát.”¹⁰⁵⁴ Megállapíthatjuk a jogszabályhelyek kapcsolatából, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog részét képezi a fegyveregyenlőség, azzal azonban egyenrangú elem a kontradiktórius eljárás, az és kötőszó használata révén. Az utánuk alkalmazott vessző pedig mintegy összefoglalást biztosít a közös fogalomnak.

Egy speciális jogvédelmi perben hozott ítélet érvelése szerint a „tisztességes, a kontradiktórius eljáráshoz fűződő jog” nem sérült az alperben, hiszen a tárgyalás kitűzésére még nem alkalmas keresetlevél folytán a felperes perbeli cselekvőképességével kapcsolatosan felmerült kételye folytán az alperesi bíróság más bíróságot és a gyámhivatalt hivatalból megkereshette, amit foganatosított is annak érdekében, hogy más bíróság előtt van-e folyamatban pere a felperesnek.¹⁰⁵⁵ Jelentősége van ugyanis a peres eljárásokban, hogy a fél a perben személyesen csak abban az esetben járhat el, ha a polgári jog szabályai szerint teljes cselekvőképességgel rendelkezik, vagy ha olyan cselekvőképességében részlegesen korlátozott, akinek a polgári jog szabályai szerinti cselekvőképessége a per tárgyára, illetve a perbeli eljárási cselekményekre kiterjedő hatállyal nincs korlátozva.¹⁰⁵⁶

A bizonytalanság érzékeltetésére mutatjuk be azt a felsőbbbíróági érvelést, amely szerint:

A per kontradiktórius jellegéből adódik a kétoldalú meghallgatás kötelezettsége. A Pp. 3. § (6) bekezdése a felek perbeli esélyegyenlőségének biztosítása érdekében megköveteli, hogy a felek az ügyben előadott kérelmek, nyilatkozatok, okiratok tartalmát megismerhessék, és az abban foglaltakra nyilatkozhassanak.”¹⁰⁵⁷

„Az egyenjogúság elvének legfontosabb polgári eljárási vetülete az eljárás kontradiktórius, vagyis kétoldalú meghallgatási kötelezettségen nyugvó elve. A kétoldalú meghallgatás elve kötelezettséget teremt a bíróság szempontjából, amely kötelezettség azt jelenti, hogy a bíróság köteles biztosítani a lehetőséget a felek mindegyikének a ténybeli előadásra és a jogi álláspontja kifejtésére, illetve az ellenérdekű fél által tett lényeges állításokkal kapcsolatos véleménynyilvánításra.”¹⁰⁵⁸

„A kontradiktórius eljáráshoz való jog eleme a megismerési és nyilatkozattételi jogosultság, az azonos rendelkezési jogosítvány (fegyveregyenlőség), a bíróság tájékoztatási és indokolási kötelezettsége, a döntéshez való jog, végül a jogorvoslathoz való jog.”¹⁰⁵⁹

1054 Kúria Pfv.IV.20.873/2016/16. [17].

1055 Miskolci Törvényszék 10.P.22.067/2015/31.

1056 A Debreceni Ítéltábla ezen megerősítéssel hagyta helyben az elsőfokú ítéletet, Pf.II.20.765/2016/4. számú döntésével.

1057 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.396/2016/4.

1058 Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.396/2016/4.

1059 Kúria Pfv.II.20.722/2019/7.

A levezetések alapjogi szempontból a fegyveregyenlőség egyes tartalmi részeit vették figyelembe, illetve kombinálták azokat. Ahogy az EJEB érvelésében és kategorizálásában tapasztaltunk részleges átfedést, úgy a bíróságokéban is. Valós problémát viszont nem idézett elő, csak bizonytalan belső csoportosítást, hiszen a bírósági eljárás korrektségét adó követelményeket a fair eljárás fogja egybe.

2.7. A törvényes bíróhoz való jog

Az alapjogot kifejező új alapelvek között nem szerepel a törvényes bíróhoz való jog sem. Mégis az eljárási garanciák szervezeti eleme a rendesbírósági alapjogi értelmezésben is szerepet kapott.

Alkotmányos törvényeink szerint a tisztességes eljáráshoz való jognak része a törvény által felállított bíróság. Ennek kritériumait az AB az alábbiakban foglalta össze: szerint az a szerv minősül bíróságnak, amelyet (1) törvény hoz létre, (2) igazságszolgáltatási tevékenységet végez, amelynek keretében jogszabályokat alkalmaz, (3) eljárását törvény szabályozza, (4) a végrehajtó hatalomtól független, (5) eljárása nem titkos, (6) határozata kötelező érvényű.¹⁰⁶⁰ Ugyanakkor bevezette a törvényes bíróhoz való jog fogalmát is,¹⁰⁶¹ amely egy szűkebb kategória, hiszen a bírói testületen belül szolgálatot teljesítő hivatásos és hivatalos személyt, vagy személyeket jelent, akik konkrét ügyben járnak el.¹⁰⁶² Ehhez képest az EJEB álláspontja szervezeti megközelítést alkalmaz. A *törvény* fogalmat nem csupán a bírói szervek felállítására és hatáskörére vonatkozó szabályokként értelmezte, hanem a nemzeti jog más előírásait is ide vonta.¹⁰⁶³ Azt azonban kihangsúlyozta, hogy a bíróság nemcsak „klasszikus értelemben vett” bíróság (törvényszék), hanem a fent meghatározott funkcióval és jellemzőkkel bíró testület is lehet.¹⁰⁶⁴

A törvényes bíró vagy attól való elvonás a pártatlansággal, és így a kizárással mutat szoros kapcsolatot, valamint a bírósághoz fordulás jogával. Az AB az eljárási biztosítékokat – köztük a kizárás intézményét – azért tartja szükségesek, hogy az igazgatási jellegű beavatkozás határait a szervezeten belül kijelöljék és a szervezeten kívül is láthatóvá,

1060 2/2002. (VII. 4.) AB határozat.

1061 993/B/2008. AB határozat; 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [43], 3320/2021. (VII. 23.) AB határozat, Indokolás [27]-[32] pontjai.

1062 CZINE 2020. 165-166.

1063 Kézikönyv 2013. 27.

1064 Kézikönyv 2016. 33.

egyértelművé tegyék.¹⁰⁶⁵ Fontos volt tehát annak vizsgálata, hogy a bíróságok ügyelosztási rendje törvényes vagy önkényes.

A Bszi. alapelvi szinten rögzíti, hogy senki sem vonható el törvényes bírójától, aki az eljárási szabályok szerint a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon működő, előre megállapított ügyelosztási rend alapján kijelölt bíró.¹⁰⁶⁶ Mivel az ügyelosztási rend személytől független, előre meghatározott szempontok szerint, vagyis objektív alapokon rendeli az ügyhöz a bírót, fontos eleme a szervezeten kívüli átláthatóság biztosításának, az önkényesség kizárása biztosításának.¹⁰⁶⁷ Így kapott kitüntetett figyelmet az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) elnökének 22/2012. (II. 16.) OBHE határozata, amely egyes bíróság leterheltségére tekintettel egyes büntetőügyekben kijelölte az eljáró bíróságot. Az AB több okból nem találta alkotmányosnak a határozatot, de a legjelentősebb érv az volt, hogy bár az OBH elnökének a Bszi.-ben és a Be.-ben biztosított lehetősége van az ügyek áthelyezésére, azonban sarkalatos törvény nem állapította meg ennek feltételeit, nem határozta meg az áthelyezés szempontjait sem. Ennek eredményeként az ügyek áthelyezése lényegében teljesen az OBH elnökének szabad belátásán múlt.¹⁰⁶⁸

A rendesbíróságok gyakorlatában lokálisan, de az AB-től függetlenül épült be a törvényes bíróhoz való jog fogalma. Nem az alapjogi jelleg, hanem az igazságszolgáltatási elv mentén vált állandósult érvelési fordulattá, még pedig a kizárási szabályok alkalmazása során, hiszen nemcsak a Bszi., hanem az 1997. évi LXVI. törvény is tartalmazta az elvet. Az eljáró bíróság kijelölése tárgyában hozott határozatok egy része a tisztességes eljárás alapjogát hozta fel indokul, első sorban az LB, majd a Kúria indokolásai tartalmazták ezt, hiszen elé olyan ügyek kerültek, amelyek esetén negatív (esetleg pozitív) hatásköri összeütközés merült fel. Ezzel szemben a Fővárosi Ítéltábla a bejelentett elfogultság, vagy törvény szerinti kizárási okok fennállását vizsgálta meg, amelynek módszerébe beépítette, hogy „amíg van akár csak egy, magát elfogulatlanak valló törvényes bíró, addig nem kerül sor az eljáró bíróság kizárására, másik bíróság kijelölésére.”¹⁰⁶⁹ Más ítéltáblák a perjogi szabályok szerint, esetleg a kúriai metódust alkalmazva érveltek.

A Bszi. szerinti alapelvi minőség folytán vált lassan az is fontossá, hogy a hatásköri és

1065 993/B/2008. AB határozat.

1066 Bszi. 8. § (1)-(2) bekezdés.

1067 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32].

1068 u. o. és 28/2019. (XI. 4.) AB határozat, Indokolás [81].

1069 Fővárosi Ítéltábla 4.Pkk.25.778/2005/3., 4.Pkk.25.057/2007/2., 4.Pkk.25.057/2010/2.

illetékességi okból történt keresetlevél áttétel határozatában megjelenjen a törvényes bíró: „A polgári perrendtartás és nem a peres fél határozza meg, melyik bíróságon működő bíró tárgyalja az adott ügyet. Ha a felperes tetszése szerint választhatná meg, melyik bíróság járjon el a perében, sérülne az az alapelv, miszerint senki sem vonható el a törvény által rendelt bírójától.”¹⁰⁷⁰ Az új Pp. és a kizárás relációjában számot adtunk azokról a keresetekről, amelyekben minden bíró alperesként szerepel. Az eseteknek a törvényes bíróhoz való jog szempontjából is jelentősége van, hiszen így egyetlen, az igazságszolgáltatás keretében ítélkező bíró sem járhat el. A Kúria az alapjogelemek (a törvényes bíróhoz és a bírósághoz fordulás jogának) konfrontációját azzal oldotta fel, hogy bevonta érvelésébe az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdésének második mondata szerinti objektív intézményvédelmi kötelezettséget, amelyből eredően az alapjogok érvényesítésének feltételeit, így a bírósághoz fordulás jogának érvényesítését is biztosítani kell.¹⁰⁷¹

A törvényes bíróhoz való jog a bíróságok közötti kirendelés intézménye esetében is felmerült. Az ügyrendben történő feltüntetés mellett lehetőség van alsóbb fokú bíróságra beosztott bíró átmeneti kirendelésére felsőbb bírósági szintre, de az is adott, hogy két azonos szintű rendesbíróság között történik – munkateher csökkentés érdekében – meghatározott időszakokra szóló kirendelés. Az elmúlt években ez utóbbi megoldásra többször került sor a Fővárosi Ítéltábla működése időszerűségének megtartása érdekében.

A kirendelés és ügyelosztási rend képezte az alapját annak a felülvizsgálati kérelemnek, amelyben a felperes abszolút hatályon kívül helyezési okra azért hivatkozott, mert szerint a törvényes bíróhoz való jogát az elsőfokú bíróság megsértette. A Kúria ennek okán vizsgálta meg mind az első-, mind a másodfokon eljáró bírót és bírói tanács törvényességét. Megállapította, hogy mindkét esetben közzé lett téve a kirendelés ténye és a másodfokú tanács esetében az OBH elnöke határozatában a kirendelés időtartamát is meghatározta. A Fővárosi Ítéltábla ügyelosztási rendjének megvizsgálásával arra a következtetésre jutott, hogy annak 2017. évi ügyelosztási rendje a tanácsszám mellett felsorolta a másodfokú tanácsban eljáró bírákat annak rögzítésével, hogy a hét mely napján tárgyalnak, és hogy a tárgyalás helye a Debrecen, Széchenyi u. 24. szám alatti III. jelű tárgyaló. A közlemény csakúgy, mint a Fővárosi Ítéltábla ügyelosztási rendje, a bíróság internetes honlapján közzé lett téve, azok a nyilvánosság számára elérhetők, megismerhetők.

1070 Fővárosi Ítéltábla 9.Pkf.26.281/2007/2.

1071 Kúria Pkk.II.24.640/2021/2., Pkk.II.24.639/2021/2., Pkk.III.24.617/2021/2., BH2019. 302.

Mindezek alapján állapította meg, hogy mind az elsőfokú, mind a másodfokú eljárást érintő bírói kirendelés megfelelt az irányadó jogszabályi rendelkezéseknek, az átláthatóság, az előre rögzített szempontrendszernek való megfelelés követelményének.¹⁰⁷²

Az ügy érdekessége, hogy az AB is foglalkozott az ügygel valódi alkotmányjogi panasz folytán, azonban az indokolási kötelezettség oldaláról vizsgálta a kérelmet, mert álláspontja az volt, hogy: „[a]z Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve, nem ténybíró, a bizonyítási eljárás lefolytatása, a bizonyítékok értékelése és ezen keresztül a tényállás megállapítása, illetve annak felülvizsgálata a jogorvoslati eljárás(ok) során a bíróságok, végső soron a Kúria feladata.”¹⁰⁷³ Lényegében elegendőnek tartotta, hogy a Kúria – egyebek mellett – reagált az indítványozó által felhozott észrevételekre is, amelyek az alapjogelemre vonatkoztak. *Dr. Hörchneré dr. Marosi Ildikó* alkotmánybíró párhuzamos indokolásában viszont rámutatott arra, hogy az alkotmányossági vizsgálat fókuszában az a kérdés áll, hogy „történt-e olyan beavatkozás, jellemzően külső behatás a konkrét ügyben, amely érintette, befolyásolta az eljáró bíró személyét (az eljáró bíróságot, bírói tanácsot, esetleg annak összetételét), és ez a külső behatás nem igazolható, önkényes változást eredményezett az ügy elbírálásában.”¹⁰⁷⁴

A más, de alsóbb fokú bíróságról kirendelt bírák tekintetében pár hónappal korábban az AB ugyanezen szempontok szerinti vizsgálatot megtette, és arra az eredményre jutott, hogy az OBHE határozatban foglaltak szerint, az eredeti beosztásból eredő ítélkezési tevékenység megtartása nélkül, hozzájárulással, meghatározott időtartamra történő kirendelés alapján végzett ítélkezési tevékenységre a hatályos sarkalatos törvényi rendelkezések alapján került sor. Így a törvényes bíró fogalmába beletartozik az ítélkezési tevékenységet valamely konkrét bíróságon, a törvény szerinti, szabályszerű kijelölés alapján igazságügyi érdekből végző bíró is.¹⁰⁷⁵ Ebből következően kimondhatta volna, hogy már megvizsgálta az alkotmányos kérdést, és azt a másik ügyben is irányadónak tartja.

A rendesbírók gyakorlatában a törvényes bíróhoz való jog elsősorban igazságszolgáltatási alapelv. A felsőbbbírók döntéseiben a fél hivatkozásaként jelenik meg és az ügyelosztási rendhez kapcsolódik. Alapjogi jellege ebből következően háttérbe szorul.

1072 Kúria Pfv.V.22.590/2017/12.

1073 3331/2020. (VIII. 5.) AB határozat, Indokolás [34] pontja.

1074 21/2014. (VII. 15.) AB határozat; 36/2013. (XII. 5.) AB határozat; 33/2012. (VII. 17.) AB határozat], 3076/2020. (III. 18.) AB határozat, Indokolás [22] pontja.

1075 3128/2020. (V. 15.) AB határozat, Indokolás [42]-[44] pontjai.

6. Konklúziók

Többirányú elemzést végeztünk el ebben a részben, amelynek egyik eredménye azt mutatta, hogy a bírósági jogértelmezés nem statikus volt, hanem egy fejlődési ívet járt be, és amelyet a joganyag változása erőteljesen befolyásolt. Így öt szakaszt alakítottunk ki: 2000 és 2003 között az új alapelvek jelenlétének időszakát, 2003 és 2006/2007 között a felelősségi szabály alkalmazás nélküli időszakát, 2007 és 2013 között az Alkotmány és a felelősségi szabály (tényállásának) együtt értelmezett szakaszát, a 2013-tól az új Pp. hatálybalépéséig tartó, de a perrend további alkalmazása miatt azon túl nyúló, az Alaptörvény és a felelősségi szabály (tényállásának) együtt alkalmazott időszakát. Ötödik szakaszként az új Pp.-vel induló időszakot beemeltük a központi fogalom és elemeinek megléte, esetleges változása vizsgálata céljából. A második, harmadik és negyedik szakasz nem teljesen esik egybe a jogszabály módosítással, hiszen tekintettel kellett lenni az értelmezési gyakorlat fáziseltolódására. Az Alaptörvény utáni időszakot egyben kezeltük, mivel az új Ptk. az alapjogsérelem jogkövetkezményeit változtatta meg, és nem gyakorolt hatást az alapjogi elemek, illetve a polgári eljárásjog alapelveinek jelentéstartalmára.

Az új alapelvek beazonosításában és tartalmuk meghatározásában a rendesbíróságok nem tudományos alapossgal vállaltak utat törő feladatot, hiszen a jogalkalmazásnak ez nem feladata. A jogtudomány eredményeit leginkább csak a kommentár-irodalmon keresztül emelték be, és azokra a – főként az Alkotmány időszakában meghozott – AB döntésekre támaszkodtak, amelyekre a magyarázatok is ráirányították a figyelmet. Másfelől, egy-egy esetet kivéve,¹⁰⁷⁶ az elsőfokú bíróságok gyakorlata a felsőbbirósági döntésekben kifejtett értelmezési eredmények keretei között igyekezett maradni, míg az ítéletáblai értelmezési folyamat regionálisan és lokálisan is kialakított álláspontokat, amelyek nem feltétlenül illeszkedtek a Kúria által képviselt – folyamatosan fejlődő – felfogásba. Ez a tendencia lassította a jogértelmezés egységessé válását.

Azt a szempontot sem mellőzhetjük, hogy az esetről esetre vizsgált és a felek által felvetett kérdések a háttérben megvonható struktúrának csak egy aktuális részét világították meg, ezért a bíróságok által adott válaszok is erre fókuszáltak. Ha a konkrét ügy bírái végeztek is átfogóbb elemzést-értelmezést, annak sem a folyamata, sem a részeredményei nem jelentek meg a döntés indokolásában, csak a jogvitához szorosan kapcsolódó esszenciális eredmények. Azonban a részkérdések vizsgálata mindig magában hordozza

¹⁰⁷⁶ Például a Székesfehérvári Törvényszék 25.P. 21.867/2011/15., illetve Budapest Környéki Törvényszék 21.P.20.504/2017/16.

annak lehetőségét, hogy az átfogó (rendszer szintű) összefüggések elsikkadnak, és az értelmezés eredménye disszonáns lesz az alapelvben meghatározott célhoz képest.

Az Alkotmány időszakában, tehát az első három szakaszban csak egy feléje irányuló nyitottság, és a jogrendszer egységének az alkotmányt is magába foglaló felfogás kialakulásáról beszélhetünk. Az új alapelvek jelentéstartalmának megállapításában mutatkozó bizonytalanság csak megnyitotta az alkotmánynak megfélelőség felé az utat, oda ténylegesen a törvényi indokolás és a kommentárokból (tankönyvekben) kifejtett tudományos álláspontok vezették a rendesbírókat. A törvényi indokolás, de főleg a perjogi tudomány szerint az Alkotmányban található olyan garanciális jellegű emberi jogok, amelyek igazságszolgáltatási alapelvekként vannak jelen a belső jogban. Az általános közjogi szinten túl (Bsz. és Bjt.) az rPp.-ben is megtalálhatóak. Ebből logikusan következett, hogy a magasabb szintű joganyag definícióit fel lehet használni. A lehetőséget tényleges döntéssé a kommentárokból kifejtett álláspontok és a felhívott AB határozatok alakították. A bírósági határozatok jogi indokolásában ezen az elvi alapon jelent meg az Alkotmány szövege és a tartalom kifejtése céljából az AB határozatok idézése.

A bírói döntésekből is jól kimutatható, hogy az eljárási alapjog perjogi alapelvei az eljárás korrektségének képezik részét és az is, hogy a bíróságok az alkotmányjogi szerkezetet átemelték a polgári eljárásjogba is. Az eljárásjogban nem maradt háttér-fogalom a tisztességes eljáráshoz való jog, önálló alapelveként működött, mint a perek tisztességes lefolytatása. Vele egy sorban további alapjogelemek váltak alapelvekké, vagy nyertek beazonosítást a perjog szempontjából:

- *a pártatlanság*
- a bírósághoz fordulás joga a perbeli pozíciók elfoglalásával és a törvény engedte bírói út igénybevételevel, ide kapcsolva a közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálatát is, és az indokolt döntési kötelezettséggel; azaz *a jogviták elbírálása*;
- *az észszerű időn belüli befejezés*;
- *a fegyveregyenlőség*, benne az iratok megküldése, megismerése, arra történő észrevételek, a bizonyítási indítványok előterjesztése, a bizonyítékok vitatása, kérdések feltevése tanúhoz, szakértőhöz részjogosultságokkal; és a hatékony bírósághoz fordulás *segítéséről adandó tájékoztatás*;
- a nyilvános és szűk értelemben vett *igazságos tárgyalás*, hozzákapcsolva a *kontradiktórius eljárás* elvét, a *közvetlenséget*, a *szóbeliséget* és a *kétoldalú meghallgatás* elvét;

Ugyanakkor a rendesbíróságok értelmezési gyakorlatában törvényszöveg szintjén nem megjelenített további két alapelv is szerepet játszott:

- a jogorvoslathoz való jog és
- a törvényes bíróhoz való jog.

A rendesbíróságok döntéseiben kifejtett érvelések alapján felállított lista és az AB határozatokból felállított struktúra között minimális eltérés mutatható ki. A leglényegesebb, hogy az AB által eddig meghatározott elemek mind jelen voltak a bíróságok által kialakított szerkezetben is. Az eltéréseket tekintve, a tisztességes eljáráshoz való jog egyszerre volt anyajog, amely a garancia-együttest fogja össze, és a polgári eljárásban a többivel azonos alapelv. Az Alkotmány időszakában azonban ez az érv-kapcsolat az AB kifejtéseire is jellemző volt. A módszer 2012-től vált el a fórumok esetében, mert az Alaptörvény lehetőséget adott az AB-nek korrekcióra, a bíróság értelmezését behatároló rPp. szövege viszont ebből a szempontból változatlan maradt. Az újabb AB döntések idézése azonban ezt az eltérést jelentősen elhalványította. Különbségként értékelhető továbbá, hogy a jogorvoslathoz való jog részben tagozódott be a bírósághoz fordulás jogelemei közé, a perorvoslati részét a bírói gyakorlat közvetlenül az anyajoghoz kapcsolta.

Az új Pp. koncepcionális változást hozott: a kifejezetten közjogi szabályokban elhelyezett alapjogelemeket elégségesnek tartotta, preambuluma a központi fogalmat jeleníti meg, az egyes elemek közül a fegyveregyenlőséget és a bírósághoz fordulás segítségéről adandó tájékoztatást; a nyilvános tárgyalást és határozathirdetést az általános szabályok közé sorolta be, a legfontosabb alapvető elvek pedig az eljárás gyorsaságát és a rendszerszintű hatékonyságot szolgálják. Ez utóbbi hatékonysági kifejezést a preambulum az igényérvényesítésre vonatkoztatja, vagyis tartalmi szerepet tulajdonít neki, míg a törvény indokolása az eljárási hatékonyság befejezés centrikus változatára, tehát formai értelmére koncentrált. Az egyes alapelvek fogalom-tartalom viszonyában a perhatékonyságot, mint jogtudományi álláspontokban meghatározott eljárási alapelvet ismertettük, az új Pp. formai kettőségeként is elemeztük

Az egyes alapelvek vizsgálatánál az értelmezésüket befolyásoló tényezőket igyekeztünk meghatározni, azonban azt a következtetést is le kell vonni, hogy az egy csoportba sorolt befolyásoló tényezők alapvetően erősítették egymást. Az alapjogias szemlélet szempontjából kumuláló hatásra példa, hogy az alapjogi sérelem kifejezés beemelése mellett

a jogtudományi értelmezés az AB határozatokkal annak érvelését is általánosan ismertté tette, majd később az Alaptörvény 28. cikke kifejezetten az alapjogi érvelést-értelmezést erősítette. A „kioltó” hatást pedig a polgári eljárásjogi hagyományos kifejezések, a perjogi jogintézmények egymáshoz kapcsolása és az alapelvek hagyományos feladata szerinti jogértelmezés együtt érte el.

Az eljárási alapelvek esetében megfogalmaztuk, hogy a tradicionálisan jogértelmező és joghézagot kitöltő szerepük mellett az alapjogi felfogás egy harmadik, a helyes jogalkalmazást elősegítő feladatukat is kialakította. Ezt azonban nem vehetjük általánosnak, tehát minden eljárásjogi alapelvet érintőnek, hiszen nem tekinthető a bíróság feladatának a kérelemre történő elbírálás elve, a felek perbeli önrendelkezésének joga, a peranyag-szolgáltatás elve, a jóhiszemű eljárás elve, mert azok a peres felekre vonatkozó alapelvek. A fennmaradó és ténylegesen csak a törvény adta keretek között szabad bizonyíték mérlegelés-értékelés pedig már nem köthető az eljárás tisztességességéhez, az az érdemi döntéshez tartozik, amelynek téves vagy helytelen volta sem az EJEB, sem az AB szerint nem vonható az eljárási alapjog körébe. Így konklúzióként azt fogalmazhatjuk meg, hogy az új feladat az eljárás korrektségét biztosító, alapjogi érintettséggel bíró alapelvek sajátossága lett.

V. ÖSSZEGZÉS

A dolgozat címében azt a kérdést fogalmaztuk meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot a hazai rendesbíróságok alapjognak vagy alapelvnek fogták-e fel. A problematikát több irányból vizsgáltuk meg. Elsőként a közös fogalom kialakulásának folyamata és a fogalmat tartalmazó joganyag szabályai felől, másodszer az értelmező fórumok felől. Harmadik megközelítésben azzal a részproblémával foglalkoztunk, hogy a hazai bíróságok értelmezését mely tényezők és hogyan képesen befolyásolni, s végül az új alapelveknek a rendesbíróságok által tulajdonított tartalmát tártuk fel, amelyet konkrét ítéletekből határoztunk meg.

A közös fogalom kialakulása szempontjából három szakaszt határoltunk el: a nemzetállamokon belüli fejlődést, a nemzetközi szinten a közös fogalom kialakítását, amely egy összetett és strukturált emberi jogot jelent, valamint a nemzeti jogokba történő visszacsatornázás szakaszát.

Az első, a nemzetállamokon belüli fejlődési szakaszban a tisztességes eljáráshoz való jog egyes elemei önállóan alakultak ki és az individuális jogok között jelentek meg először. Az eljárási alapjog összefoglaló elnevezésével nem találkozhattunk még ebben az időszakban, de meghatározó elemeinek jelenléte miatt egy óvatos megfogalmazással – kölcsön véve Székely László szavait – kijelenthetjük, hogy a majdani tisztességes eljáráshoz való jog „forrásvidékeként” szolgáltak. Merészebb felfogás mellett, az alkotmányokban vagy a történeti alkotmányok részeként, és a XX. századot megelőzően megjelent elemek miatt eljuthatunk odáig is, hogy a tisztességes eljárás joga az úgy nevezett első generációs emberi jogokhoz tartozik.

Három szabályozási szintet tekintettünk át: a nemzetközi, az alkotmányjogi és a belső szakjogi szinteket. A szabályozás nemzetközi szintjén az Európa-térségben meghatározó szerepet játszó három egyezményt vizsgáltunk és megállapítottuk, hogy azok inkább szóhasználati és szövegszerkezeti, mint tartalmi eltérést mutatnak. Az egyes elemek csoportosítása a legújabb EuCharta esetében ugyan eltér, azonban a szervezeti és működési kategóriákat emelte ki a csoportosítás, valamint már szövegszinten is tartalmazza az EJEB értelmezési eredményeit, így például a bírósághoz fordulás segítése tekintetében.

A magyar alkotmányjogi szinten azt állapítottuk meg, hogy az Alkotmány szövege inkább a PPJNE-hez hasonlított, az Alaptörvény pedig az EJEE-vel mutat alapvető

hasonlóságot. Mindkét alkotmányos törvény szó szerint és teljes terjedelmében átvette a korabeli emberjogi egyezmények normaszövegét, "összefésülve" az egyes szóhasználatokat. Rámutattunk arra is, hogy a szabályozás célja nemzetközi és alkotmányos szinten az volt, hogy összefogja mindazokat a garanciákat, amelyek biztosítják a kellő (due), a tisztességes (fair) és a méltányos (equitable) eljárást, a belső jog szintjén pedig az, hogy ténylegesen megvalósítsa ezeket a garanciákat. Az összetett fogalom értelmezhető gyűjtőkategóriaként is, vagyis garanciális eljárási elvek emberi jogi vagy alkotmányos szintű közös megnevezéseként, de legalább annyira felfogható egyetlen és egységes alanyi alapjognak, amely több elemből tevődik össze.

A közjogi fejezetben a belső jog többlépcsős átalakítását belső jogfejlesztését mutattuk be. A folyamat jellemző eredményének az eljárási alapjog térnyerését fogalmazzuk meg. Minimum programmal indult, de csak jelentős és többszöri módosítással volt elérhető, hogy a perrendtartás elvei kifejezzék a nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségeket. Előbb a tételes szabályok átalakításával, majd az alapelvek bővítésével emelte a jogalkotás a védelmi szintet, végül speciális jogvédelmi eljárással tette teljes körűvé.

Bár a magyar rendesbíróságok közvetlenül nem alkalmazták az EJEB döntéseit, de az AB határozataiból kitűnik, hogy azok közrehatottak az alkotmányos törvények értelmezésében. Mivel pedig a hazai bíróságok az eljárási alapjog esetében – változó intenzitással ugyan, de merítették az AB által kifejtett álláspontokból – nyilvánvaló volt, hogy e két fórum értelmezési maximáit szükséges bemutatni. A tisztességes eljáráshoz való jog struktúráltsága folytán feltételeztük, hogy a részjogok eltérő alcsoportokat alkothatnak valamelyik szinten.

Az AB esetében eltérő osztályozást tártunk fel, hiszen a normaszövegben nem kizárólag a bíróságokkal szembeni alkotmányos elvárásként jelenik meg a tisztességes eljárás komplex követelménye, hanem a közigazgatás szervezeteivel szemben is. Azt is megállapítottuk a határozatok alapján, hogy az AB döntéseiben a bírósági tárgyalás és bírósági eljárás tisztességessége kifejezést váltakozva jelenik meg. A bíróságokra vonatkozó alapjog tartalma és felosztása ennek ellenére sem különbözik az EJEB által kimunkált értelmezéstől. Szélesebb körű az AB felfogása abból a szempontból, hogy a perújítási eljárásokat nem zárja ki a speciális jogvédelemből. Ugyanakkor a bizonyítékok befogadásának módját, a bizonyítási eljárás módszereit – ellentétben az EJEB-el – nem vizsgálja, azt tisztán polgári eljárásjogi feladatnak tekinti, és a közigazgatási eljárásokat nem számítja hozzá a peres vagy nemperes eljárások időtartamához.

Az igazságszolgáltatás bírósági esetében azt a következtetést vontuk le, hogy a teljes távolságtartástól jutott el az értelmezési folyamat az alkotmány díszítő elemként való felhasználásán át addig, hogy a bíróságok az AB által meghatározott absztrakt érveket mindennapi élethelyzetekre vetítették ki. Azt is kimutattuk, hogy a perben érvényesített alapjogokra a bírói jogvédelem általános tulajdonágai és mechanizmusa a jellemző, vagyis a maguk eszköztárát sorakoztatják fel.

Az alapjogok között különbséget tettünk anyagi és eljárásjogi jellegük szerint. A bírói jogvédelem általános kategóriáján belül nemcsak az alapjogvédelmet, hanem a közhatalommal szembeni jogvédelmet is meghatároztuk. Célunk az volt ugyanis, hogy megállapítsuk: a belső jog szakjogágába helyezett eljárási alapjog miben és miért különbözik az anyagi alapjogoktól. Ez probléma kihívást jelentett az alapjogi védelmet gyakorló rendesbíróságok számára, ugyanis a peres felek vélt vagy valós polgári eljárásbeli sérelmeiket egyaránt jelölték meg személyiségi joginak, tisztességes eljáráshoz való joguk megsértésének és közhatalom gyakorlásával okozott kárnak, durva becsléssel az esetek 50-60 %-ában.

A vizsgálat eredményeként azt állapítottuk meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog nem tartozik a személyiségi jogok közé. Alanyi jog ugyan mindkettő, de a fair eljárás joga – szerkezete szerint – nem kizárólagos jog, hasonlóságot inkább a követelési jogokkal mutat, nem az ember személyes szférájába, hanem a bírósági tevékenységhez tartozik. A mindenki mást tartózkodásra kötelező jelleg nem valósulhat meg egy eleve három pólusú közhatalmi jogviszonyban. Még akkor sem, hogyha mindkét esetben immateriális a jogsérelem és részben azonos jogkövetkezmény vonható le.

Elvégeztünk még egy további elhatárolást: miben különbözik a bírói jogkörben okozott kárfelelősségtől az eljárási alapjog megsértéséhez rendelt anyagi jogvédelem. Az utóbbi magánjogi felelősségi jogintézmény rendelkezett olyan sajátosságokkal, amelyek a közhatalom gyakorlásához kötődtek, ezért annak felelősségi rendszerében egy változatnak is felfogható volt. A hasonlóságok ellenére, az alapjogi felelősségi szabály egy egyedi és új, sui generis felelősségi szabály volt.

Az igazságszolgáltatás bíróságainak eljárási alapjogot értelmező tevékenységét befolyásoló tényezőket két nagy csoportba soroltuk: 1.) a jogalkalmazást hagyományos keretek között tartó és 2.) az alkotmányjogi tartalom felé irányító tényezők.

Az első csoportba soroltuk egyrészt az alkotmányjogtól eltérő normaszöveget. Az alapjogra jellemző kifejezések helyett a hosszabb ideje meglévő és perjogi funkcióval

rendelkező fogalmak vagy fogalom-változatok, a jogági szókészlet alkalmazása – kombinálva is – elfedte az alapjogi eredetet. Másrészt ide tartozónak vettük a jogvédelmet általánosan biztosító igazságszolgáltatási feladatot is, hiszen az alapjogi koncepció ellenére is a bírói tevékenység változatlan maradt, saját eszközeik nagyjából alkotmányjog-mentesek és az ítélkezésben a belső jog szakági dogmatikája a domináns. Emellett rugalmas abból a szempontból, hogy nem tesz különbséget az anyagi jogi védelemben.

A második csoportba soroltuk a jogi szöveg változását, amely beemelte vagy inspirálta az alkotmányjogi kifejezések átvételét, továbbá az AB előbb gyenge hatású, majd az Alaptörvény 28. cikkének köszönhetően dinamikusan érvényesülő értelmezési gyakorlatát, a teleológiai módszert és az alkotmánykonform értelmezést, amelyek megszilárdították és kikerülhetetlenné tették az alapjogi kapcsolatot, másrészt kikényszerítették a jogalkalmazás terén az AB erga omnes hatályú határozatainak a figyelembevételét is. S végül a jogtudomány eredményeit is ide soroltuk, mert az újdonságokkal kapcsolatos álláspontok rendszerinti, közvetlen és leggyorsabb csatornája a kommentárirodalom volt.

Kutatásunk eredményeként két jogtudományi irányzatot tudtunk meghatározni: egyikük az alkotmányjogi értelmezést preferálta, a másik pedig perjogi kifejezéseket hozott létre az eljárási alapjog elemeinek perjogi szerepére. Az alkotmányos kapcsolatban egyetértettek ugyan, de az eljárási alapjog alkotmányjogi fogalomrendszerén túl az eljárási alapelveket vagy nem azonosították be, vagy perjogi szerepükhöz kapcsolódó egyéb megnevezést alkalmaztak, amely bizonytalanságot szült. Az ítéleti hivatkozásokból az volt megállapítható, hogy egy minimális „összefésülés” mellett az alkotmányjogi iskola álláspontja volt ismertebb vagy lefogadottabb. Az új Pp. hatályba lépésének idejére – az Alaptörvénynek köszönhetően – általánossá vált az alkotmány fényében való értelmezés.

A dolgozat további fejezeteiből az elemzés során még két befolyásoló tényezőt azonosítottunk be. Közülük a peres felek alapjogi érvelése – az indokolás megújított elvárásai miatt – az eljárásjogból kitekintő, míg a 2000-es években a bírák modern alkotmányjogi ismeretének hiánya a szakjogág keretei közt tartó hatással járt.

A feltárt befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban a kutatás során egyértelművé vált, hogy nem azonos intenzitást fejtenek ki, és egyes tényezők kumuláló, míg mások „kioltó” hatást is kifejtettek.

A jogalkotás az eljárási alapjogot vagy annak elemeit alapelvekként implementálta, de vegyes megoldást alkalmazott: részben csak elnevezésében, részben pedig tartalmában jelenített meg új alapelveket. Ez a helyzet inspirálta a bíróságok értelmezését. De egyben

választóvonal is volt abból a szempontból, hogy a többségében polgári eljárásjogi kifejezések az értelmezést a szakjogág keretei között tartják, vagy az alapjogi irányba térnek el. A fejlődési szakaszok felállításával vizsgálhatóvá tettük a folyamatot, és a konkrét döntésekből azt szűrhattuk le, hogy külön kell vizsgálni az egyes alapelveket. A központi kifejezés és a rendszerezés szempontjából viszont azt néztük meg, hogy az alkotmányos struktúra – függetlenül az AB határozatok idézésétől – megjelent-e a bírói értelmezésben.

A kiinduló pontot lényegesen befolyásolta, hogy a bírák többsége modern alkotmányjogi ismeretekkel nem rendelkezett, valamint a kommentárirodalomnak hagyományosan nagy szerepe volt az újdonságok értelmezésében, a törvényi indokolások mellett. A VIII. Ppn. és az új Pp. törvényi indokolása az új alapelvek esetében a nemzetközi jog felé irányította a figyelmet, a jogirodalom pedig az alkotmányjogot is beemelte. Az első két szakaszban a felsőbbíróságok kiegészítő érvelésként nyúltak az új alapelvek közül az észszerű időn belüli befejezéshez, illetve az alkotmányos központi fogalomhoz. A harmadik szakasztól viszont, mivel a felelősségi szabályt alkalmazni kellett, egyszerre két irányú értelmezést végeztek el: 1.) mi a tartalma az új alapelveknek a polgári eljárásjogban, 2.) a tisztességes eljáráshoz való alapjog és egyes elemei mely alapelveknek felelnek meg. A negyedik szakaszban az alkotmányos törvénnyel összhangban álló értelmezést az Alaptörvény 28. cikke stabilizálta. Az új Pp. részlegesen szintetizálta ezeket az eredményeket. Beemelte a preambulumba az tisztességes eljárást, mint alapelvet, azonban szövegszinten az időtényezőt emelte ki.

Az eltérő fogalomhasználat miatt az rPp. esetében jelentős diverzitást tártunk fel és elemző-érvelő módszerrel végeztük el vizsgálatukat. Az első, hogy az ítéleti érvelésekben a rendesbíróságok a tisztességes eljáráshoz való jogot, vagy annak szinonimájaként a tisztességes tárgyalást megjelenítették, leginkább AB határozatokat idézve, de azt, hogy a perjogi-alapelvek változatuknak a perek tisztességes lefolytatását tekintették, azt az első két szakaszban csak kikövetkeztetni lehetett. A harmadik és negyedik szakaszban a szóhasználatokból kitűnt, hogy az alapelvet a központi fogalomnak tekintették, viszont a jogi szöveg miatt konzerválódott az a technikai megoldás, hogy a perek tisztességes lefolytatása eljárási alapelveként a részét képező más elemekkel azonos szinten áll, velük egyenrangú jogelv. Az új Pp. hatályba lépésével megszűnt ez a kettősség.

A másik jelentős diverzitás abból adódott, hogy bíróságok a korrekt eljárás feladatát és célját emelték ki: a viszonylag egyenlőtlen pozíciók ellenére is érvényesüljön a bírósági eljárásban az alkotmányos törvény előtti egyenlőség. A tisztességes eljáráshoz való jog így

lett a felek szempontjából (perbeli) esélyegyenlőség, majd fegyveregyenlőség, a bíróság szempontjából pedig egyenlő bánásmód a felek irányába. Az esélyegyenlőség és az egyenlő bánásmód kifejezések azonban időközben a diszkrimináció tilalmának személyiségi jogához tartozó kifejezésekké váltak, a fegyveregyenlőség pedig az rPp. 3. § (6) bekezdésében tartalmilag megjelenített alapelvet jelentette. Itt tehát a cél lett azonos egy alapelvvel. Ennek következtében a harmadik szakasz vége felé – valószínűleg az AB gyakorlatához képest önállóan – az ügyfélegyenlőség fogalma is megjelent, ami egy bírósági alapfeladathoz közeli tartalom-kialakítást jelzett.

A központi fogalom tartalma a negyedik szakaszban stabilizálódott. A bírói határozatok többségében az AB által tipikusnak, rendszerintinek tekintett elemekkel került meghatározásra az eljárási alapjog, és bevett indokolási technikává vált az adott ügyben fontos részjog-alapelv kiemelése. Ehhez kapcsolódott a konkrét perceseekmények vagy hiányuk vizsgálata, a jogszabályhelyek megjelölésével együtt. Úgy tűnik, hogy ez a mód tovább él az új Pp. hatálya alatt is.

Az új Pp-hez kapcsolódó értelmezési kihívások az eljárási alapjogot nézve az ésszerű időn belüli befejezés területén jelentek meg: a perhatékonyság és az időszerűség relációjában. Ami szembetűnő, hogy az idődimenzió hármaskontextusban jelenik meg az indokolásban: időszerűnek kell lennie magának az igazságszolgáltatásnak, a jogviták elbírálásának és mindezt a legkisebb idő- és energiaráfordítással, de a legnagyobb hatásfokú eredménnyel kell elérni. Az időtényező tehát kiemelt szempont a többi alapjog-elemhez képest, hiszen az indokolás azt tudatja a jogkereső közönséggel, hogy a szabályozás megújításának egyik célja a perhatékonyság rendszerszintű megvalósítása. Ez utóbbi hatékonysági kifejezést a preambulum az igényérvényesítésre vonatkoztatja, vagyis tartalmi szerepet tulajdonít neki, míg a törvény indokolása az eljárási hatékonyság befejezés centrikus változatára, tehát formai értelmére koncentrálnak.

Az egyes részjogok tekintetében a kutatás eredményei az alábbiakat mutatták:

A pártatlanság elve esetében a szakjog kereteit megerősítő tényezők hatottak, hiszen a fogalom a polgári korszaktól kezdve a tételes joganyag része és kiérlelt elméleti alapokkal rendelkezett. Nem is a felelősségi perekben, hanem kifejezetten a kizárás vizsgálatára vonatkozó nemperes (alap)eljárásban kapott szerepet az elv, ahol az alapjogi érvelés mintegy kiegészítette a hagyományos indokokat. Az ennél szélesebb alkalmazása terén igen későn, 2014-től figyelhető meg az állandósult alapjogi kapcsolat.

A jogviták elbírálása esetében – a közjogi és alapelvi értelem kettős megjelenése miatt – egy hullámzó, hol az alapelvi, hol az alapjogi tartalom felé billenő irányt állapítottunk meg. A perjogi tartalomhoz hozzátartozik a döntés, még pedig az indokolt döntés kötelezettsége, függetlenül a jogvita érdemi befejezésétől vagy eljárásjogi lezárásától. Mivel ez normaszinten szabályozott volt és hagyományosan a bírói jogvédelem feladatának egyik eleme, az alapjogi felfogás csak az indokolás jellemzőinek kiegészülésében mutatkozott meg, így a felsőbírósági határozatok kitértek a perorvoslati kérelmekben megfogalmazott aggályokra is. Az rPp-ben a döntési kötelezettség a felelősségi szabály szempontjából sajátos perjogi, pontosabban perelőfeltételi szerepet kapott annak ellenére, hogy egyes alapelvek-alapjogelemek sérelme nem hozható helyre a jogorvoslati eljárással. Lehetett volna további, perceseleményekkel orvosolható és nem orvosolható kategóriát felállítani, de erre még csak törekvés sem volt kiolvasható a bírósági döntésekből. A bíróságok által felállított szűkítő szabály alól azonban már 2007-ben megkezdődött az egyedi jogesetekben megmutatkozó kivételek meghatározása, de ez inkább kötődött a bírósághoz fordulás alapjogeleméhez, mint a döntési kötelezettséghez.

Az új Pp. esetében még formálódik a joggyakorlat. Az alapjogi érvelés az eljáró bíróság kijelölése tárgyában maradt meg, a döntések megtartották a tisztességes eljárás érvényesülésének követelményét és a bírósághoz fordulás jogának érvényesülését. Jelenleg az Alaptörvény 28. cikke, a törvényi indoklásra hivatkozás és a jogalkotói cél a domináns.

A jogorvoslatihoz való jogot az EJEB és az AB kettős értelemben használta, és elválasztotta a tisztességes (bírói) eljáráshoz való jogtól, amellyel, hogy arra visszavezethető garanciának tekintette. Az egyik jelentés átfedte a bírósághoz fordulás jogát, és lényegében a hatósági és más közigazgatási határozatokkal szembeni bírói felülvizsgálatot merítette ki. A másik jelentés szerint a bírói fórumrendszeren belül kell legalább egy magasabb fokú perorvoslatot biztosítani. Ez utóbbi esetkör – hasonlóan a pártatlansághoz – mindkét perrendben részletes szabályokkal, az alapelvektől függetlenül rendezett volt.

A felosztásunk szerinti 2-4. szakaszokban, az rPp. hatálya alatt kétféle bírói érvelési módszert tapasztunk. Az egyik a jogi érvelésbe emelte be az alkotmányos szempontokat, míg a másik csak részletesen bevette a felek alkotmányjogi kifejtéseit, azonban saját indokolása a perjogon belül maradt. Nem alakult ki általános indokolási „panel”, amely az AB határozatait rendszerint jogszabály módjára felhívta. Az új Pp. tekintetében egyelőre hasonló tapasztalatunk van.

A perorvoslat – hasonlóan a pártatlansághoz – mindkét perrendben, részletes

szabályokkal, az alapelvektől függetlenül és időben lényegesen korábban rendezett volt. A bírói gyakorlat nem értékelte önálló alapjogelemnek a jogorvoslathoz való jogot, hanem az első értelemben a bírósághoz fordulás jogának részeként fogta fel, a második értelemben pedig közvetlenül a tisztességes eljáráshoz való joghoz kapcsolta.

Az észszerű időn belüli eljárás alapjogi minőségét az első szakasz hozta meg, annak ellenére, hogy 1993-tól alapelveként szerepelt az rPp-ben. A 2000-től hozzárendelt szempontok egyértelművé tették az eljárás hosszára hátrányosan ható, de szükségszerűen hosszabb pertartamot eredményező tényezőket, az indokolás pedig rámutatott az EJEB gyakorlatra. Az új Pp. és a 2022-től hatályba lépő új felelősségi szabályozás ezt a részjogot tekinti olyan neuralgikus pontnak, amelynek érvényesülését rendszerszinten szükséges megvalósítani. Már a 2021. évi Pp. novella jelzi, hogy a bírósághoz fordulás részjoga és az észszerű időn belüli elbírálás elem között a szabályozás és annak bírói értelmezése folytán feszültség lépett fel.

A bírósághoz fordulás vagy a hatékony jogérvényesítés segítéseként beazonosított rPp. 7. §-a és az új Pp. 111. §-a szerinti alapelv – bár az EJEB és az AB felfogása szerint része a tisztességes eljáráshoz való jognak – a bírói értelmezés alapján megmaradt eredeti perjogi szerepében. A korábbi belső jogfejlődés az igazságszolgáltatáshoz való hozzájutás terén kialakította az állami támogatás rendszerét az ingyenes jogi képviselet jogintézménye és a költségkedvezmények formájában, valamint hozzárendelte az ezekről való tájékoztatást. 2013 után kizárólag a speciális tájékoztatás terén volt megfigyelhető egy részleges alapjogi irányultság, amennyiben a fegyveregyenlőség tájékoztatási eleméhez a költségmentesség igényelhetőségéről szóló tájékoztatást hozzátartozónak tekintették a bíróságok. Mivel az idéző végzések igen részletes, de általános információkat tartalmaztak erről, a további tájékoztatást az ügy egyedi, például a kötelező jogi képviseletre vonatkozó jellemzői kívánták meg.

Végül az alkotmányjogilag alapjogelemnek számító tisztességes tárgyalás fogalmát vizsgáltuk meg. Ilyen alapelvet nem implementált a jogalkotás, bár a tárgyalási szakaszt is korrektül kell lefolytatni. A bírói gyakorlat – jogértelmezéssel – nem alakított ki ilyen alapelvet, de az érvelésekben ennek ellenére maga a fogalom jelen volt, hiszen az azokban idézett AB határozatokban szerepelt. A döntések a tárgyaláshoz kapcsolódó klasszikus alapelveket vagy a fegyveregyenlőséghez, vagy a perek lefolytatása (eljárás)

tisztességességének hatókörébe állították. A polgári eljárásjog szintjén tehát nem beszélhetünk ilyen alapelvről. Ennek okát a jogi szöveg eltérőségében látjuk.

Hasonlóan a tárgyalás tisztességességéhez, csak igazságszolgáltatási alapelvként beszélhetünk a törvényes bíróhoz való jogról. Vizsgálata alapján azt a következtetést vontuk le, hogy a rendesbíróságok gyakorlatában periodikusan, és a hatáskör vagy illetékesség összeütközése miatt jelent meg.

Azt fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az alkotmányjogi és a perjogi szempontok szerint elvégzett összehasonlításnál a rendesbíróságokra vonatkozó tisztességességi követelményekre koncentráltunk.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy általában az alapjogok és konkrétan a fair eljárás alapjoga tekintetében is, a bírói értelmezési gyakorlat jelentős átalakuláson ment keresztül. Az is egyértelmű volt a nagy számú bírói döntés elolvasása után, hogy a joganyag változása formálta az érvkészetet és a jogi indokolást, de az is, hogy a fejlődési szakaszok miatt bármilyen hipotézist is állítunk fel, nagy lesz annak a valószínűsége, hogy „is-is” típusú válaszokat tudunk megfogalmazni. Így ahol szükségesnek mutatkozott a megbontás, ott az általunk felállított harmadik és negyedik szakasz szerinti állapothoz képest fogalmaztuk meg a válaszokat.

1. Hipotézis:

Az eljárási alapjogot illetően a bírói jogértelmezés szükségszerűen eltér az Alkotmánybíróságtól a különböző jogforrásokban használt, egymástól eltérő kifejezések miatt.

Előfeltevésünk önmagára az anyajogra vagy központi fogalomra vonatkozik. Az rPp. új alapelvei közül a perek tisztességes lefolytatása állt a legközelebb ehhez a kifejezéshez, de a per és a lefolytatás fogalmak a polgári eljáráshoz, de még inkább az igazságszolgáltatáshoz kötődtek. Alkotmányjogi jellemzőkkel tehát nem rendelkeztek. Egyedül a tisztességes kategória utalt az alapjogi jellegre.

Az eltérést azon tény miatt feltételeztük, hogy az rPp. szövege és az alkotmányos törvények alapjogi rendelkezései csak részben használtak azonos kifejezéseket, továbbá négy alapelvnek csak az elnevezése, további kettőnek csak a tartalma került az eljárási törvénybe. Így eleve adott volt egy másféle tartalom megállapításának lehetősége. A harmadik valószínűsítő tényező az alapelvek sajátos funkciója volt, amely a bírói értelmezést a szakjog felé irányíthatta.

Kimutattuk, hogy az Alkotmány időszakában az AB az igazságos tárgyalás kifejezést is használta a fair eljárás megjelölésére, és ebből egy szűkebb és tágabb értelmű definíciót alakított ki a tisztességes eljárásra és a tárgyalás igazságosságára. A törvényszöveg alapvetően szemantikai elemzésével arra jutottunk, hogy a jogalkotás az AB akkori értelmezésének megfelelően alakította ki az új rendelkezéseket. A bíróságok is ebben a viszonyrendszerben érveltek, de ez csak az AB határozatok idézésére és az első két szakaszra igaz.

Amikor a polgári eljárásjog szempontjából kellett meghatározni, hogy a tisztességes eljárás mit jelent valójában, akkor az alkotmányos törvény előtti-bíróság előtti egyenlőséggel kapcsolták össze, akár esélyegyenlőségi, akár fegyveregyenlőségi vagy akár ügyfélegyenlőségi kontextusban. Az AB ugyanis az Alkotmány időszakában, de még az esélyegyenlőségi törvény gyakorlatának kialakulása előtt, több határozatában fogalmazta meg az egyenlőségnek ezeket a fajtáit, mint a fair eljárás egyik sajátos ismérveit, és a bíróságok, ahogy azt már kifejtettük, a bíróság előtti egyenlőség objektív mércéjeként használták fel.

Ami az alkotmányos és a perjogi kifejezések összekötését illeti, formailag a perek tisztességes lefolytatása a fair eljáráshoz való joggal volt azonos, szinonimaként pedig a tisztességes tárgyalás kifejezést is megjelenítették, leginkább az AB határozatok idézése miatt.

A negyedik szakaszban végül az alapelvet a központi fogalomnak tekintették, viszont konzerválódott az a technikai megoldás, hogy a perek tisztességes lefolytatása eljárási alapelveként a részét képező más elemekkel azonos szinten áll, velük egyenrangú jogelv. Az Alaptörvény időszakában azonban az AB korrekciókat végzett, bár alapvetően fenntartotta a korábbi döntésekben kifejtett álláspontjait. A felsorolós módszerrel a szövegszerű és a beleértett elemeket pontosan megjelölte, amellyel az anyajog háttér-fogalommá vált, a tárgyalás igazságossága pedig a tárgyalás szakaszra vonatkozott egyedül. Ehhez képest az rPp. szövege nem változott, ott a norma miatt megmaradt a szűkebb és tágabb értelemben vett tisztességes tárgyalás-eljárás kettős értelme.

Az új Pp. preambulumban elvként jeleníti meg a központi fogalmat, megszüntetve az eltérést. Ezért csak a negyedik szakaszra vonatkozóan bizonyult igaznak a hipotézis.

2. Hipotézis:

A rendesbíróságok értelmezése megváltoztatta az alapjog struktúráját.

A kutatást itt a fogalom-értelmezés-tartalom területére koncentráltuk, a hipotézis igazolásához pedig három irányú vizsgálatot végeztünk el. Az egyik, hogy az új, mind a kifejezésében, mind a tartalmában megjelenítetteket alapelveket a bíróságok a tisztességes eljáráshoz kapcsolták-e. A másik, hogy a klasszikus alapelveket összekötötték-e az alapjog valamely elemével, a harmadik pedig, hogy a központi fogalom és valamelyik új alapelv közé tettek-e egyenlőségjelet.

Az értelmező fórumok határozatai alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy az alapjog minden, az EJEK és az AB által meghatározott eleme is, megjelent a különböző rendesbírói érvelésekben, de nem mindegyikhez kapcsoltak polgári eljárásjogi alapelvet. Így az eljárás ingyenes jogi képviselet és költségkedvezmények útján való támogatása (hatékony jogérvényesítés segítésének elve) nem került azonosításra az igazságszolgáltatáshoz hozzáférés jogaként. Kizárólag a róluk történő tájékoztatás mutatott gyenge alkotmányos kapcsolatot a fegyveregyenlőség információadási eleme révén. A rendesbíróóságok a kizárás és az elfogultság szabályait korábban is a pártatlanság-elfogulatlanság követelményeként kezelték, ezért ebben az esetben az alapjogi érintettség elfogadása volt fontos. Ez viszonylag későn, 2014-re stabilizálódott.

A többi új alapelv esetében azt is megállapítottuk, hogy azok alapjogelemhez való „párosítása” megtörtént. A pártatlanság szubjektív oldala az elfogultság szabályaihoz kapcsolódott, a jogviták elbírálása a bírósághoz fordulás jogát, az indokolt döntési kötelezettséget és a jogorvoslathoz való jog egy részét jelentette, a perek észszerű időn belüli befejezése – az alkotmányjogi fogalommal való egyezés okán – nyilvánvaló kapcsolatot mutatott. A perek tisztességes lefolytatását a bíróságok a központi fogalommal azonosították, azonban a negyedik szakaszig ide vonták a perbeli esélyegyenlőséget, majd fegyveregyenlőséget is, mint megvalósítandó feladatot. Az Alaptörvénytől azonban ez utóbbi alapelv önállóságot nyert az alkotmányjogi tartalommal.

Az új Pp. eltérő koncepciója folytán egyes alapjog-elemek csak a Bszi.-ben és az Bjt.-ben található meg és elvesztették perjogi „párjukat”. Mások, mint a fegyveregyenlőség, a bírósághoz fordulás segítéséről adandó tájékoztatás és a nyilvánosság elve, a törvény általános szabályai közé kerültek változatlan megszövegezéssel.

A tárgyalási szakaszhoz tartozó klasszikus alapelveket (nyilvános tárgyalás és határozathirdetés jogelve, a kontradiktórius eljárás elve, a szóbeliség, a közvetlenség, a kétoldalú meghallgatás elve) várakozásunknak megfelelően a bíróságok a tárgyalás igazságosságához kapcsolták, ami az alapelvek hatóköre alapján is logikus lépés lett volna. Meg jegyeznünk, hogy az anyanyelv használatának joga egy ügyben merült fel, ezért az alkotmányos kapcsolatot vizsgálni nem lehetett. Az új Pp. formálódó gyakorlata egyelőre azt mutatja, hogy a perjogi érvelések kerültek előtérbe.

Konklúzióként azt a megállapítást tudjuk tenni, hogy lényegében egy olyan, értelmezéssel kialakított eljárási alapjogelem volt az EJEK és az AB gyakorlatában, amelyet a rendesbíróóságok nem tekintettel a tisztességes eljáráshoz való alapjoghoz tartozónak: az eljárás hatékony segítésének elve. Ez a bíróságok szempontjából egy szűkebb alapjogi

struktúrát eredményezett az rPp. időszakában, az új perrend esetében még nem vonhatók le megalapozott következtetések.

Az eltérő strukturálást megvizsgáltuk az alapjogelemek belső csoportosítása szempontjából is. Ha az alkotmányos szerkezetet, a főfogalmat, az egyes elemeket és az alcsoportokat vesszük figyelembe, akkor állításunk igaz, mert azon alapul, hogy bármilyen mértékű változtatás, amely a csoportosítást érinti, az átalakítás. Ehhez képest az alapjog szerkezetének megváltoztatása alatt a szerző újjászervezést, átcsoportosítást ért, amelybe inkább tartozik bele új csoportok kialakítása, régiék megszüntetése, vagy meglévő csoportok elemeinek más szempontú összepárosítása.

Olyan eltérést tártuk fel, hogy a rendesbíróságok értelmezésében a jogorvoslathoz való jog bíróságon belüli része (perorvoslat) nem csatlakozott a bírósághoz fordulás jogához, hanem közvetlenül a központi fogalomhoz kapcsolódott. Így tekinthetjük önálló elvnek is. Ugyancsak nem vonták be ebbe a csoportba, de másikba sem, valamint önálló sem lett a bírósághoz fordulás hatékony segítségét. Szétvált ettől az értelmezéssel kialakított alapjogelemtől a vele kapcsolatos tájékoztatás, de nem lett önálló, hanem a fegyveregyenlőség részjogának egyik egysége lett.

Ezen eltérések jelentősége szempontjából viszont ki kell emelnünk, hogy az alapjog jelentésére, tartalmára kiható változtatást nem idéztek elő, ezért tehát válaszunk az, hogy a hipotézis nem állta meg a helyét.

3. Hipotézis:

A polgári eljárás korrektségét biztosító hagyományos alapelvek többsége beolvadt a fair eljáráshoz való alapjogba.

Az eljárási alapjog egyes elemeinek az rPp-be helyezését és alapelvkénti működtetését egyfajta bővítésként határoztuk meg. Az implementáció közege viszont egy akkor már közel ötven éven át csiszolt dogmatikai rendszer volt, ahol a nagy számban jelenlévő alapelvek, minden korszakos problematika mellett, az eljárás különböző szakaszaihoz voltak köthetők. Ezen az elvi alapon végeztük azt a részvizsgálatot, hogy hogyan „csiszolódtak össze” az alapelvek.

Az EJEB és az AB által meghatározott eljárási alapjogelemeket a polgári eljárásban érvényesülő alapelvekkel egyszerűen össze lehetett hasonlítani és megállapítani azt, hogy hol vannak azonosságok. Ebből következően azt is, hogy a régi alapelvek közül melyek

feleltek meg az eljárási alapjog egy-egy elemének. A jogtudomány ezt a beazonosítást segítette. Ezt követően is maradtak azonban olyan hagyományos jogelvek, amelyekhez hozzá lehetett rendelni a korrektség-tisztességesség garanciális feladatát. A kutatás következő lépésében azt kerestük, hogy az AB vagy a bíróságok bevonták-e ezeket az alapelveket a fair eljárás követelményébe.

A két fórum határozataiból kinyert eredmény szerint azokat az alapelveket, amelyek az eljárásjogban ugyanolyan funkcióval rendelkeztek (vagy alkalmasak voltak rá) mint a tisztességes eljárás, az AB, majd ennek nyomán a bíróságok is beintegrálták az alapjog körébe: a nyilvános tárgyalás és határozathirdetés jogelve, a kontradiktórius eljárás elve, a szóbeliség, a közvetlenség, a kétoldalú meghallgatás elve. Helytállóan bizonyult tehát hipotézisünk.

4. Hipotézis:

A rendesbíróságok jogalkalmazása kiüresítette a tisztességes eljáráshoz való jogon belül az igazságos tárgyalás fogalmát.

A hipotézis alapját az a probléma adta, hogy az alapvető emberi jog szerint a tárgyalásnak (hearing) kell igazságosnak és nyilvánosnak lennie, ami a per egy fontos szakaszát jelenti. Itt történnek a legjelentősebb perceselexmények, és itt találkoznak a bíró, a peres felek, a tanúk és a szakértők. Ezzel szemben az rPp. új jogelvei nem tartalmaztak egyértelmű utalást a tárgyalás igazságosságára. Az ítéletekből kitűnt, hogy a rendesbíróságok szinonim fogalomként használták a tisztességes tárgyalás és tisztességes eljárás fogalmakat. E mellett a tárgyalási perceselexmények sérülését a fegyveregyenlőséghez kapcsolták, vagy több alapelv sérüléseként értékelték, amelyek zömében a hagyományos alapelvek voltak. Tehát látszólag a tárgyalási szakasz igazságosságának egyetlen új alapelv sem volt a biztosítéka.

Ezért vizsgáltuk meg az rPp-be beemelt alapelveket abból a szempontból, hogy tartalmuk akár közvetlenül, akár közvetve vonatkozik-e a tárgyalási szakaszra. Mivel az új Pp. alapján meghozott határozatokban kevés számban merült fel a hagyományos eljárási alapelvek alkalmazása vagy azok elmaradása, változás vagy stabilitás még nem vizsgálható. Megalapozott következtetések még nem vonhatók le.

Kizártuk azt a trivialitást, hogy a fair eljárás nyilvánvalóan tartalmazza a tárgyalás igazságosságát. A jogviták elbírálása az eljárás elejét és a végét érinti, így a tárgyaláshoz nem köthető. Az észszerű időn belüli befejezés az egész eljárásra vonatkozik, ezért

többszörös áttétellel lenne kimutatható bármiféle tárgyalási szakaszhoz tartozó jelleg. A bírósághoz fordulás hatékony segítése ugyanacsak a perindítást megelőző feltételekhez és a kezdeti szakaszhoz kapcsolódik. Ezek tehát nem voltak olyan alapelvek, amelyek számításba jöhettek volna.

A fegyveregyenlőség esetében a vizsgálat egy részleges átfedést mutatott ki a tárgyaláson rendszerint elvégzett percselekményekkel: nyilatkozattétel, bizonyítás indítványozása, tanúk és szakértő meghallgatása, hozzájuk kérdések intézése. Azonban sem az EJEB, sem az AB nem hozott létre olyan csoportosítást, amellyel a fegyveregyenlőséget besorolta volna a tárgyalás tisztességességébe, vagy azonosnak tekintette volna a jogelemeket egymással. Ez utóbbi felfogás meg is szüntethette volna az egyik alapjogelem önállóságát.

A kutatás azt mutatta ki, hogy az EJEB a kontradiktórius jelleget vonta a tárgyalás igazságossága alá, és a fegyveregyenlőség egyes további elemeit is ide vette, amennyiben azok a tárgyaláson történtek meg. Ezzel szemben az AB a polgári korszakban kialakított és máig megőrzött, kifejezetten a tárgyalást és annak megfelelőségét biztosító alapelvekre terjesztette ki a tárgyalási igazságosságot. A bíróságok pedig ezzel az elvi megközelítéssel értékelték abban a néhány esetben az alapjogelemet, amikor a felek olyan sérelmekre hivatkoztak, hogy a másodfokú bíróság nem tartott tárgyalást a fellebbezési szakaszban, a fél nem adhatta elő a tárgyaláson az álláspontját, jogi érveit, bizonyítási indítványát, vagy nem kérdezhetett a tanútól, illetve a szakértőtől; esetleg kérése ellenére nem kapta meg az ellenérdekű fél beadványait és a bírósági jegyzőkönyveket.

Mindezek alapján azt kell megállapítanunk, hogy nem a jogelem kiüresítése következett be, hanem ellenkezőleg, a tárgyalás megfelelőségét biztosító régi alapelvek adják meg az eljárásjogi értelemben vett tárgyalási igazságosságot. A hipotézis nem állta meg a helyét.

5. Hipotézis:

Az Alaptörvény 28. cikkének hatálybalépésével a rendesbíróságok gyakorlata az Alkotmánybíróság fogalomhasználatához közelít.

A kutatás során feltűnő volt a bírói érvelésekben bekövetkezett változás, az alkotmányjogi tanulmányokban pedig az, hogy a bíróságokkal szemben az alapjogi érvelés terén megengedőbbek lettek a szerzők. Mindez az Alaptörvény utáni időszakban történt, tehát a 4. és 5. szakaszban. Ez az egyik oka, hogy megvizsgáltuk az Alaptörvény hatását. A másik ok

pedig az, hogy korábban az alkotmányjogászok sokszor hiányolták a valódi alkotmányjogi panaszt, amely a külföldi tapasztalatok szerint az alapjogok érvényesülését eredményesen (hatékonyan) segítette elő. Ezt a jogintézményt az Abtv. tartalmazza.

Mind az Alaptörvényt, mind az azt értelmező AB határozatait több szempontból vizsgáltuk meg a dolgozatban, a szempontok azonban közös bázisok alapulnak: mi az a különbség, amely az Alkotmányhoz képest egy aktívabb alapjogi szemlélet váltott ki a bíróságokból. Két elem volt meghatározó. Az egyik a 28. cikk az alkotmány-konform és a teleológiai értelmezési módszerrel, a másik a tényleges kontroll nyújtó jogintézmény.

A sok lehetséges vizsgálati szempontból a hatásmechanizmust emeljük ki: amennyiben a bíróság döntéséből nem állapítható meg egy alapjog felismerése, és nem tűnik ki annak alapjogi értékelése, vagyis az alapjogi szemlélet és érvelés, akkor az AB-nak lehetősége van a határozat megsemmisítésére. A bíróságnak pedig döntése jogi indokolását át kell alakítania. Levonhattuk tehát azt a következtetést, hogy egyedi ügyekben az AB közvetlenül szoríthatja rá saját érveinek figyelembevételére a bíróságokat. Az eljárás, amelyben mindezt véghez viszi az AB, a valódi alkotmányjogi panasz.

Ez az eljárás teret nyitott még egy lehetőségnek az eljárási alapjog tekintetében. Az AB tovább tudott lépni a tisztességes eljárás általános ismérveinek meghatározásán és minden egyes elemének konkrét jellemzőit is kifejthette, az egymáshoz való kapcsolati rendszerrel együtt. Megszűnt az a korlátozás, hogy egyes jogszabályok alkotmányossági vizsgálata keretében mondjon értékelést a fair eljárásról.

Az egyedi ügyekben meghozott, erga omnes hatályú határozatoknak kimutatható volt egy „preventív” hatása is. Az alapjogi szemlélet bemutatása és a döntésben való alapjogi értékelés esetén nagy valószínűséggel alkotmányosnak minősült a határozat, vagy megfogalmazhatjuk úgy is, hogy alapjogi érvelés hiányában a döntés nem állja ki az alkotmányosság próbáját. Ez a szituáció arra vezette a rendesbírói ítélkezést a 4. szakaszban, hogy az alapjogi érintettségű ügyekben eleget tegyenek az AB elvárásának.

Az új Pp. esetében a normaszöveg tartalmának megállapítása játszik jelenleg kiemelt szerepet. A rendesbírók – a teleológiai értelmezésen keresztül – egyelőre a törvényi indokolást és a preambulomot részesítik előnyben.

Az Alaptörvény értelmezési módszere egyfelől a törvény és a jogalkotó céljának vizsgálatát várja el, másfelől az alkotmánykonformitás révén beemeli az AB határozatok tartalmát is a bírói érvelésbe. Helytálló tehát az a megállapítás, hogy az Alaptörvény egyik értelmezési szabálya és az alapjogi szemlélet számon kérhetősége áll a változás mögött.

A tisztességes eljáráshoz való jog alapjogi, illetve alapelvi felfogása meglátásunk szerint nem költői kérdés, mert a rendesbírók jogértelmezési gyakorlatában valós problémát jelentett. Az rPp. perjogi kifejezésekkel vagy normaszöveggel megadott új elveinél nem volt nyilvánvaló az alapjogi kapcsolat. Egy hosszú fejlődési folyamat eredménye, hogy a rendesbírók döntéseiben a perjogi alapelvekhez fűzött alkotmányjogi szempontokat is olvashatunk. Az viszont aggasztó, hogy az új Pp. hatálya alatt meghozott határozatokban alig találunk alapjogi érvelést. Még a felek hivatkozásai ellenére sem. Ez akár visszarendeződésként is értékelhető.

A szerző véleménye szerint egy törvény hatályon kívül helyezésével, vagy új alapelvek megalkotásával sem lehet kitörölni a jogállamiság egyik ikonját. Az alkotmányos szabály él, a bíró nem lehet az eljárásában kevésbé tisztességes. Az AB pedig alapelvek nélkül is meg fogja vizsgálni a bírói döntés alkotmányosságát. A számonkérés lehetősége és eszközei továbbra is adottak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KÖNYVEK, MONOGRÁFIÁK

- BACSÓ 1934. BACSÓ Jenő: *A polgári per célja*. Studium könyvkiadó Rt., Debrecen, 1934. 23.p.
- BADÓ 2011. BADÓ Attila szerk.: *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 235.p.
- BALOGH-HAJAS-SCHANDA BALOGH Zsolt-HAJAS Barnabás-SCHANDA Balázs: *Alapjogok és alapvető kötelezettségek Fogalma, értelmezése*. Nemzeti Közszerzői Társaság, h.n. 2014. 28.p.
- BAYER-KÁLLAI BAYER Judit- KÁLLAI Gábor: *Az emberi jogok alapjai*. L'Harmattan Kiadó, Zsigmond Király Főiskola, 2010. 310.
- BENISNÉ 2003. BENISNÉ Györfly Ilona szerk.: *Huszdik jogász vándorgyűlés – Pécs, 2003. október 9-10.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2003. 306. p.
- BERGER 1999 BERGER Vincent: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. HVG-Orac, Budapest, 1999. 801 p.
- BERKES-CSINK 2015. BERKES Lilla-CSINK Lóránt (szerk.): *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíraskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből*. Pázmány Press, Budapest, 2015. 252.
- BÍRÓ-LENKOVICS 1997. BÍRÓ György-LENKOVICS Barnabás: *Magyar polgári jog -Általános tanok*, Novotni, Miskolc. 1997. 226.
- BLUTMAN 2013. BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG-ORAC, 2013. II. Átdolgozott kiadás, 802.p.
- BORBÁS 2014. BORBÁS Beatrix: *A bírói hatalom kárfelelőssége*. Hvg-Orac Budapest, 2014. 262 p.
- CHRONOVSKI 2014. CHRONOVSKI Nóra: *"Integrálódó" alkotmányjog*. Budapest-Pécs: Dialóg - Campus Kiadó, 2005. 367 p.
- CHRONOWSKI 2015. CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – KOCSIS Miklós – ZELLER Judit: *Válogatott alapjogi esetek I-II.* Pécs, 2010 (e-book, elérhető: www.kozjogpecs.hu) 2015.01.20.
- CSEHI – KOLTAY – LANDI – POGÁCSÁS 2014. CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett szerk.: *(L)EX CATHEDRA ET PRAXIS – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Pázmánypress, Budapest, 2014. 633.p.
- CSIKY 1899. CSIKY Kálmán: *Werbőczy István és Hármaskönyve*. Budapest, Frankin-Társulat, 1899. 64.p.
- CZINE 2020 CZINE Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás*. Hvg-Orac, Budapest, 2020. 328. p.
- D. MÓNUS D. MÓNUS Erzsébet szerk.: *Ifjúsági Kislexikon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 540.p.
- CZOBOLY 2014. CZOBOLY Gergely: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*. PhD dolgozat. 2014.
<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/czoboly-gergely-istvan/czoboly-gergely-istvan-vedes-ertekezes.pdf> 2017.01.22.

- DIALOGUE 2011. Dialogue between judges - "What are the limits to the evolutive interpretation of the Convention?" European Court of Human Rights, Strasbourg, January 2011. 51.p.
- DELI DELI Gergely: A Generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára. Doktori értekezés. 30.p. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Deli%20Gergely%20PhD.pdf>. 2016.08.09.
- DELMAS-MARTY 1992. DELMAS-MARTY, Mireille (ed.): The European Convention for the Protection of Human Rights: International Protection versus National Restriction. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht,Boston,London, 1992. 346.p.
- DEMANDT 1993. DEMANDT, Alexander szerk.: *A történelem nagy perei - törvény és hatalom*. Holnap Kiadó, h.n. 1993. 266 p.
- DEZSŐ-VINCZE 2012. DEZSŐ Márta-VINCZE Attila: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban*. Hvg-Orac, Budapest. 2012, 489.p.
- DOEBBLER 2006. DOEBBLER, Curtis F. J.: *Introduction to International Human Rights Law*. Washington DC: CD Publishing, 2006. 270. p.
- EDEL 2007. EDEL, Frédéric: *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*. Human rights files, No. 16., 2nd edition, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2007. 103. p.
- ÉLESS és mások 2014. ÉLESS Tamás - JUHÁSZ Edit - JUHÁSZ Imre - KAPA Mátyás - PAPP Zsuzsanna SOMLAI Zsuzsanna - SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf - TÍMÁR Kinga - TÓTH Ádám - TÖRÖK Judit - VARGA István: *A polgári nemperes eljárások joga*. ELTE Eötvös Kiadó Budapest, 2014.1093 p.
- ERDEI 2007. ERDEI András lekt.: *Magyar – Angol – Magyar Szótár*. Complex Kiadó, Budapest, 2007. változatlan utánnnyomás. 396 p.
- FARKAS 1956. FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*. Budapest, 1956. 291.p. és átdolgozott kiadás: KENGYEL Miklós – FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*. Complex Kiadó, 2005. 250 p.
- FEKETE- HORVÁTHY - KREISZ 2014 FEKETE Balázs - HORVÁTHY Balázs - KREISZ Brigitta szerk.: *A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*. HVG- Orac, Budapest, 2014. 658. p.
- FENYŐ 1975. FENYŐ István szerk.: *Eötvös József Arcképek és programok*. <http://mek.oszk.hu/06600/06618/06618.pdf> 2016.02.02. 332. p. és Magyar Helikon, Budapest, 1975. 844. p.
- FÉZER 2010. FÉZER Tamás: *A kártérítési jog magyarázata (e-könyv)*. Wolters Kluwer Kft, h.n. 2010, 502.p.
- FLECK 2001. FLECK Zoltán: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban. Totalitarizmus-elméletek és a magyarországi szocializmus*. Budapest, Napvilág, 2001. 275 p.
- FLECK 2008. FLECK Zoltán: *Bíróságok mérlegen – igazságszolgáltatásunk újabb tíz éve*. Pallas Kiadó Kft., Budapest, 2008. I-II. Kötet, 361 p., 393 p.
- FRIVALDSZKY 2011. FRIVALDSZKY János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Szent István Társulat, Budapest, 2011. 360 p.

- FOGALOMTÁR FOGALOMTÁR A KÖZIGAZGATÁSI VIZSGÁK KÉPZÉSI SEGÉDANYAGÁHOZ. Budapest, 2011. 129.p.
http://www.kormanyhivatal.hu/download/3/be/60000/v_ugykez_fogalomtar_2011.pdf
- FUGLINSZKY 2015. FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog.* (Új magánjog sorozat 7.) HVG-Orac, Budapest, 2015. 904 p.
- GÁRDOS-OROSZ 2010 GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Az emberi jogok alkalmazásának lehetőségei a rendes bíróságokon, különös tekintettel a magánjogi jogvitákra.* Doktori Értekezés, Győr 2010. 303. p.
- GÁRDOS-OROSZ 2011. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog?: Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban.* Budapest-Pécs: Dialóg - Campus Kiadó, 2011. 215 p.
- GÁSPÁRDY 1989. GÁSPÁRDY László: *A polgári per idődimenziója,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 107 p.
- GÁSPÁRDY 2008. GÁSPÁRDY László: *Modern magyar perjogtörténet.* Novotni Kiadó, Miskolc, 2008. 71 p.
- GOMBOS 2011. GOMBOS Katalin: *Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után.* Budapest, Complex Kiadó, 2011. 421 p.
- GOMBOS 2014. GOMBOS Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban.* Wolters Kluwer KFT. Budapest, 2014. 216 p.
- GRÁD-WELLER 2011. GRÁD András - WELLER Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve.* Negyedik bővített kiadás, Hvg-Orac Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2011. 840. p.,
- GROTRIAN, 1999. GROTRIAN, Andrew: *A tisztességes eljáráshoz való jog -Tanulmányok az emberi jogok európai egyezménye legfontosabb rendelkezéseire vonatkozó strasbourgi esetjegről.* Hvg Orac Lap és Könyvkiadó Budapest, 1999. 349.p.
- GUIDE 2019. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights - Right to a fair trial (civil limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2019. 100.p.
- GYEKICZKY 2007. GYEKICZKY Tamás: *Eljárási alaptanok – a polgári eljárás.* Kossuth Kiadó, Debrecen, 2007. 160 p.
- HABERMAS 2012. HABERMAS, Jürgen: *Esszé Európa alkotmányáról.* Atlantisz Kiadó, Budapest, 2012. 135 p.
- HAENDEL 1932. HAENDEL Vilmos: *A perbeli cselekmények koncentrációja a perjogi fejlődés szolgálatában.* Miskolc, ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1932. 27.p.
- HALÁSZ 2018. HALÁSZ István szerk.: *Alkotmányjog.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. 309 p.
- HALMAI 1999/a. HALMAI Gábor szerk.: *Család, tulajdon és emberi jogok.* Budapest, Indok Bt, 1999. 175 p.
- HALMAI 1999/b. HALMAI Gábor szerk.: *Személyi szabadság és tisztességes eljárás.* Budapest, Indok Bt, 1999. 167 p.
- HALMAI 2000. HALMAI Gábor szerk.: *A megtalált Alkotmány? A magyar alapjogi bírászkodás első kilenc éve.* Indok, Budapest, 2000. 430 p.
- HALMAI - TÓTH 2003 HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila szerk.: *Emberi jogok.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 919.p.

- HARRIS. At all HARRIS, David-O'BOYLE, Michael-WARBRICK, Colin: *Law of the European Convention of Human Rights*. Oxford University Press, New York, 2009. 753.p.
- HARSÁGI at all 2015/a HARSÁGI Viktória – HORVÁTH E. Írisz – RAFFAI Katalin – SURI Noémi – SZABÓ Sarolta: *Határon átnyúló viták rendezése: törekvések és megoldások*. PÁZMÁNY PRESS, Budapest, 2015. 232 p.
- HARSÁGI 2015/b HARSÁGI, Viktória: *Evidence in Civil Law – Hungary*: E-book. <http://books.lex-localis.press/evidenceincivillaw/hungary/> Maribor, Szlovénia : Lex Localis (2015) , 56 p.
- HARSÁGI- WOPERA 2007. HARSÁGI Viktória – WOPERA Zsuzsa szerk.: *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században*. HVG-ORAC, Budapest, 2007. 454.p.
- HERMAN 2006. HERMAN, Susan N.: *The Right to a Speedy and Public Trial: A Reference Guide to the United States Constitution (Reference Guides to the United States Constitution)* Westport, Conn.: Praeger, 3. edition, 2006. 280 p.
- HOBBSAWM 1998. HOBBSAWM, E. J.: *A szélsőségek kora, a rövid XX. század története*. h.n. Panonica Kiadó, 1998. 573 p.
- HORVÁTH 2012. HORVÁTH Attila szerk.: *Egyetemes Jogtörténeti Szöveggyűjtemény*. Budapest. 2012. online kiadás
- ILLÉS–KELEMEN–MÁRKUS–RÁCZ 2008. ILLÉS Géza – KELEMEN Miklós – MÁRKUS Eszter – RÁCZ Lajos: *Alkotmány – kormányzás – bíráskodás az újkori Európában*. Új Ember Kiadó, 2008. h.n. 275 p.
- JAKAB 2009. JAKAB András szerk.: *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég Kiadó. 2009 I-II Kötet, 3002 p.
- JAKAB – TAKÁCS 2007. JAKAB András – TAKÁCS Péter szerk.: *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990 - 2005: Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás*. Budapest, Gondolat, ELTE ÁJK, 2007. (Bibliotheca iuridica : Acta congressuum; 15.) I. kötet. 710 p.
- JANCSÓ 1906. JANCSÓ György: *Magyar polgári törvénykezési jog*. II. Átdolgozott kiadás, Lepage Lajos Egyetemi Könyvkereskedése, Kolozsvár, 1906. 147. 321.
- JANCSÓ 1912. JANCSÓ György: *A magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve*. I-II. Kötet, Atheneum Kiadó, Budapest. 1912. 450 p.,715.p.
- JUHÁSZ at all 1972. JUHÁSZ József – SZÓKE István – O. NAGY Gábor – KOVALOVSKY Miklós szerk. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 1378 p.
- JUHÁSZ L. 2009. JUHÁSZ László: *Határozatszerkesztés a polgári eljárásokban*. Akadémiai Füzetek, OITH Magyar Bíróképző Akadémia, 2009. 310.p.
- KARDOS–LATTMANN 2010. KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás szerk.: *Nemzetközi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 494 p.
- KECSKÉS 1987. KECSKÉS László: *Az állami kárfelelősség jogalkotási és jogalkalmazási kérdései, különös tekintettel a gazdaságirányítási kárfelelősségre*. MTA Államtudományi Kutatások Programirodájának kiadványa, 1987. 93 p.
- KELSEN KELSEN, Hans: *Tiszta jogtan*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 1988. 106. p.
- KECSKÉS 2013. KECSKÉS Gábor szerk. *Doktori Műhelytanulmányok 2013*. Győr,

Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013. elektronikus kiadás. 337.p.

- KENGYEL 2012. KENGYEL Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 652 p.
- KENGYEL 2003. KENGYEL Miklós: A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 305 p.
- KÉZIKÖNYV 2013. KÉZIKÖNYV A 6. CIKKRŐL- A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG (polgári jogi ág) e-könyv, Európa Tanács/Emberi Jogok Európai Bírósága, 2013 (Guide_Art6_HUN:013.) 70. p.
- KÉZIKÖNYV 2016. Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról. Európa Tanács és a Európai Unió Alapjogi Ügynökség, https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_HUN.pdf 2020. 03.01.
- KILÉNYI 2012. KILÉNYI Géza és többen: KÖZIGAZGATÁSI SZAKVIZSGA - Általános közigazgatási ismeretek Budapest, 2012. hetedik, javított kiadás, 545.p. <http://uni-nke.hu/downloads/megyetem/vtki/altalanoskozigismtk.pdf>. 2015.01.30.
- KIRÁLY 2011. KIRÁLY Lilla: A szegényjogtól a jogi segítségnyújtásig. PhD dolgozat, 2011. . <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kiraly-lilla/kiraly-lilla-vedes-ertekezes.pdf> 2020.03.10. 245.p.
- KISS 2008. KISS Daisy: *Per vagy nem per? Kérdések és válaszok a polgári nemperes eljárások témaköréből*. HVG-ORAC Budapest, 2008. 751.p.
- KISS 2009. KISS Daisy: *A polgári per titkai. Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből*. Budapest: HVG-Orac, 2009. 868.p.
- KOCSIS-ZELLER 2009. KOCSIS Miklós-ZELLER Judit szerk.: A köztársasági Alkotmány 20 éve, PAMÁ, Pécs, 2009, 606.p.
- KONDOROSI 2006. KONDOROSI Ferenc: Az emberi jogok védelmének új kérdései - Egyetemi jegyzet. Emberi Jogok Magyar Központja Alapítvány, h.n. 2006. 107.p.
- KONDOROSI 2012. KONDOROSI Ferenc: *Emberi jogok és jogi kultúrák az Európai Unióban*. Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt. 2012. 169. p.
- KOVÁCS K 2012. KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé*. L'Harmattan Kiadó, 2012. 230.p.
- KOVÁCS M. 1927. KOVÁCS Marcel :*A polgári perrendtartás magyarázata*. I.-II. 2. kiad. Budapest, Pesti Könyvnyomda. I. kötet. 1927. 1933.p.
- KOVÁCS P. 2010. KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei es korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, 2010. 320 p.
- KRISTON-SÁPI-TÓTH 2016. KRISTON Edit - SÁPI Edit - TÓTH Gergő: Jogi alapismeretek. Novotni Kiadó, Miskolc 2016. 269. p.
- KUKORELLI 2007. KUKORELLI István szerk.: *Alkotmánytan I*. Osiris, Budapest, 2007. 666 p.
- LAMM 2009. LAMM Vanda szerk.: *Jogi Lexikon*, Complex Kiadó Kft. Budapest, 2009. átdolgozott és bővített kiadás. 726 p.

- LÁBADY 2000. LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2000. 355 p.
- LEANZA–PRIDAL 2014. LEANZA, Pietro – PRIDAL, Ondrej: *The Right to a Fair Trial: Article 6 of the European Convention on Human Rights*. European monographs, 87. kötet, Kluwer Law International, 2014. 276.p.
- LEGÉNY 2007. LEGÉNY Krisztián szerk.: *A bírói etika és a tisztességes eljárás*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 182. p.
- LONATI 2017. LONATI, Simone: *Fair Trial and the Interpretation Approach Adopted by the Strasbourg Court*. European journal of crime, criminal law and criminal justice, 2017, Vol. 25 52-75.
- MAGYARY 1898. MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai -a perbeli cselekvények tana*, Franklin Társulat Budapest, 1898. 395 p
- MAGYARY 1913. MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Budapest. Franklin Társulat, 1913. 758 p.
- MAGYARY 1917. MAGYARY Géza: *A nemzetközi bírászkodás a magyar jogban – székfoglaló*. Magyar Tudományos Akadémia Budapest, 1917. 48.p.
- MAGYARY 1939. MAGYARY Géza – NIZSALOVSKY Endre: *Magyar polgári perjog*. Budapest: Franklin, 1939. 762 p.
- MAGYARY 1942. MAGYARY Géza: *Összegyűjtött dolgozatai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből*. I-II. kötet, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1942.
- MARTON 1992. MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. TRIORG Kft, Budapest. 1992. 495 p.
- MEZEI-SZENTE 2003. MEZEI Barna – SZENTE Zoltán: *Európai parlamentarizmus és alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 632.
- MERRILLS 1993. MERRILLS, J. G.: *The Development of International Law by the European Court of Human Rights*, 2. edition, Manchester Univercity Press, Manchester, 1993. 235.
- MOLE- HARBY 2006. MOLE, Nuala - HARBY, Catharina: *The right to a fair trial - A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*. 2nd edition, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg August 2006.
5.<https://rm.coe.int/168007ff49> 2019.12.28. 72. p.
- MOLNÁR at all 2017. MOLNÁR Judit – NYILAS Anna – PRIBULA László – ZÁKÁNY Judit: *Polgári eljárásjogi ismeretek igazságügyi igazgatás szakos hallgatók számára*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017. 212.p.
- MRCELA 2017. MRCELA, Marin: *Adversarial principle, the equality of arms and confrontational right – European Court of Human Rights recent jurisprudence*.
<https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/eclic/article/download/6519/3428>
2017. utolsó letöltés: 2020.08.06. 28. 31.p.
- NAGY-WOPERA 2018. NAGY Adrienn - WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári eljárásjog I*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 367.p.
- NÉMETH 1999. NÉMETH János szerk.: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata*. I-II-Kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1999., 1817. p.
- NÉMETH 2007. NÉMETH János – KISS Daisy szerk.: *A Polgári Perrendtartás*

- Magyarázata. I.-II. Kötet. 2007., 2417. p.*
- NÉVAI 1953. NÉVAI László szerk.: *A polgári perjog főbb kérdései. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953. 260. p.*
- NÉVAI– SZILBEREKY 1976. NÉVAI László – SZILBEREKY Jenő: *Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.*
- NIZSALOVSZKY 1942. NIZSALOVSZKY Endre: *Az alanyi magánjog és a perjog – Székfoglaló. MTA, Budapest. 1942. 52 p.*
- OSZTOVITS 2010. OSZTOVITS András (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata (Opten, 2010, online kiadás)*
- OSZTOVITS 2013. OSZTOVITS szerk.: *Polgári eljárásjog I. - A polgári per általános szabályai. HVG-ORAC, Budapest, 2013. 380 p.*
- OSZTOVITS 2015. OSZTOVITS András szerk.: *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény Nagykomentárja. Opten Kiadó, Budapest, 2015. 1377 p*
- ÖSSZEFOGLALÓ 2016. A Kúria "Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélezésben" Joggyakorlat-elemző Csoportjának összefoglaló véleménye. 2016. 196. p.
- PAP 1901. PAP József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1901. 176. p.*
- PAPP 2003. PAPP Zsuzsanna szerk.: *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció. Budapest, Eötvös Kiadó, 2003. 374.p.*
- PESCHKA 1960. PESCHKA Vilmos: *A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 1960. 219.p.*
- PETRÉTEI 2009. PETRÉTEI József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2009. 472.p.*
- PETRIK 1994. PETRIK Ferenc szerk.: *Polgári Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I-II., HVG-ORAC. Budapest, 1994. (1999)*
- PETRIK 2002. PETRIK Ferenc: *Kártérítési jog – az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. , Budapest. 2002. 301 p.*
- PETRIK 2010. PETRIK Ferenc szerk.: *Polgári eljárásjog – Kommentár a gyakorlat számára. Második Kiadás, Hvg-Orac Kiadó, Budapest, 2010.*
- PETRIK 2014. PETRIK Ferenc szerk.: *Az új Ptk. Magyarázata. VI/VI Kötet. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2014. Második, átdolgozott kiadás, 623. p.*
- POKOL 2005. POKOL Béla: *Jogelmélet: Társadalomtudományi trilógia II. Budapest, Századvég Kiadó, 2005. 562.p.*
- POÓR 2000. POÓR János szerk.: *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 462.p.*
- ROAGNA 2008 ROAGNA Ivana: *The right to trial within reasonable time under Article 6 ECHR - A practical handbook .Council of Europe, Strasbourg, 2008. 559.p.*
- SAJÓ 1995. SAJÓ András: *Az önkorlátozó hatalom. KJK Kiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1995. 375 p.*

- SAJÓ 2006. SAJÓ András szerk.: *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest: CompLex, 2006. 265 p.
- SAJÓ SAJÓ András: *A tudásrendszer problémája az emberi jogokban*. http://tbeck.beckground.hu/filo/htm/7/706_belső.htm 2017.07.27.
- SÁRI – SOMODY 2008. SÁRI János - SOMODY Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II*. Osiris Kiadó, Budapest 2008. 420 p.
- SENDEN 2011. SENDEN, Hanneke Ceciel Katrijn: *Interpretation of Fundamental Rights in a Multilevel Legal System*. SCHOOL OF HUMAN RIGHTS RESEARCH SERIES, Volume 46. Antwerp, Belgium 2011. 455. p.
- SÓLYOM 1983. SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 343.p.
- SÓLYOM 2001. SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. I-II. Kötet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 799.p.
- SOMODY 2013. SOMODY Bernadette szerk.: *Alapjogi bíráskodás – Alapjogok az ítélkezésben*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013. 198 p.
- SOMODI–SZABÓ–VISSY 2013. SOMODI Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – VISSY Beatrix: *Az alapjogi bíráskodás kézikönyve*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 203 p.
- SUNSTEIN 1996. SUNSTEIN, Cass R.: *Legal Reasoning and Political Conflict*, Oxford University Press Oxford New York, 1996. 240. p
- SZABÓ 1960. SZABÓ Imre: *A jogszabályok értelmezése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1960. 618.p.
- SZABÓ 2006. SZABÓ Imre szerk.: *A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja I-III*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2006. 1543. p.
- SZABÓ–NAGY 1999. SZABÓ Győző – NAGY Gábor szerk.: *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseire kapcsolódó strasbourgi esetjegről*. HVGORAC, Budapest, 1999. 349 p.
- SZIKLAY 2011. SZIKLAY Júlia: *Az információs jogok, mint alkotmányos alapjogok*. http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/sziklay/sziklay_ertekezes_nyilv.pdf 2012.06.07. állapot.
- SZILÁGYI 2014. SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 244 p.
- SZILBEREKY – NÉVAI 1976. SZILBEREKY Jenő – NÉVAI László szerk.: *A Polgári Perrendtartás Magyarázata*. I-III. Kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 2171. p.
- SZLADITS 1933. SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata*. Negyedik, átdolgozott kiadás, I. kötet. Budapest, 1933. Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- THORPE 1909. THORPE, Francis Newton ed.: *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters, and other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies now or heretofore forming the United States of America*. Compiled and edited under the Act of Congress of June 30, 1906, Washington: Government Printing Office. 1909. Pp. xxxv, 4430 .
- TOMUSCHAT 1999. TOMUSCHAT, Christian: *International law: Ensuring the survival of mankind on the eve of a new century*, *General Course in Public*

- International Law*. Collected Courses of the Hague Academy of International Law Vol. 281. Boston, 1999. 438 p.
- TOMUSCHAT 2003. TOMUSCHAT, Christian : *Human Rights: Between Realism and Idealism*, Oxford, Oxford University Press, 2003. 333 p.
- TRIVEDI 2007. TRIVEDI, Abha: *Glimpses of European History (1451-1945) A dictionary Modell*. Sarup & Sons, New-Delhi 2007. 232. p.
- TRÓCSÁNYI – SCHANDA 2014. TRÓCSÁNYI László - SCHANDA Balázs: szerk.: *Bevezetés az alkotmányjogba - Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2014. 489. p.
- UDVARY 2015. UDVARY Sándor szerk.: *Polgári Eljárásjog I.-II. - Jogi szakvizsga felkészítő kötet*. Patrocinium, Budapest, 2015. 306.p. és 340 p.
- VARGA I. 2013. VARGA István szerk.: *Codificatio processualis civilis – Studia in Honorem Németh János II. Kötet*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 539. p.
- VARGA– ÉLESS 2016. VARGA István – ÉLESS Tamás szerk.: *Szakértői Javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. HVG-ORAC Kft. Budapest, 2016.
- VARGA Zs. 2013. VARGA Zs. András: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon*. Budapest, Pázmány Press, 2013. 364 p.
- VARGA Zs. 2018. VARGA Zs. András: *A közigazgatás kontrolljának jogi eszközei*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. 318. p.
- VÉKÁS 2001. VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. HVG-ORAC, Budapest, 2001. 244. p.
- VÉKÁS 2013. VÉKÁS Lajos szerk.: *A Polgári törvénykönyv magyarázatokkal*. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2013. 1086. p.
- WERBŐCZY Werbőczy István Hármaskönyve. Magyar Törvénytár, Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1897.
- VITKAUSKAS – DIKOV 2017. VITKAUSKAS, Dovydas – DIKOV, Grigoriy: *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. A handbook for legal practitioners*. 2nd edition Council of Europe human rights handbooks. Council of Europe Council of Europe, Strasbourg, 2017. 116.p.
- WOPERA 2003. WOPERA Zsuzsanna szerk.: *50 éves a Polgári Perrendtartás*. Novotni Kiadó, 2003, 174.p.
- WOPERA 2008. WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári perjog -Általános rész*. Complex Kiadó, Budapest, 2008. 526 p.
- WOPERA 2017. WOPERA Zsuzsa szerk.: *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 718.p.
- ZÉTÉNYI 2010. ZÉTÉNYI Zsolt szerk.: *A történeti alkotmány*. Magyarországért Kulturális Egyesület, Budapest, 2010. 1406. p.
- ZLINSZKY 1875. ZLINSZKY Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra*. Budapest, Atheneum R Társulat Tulajdona, 1875. 590.p.

TANULMÁNYOK

- ADAMIK 2011. ADAMIK Tamás: *A törvényszéki beszéd az ókori Athénban és Rómában*. Jog, állam, politika. 2011/2. 107. és 99-113.
- AUER at all 2010. AUER Ádám - BOTOS Gyöngyvér - HOLNDONNER Roland - KISS Balázs: *A bírói szerepvállalás egyes aspektusai a magyar alapjogi bíráskodásban*. De iurisprudentia et iure publico, Jog – és politikatudományi folyóirat 2010/1. szám . www.dieip.hu 2014. 08.22. 1-29.
- BAKOS 2009. BAKOS Kitti: *A tisztességes eljáráshoz való jog: új jogalkotói irányok*. Jogelméleti Szemle, 2010/2. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/bakosk42.html> 2018.10.10.
- BAKOS 2011. BAKOS Kitti: *A tisztességes eljáráshoz való jog a jogágak határán..* De iurisprudentia et iure publico. Jog – és politikatudományi folyóirat 2011/2. 1-17. www.dieip.hu 2014. 08.22.
- BÁKI at all 2012. BÁKI Gabriella - MAYERNÉ PATAKI Krisztina - TRAPPNÉ KISZELY Rita: *Gondolatok a "panasznap" intézményéről*. *Bírák Lapja* 2012/1-2. 98-106.
- BALÁZSY 2019. BALÁZSY Péter: *Panasznapi dilemmák: az ügyfélszolgáltató helye és szerepe*. *Miskolci Jogi Szemle* 2019 1. szám 2. kötet 124-145.;
- BALLA -KARDOS 2005. BALLA Lajos - KARDOS Sándor: *A tisztességes eljárásról a strasbourgi bíróság gyakorlatában*. *Bírák lapja*, 2005/1. sz. 34-53. old.
- BALOGH 2011. BALOGH Zsolt: *Az alkotmánybíráskodás egyes kérdései az új Alkotmány alapján*. In: KUBOVICSNÉ Borbély Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest, 2011. 133-139.
- BENCZE 2007. BENCZE Mátyás: *Diszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? - A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány*. *Fundamentum*, 2007/3.szám, 55-21.
- BENCZE 2008. BENCZE Mátyás: *A magyar felsőbbbírói gyakorlat jellemző problémái*. In: Fleck Zoltán szerk.: *Bíróságok mérlegén II*. Pallas, Budapest, 2008, 185-268.
- BICZÓ 2016. BICZÓ László: *Az alkotmányvédelem bírói arcúlatának barázdái közt*. *Fundamentum*, 2016. 1. szám, 92-99.
- BLUTMAN 2015. BLUTMAN László: *Hat tévhit a jogértelmezésben*. *JeMa* 2015/3. 83-92.
- BOGDANDY-DELLAVALLE BOGDANDY, Armin von – DELLAVALLE, Sergio: *Universalism and Particularism as Paradigms of International Law*, IILJ Working Paper, in *International Law and Justice Working Papers, History and Theory of International Law Series*, New York, New York University School of Law, 2008/3, 60.p.
- BORBÉNYI 2013. BORBÉNYI Laura Bianka: *A jogtárgyharmonikus értelmezés a bírói gyakorlat tükrében*. De iurisprudentia et iure publico. 2013/2. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2013-2-05.pdf>. 2016.08.28.
- BOTOS 2000. BOTOS Viktor: *A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában*. (munkajogi BH-k elemzése). *Jogelméleti Szemle*,

- 2000/3. <http://jesz.ajk.elte.hu/botos3.html>
- BRAGYOVA BRAGYOVA András: *Egyenlőség és Alkotmány. Az alkotmányos egyenlőségi szabály jelentése és alkalmazása.* www.uni-miskolc.hu/.../alkotmany/egyenloseg_es_alkotmany.doc 2015.02.15.
- CHRONOVSKI 2009. CHRONOVSKI Nóra: *Alapjogvédelem, nem csak uniós fokon.* Fundamentum 2009. 1. szám, 80-88.
- CHRONOVSKI 2013. CHRONOVSKI Nóra: *A többszintű alkotmányosság többszintű könyve* (Dezső Márta–Vincze Attila: Magyar alkotmányosság az európai integrációban – könyvismertetés), Közjogi Szemle, 2013/1.
- CHRONOVSKI 2015. CHRONOVSKI Nóra: *Globális vagy lokális alkotmányosság?* Jogelméleti Szemle 2015/4. szám
- CHRONOVSKI 2017. CHRONOVSKI Nóra: *Az alkotmánykonform értelmezés és az alaptörvény.* Közjogi Szemle 2017/4. 7-15.
- CHRONOVSKI–PETRÉTEI CHRONOVSKI Nóra – PETRÉTEI József: *Alkotmányi eljárásjog, alkotmányjogi eljárások, eljárási alkotmányosság.* In: NASZLADI Georgina szerk.: *Eljárási alkotmányosság – különös tekintettel az alapjogvédelmi eljárásokra.* Pécs, 2018. <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/2019-11/otka-0827-szerkesztett-0919.pdf> 2020.01.02. 6-24.
- CSINK 2015. CSINK Lóránt: *A hatáskör-korlátozás hatása a hatalom megosztására,* in: BERKES Lilla – CSINK Lóránt (szerk.): *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből.* Pázmány Press, Budapest, 2015. 73-88..
- CSEHI 2011. CSEHI Zoltán: *Kérdések és felvetések a német típusú alkotmányjogi panasz magyarországi bevezetése kapcsán.* Alkotmánybírószági Szemle 2011/1. szám 100–109.
- CSERVÁK 2015. CSERVÁK Csaba: *Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon.* Pro Publico Bono. 2015/3. szám, 13-28.
- CSINK 2005. CSINK Lóránt: *A preambulum szerepe egyes alkotmányokban.* Collega 2005/2.
- CZINE 2018. CZINE Ágnes: *Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybíróság gyakorlatában.* Alkotmánybíróság Szemle 2018/2. 2-8.
- DEÁK 2013. DEÁK Beáta: *Az európai uniós alapjogvédelem iránti szükségesség kibontakozása, az alapjogok védelemének egy újabb állomása.* In: KECSKÉS Gábor szerk. *Doktori Műhelytanulmányok 2013.* Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013. elektronikus kiadás. 73-99.
- DRINÓCZI 2007. DRINÓCZI Tímea: *„Megjegyzés egy alkotmánybírószági döntéshez – a 70/K. §”* Acta Humana 2007/1–2. 26–40.
- D. TÓTH at all D. TÓTH Balázs – ENYEDI Krisztián – HALMAI Gábor – NÉMETH Attila – POLGÁRI Eszter – SÓLYOM Péter: *Alkotmányos és nemzetközi emberi jogi követelmények a rendes bíróságok gyakorlatában.* In: Fleck Zoltán szerk.: *Bíróságok mérlegen II.* Pallas, Budapest, 2008, 80-81.
- EASTERBROOK 1982. EASTERBROOK, Frank H. : *Substance and Due Process.* Supreme Court review 85. (1982) 85-125.

- EBERLE 1987. EBERLE, Edward J.: PROCEDURAL DUE PROCESS: THE ORIGINAL UNDERSTANDING. Constitutional Commentary Vol 4. Nr. 2. Summer 1987. University of Minnesota Law School. 339-362.
- FARKAS 2014. FARKAS Henrietta Regina: *A tisztességes eljárás főbb részjogosítványainak érvényesülése a büntetőperben* (A magyar büntetőeljárás az európai emberi jogi bírászkodás mérlegén). Büntetőjogi Szemle, 2014/1. szám 11-19.
- FÁBIÁN 2020. FÁBIÁN Áron: *A joghézag problémája a pragmatika tükrében*. Állam- és Jogtudomány LXI. Évf. 2020 1. szám, 44-65.
- FÉZER 2005. FÉZER Tamás: *Az Alkotmánybíróság szerepe a nem vagyoni érdekek védelmének kialakításában*. Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 6/1, 2005. 203-226.
- FLECK 2007. FLECK Zoltán: *A rendesbíróságok és az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési gyakorlatának összefüggéseiről*. Fundamentum 2007/3. szám 31-33.
- FICSOR FICSOR Gabriella: *A bírói függetlenség szükségszerű kialakulása és tartalma*. https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/biroi_fuggetlenseg_1.pdf, 2. 2020.05.09.
- Fundamentum 1998. Fundamentum Fórum rovata: *Kinek a feladata az alkotmány közvetlen alkalmazása?* Takács Albert válasza. Fundamentum 1998/4. szám 50-56.
- Fundamentum 2007. Fundamentum Fórum rovat: *Alapjogi bírászkodás - A rendesbíróságok és az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési gyakorlatának összefüggéseiről*. Fundamentum 2007/3. szám. 31-48.
- FRÖHLICH 2019. FRÖHLICH Johanna: *Az alkotmánybíróság és a Kúria alkotmányértelmezése: az Alaptörvény R) és 28. cikkei*. https://www.academia.edu/40245852/AZ_ALKOTM%C3%81NYB%C3%8DR%C3%93S%C3%81G_%C3%89S_A_K%C3%93RIA_ALKOTM%C3%81NY%C3%89RTELMEZ%C3%89SE_AZ_ALAPT%C3%96RV%C3%89NY_R_%C3%89S_28_CIKKEI 1-22.
- FÜLÖP 2003. FÜLÖP Györgyi: *Az állam kártérítési felelőssége a közösségi jog megsértése esetén*. Polgári Jogi Kodifikáció 2003/5. szám 18-23.
- GADÓ 2007. GADÓ Gábor: *Javaslatok az igazságszolgáltatás hatékonyságának javítása érdekében*. Gazdaság és jog, 2007/8. szám 3-11.,
- GADÓ 2000. GADÓ Gábor: *Az eljárási igazságosság a polgári perben*. Magyar Jog, 2000/1. szám 18-19. 18-43.
- GALERA 2013. GALERA, Susana: *The Right to a Fair Trial in the EU: Lights and Shadows*. UNED. Revista de Derecho Político N.º 87, mayo-agosto 2013. 49-76.
- GÁSPÁRDY GÁSPÁRDY László: *A polgári perek tartamát meghatározó tényezők rendszerének alapjai*. Publicationes. Series Jurídica et Política. Tom.II. Fasc. 7-8. 103-130.
- GÁSPÁRDY 1994. GÁSPÁRDY László: *Alapvető elvek*. in: PETRIK Ferenc szerk.: *Polgári Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I-II.*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- GREENFIELD-KATES 1975. GREENFIELD, Gary A.-KATES, Don B. Jr.: *Mexican Americans, Racial Discrimination, and the Civil Rights Act of 1866*. California Law

- Review, 1975. Vol. 63. 662. 662-731.
- GYEKICZKY 2002. GYEKICZKY Tamás: Polgári jogi kodifikációs problémák. Cég és Jog, 2002. évi 9. szám 34-37.
- GYEKICZKY 2003. GYEKICZKY Tamás: *Törvény születik. Adalékok az 1952. évi Polgári Perrendtartás keletkezésének történetéhez.* In: 50 éves a Polgári Perrendtartás, szerk. Wopera Zsuzsanna, Novotni Kiadó 2003. 17-33.
- HAVASI 2002. HAVASI Péter: A személyek polgári jogi védelmére vonatkozó szabályozás kritikai elemzése, javaslat az új szabályozásra PJK, 2002/1., 10-18.
- HALMAI 1998. HALMAI Gábor: *Az alkotmány, mint norma a bírói jogalkalmazásban.* Fundamentum 1998/3. szám 77-81.
- HALMAI 2000. HALMAI Gábor: Közszerelőik személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága. Fundamentum 2000/2. szám 17-32.
- HALMAI 2011. HALMAI Gábor: *Összehasonlítás az alkotmányértelmezésben. Az alkotmányos eszmék migrációja.* Fundamentum, 2011/4. 37-57.
- HARMATHY 2004. HARMATHY Attila: „Bírói gyakorlat – Alkotmány”. Magyar Jog 2004/11. 641-648.
- HARMATHY 2006. HARMATHY Attila: *Az EU tagállamok közös alkotmányos hagyományai és a nemzeti polgári jog.* In SAJÓ András szerk.: *Alkotmányosság a magánjogban.* Budapest: CompLex, 2006.
- HARSÁGI 2017. HARSÁGI Viktória: *The Impact of European Civil Procedure Law on Hungarian Legislation.* In: SCHÜTZE, Rolf A. (szerk.) *Fairness Justice Equity.* München, C. H. Beck, 2017. 179-187
- HEGYI 2011. HEGYI Szabolcs: *A jogok és kötelezettségek kapcsolata új szabályozásának elvi kérdése.* Fundamentum. 2011. 2. szám 62-67.
- HORVÁTH 1936. HORVÁTH Barna: *Joguralom és parancsuralom.* Különlenyomat a Katolikus Szemle 1936. évi októberi számából, Budapest, 1936. 11.
- HYMAN 2005. HYMAN, Andrew T.: The little word „due”. 38 Akron Law Rev. 1 (2005) 1-51.
- IMREGH 1980. Géza, Tárgyalás előkészítés és hatékonyság a polgári perben, Magyar Jog 1980/2, 139-145.
- JAKAB 2003. JAKAB András: *A szocializmus jogdogmatikai hagyatéka.* Jogelméleti Szemle, 2003/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab16.html> 2020.03.20.
- JAKAB 2007. JAKAB András: *A szocializmus jogdogmatikai hagyatékának néhány eleméről.* Iustum Aequum Salutare. III. 2007/1. szám 189-214.
- JAKAB 2011. JAKAB András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében.* Jogesetek Magyarázata, 2011./4 szám 86-94.
- JUROW 1975. JUROW, Keith: *Untimely Thoughts: A Reconsideration of the Origins of Due Process of Law.* American Journal of Legal History, Volume 19, Issue 4, October 1975. 265-279.
- KALAS 2016. KALAS Tibor: *Alapjogi sérelmek a bírói ítékezésben és elhárításuk lehetőségei.* Forum Sententiarum Curiae, 2016/2. 2. 1-6.
- KÁRPÁTI 2001 KÁRPÁTI József: *Jogállam vagy illegalitás? Független játék a Tarlós-ügyben.* Fundamentum 2001/3. 86-90.

- KECSKÉS 1988. KECSKÉS László: Állami immunitás és kárfelelősség. Jogtudományi Közlöny, 1988/4. 174-184.
- KENGYEL 2007. KENGYEL Miklós: *A magyar polgári eljárásjog modellváltásai.* In: JAKAB András – TAKÁCS Péter szerk.: *A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990 - 2005: Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás.* Budapest, Gondolat-ELTE ÁJK, 2007. 689-710. (Bibliotheca iuridica : Acta congressuum; 15.) 1. kötet.
- KIRÁLY 2009. KIRÁLY Lilla: *Szegény jog az 1911. évi magyar Polgári Perrendtartás szabályozásában.* Jogtörténeti Szemle. Budapest – Győr – Miskolc. 2009/2.szám. 52-57. pp.
- KISS 2003/a. KISS Daisy: *Hol az igazság?* In: BENISNÉ Györffy Ilona szerk.: *Huszdik jogász vándorgyűlés – Pécs, 2003. október 9-10.* Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2003. és http://www.kissdaisyestarsa.hu/pub/daisy_holazigazsag.pdf
- KISS 2003/b. KISS Daisy: *A fair eljárás.* In: PAPP Zsuzsanna szerk.: *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció.* Budapest, Eötvös Kiadó, 2003. 117-140.
- KONDOROSI 2016. KONDOROSI Ferenc: *Emberi jogok és kultúrák.* Eszmélet, 2016/109. sz. (2016. tavasz)
- KOPRIVIC 2018. KOPRIVIC, Ana: Right to a Fair Trial in Civil Law Cases. <https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e120#law-mpeccol-e120-bibliItem-044> 2020.08.05.
- KOVÁCS K. 1998. KOVÁCS Kriszta: *Emberi jogaink - magánjogi viszonyokban* Fundamentum 1998. 4. szám 85-90.pp.
- KOVÁCS K. 2013. KOVÁCS Kriszta: *Az emberi jogok európai egyezménye és az uniós jog szerepe az alapjogi ítélkezésben.* In Somody Bernadette szerk.: *Alapjogi bíráskodás – Alapjogok azítélkezésben,* L'Harmattan, Budapest, 2013. 149–165,
- KOVÁCS P. 2009. KOVÁCS Péter: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei.* Iustum Aequum Salutare V. 2009/2. · 55–66.
- KRYGIER 1997. KRYGIER, Martin: *Intézményoptimizmus – Kultúrpeszimizmus.* Magyar Lettre International 27. szám (1997. Tél) http://j1.wplanet.hu/attachments/057_M.%20Krygier%20Int%C3%A9zm%C3%A9nyoptimizmus.%20kult%C3%Barpeszimizmus.pdf. 2013.január 6.
- KUIJER 2013/a. KUIJER Martin: *The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings* (Articles 6 and 13 ECHR). http://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20Seminars/Human%20Rights%20and%20Access%20to%20Justice%20Seminar/KUIJER_Martin_Presentation_Krakow_2013.pdf
- KUIJER 2013/b. KUIJER Martin: *The Right to a Fair Trial and the Council of Europe's Efforts to Ensure Effective Remedies on a Domestic Level for Excessively Lengthy Proceedings.* Human Rights Law Review, vol. 13:4 (2013), 783. 777-794. pp.
- KÚRIA 2019. A Kúria 2019.EI.II.J.GY.P.2. számú, a keresetlevél visszautasításának vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény. 248.p.

- LÁBADY 2000. LÁBADY Tamás: *Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. Szabályaira*. Polgári jogi kodifikáció 2000/2. 13-19.pp.
- LEANZA, LEANZA, Piero: *Selected Aspects of the Right to a Fair Trial*. <http://www.ejtn.eu/PageFiles/15659/Selected%20Aspects%20of%20the%20Right%20to%20a%20Fair%20Trial.pdf> 2020.08.05. 23.p.
- LICHTENSTEIN 2014. LICHTENSTEIN József: *A bíróságok*. In: TRÓCSÁNYI László - SCHANDA Balázs: szerk.: *Bevezetés az alkotmányjogba - Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2014. 339-374.
- LONATI 2017. LONATI, Simone: *Fair Trial and the Interpretation Approach adopted by the Strasbourg Court*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2017, Vol. 25. Issue 1. 52-75.
- LUGOSI 2014. LUGOSI József: *A jogvédelmi igény*. In: Fazekas Marianna szerk.: *Jogtudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának Jubileumi Konferenciáján - 20 éves a doktori képzés az ELTE Jogi Karán*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014. 249-259.
- LUGOSI 2015. LUGOSI József: *Jogérvényesítés – igényérvényesítés*. in: HARSÁGI Viktória – HORVÁTH E. Írisz – RAFFAI Katalin – SURJ Noémi – SZABÓ Sarolta: *Határon átnyúló viták rendezése: törekvések és megoldások*. PÁZMÁNY PRESS, Budapest, 2015. 141-154.
- MADISON 2005. MADISON P. A.: *Historical Analysis of the Meaning of the 14th Amendment's First Section*. http://www.federalistblog.us/mt/articles/14th_dummy_guide.htm#due 2016.01.12.
- MAJTÉNYI 2014. MAJTÉNYI Balázs: *Demokrácia deficit az Unióban és/vagy a tagállamokban*. In: FEKETE Balázs - HORVÁTHY Balázs - KREISZ Brigitta szerk.: *A világ mi magunk vagyunk...Liber Amicorum Imre Vörös*. HVGOrac, Budapest, 2014. 327-337.
- MEZEI 2002. MEZEI Péter: *A joghézag kérdése régen és ma*. *Jogelméleti Szemle*. 2002/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei10.html> 2021.07.15.
- MOLNÁR 2020. MOLNÁR Tamás: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban*. PhD. dolgozat. 94. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/264343/Molnar_Tamas_PhD_ertekezes_nyilvanos.pdf?sequence=1&isAllowed=y 2021.07.23.,
- MORVAI 2007. MORVAI Attila: *A bírói etika és a tisztességes eljárás*. *Magyar jog*, 2007./11. 702-704.
- NAVRATIL 2010. NAVRATIL Szonja: *A tárgyalások nyilvánossága*. *Jogi tanulmányok*. 2. kötet, 2010. 107-118 http://epa.oszk.hu/02600/02687/00002/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2010_02_107-118.pdf
- NÉVAI 1953. NÉVAI László: *A magyar polgári perjog alapelvei*. In: *A polgári perjog főbb kérdései*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953. 11-43.
- NYILAS 2006. NYILAS Anna: *A polgári perek időtényezőjének vizsgálata*. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai = Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 2006. 7/2. sz. 75-106.,
- NYILAS 2009. NYILAS Anna: *A bíróság és a felek percselekményei a gyorsaság és hatékonyság szemszögéből*. *Jogtudományi Közlöny*, 2009/2. szám,

- 65-74.
- NYILAS 2012. NYILAS Anna: *A hatékony jogvédelemhez való jog érvényesülése a polgári perekben.* In: AMBRUS István, KÖBLÖS Adél, STRIHÓ Krisztina, SULYOK Márton, SZALAI Anikó, TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Dikaiosz logosz: Tanulmányok Kovács István emlékére.* Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 2012. 255-262.
- ORBÁN 2016. ORBÁN Endre: *A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai.* Pázmány Law Working Papers, 2016/20. 26.
- OWUSU-BEMPAH OWUSU-BEMPAH, Abenaa: *The interpretation and application of the right to effective participation.* The International Journal of Evidence & Proof. vol. 22, 321-341.
- PACZOLAY 2012. PACZOLAY Péter: *Megváltozott hangsúlyok az Alkotmánybíróság hatásköreiben.* Alkotmányjogi Szemle 2012/1. szám 67-69.
- PETRIK 2014. PETRIK Ferenc: *Személyiségi jogok.* 168-169. In: PETRIK Ferenc szerk.: *Az új Ptk. magyarázata.* I. kötet. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2014. második, átdolgozott, bővített kiadás.
- PLÓSZ 1927. PLÓSZ Sándor: *A polgári per szerkezete az új Perrendtartásban* in: dr. Plósz Sándor összegyűjtött dolgozatai, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1927. 118-138.
- PÓCZA 2007. PÓCZA Róbert: *A bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást.* Magyar jog, 2007/4. sz. 223-233.
- PÜNKÖSTY PÜNKÖSTY András: *Az alapjogvédelem egyes kérdései az Európai Unióban.*
https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12211/file/EU_alapjogv%C3%A9delem_punkosty.pdf 2020.03.22. 9.p.
- RÁCZ 2002. RÁCZ Attila: *Alkotmányos alapelvek és a bírósági szervezet vitakérdései,* Jogtudományi Közlöny 2002/9. 373-377.
- REED AMAR 1991. REED AMAR, Akhil: *The Bill of Rights as a Constitution.* The Yale Law Journal, Vol.100: 1131.1991. 1131-1210.
- ROZAKIS 2004. ROZAKIS, Christos: *The right to a fair trial in civil cases.* Judicial Studies Institute Journal, 2004./2. 96-106.
- SAJÓ SAJÓ András: *A tudásrendszer problémája az emberi jogokban.*
http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/706_belső.htm 2015.02.20.
- SAJÓ 2006. SAJÓ András: *Alkotmányosság a magánjogban - Bevezető.* In SAJÓ András szerk.: *Alkotmányosság a magánjogban.* Budapest: CompLex, 2006. 7.
- SAJTOS 2004. SAJTOS László: *A vállalati marketingteljesítmény értékelésének többdimenziós megközelítése és alkalmazása a Magyarországon működő vállalatok körében.* Ph.D. Értekezés Budapest, 2004. 244.
- SCHAUER 1976. SCHAUER, Frederick F.: *English Natural Justice and American Due Process: An Analytical Comparison.* William & Mary Law Review Volume 18 | Issue 1. Rev. 47 (1976) 47-72.
- SCHWEITZER 2018. SCHWEITZER Gábor: *Fogalmi bevezetés: alkotmányjog.* in: HALÁSZ István szerk.: *Alkotmányjog.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018., különösen 13-18.
- SILVEIRA 2015. SILVEIRA, J.T., *Equality of Arms as a Standard of Fair Trials.*

- http://www.joaoatiagosilveira.org/mediaRep/jts/files/Equality_of_Arms_Fair_Trial_Lithuania_15052015.pdf, 2017. február 18.
- SÓLYOM 2002. SÓLYOM László: *Alkotmányértelmezés az új alkotmánybírók gyakorlatában*. Fundamentum, 2002/2. szám. 18-28.
- SÓLYOM P. 2018. SÓLYOM Péter: *Alapjogok nyomában. A magyar Alkotmánybíróság esete a gyülekezési szabadsággal*. MTA Law Working Papers 2018/9. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2018_09_Solyom.pdf 2020.02.21.1-23.
- SOMODY 2009/a SOMODY Bernadette: *Megérthető alkotmány – könyvbemutató*. Fundamentum, 2009. évi 3. szám 115-118.
- SOMODY 2009/b SOMODY Bernadette: *Absztrakt érvek – konkrét ügyek. Az alapjogi szemlélet és érvelés igénye egyedi ügyekben* In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve. Tanulmányok*. PAMA, Pécs, 2009. 233-244.
- SOMODY 2010. SOMODY Bernadette: *Alapjogvédelem a bírászkodáson túl*. Fundamentum, 2010/2. szám 5-19.
- SOMODY 2011. SOMODY Bernadette: *Alkotmányozás*, Fórum rovat, Fundamentum, 2011/1. szám 47-50.
- SOMODY–VISSY 2011. SOMODY Bernadette – VISSY Beatrix *Az alkotmánybíráskodás jövője*. Fundamentum, Fórum rovat, 2011. 4. szám 80-81.
- SOMODY 2016. SOMODY Bernadette: *A rendőrcsképmás-ügy mint az alapjogi ítélkezés próbája*. Fundamentum, 2016/1, 103-112.
- SONNEVEND 1998. SONNEVEND Pál: *Az alapjogi bírászkodás és korlátai*. Fundamentum 1998/4. szám 79-84.
- SULYOK–TRÓCSÁNYI 2009 SULYOK Márton – TRÓCSÁNYI László: *Preambulum*. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja, I., Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 83-108.*
- SUNSTEIN 1996. SUNSTEIN, Cass R.: *Legal Reasoning and Political Conflict*, Oxford University Press Oxford New York, 1996. 31.
- SZABÓ 2007/a. SZABÓ Imre: *A polgári peres eljárás hatékonysága*. In: SZABÓ Imre szerk.: *Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica Tomus LXIX. Fasciculus 1-48. Szeged, 2007. 631-654.
- SZABÓ 2007/b. SZABÓ Imre: *A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási elv?* In: HARSÁGI Viktória – WOPERA Zsuzsa szerk.: *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században*. HVG-ORAC, Budapest, 2007.
- SZABÓ S. 2014. SZABÓ Sarolta: *Alapvető jogok védelme és az Európai Unió nemzetközi magánjoga*. Iustum Aequum Salutare, X. 2014. 2. 49–60.
- SZABÓ Zs. 2015. SZABÓ Zsuzsanna: *Többpólusú alapjogvédelmi rendszer a gyakorlatban – a kormánytisztviselők indokolás nélküli felmentésének tükrében*. Pro Futuro, 2015/1. 120-141.
- SZABÓ-ÁRVA 2007. SZABÓ Miklós - ÁRVA Zsuzsanna: *A tisztességes eljáráshoz való jog az alkotmányjogász szemével*. Bírak lapja, 2007/ 2. szám. 43-60.
- SZALAI 2010. SZALAI Anikó: *Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélkezésének megjelenése a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában*. Kül-Világ

- 2010/4. 14-21.
- SZÍVÓS 2017. SZÍVÓS Kristóf: Az új Pp. hatásai az eljárások időszerűségére. in: Mailáth György Tudományos Pályázat, 2017. 155-192.
- SZÜTS 2000. SZÜTS Korinna: A fair eljárás a magyar szabályozás és a strasbourgi esetjog tükrében. Jogi tanulmányok, 2000/1. szám, 319-371.,
- UDVARY 2003. UDVARY Sándor: A képviseletre vonatkozó egyes szabályok az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében. In: PAP Zsuzsanna szerk.: A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció, ELTE ÁJK Budapest, 2003, 328-345.
- UDVARY 2016. UDVARY Sándor: A jövő polgári perrendtartása madártávlatból. Pro Futuro. 2016/2. szám, 115-127.
- UDVARY 2021. UDVARY Sándor: Jogalkotásunk nyomában. Jogtudományi Közlöny, 2021. 3. szám. 129-139.
- UITZ 2006. UITZ Renáta: *Az alapjogok horizontális hatályának legújabb az emberi jogok jogelméleti kérdései a jogok.pdf* 2016.12.21.
- UJLAKI 1989. UJLAKI László: *Visszaélés a joggal a polgári eljárásban*, Jogtudományi Közlöny 1989. szeptember 455-461.
- TAKÁCS 2011. TAKÁCS Péter: Az emberi jogok jogelméleti kérdései. 3. http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseleti/tansegdletek/2011-12/2011-12-2/takcs_p_-_az_emberi_jogok_jogelméleti_kérdései_a_jogok.pdf 2016.12.21.
- TAMÁS 1996. TAMÁS András: Jogelvek. Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, (49) , 1996. 599-605.
- TOMA TOMA, Elisa: *The Principle of Equality of Arms – Part of the Right to a Fair Trial*. <http://www.internationallawreview.eu/article/the-equality-of-arms-part-of-the-right-to-a-fair-trial> 2020.08.06. 12.
- TÓTH J. 2014. TÓTH J. Zoltán: *A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában*. Jogtudományi Közlöny, 2014/5. 228-233.
- TÓTH .J. 2017/a. TÓTH J. Zoltán: *A magyar bírói érvelés jellege. Jogértelmezés és jogi érvelés a magyar felsőbbbíróságok gyakorlatában*. Iustum Aequum Salutare, XIII. 2017/2. 121–138.
- TÓTH .J. 2017/b. TÓTH J. Zoltán: *Módosult hangsúlyok a magyar alkotmány- (alapjogi) bíráskodásban*. In: ZSIDAI Ágnes – NAGYPÁL Szabolcs: Sapere aude. Ünnepi kötet Szilágyi Péter hetvenedik születésnapja tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017. 79-101.
- TÖRÖK 2015. TÖRÖK Dániel Viktor: *Tisztességesség a polgári jellegű ügyek elbírálása során*. Doktori Műhelytanulmányok, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr 2015. 238-250.
- TURBULY 2003. TURBULY Lilla: *Az ésszerű idő a polgári perekben*. Bírák lapja, 2003/1. 41-47.
- TURKOVICS 2013. TURKOVICS István: *Az általános jogelvek megjelenése a hatósági eljárásban*. Miskolci Jogi Szemle, 2013/2. szám 53-60.
- VARGA 2013. VARGA István: Perrendi szabályozási igények azonosítása

- jogösszehasonlító kitekintéssel. in VARGA István szerk.: *Codificatio processualis civilis – Studia in Honorem Németh János II.* Kötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 494.p.
- VARGA Zs. 2009. VARGA Zs. András: *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának hatása jogszemléletünkre - A közhatalom perlése mint alapvető jog.* Iustum Aequum Salutare V. 2009/2. 103-126.
- VARGA Zs. 2018. VARGA Zs. András: *Törvényjavaslatok indokolása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről.* Pázmány Law Working Papers, 2018/13. 8.
- VÉKÁS 1999. VÉKÁS Lajos: *A szerződési szabadság alkotmányos korlátai.* Jogtudományi Közlöny 1999. 2. szám, 56–59.
- VÉKÁS 2013. VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyvről.* Jogtudományi Közlöny 2013/5. 225-242.
- VÉKÁS 2014. VÉKÁS Lajos: *A magánjogi kodifikációk néhány tanulságáról.* in: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett szerk.: *(L)EX CATHEDRA ET PRAXIS – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából.* Pázmánypress, Budapest, 2014.
- VINCZE 2009. VINCZE Attila: *Osztott szuverenitás – többszintű alkotmányosság.* In Kocsis Miklós–Zeller Judit szerk.: *A köztársasági Alkotmány 20 éve,* PAmA, Pécs, 2009, 363–376.
- VINCZE 2004. VINCZE Attila: *Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban.* in *Polgári Jogi Kodifikáció VI. évfolyam,* 2004. évi 3. szám. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 3-13.
- VINCZE 2014. VINCZE Attila: *Somody Bernadette szerk.: Az Alapjogi bíraskodás–Alapjogok az ítékezésben (Recenzió).* Állam - és Jogtudomány • LV. évfolyam • 2014 • 2. szám • 104 – 109.
- VIRÁG– SZIGETI 2012. VIRÁG Csaba – SZIGETI Krisztina: *A Pécsi Ítéltábla határozata a kötelező perben állás egyes polgári eljárásjogi kérdéseiről. Van-e primátusa a bírósághoz fordulás jogának? Jogesetek* Magyarázata, 2012/2. sz. 20-26.
- VISEGRÁDY – GÁTOS 1990. VISEGRÁDY Antal - GÁTOS György: *Gondolatok a bírói jogalkalmazás hatékonyságáról.* Jogtudományi Közlöny, 1990. július-augusztus 276-282.
- VISEGRÁDY 2001. VISEGRÁDY Antal: *A jogi kultúra és a fair eljárás.* Acta Humana: emberi jogi közlemények, 2001. ([12. évf.] 44-45. szám, 110-116.,
- VISSY 2010. VISSY Beatrix: *Mikor az ombudsman és mikor a bíróság? - Egyéni alapjog-érvényesítési lehetőségek a két alkotmányos fórum előtt.* In: JOGI TANULMÁNYOK 2010 – Ünnepi Konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából. I. Kötet. 151-164.
- WALKER 2009. WALKER, Neil: *Multilevel Constitutionalism: Looking Beyond the German Debate.* LSE 'Europe in Question' Discussion Paper Series, No. 08/2009, 30.
- WARREN 1926. WARREN, Charles. "The New 'Liberty' Under the Fourteenth Amendment," *Harvard Law Review* 39 (1926), 431-465.
- WOPERA 2008. WOPERA Zsuzsa: *Az alapelvek természete, jelentősége.* in: WOPERA Zsuzsa szerk.: *Polgári perjog Általános rész.* Complex Kiadó, Budapest, 2008. 75-119.

- WOPERA 2020. WOPERA Zsuzsa: *A felek és a bíróság közötti szereposztás a keresetindítás során*. Miskolci Jogi Szemle. 15. évf. (2020) 1. különszám. 357-362.
- ZÖDI 2014/a ZÖDI Zsolt: *Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés*. Állam- és Jogtudomány LV. évf. 2014. 3. szám 60-85.
- ZÖDI 2014/b ZÖDI Zsolt: *A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben*. MTA Law Working Papers 2014/1, http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt_pdf 2015. 01.27.
- ZÖDI-LŐRINCZ 2017. ZÖDI Zsolt – LŐRINCZ Viktor: *Az Alaptörvény és az alkotmánybírósági gyakorlat megjelenése a rendes bíróságok gyakorlatában – 2012–2016*. MTA Law Working Papers. 2017/22 http://real.mtak.hu/73198/1/2017_22_zodi_lorincz.pdf 2019.01.18.

Summary

There are multiple different approaches and interpretations about the right to fair trial among those who apply the law. This is appropriate, since the subjective right itself was at the same time a human right, a fundamental right, a principle of judicial and civil procedural basic principle, and it was a matter of liability fact for fifteen years in the Hungarian law. This procedural subjective fundamental right is structured; therefore it is composed from multiple element which are able to function by themselves as an independent fundamental rights as well. In the Dissertation we examined what kind of interpretation and practice created by the Hungarian courts about the right to fair trial in the civil procedures.

In the First Chapter we went through the historical formation of the right to fair trial. This process started with the appearance of the constitutional and procedural rights in the national law and then the common concept was formulated on the international level in the middle of the 20th century. And the paradigm of fundamental rights has put back this set of rights into the national laws as fundamental human right. We summarize the international, the Hungarian constitutional and public legal regulations including the change of the two latter significant area of law.

In the Second Chapter with descriptive analyst method, we described the legal standpoints of the law interpreting forums about the right to fair trial. Within these Chapters we compared the fundamental right elements which are „thawed” by the European Court of Human Rights and the Constitutional Court and their content as well as how each element was structured. In the case of the courts of the judiciary, we have presented a path from general private law protection to constitutional interpretation. The process has developed from complete distancing, through the application of the constitution as a decorative element keeping to the point that the courts projected the abstract arguments defined by the Constitutional Court onto everyday life situations. We assessed that besides the organic development this process was characterized by the accelerated modification of the legislation.

We made two differentiations about the definitions. The means of substantive legal protection against the exercise of public power can be the protection of personal rights under private law, liability for damage caused by the exercise of public power and the protection of fundamental right, which included in § 2. of the Act III of 1952 on the Code of Civil Procedure (Act III of 1952). Based on the comparison we came to the conclusion that – with high degree of similarities - this latter is an independent, sui generis liability. The constitution

compatible interpretation – besides the fundamental right standpoint - arised as a preliminary question for the constitutional law-public law based analysis of the judicial practice. Therefore, we attempted to define such practical characteristics, which could fulfill this condition.

In the Third Chapter we presented the effects which we identified as an influential factor which could have influenced the judges of judiciary's interpreting action of the procedural fundamental right and we defined the reasons for those as well.

We made multidirectional analysis in the biggest voluminous the Fourth Chapter. On the one hand the legal interpretation wasn't static, it showed a developmental arc which we divided into sections based on its change. However, the phase shift of the courts' practice had to be taken into account. On the other hand, the legislation developed principles in the Act III of 1952, but with applied mixed solutions which had two important characteristics. The first attribute was that the Code contained some principles, that were marked only in its name or only in its content. The other was that the civil procedural legal terms were used, so the attachment of each principle to a procedural fundamental right had to be determined separately. Third, the analysis was extended to the previously formulated influencing factors, and the Act CXXX of 2016 on the Code of Civil Procedure (Act CXXX of 2016), with its concept and new principles. In the light of these we also examined the judicial interpretation, its result, and possible discrepancies. Fourthly, we also used the factor as an investigative criterion, that the fundamental rights argument could have appeared in the so-called main proceedings. This got emphasis in the higher court proceedings, but it may also have appeared in *sui generis* liability proceedings, where we summarized the content and structure formed by judicial interpretation.

Due to the different use of the terms, we explored three significant diversity and performed their analysis using an analytical-reasoning method. This concerned two principles of civil procedure. Subsequently, we have examined the new principles in the Chapter on Fundamental Principles of the Act III of 1952 from the point of view that which element of procedural fundamental right was assessed by the case law, and in what degree the result shows difference or similarity compared to the characteristics defined by the European Court of Human Rights and the Constitutional Court. The Act CXXX of 2016. focused on the time factor and the achievement of litigation efficiency. This situation has resulted in another duality. Lastly in the last Chapter we summed up the research results and based on it we gave answers to the set up hypotheses.

A SZERZŐ TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓI:

1. A Pécsi Ítéltábla határozata a kötelező perben állás egyes polgári eljárásjogi kérdéseiről. Van-e primátusa a bírósághoz fordulás jogának? Virág Csaba -- Szigeti Krisztina, *Jogesetek Magyarázata*, 2012/2. sz. 20-26. old.
2. A tisztességes (polgári) eljáráshoz való jog a bírói gyakorlat tükrében. In: PEME IV. PhD. Konferencia elektronikus könyv, *Történelem-Politológia-Jogtudomány szekció I. kötet*. 2012. 60-68. old.
<http://www.peme.hu/userfiles/IV.%20Konf.%20Politika,%20jog%20I%20rész.pdf>
3. A perhatékonyság. In *Nemzetközi magánjog és polgári eljárásjog a megváltozott gazdasági környezetben*. Szerk.: Harsági V. - Horváth E. I. - Raffai K, *Tanulmányok 15.*, Pázmány Press, Budapest, 2013. 201-214. old.
4. A tisztességes eljárás alapjoga és a méltányos elégtételt biztosító kártérítés. In VIII. *Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, Jog és Állam 18. szám*, 220-230 old.
5. A Kúria ítélete a polgári eljárási alapjogok sérülése megállapításának feltételeiről: a tisztességes eljáráshoz való jog egyes elemeinek egymáshoz való viszonya: Kúria Pfv. III. 20 678/2011/3. *Jogesetek Magyarázata*, 2013. 4. sz. 20-28. old.
6. *Kódex – Hatály – Értelmezés, Az alapvető rendelkezések és a jogvédelmi eljárás a nemperes ügyek tekintetében*. In: HARSÁGI Viktória – RAFFAI Katalin – SURI Noémi szerk: *Új jogalkotási perspektívák és tendenciák Magyarországon és az Európai Unióban*. Budapest, Pázmány Press 2014. 277-290. pp. (Doktorandusz Tanulmányok 2. kötet)
7. *A Magánjogi Kódex és a "fair trial" jogának megújuló viszonya*. *Magyar jog*, 2014. (61. évf.) 11. sz. 633-641. old.
8. *A bírói jogértelmezés és a hetedik alaptörvény-módosítás*. *Eljárásjogi Szemle*, 2018. 4. szám 9-17. old.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A jelen dolgozat mintegy tízéves, kitartó lelkesedéssel folytatott kutatás eredménye. Ebben a munkában sokan segítettek tevékenységemet iránymutatással, tanácsokkal, biztatással, vagy egy-egy jó szóval.

Közülük különösen a felsorolt személyeknek tartozom kiemelt köszönettel:

- Témavezetőmnek, dr. habil. Udvary Sándornak, akinek észrevételei és javaslatai nagyon fontos szakmai segítséget jelentettek.
- dr. Horváth E. Írisznek és dr. Suri Noéminak, akik mindig készségesen segítettek a legkülönbözőbb akadályok elhárításában,
- Prof. Dr. Varga Zs. Andrásnak az alkotmányjogi részekkel kapcsolatban adott tanácsokért,
- Prof. Dr. Osztovits Andrásnak, aki folyamatosan ösztönzött a dolgozat megírására, rendületlenül hitt a választott témában és bennem,
- Prof. Dr. Harsági Viktória tanszékvezető egyetemi tanárnak,
- Kollégáimnak a munkám figyelemmel kíséréséért, és egyes fejezetek bírálatáért,
- Opponenseimnek és támogatóimnak,
- Családomnak a türelméért, erkölcsi támogatásért, mellyel a tudományos munkához szükséges háttérrel biztosították,
- Külön köszönöm édesanyámnak az időt, amelyet a disszertáció megírására fordíthattam,
- S nem utolsó sorban életem párjának, hogy véleményére és biztatására mindig számíthattam.

MELLÉKLET

A tisztességes eljáráshoz való jogot tartalmazó rendelkezések

I. / Az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya

6. Cikk - Tisztességes tárgyaláshoz való jog

1. Mindenkinnek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.
2. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.
3. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy
 - a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;
 - b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;
 - c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;
 - d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszközölhesse, a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják;
 - e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.

Forrás: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf 2019.08.31.

Beiktatta az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

ARTICLE 6 - Right to a fair trial

1. In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.
2. Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.
3. Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights:
 - (a) to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him;
 - (b) to have adequate time and facilities for the preparation of his defence;
 - (c) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require;
 - (d) to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;
 - (e) to have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court.

Forrás: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf 2019.08.31.

II./ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

14. Cikk

1. A bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. A sajtót és a nyilvánosságot ki lehet zárni a tárgyalás egy részéről vagy az egész tárgyalásról mind erkölcsi okokból, a demokratikus társadalom közrendjének, vagy az állam biztonságának védelme érdekében, mindakkor, amikor a felek magánéletének érdekei azt követelik, mind pedig a bíróság által feltétlenül szükségesnek ítélt mértékben, az olyan különleges körülmények fennállása esetén, amikor a nyilvánosság ártana az igazságszolgáltatás érdekeinek; azonban minden büntető vagy polgári ügyben hozott ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, kivéve, ha a fiatalkorúak érdekei mást kívánnak, vagy ha az eljárás házassági jogvitára vagy gyermekek gyámságára vonatkozik.
2. Bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekintsek mindaddig, amíg bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították.
3. Az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra:
 - a) a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és okáról;
 - b) megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezék védelme előkészítésére és az általa választott védővel való érintkezésre;
 - c) indokolatlan késedelem nélkül tárgyalják az ügyét;
 - d) a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessék; amennyiben védője nincsen, tájékoztassák a védő választására vonatkozó jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, és pedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel;
 - e) kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúkhöz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk;
 - f) díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet;
 - g) ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét.
4. A fiatalkorú személyek esetében az eljárásnak figyelemmel kell lennie az életkorukra és az átnevelésükhöz fűződő érdekekre.
5. Bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított minden személynek joga van arra, hogy bűnösnek nyilvánítását és elítélését felsőbb bíróság a törvénynek megfelelően

felülvizsgálja.

6. Amikor valakit bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítélnék és ezt követően az elítélését hatályon kívül helyezik vagy kegyelemben részesítik azért, mert egy új vagy újonnan feltárt tény azt bizonyítja, hogy téves döntés született, azt a személyt, aki ilyen elítélés következtében büntetést állt ki, a törvénynek megfelelően kártalanítani kell, kivéve ha bizonyítást nyer az, hogy a nem ismert ténynek kellő időben való fel nem tárása teljesen vagy részben neki róható fel.
7. Senkivel szemben sem lehet büntetőeljárást indítani vagy büntetést kiszabni olyan bűncselekmény miatt, amely miatt az adott ország törvényének és büntetőeljárásának megfelelően jogerős ítélettel már elítélték vagy felmentették.

Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.TVR> 2019.08.31.

Az Egyezségokmány a 49. Cikk 1. bekezdése értelmében 1976. március 23-án lépett hatályba

Beiktatta az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

International Covenant on Civil and Political Rights

Article 14

1. All persons shall be equal before the courts and tribunals. In the determination of any criminal charge against him, or of his rights and obligations in a suit at law, everyone shall be entitled to a fair and public hearing by a competent, independent and impartial tribunal established by law. The press and the public may be excluded from all or part of a trial for reasons of morals, public order (*ordre public*) or national security in a democratic society, or when the interest of the private lives of the parties so requires, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice; but any judgement rendered in a criminal case or in a suit at law shall be made public except where the interest of juvenile persons otherwise requires or the proceedings concern matrimonial disputes or the guardianship of children.
2. Everyone charged with a criminal offence shall have the right to be presumed innocent until proved guilty according to law.
3. In the determination of any criminal charge against him, everyone shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality: (a) To be informed promptly and in detail in a language which he understands of the nature and cause of the charge against him;
(b) To have adequate time and facilities for the preparation of his defence and to communicate with counsel of his own choosing;

- (c) To be tried without undue delay;
 - (d) To be tried in his presence, and to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing; to be informed, if he does not have legal assistance, of this right; and to have legal assistance assigned to him, in any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it;
 - (e) To examine, or have examined, the witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;
 - (f) To have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court;
 - (g) Not to be compelled to testify against himself or to confess guilt.
4. In the case of juvenile persons, the procedure shall be such as will take account of their age and the desirability of promoting their rehabilitation.
 5. Everyone convicted of a crime shall have the right to his conviction and sentence being reviewed by a higher tribunal according to law.
 6. When a person has by a final decision been convicted of a criminal offence and when subsequently his conviction has been reversed or he has been pardoned on the ground that a new or newly discovered fact shows conclusively that there has been a miscarriage of justice, the person who has suffered punishment as a result of such conviction shall be compensated according to law, unless it is proved that the non-disclosure of the unknown fact in time is wholly or partly attributable to him.
 7. No one shall be liable to be tried or punished again for an offence for which he has already been finally convicted or acquitted in accordance with the law and penal procedure of each country.

Forrás: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> 2019.08.31.

III./ AZ EURÓPAI UNIÓ ALAPJOGI CHARTÁJA

VI. CÍM IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

47. cikk A hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog

Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz.

Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja.

Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselet igénybevételéhez. Azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybevételéhez erre szükség van.

48. cikk Az ártatlanság vélelme és a védelemhez való jog

(1) Minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.

(2) Minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.

49. cikk A bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elvei

(1) Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely az elkövetése idején a hazai vagy a nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. Ha valamely bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés kiszabását rendeli, az enyhébb büntetést kell alkalmazni.

(2) Ez a cikk nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a nemzetek közössége által elismert általános elvek szerint bűncselekmény volt.

(3) A büntetések súlyossága nem lehet aránytalan a bűncselekményhez mérten.

50. cikk A kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma

Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az Unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

Forrás: Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 326/405 HU

Uniós tagságunk miatt közvetlenül hatályos.

CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION

TITLE VI – JUSTICE

Article 47 Right to an effective remedy and to a fair trial

Everyone whose rights and freedoms guaranteed by the law of the Union are violated has the right to an effective remedy before a tribunal in compliance with the conditions laid down in this Article.

Everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal previously established by law.

Everyone shall have the possibility of being advised, defended and represented. Legal aid shall be made available to those who lack sufficient resources in so far as such aid is necessary to ensure effective access to justice.

Article 48 Presumption of innocence and right of defence

1. Everyone who has been charged shall be presumed innocent until proved guilty according to law.
2. Respect for the rights of the defence of anyone who has been charged shall be guaranteed.

Article 49 Principles of legality and proportionality of criminal offences and penalties

1. No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence under national law or international law at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the criminal offence was committed. If, subsequent to the commission of a criminal offence, the law provides for a lighter penalty, that penalty shall be applicable.
2. This Article shall not prejudice the trial and punishment of any person for any act or omission which, at the time when it was committed, was criminal according to the general principles recognised by the community of nations.
3. The severity of penalties must not be disproportionate to the criminal offence.

Article 50 Right not to be tried or punished twice in criminal proceedings for the same criminal offence

No one shall be liable to be tried or punished again in criminal proceedings for an offence for which he or she has already been finally acquitted or convicted within the Union in accordance with the law.

Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=HU> 2019.08.31.

IV./ Az Alkotmányról szóló 1949. évi XX. törvény

XII. fejezet

Alapvető jogok és kötelességek

57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

(2) A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.

(3) A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.

(4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva - a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.

(5) A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot - a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan - a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.

Forrás: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/94900020.TV/ts/20111202/> 2019.08.31.

A törvény 1989. október 23-tól 2011. december 31-ig hatályos szövege

Az alkotmány angol nyelvű változata

Act XX of 1949 The Constitution of the Republic of Hungary

Chapter XII.

Fundamental Rights and Duties

Article 57.

- (1) In the Republic of Hungary everyone is equal before the law and has the right to have the accusations brought against him, as well as his rights and duties in legal proceedings, judged in a just, public trial by an independent and impartial court established by law.
- (2) In the Republic of Hungary no one shall be considered guilty until a court has rendered a final legal judgment determining criminal culpability.
- (3) Individuals subject to criminal proceedings are entitled to legal defense at all stages of the proceedings. Defense lawyers may not be held accountable for opinions expressed in the course of the defense.
- (4) No one shall be declared guilty and subjected to punishment for an offense that was not a criminal offense under Hungarian law at the time such offense was committed.
- (5) In the Republic of Hungary everyone may seek legal remedy, in accordance with the provisions of the law, to judicial, administrative or other official decisions, which infringe on his rights or justified interests. A law passed by a majority of two-thirds of the votes of the Members of Parliament present may impose restrictions on the right to legal remedy in the interest of, and in proportion with, adjudication of legal disputes within a reasonable period of time.

Forrás: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.HUN.3-Annex2.pdf>
2019.08.31.

SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG

XXVIII. cikk

- (1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.
- (2) Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.
- (3) A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.
- (4) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.
- (5) A (4) bekezdés nem zárja ki valamely személy büntetőeljárás alá vonását és elítélését olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.
- (6) A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltethető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.
- (7) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.

Forrás: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1100425.ATV/ts/20190101/2019.08.31>.

2019. január 1-jén hatályos szöveg

Fundamental Law of Hungary (25 April 2011)

FREEDOMS AND RESPONSIBILITIES

Article XXVIII

- (1) In the determination of his or her civil rights and obligations or of any criminal charge against him or her, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law.
- (2) Everyone who has been charged shall be presumed innocent until proved guilty by final court decision according to law.
- (3) Anyone indicted in criminal proceedings shall be entitled to defense at all stages of such proceedings. Defense counsels shall not be held accountable for their opinions expressed in defense arguments.
- (4) No one shall be held guilty of any criminal offense on account of any act which did not constitute a criminal offense under Hungarian law or - within the meaning specified by international treaty or any legislation of the European Union - at the time when it was committed.
- (5) Paragraph (4) shall not prejudice the trial and punishment of any person for any act which, at the time when it was committed, was criminal according to the general principles recognized by the community of nations under international law.
- (6) With the exception of cases of remedy defined by law, no one shall be liable to be tried or punished again in criminal proceedings for an offense for which he or she has already been finally acquitted or convicted in Hungary or - within the meaning specified by international treaty or any legislation of the European Union - in another Member State in accordance with the law.
- (7) Everyone shall have the right to seek remedy against judicial, administrative or other official decisions, which infringe upon his or her rights or legitimate interests.

Forrás: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/62/id/A1100425.ATV/ts/20190101/2019.08.31>.

VI./ A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

ELSŐ RÉSZ ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

I. FEJEZET Alapvető elvek

A törvény célja

1. § Ennek a törvénynek az a célja, hogy a természetes személyek és más személyek vagyoni és személyi jogaival kapcsolatban felmerült jogviták bíróság előtti eljárásban való pártatlan eldöntését az e fejezetben meghatározott alapelvek érvényesítésével biztosítsa.

A bíróság feladatai a polgári perben

2. § (1) A bíróságnak az a feladata, hogy - összhangban az 1. §-ban foglaltakkal - a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.

(2) A per befejezésének ésszerű időtartama a jogvita tárgyát és természetét, valamint az eljárás lefolytatásának egyedi körülményeit is figyelembe véve határozható meg. Nem hivatkozhat a per ésszerű időn belül történő befejezésének követelményére az a fél, aki magatartásával, illetve mulasztásával a per elhúzódásához maga is hozzájárult.

(3) Az (1) bekezdésben foglalt teljesítésének elmulasztása esetén a fél - az alapvető jogait ért sérelemre hivatkozással - sérelemdíjra tarthat igényt, feltéve hogy a sérelem a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható. Ha az (1) bekezdésben foglalt teljesítésének elmulasztásából eredően a fél kárt is szenved és az a jogorvoslati eljárásban nem orvosolható, a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését. A sérelemdíj iránti igény, illetve a kárigény elbírálása során a bíróság soron kívül jár el. A sérelemdíj, illetve a kártérítés megítélését nem zárja ki, ha a bíróság nevében eljáró személynek az okozott jogsértés közvetlenül nem volt felróható.

(3a) A (3) bekezdésben foglalt szankciókat a bírósággal szemben kell érvényesíteni. Ha az eljáró bíróság nem jogi személy, az igényt azzal a bírósággal szemben kell érvényesíteni, amelynek elnöke a nem jogi személy bíróság bírái tekintetében az általános munkáltatói jogkört gyakorolja.

(4) A bíróság e törvény alkalmazása során annak rendelkezéseit, csak az ebben a fejezetben meghatározott alapelvekkel összhangban értelmezheti.

3. § (6) A bíróság köteles gondoskodni arról, hogy a felek minden, az eljárás során előterjesztett kérelmet, jognyilatkozatot, valamint a bírósághoz benyújtott okiratot megismerhessenek és azokra - törvényben előírt időn belül - nyilatkozthassanak.

5. § (1) A bíróság - ha törvény eltérően nem rendelkezik - a felek közötti jogvitát nyilvános tárgyaláson bírálja el.

(2) A bíróság a nyilvánosságot indokolt határozatával az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről kizárhatja, ha az minősített adat, üzleti titok vagy külön törvényben meghatározott más titok megőrzése végett feltétlenül szükséges. A bíróság a nyilvánosságot a közérkölcsek védelmében, kiskorú védelmében, valamint az ügyfél kérelmére abban az esetben is

kizárhatja, ha az a fél személyiségi jogainak védelme érdekében indokolt. A bíróság a nyilvánosságot különösen indokolt esetben a tárgyalásnak a tanúkihallgatással érintett részéről akkor is kizárhatja, ha a tanú adatainak zártan kezelését rendelte el, és a zárt tárgyaláson történő meghallgatás a tanú, illetve hozzátartozója életének, testi épségének a megóvása érdekében feltétlenül szükséges.

(3) A bíróság a tárgyalás során hozott határozatát nyilvánosan hirdeti ki.

6. § (1) A bírósági eljárás nyelve a magyar. A magyar nyelv nem tudása miatt senkit hátrány nem érhet.

(2) A bírósági eljárásban - nemzetközi egyezményben meghatározott körben - mindenki jogosult anyanyelvét, regionális vagy nemzetiségi nyelvét használni.

(3) A bíróság köteles tolmácsot alkalmazni, ha az az (1)-(2) bekezdésben foglalt elvek érvényesülése érdekében szükséges.

7. § (1) A bíróság - jogszabályban előírt esetekben - kérelemre segítséget nyújt ahhoz, hogy a fél jogai, illetve törvényes érdekei védelmében bírósághoz fordulhasson.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltak teljesülése érdekében a bíróság köteles a felet - ha nincs jogi képviselője - perbeli eljárási jogairól és kötelezettségeiről, a támogató perben való részvételéről, valamint a pártfogó ügyvédi képviselőt engedélyezésének lehetőségéről a szükséges tájékoztatással ellátni. A bíróság jogszabályban meghatározott esetben és módon a felet - kérelmére - részben vagy egészben mentesíti a pervitellel összefüggő költségek előlegezése, illetve viselése alól.

Forrás: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95200003.TV/ts/20171119/lr/chain142> 2019.08.31.

2017. december 31-én hatályos szöveg.

A törvény angol nyelvű változata:

Act III of 1952 on the Code of Civil Procedure

PART ONE GENERAL PROVISIONS

CHAPTER I Fundamental Principles

Objective

Section 1

The purpose of this Act is to ensure an unbiased judicial forum for resolving the legal disputes of natural and other persons relating to their property and personal rights by way of enforcing the principles laid down in this Chapter.

Remit of the Court in Civil Matters

Section 2

(1) The court shall - in accordance with Section 1 - seek to enforce the parties' right to reach a settlement in disputes and respect their right to a fair trial, and to reach a conclusion within a reasonable time period.

(2) A reasonable time-frame for the conclusion of litigation shall be determined in due consideration of the subject matter and nature of the dispute, as well as the unique circumstances of the proceedings. Where a party is found to have contributed to the prolongation of the proceedings through his actions and/or omissions, such party cannot rely on the closure of the proceedings within a reasonable time-frame.

(3) In the event of non-compliance with what is contained in Subsection (1), the party affected may seek restitution - alleging the violation of his fundamental rights -, provided that such impairment of a right cannot be remedied by way of redress procedures. If in consequence of non-compliance with the provisions set out in Subsection (1) the party suffers any loss and it cannot be remedied by way of redress procedure, he shall have the right to demand compensation from the infringer in accordance with the provisions on non-contractual liability. The court shall hear cases for restitution or damage claims in priority proceedings. If the infringement cannot be directly attributed to any person acting on the court's behalf, this shall not preclude the award of restitution or damages.

(3a) The sanctions referred to in Subsection (3) shall be imposed upon the court. If the acting court is not a legal entity, the claim shall be enforced against the court whose president exercises overall employer's rights over the judges of the court having no legal personality.

(4) In the application of this Act, the court must interpret the provisions of this Act in accordance with the principles laid down in this Chapter.

Section 3

(6) The court shall take measures to enable the parties to have access to all requests submitted during the proceedings, including all legal statements and documents presented to the court, and to make their opinion known within the deadline prescribed by law.

Section 5

- (1) Unless otherwise prescribed by law, the court shall adjudge civil cases in public hearing.
- (2) The court may declare - in a reasoned statement - the hearing on the whole or certain sections of the hearing closed from the public, where it is deemed absolutely necessary for the protection of classified information, trade secrets or any other information that is rendered confidential by specific other legislation. The court may shut out the public for reasons of morality, for the protection of minors, or upon the party's request if justified with a view to protecting the party's personal rights. Furthermore, in particularly justified cases the court may bar the public from the hearing when examining witnesses with a view to keeping the witness's data confidential, and holding the hearing in closed session is absolutely necessary for the protection of the life and safety of the witness and his family.
- (3) The court shall deliver its decision publicly.

Section 6

- (1) Court proceedings are conducted in the Hungarian language. No one may suffer any disadvantage for not understanding the Hungarian language.
- (2) In court proceedings - to the extent provided for by international agreement - parties shall be entitled to use their native language, or the language of their region or nationality.
- (3) The court is required to use an interpreter where necessary for the implementation of the principles referred to in Subsections (1)-(2).

Section 7

- (1) The court - in the cases prescribed by law - shall provide assistance upon request to promote the party's access to justice with a view to protecting his rights and lawful interests.
- (2) With a view to implementing Subsection (1), the court is required to inform the party - if not represented by a legal counsel - concerning his rights and obligations accrued by the proceedings, the advocate's participation in the proceedings, and on the availability of the option to appoint a public defender. The court - in the cases and in the manner prescribed by law - may authorize complete or partial exemption from court costs to the party upon request, or from providing advance payments for court costs.

VII./ A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény

Preambulum

Az Országgyűlés

a magyar perjogi hagyományokra és az európai jogfejlődés vívmányaira építő, a felek felelős pervitelén és a bíróság aktív pervezetésén alapuló, a koncentrált per feltételeit biztosító szabályozás megteremtése céljából,

a polgárok szolgálatát biztosító, a közjónak és a józan észnek megfelelő jogalkalmazás eszméjétől vezérelve,

a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében

az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdés a) pontja végrehajtására a következő törvényt alkotja:

Forrás: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20190710/> 2019.08.31.

A Preambulum angol nyelvű változata:

Act CXXX of 2016 on the Code of Civil Procedure

Building on the legacy of Hungarian litigation law and on the achievements of developments in European law, aiming to lay down rules governing the conduct of parties in the court of law and of the courts in actively conducting the cases with a view to ensure the conditions for the consolidation of actions,

guided by the principle of justice for all, serving the public and common sense in the administration of justice,

in the interest of ensuring that private law disputes are settled under the principle of due process and to effectively enforce substantive rights,

Parliament has adopted the following Act for the implementation of Article 25(2)a) of the Fundamental Law:

Forrás: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/62/id/A1600130.TV/ts/20190105/> 2019.08.31.

Károli Gáspár Református EgyetemKároli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary
Állam- és Jogtudományi Kar | Faculty of Law

NYILATKOZAT

(bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám eredménye. A benne található – másoktól származó – nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti lelőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem továbbá, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

Budapest, 2021. augusztus 23.

aláírás

Károli Gáspár Református Egyetem

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary
Állam- és Jogtudományi Kar | Faculty of Law

NYILATKOZAT

(Bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott **dr. Szigeti Krisztina Mónika** (név), neptun kód: N1RP8N nyilatkozom, hogy állam- és jogtudomány (tudományágban) nincs folyamatban fokozatszerzési eljárásom, illetve fokozatszerzési eljárásra való jelentkezésemet két éven belül nem utasították el, továbbá két éven belül nem volt sikertelenül zárult doktori védésem.

Nyilatkozom tovább, hogy nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve öt éven belül nem vontak vissza tőlem korábban odaítélt doktori fokozatot.

Dátum: 2021. augusztus 23.

dr. Szigeti Krisztina Mónika

aláírás

TÉMAVEZETŐ AJÁNLÁS

dr. Szigeti Krisztina Mónika „Alapjog vagy alapelv? A tisztességes polgári eljárás fogalmának változásai a hazai rendesbíróságok joggyakorlatában” című PhD értekezéséhez

Dr. Szigeti Krisztina Mónika doktorjelölt témaválasztása nehéz, de mind elméleti, mind gyakorlati szempontból fontos területet érint: a polgári eljárásjog egy átfogó alapelvének tartalma és alkalmazása. Az eljárás alapelvei a jogirodalomban extenzíven kutatott és publikált területnek tekinthető, mégis, a szerző olyan témára talált, ami hazánkban nem volt még beható vizsgálat tárgya. A vizsgált alapelv ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jog egyszerre emberi jogi, alkotmányjogi és polgári eljárásjogi elve. Amennyiben a vizsgált alapelvek egyben alkotmányos alapjogok és emberi jogok is, már pedig a dolgozatban vizsgáltak azok, szükséges egyensúlyt tartani a jogterületek között. Véleményem szerint ezt sikeresen valósítja meg a dolgozat. Minden kutatási részterületet vertikálisan (nemzetközi jog, alkotmányjog és polgári eljárásjog hierarchiában) közelít meg, összefoglalóan ismerteti az egyes szinteken kimunkált fogalmakat és azok tartalmát, azonban részletező elemzést a hazai rendesbíróságok értelmezési tevékenységéről ad.

A dolgozat fókuszja a tisztességes eljárás és annak egyes részei, amelyek az elmúlt 2-3 évtizedben jelentősen befolyásolták a bírói szerepfelfogást, gondolkodást. Ennek a polgári perek terén kifejtett hatásáról, folyamatáról, a befolyásoló tényezőkről, az egyes fejlődési szakaszokról és végül eredményéről ad számot a jelölt munkájában. Dogmatikai szinten három jogintézmény vizsgálatával támasztja alá a VIII. Ppn. által bevezetett alapelvek alapjogi sajátosságait, illetve strukturális kapcsolatát. Az érvelésekre ható tényezők feltárása, meghatározása és jellemzőinek kimutatása, a rendesbíróságok által az alapelveknek tulajdonított tartalom, és azok finomodásának, változásának elemzése, valamint az Alkotmánybíróság által elvárt szempontrendszer kimutatása új tudományos eredményként határozható meg. Átfogó jelleggel szintetizálja mindazt, amelyet napjainkban valóban a tisztességes eljárás fogalma alatt értünk. A jelölt 1986 óta dolgozik bíróságon, 1995. február 1.-jétől kinevezett bíró. Gyakorolja és alkalmazza a polgári eljárás alapelveit, így rálátása a témában rejlő problémákra, a bírói gyakorlat elé állított dogmatikai, értelmezési és érvelési kihívásokra horizontálisan és vertikálisan is komplex. A dolgozatnak az adja különös érdekességét, hogy a szerző elméleti alapossággal és gyakorlati rálátással közelít a témához.

Dr. Szigeti Krisztina Mónika doktori (PhD) értekezése mind formailag, mind tartalmilag megfelel a KRE ÁJK DI által támasztott követelményeknek. Választott témája területén több konferencia-előadást tartott, publikációt jelentetett meg. Szakirodalmi hivatkozásai pontosak, precízek, azok között nemzetközi irodalom is szerepel. Munkája hiánypótló mű a tisztességes eljáráshoz való jognak a polgári eljárásokban való érvényesülése elméleti kutatásában és a hazai polgári igazságszolgáltatásban történő gyakorlati megvalósulásában.

Budapest, 2021. augusztus 19.

Dr. habil. Udvarny Sándor, Ph.D.
tszv. egy. doc., témavezető

